

2003 OKT 14.

2003/4

HONISMERET

1023

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXI. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXI. évfolyam • 5. szám
2003. október

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
HAVASSY PÉTER KANYAR JÓZSEF
KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR VIGA GYULA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

Szerkesztőség:
Budapest I., Corvin tér 8.
Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím:
1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
vjrkf.hu/honisme.htm
INDEX 25387
E-mail: acsai@hnm.hu

Megjelenik a

Nemzeti Kulturális
Örökség
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális
Alapprogram,
valamint az
Oktatási
Minisztérium

támogatásával évente hatszor.

Előfizetési díj egy évre 1056 Ft,
fél évre 528 Ft,
az egyes számok ára 200 Ft.
Terjeszti a Levél- és Hírlapüzletági
Igazgatóság,
valamint alternatív terjesztők.
Előfizethető postautalványon:
1900 Budapest, Orczy tér 1.,
valamint a Postabanknál
az 11991102-02102799 számlán.

Nyomdai előkészítés:
Acsai Istvánné, Halminé Bartó Anna,
Kovács Gyula

Készült:
az ETO-Print Nyomdaipari Kft.-ben
Felelős vezető: Balogh Mihály
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

- Albrecht Sándor újságíró, Veszprém
Asztalos Enikő tanár, Marosvásárhely
Ágoston István György dr. egyháztörténész,
Budapest
Banner Zoltán művészettörténész, Békéscsaba
Budai Györgyné tanár, Baranyaszentlászló
Dukrét Géza tanár, Nagyvárád
Faragó József akadémikus, Kolozsvár
Halász Péter főmunkatárs, Budapest
Kováts Dániel dr. ny. főiskolai tanár, Szeged
Kriveczky Béla dr. ny. főiskolai docens,
Nyíregyháza
Krisztián Béla dr. tanszékvezető egyetemi docens,
Pécs
Kríza Ildikó néprajzkutató, Budapest
Lanczendorfer Zsuzsanna dr. etnográfus, Győr
Lőrinc Ildikó, Szeged
Németh László egyetemi hallgató, Tök
N. Fodor János egy. tanársegéd, Budapest
Novák Ferenc dr. ny. jogász, Kaposvár
Penckoferné Pukyó Mária tanár, Beregszász
Puskel Péter újságíró, Arad
Romhányi András népművelő, Budapest
Róbert Péter egy. docens, Budapest
Sebestény Sándor dr. történész, Budapest
Selmeczi László régész-muzeológus,
Debrecen
Dr. Szilágyi Ferencné Németh Eszter ny. tanár,
könyvtáros, Gyomaendrőd
Tácsi László tanár, Temesvár
Takács Péter egy. docens, Nyíregyháza
Tóth Béla dr. főigazgató-helyettes, Budapest
Udvarhelyi Olivér dr. ügyvéd, Veszprém
Váradai Iván Attila dr. igazgató, Vác

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tiszteltdíjukról.

Az első borítón Bálint Zsigmond
„Hagyomány (Varság, 2002)” című,
ványolást ábrázoló képe,
a hátsó borítón Szervátiusz Jenő szobrai láthatók.
Ez utóbbit és a 139. oldalon található képet
– Fejér László főszerkesztő szíves engedelmével –
a Zilahon megjelenő *Hepehupa* című lapból,
illetve annak borítójáról vettük át.

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

Kétszáz esztendeje született Deák Ferenc

- Deák Ferenc történelmi szerepe (*Takács Péter*)..... 3
Tervezet Deák Ferenc életpályájának megünneplésére.
Egy különös javaslat sorsa 1874-ben (*Tóth Béla*)..... 7

Háromszáz esztendeje bontakozott ki a Rákóczi-szabadságharc

- II. Rákóczi Ferenc Felső-Tisza vidéki hadjárata (*Dr. Kriveczky Béla*)..... 14
II. Rákóczi Ferenc kapcsolata Partiummal és Erdéllyel (*Dukrét Géza*) 18
A művész sorsa. Száz esztendeje született Szervátiusz Jenő (*Banner Zoltán*) 22
Száz éve halt meg Jánosi Engel Adolf, a Mecsek komlói szénbányászatának megalapozója
(*Krisztián Béla*)..... 27

ISKOLA ÉS HONISMERET

- Ortutay Gyula*; A mesemondó 28
A helytörténet, mint tantárgy. Egy helytörténeti tankönyv kísérlete
(*Dr. Szilágyi Ferencné Németh Eszter*) 29
Honismereti oktatás a szentlászlói iskolában (*Budai Györgyné*) 37

HAGYOMÁNY

- Találkozásaim Kriza Jánossal (*Faragó József*) 39
Bálint Zsigmond fényképei (*Selmeczi László*) 41

EMLÉKEZZÜNK

- Bronzba álmódott magyar Golgota (*Puskás Péter*) 44
„Parasztkenyérből, vízzel, bor nélkül” A hit szerepe a lágerélet elviselésében
(*Penckoferné Panykó Mária*) 49
A Magyar Emlékekért a Világban Egyesület rendezvényei 54

TERMÉS

- A 48-as Párt kísérlete a népiskolaügy demokratizálására Egerben, 1869-ben
(*Dr. Sebestyén Sándor*) 55
A Székely himnusz születésének háttere (*Kriza Ildikó*) 57
Vác zsidó emlékei (*Dr. Váradi Iván Attila*) 68

EMLÉKHELYEK

- Jászó (*Romhányi András*) 75

FÓRUM

- Az amatőr családtörténeti kutatások nehézségei (*Lőrinc Ildikó*) 78

KRÓNIKA

- Rákóczi évforduló Erdélyben (*Dr. Á. I. Gy.*) 82
A XVIII. Országos Néprajzi és Nyelvjárásügyi Gyűjtőtálkozó (*Hatász Péter*) 83

Sebestyén Gyula Emlékéremmel kitüntetett önkéntes néprajzi gyűjtők.....	85
A marosvásárhelyi Népi Egyetem néprajzi tanfolyamának tíz éve (<i>Asztalos Enikő</i>).....	87
Értékmentés a szórványban (<i>Tácsi László</i>).....	88
A nemzet szolgálja volt: Iklódy-Szabó János (<i>Albrecht Sándor</i>).....	89
Eltéphetetlen gyökerek. F. Bodó Imre új kötetének bemutatójáról (<i>Dr. Novák Ferenc</i>).....	91
Ködöböcz József (1913-2003) (<i>Kováts Dániel</i>).....	91

PÁLYÁZAT

A Magyar Nyelvtudományi Társaság néprajzi gyűjtőpályázatáról (<i>N. Fodor János</i>).....	93
A Néprajzi Múzeum 48. Országos Néprajzi Gyűjtőpályázata.....	97

KÖNYVESPOLC

Mitták Ferenc-Mitták Zoltán: „Haj, hős Rákóczi népe...” (<i>Róbert Péter</i>).....	100
Jáki Sándor Teodóz: Csángókról, igaz tudósítások (<i>Udvarhelyi Olivér</i>).....	100
Barsi Ernő: Népi hagyományaink iskolai és amatőr színpadon (<i>Dr. Lanczendorfer Zsuzsanna</i>).....	101

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA.....	103
HONISMERETI ÉVFORDULÓNAPTÁR.....	112

Helyreigazítás: A Honismeret 2003. 4. számának 20. oldalán megjelent „Az üvegbe zárt történelem. Herceg Windischgraetz Lajos borpincészet” című cikk alól sajnálatos módon lemaradt a szerző neve: *Fazekasné Majoros Judit*. A mulasztásért elnézést kér az olvasóktól és a szerzőtől – a szerkesztő.

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbé teszi a megjelenést, ha a korrektúra megtakarításával esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat hajlékony (floppy) lemezen küldi el számunkra. Ezeket azonban csak WORD 6/95, WORD 97 formában, magyar ékezetekkel ellátva tudjuk használni. A szöveget kinyomtatva is kérjük. Ha képeket küldenek, azokat JPG-formában mentse.

Köszönettel a
Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

„Kis Magiszter” Könyvesbolt, Balassi Kiadó
(1053 Bp. V., Magyar u. 40.)

Magyarok Háza (Bp. V., Semmelweis u. 1-3.)

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Baross u. 1.)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12.)

Kétszáz esztendeje született Deák Ferenc

Deák Ferenc történeti szerepe¹

A XIX. századi Európában Napóleon, Metternich, Viktória királyné, a Szent Szövetséget vizionáló Sándor cár, Bismarck és Cavour vezényelte a történelmet. Tevékenységük eredményeként megszületett az angol és a francia gyarmatbirodalom, világhatalommá vált Oroszország, létrejött az egységes Németország és Olaszország. Megingathatatlanok hitt törvényeket döntöttek meg a fizikusok, a természettudósok, az élettudományokban megszületett az evolúciós elmélet. Tombolt az ipari forradalom, s a technikai csodák elbizakodottá tették az embert. A görögök kivívták a függetlenségüket, a Balkán kivált a török birodalomból. Sorra megalakultak a független nemzetállamok. Művészetben, irodalomban, zenében eluralkodott a hőskultusz. Mindenki a jó diadaláról álmódott, és boldognak hitték magukat az új nemzetek. Csak a magyarokat gyötörték végzetes kétségek.

Kronológiailag majdnem abban az időben, amikor az első gőzhajó megkezdte utazását az óceánokon, amikor Angliában vaspályára rakták a gőzgépeket, Magyarországnak és a magyarságnak halált jósolt Herder. Úgy vélte, hogy a Kárpát-medence rokontalan nemzetének a gazdasági, katonai és szellemi teljesítménye oly mértékben lemaradt Európától, hogy kényszerűen fél kell oldódnia az őt ölelő szláv vagy a német tengerben. Ez a kívülről jött borzalmas jóslat megkínította az önmagára ébredő magyarság szellemi életének a legjobbjait. Kölcsey a Himnuszában még 1823-ban áldásért, bőségért, jókedvért könyörgött a Mindenhatóhoz, de hamar belekeseredett a könyörgésbe, és 1838-ban a Sorssal már súlyos végzetet doboltat a Zrínyi második énekében. Megismétli a herderi jóslatot:

*... más hon áll a négy folyam partjára,
Más szózat és más keblű nép.*

Ezzel kronológiailag majdnem egy időben, 1836-ban Vörösmartyt is végzetes lelki kínok gyötrik a magyarság jövőjét illetően:

*Még jőni kell, még jőni fog
Egy jobb kor...
...
Vagy jőni fog, ha jőni kell,
A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.*

¹ Elhangzott a XXXI. Honismereti Akadémián, Nyíregyházán, 2003. július 2-án. (Szerk.)

A nemzeti sorskérdések miatt zaklatott lelkek romantikusan felnagyított látomása ott munkál a prózaibb lelkületű emberekben is. Témánk kapcsán nincs most terünk a Széchenyi Döblingbe kergető vívódásokkal foglalkozni, Wesselényi röpiratát a Baliteletekről, Vörösmarty Szózatát sincs időnk elemezni, azonban szólnunk kell a romantikus hevülettől mentes Deák magyarságképéről.

Ez a puritán, folyton anekdotázó, már harminc éves korában Öregúrnak titulált, vaskos és lomha ember 1839. augusztus 14-én – kronológiailag nagyon közel Kölcsey és Vörösmarty kétségbeeséséhez – a következőket mondta a magyarságról a diétán: *„A magyarnak honszeretét sem a múltunk lelkesítő emlékezete, sem a hiúság, sem az önzés nem támogatják annyira, mint más nemzetekét. A hatalmas Rómának és a szabad Görögországnak szabad polgárai lelkesedést meríthettek hazájuk történeteiből. Büszkék valának nemzetök nagyságában és dicsőségében, s érezték, hogy az ő hazájuk a legjobb, a legboldogítóbb. A francia, az angol szintén lelkesedve tekintenek vissza történeteikre, s szintén érzik, hogy Európában nincs haza, mely nekik annyi kényelmet, annyi szabadságot, annyi biztosságot nyújtana, mint a maguké. A lángkeblű olaszt földült szabadsága romjai közt a klasszikai hajdankor tüze lelkesíti; az orosz legalább hazájának óriási nagysága emeli. De a magyarnak mindezekből igen kevés jutott. Történeteink csak átok szülte viszálykodásokra, csak életért és megmaradásért vívott véres harcokra mutatnak. Kevés azokban a polgári erényeknek tiszta példája, kevés a fénypont, mely forró önérettel keblünket emelje. Hiúság nem kecsegtethet bennünket, mert hisz Európa csak alig tudja létezésünket, s Afrikának számos coloniái tán ismeretesebbek más nemzeteknél, mint honunk, melyet Ausztria termékeny, de műveletlen coloniájának tekint a külföld. Jelenünk nem fényes, s nem annyira boldogító, hogy e részben más nemzetekkel vetélkedhetnénk. fővendőnk Isten kezében van, de hogy igen fényes kilátásokat ígérne, azt elhinni csakugyan optimizmus kell, ámbar a jelennél jobbat nem remélünk lehetetlen.”* A kép nem kevésbé lesújtó, mint Kölcsey vagy Vörösmarty látomása, Széchenyi víziója.

A csúnyácska haza felbomlásának, megsemmisülésének réme, a magyar államiság felbomlásának veszélye meggyötörte Deák lelkét és értelmét is. 1842 novemberében vallomások őszinteséggel tárta fel Tarányi Józsefnek az aggodalmait, immár a magyar államiságot helyettesítő konkrét politikai formátumok felrajzolásával. Deáknak magánemberként és politikusként egyformán megrögzött felmele volt, hogy az „ausztriai Monarchia” felbomlásával „Magyarország önállását s nemzetiségét halál fenyegeti”. Ezt írta meg egy vallomások levélben sógorának. A „nemzeti elv” európai térhódítását érzékelve, a magyar államiság jövőjét kétségbeesítőnek vélelmezte. Szerinte az „ausztriai Monarchia” felbomlásával minden benne élő nép nyerni fog, még az osztrákok is, mert a német államok között megőrizhetik nemzetiségüket. Bár hessegetni, de a rémképnek nem hagyják nyugodni: *„Meg vagyok arról... győződve: hogy a Monarchiát veszély, Magyarország önállását s nemzetiségét halál fenyegeti...”* – írta –, s működőben Magyarország feldarabolásáról töprengett, majdnem pontosan megrajzolta a trianoni határokat. *„Nézzünk bár az ausztriai birodalomnak földabroszára – invitálta sógorát a térképhez – ... Egy felül Cseh és Morvaország, a magyarországi fokok, Galícia és Ladóméria együtt gyönyörű ország lenne..., más felül Carinthia, Carniolia, Dalmátia, a tenger mellék, a határország, Horvátország a Magyarországnak alsó részén egy csomóban lakó rákok és egyéb szlávok... S e kettő, ha külön ország volna is, egymással szövetségben állana... Igaz – tért át Magyarország jövőjére –, hogy Magyarországnak magyar tartományai semmivé lennének önállásukra s nemzetiségükre nézve, de hiszen ezekkel Európa mit gondolna? Sem számuk, sem politikai fontosságuk, sem műveltségük, sem kereskedések nem olyan, hogy ezáltal más nemzetek simpathiáját bírják... Úgy bánnának velünk, mint tört számokkal, s oda vetnének bennünket, hová mintegy adjustatio gyanánt jobbnak látnák.”*

Nemcsak a reformkorban, a kiegyezést megelőző években sem látta Deák biztatóbbnak a magyar államiság, és benne a magyar nemzet jövőjét. Az 1860-as nevezetes bécsi audienciát követően – a nemzeti és uralkodói akarat szembenállását tapasztalva – ismét sógorának, Tarányi Józsefnek vallotta meg féltelmeit: *„vulkán fölött ábrándozunk s mulatjuk magunkat rózsá-álmok viruló képeivel”,* holott valós tényként fenyeget *„bomladozása, szétmállása Magyarországnak is, a birodalomnak is.”*

Ezekben a végzetes helyzetekben egyetlen menekvést látott: *„a népet, melyet e nemzethez, ezen nemzeti önálláshoz sem szeretet, sem nemzetiség, sem bizalom, sem anyagi s erkölcsi jótét nem kötnek, a polgári jogok megosztásával kapcsolni e hazához, hogy oka legyen védelmezni ezen állapotot, melynek változásával ő is csak veszthetne, de semmit sem nyerhetne.”*

Deák a Zala megyében 1824-től vállalt fizetés nélküli tisztségek ellátása, és a legkülönbözőbb megbízások elvégzése során épp úgy, mint a diétákon, majd a népképviselői ország-

gyűléseken, a „teljes jogegyenlőség alapján” óhajtotta „kifejteni s biztosítani alkotmányos életünket”, ahol a „polgári jogok teljes élvezetére nézve sem vallás, sem nemzetiség a hon polgárai között különbséget ne tegyen”. E téren ezt politikai retorikájában többször hangsúlyozta – az Egyesült Államok alkotmányos berendezkedését tartotta emberileg legjobbnak. A szabadságnak és társadalmi berendezkedésnek az ott megvalósult állapotát ideálisnak vélelmezve, végkifejletében annak megvalósítását célozta meg Magyarország lakói számára is. Volt azonban annyi érzéke a társadalmi, politikai és történelmi mozgások, folyamatok és állapotok elemzéséhez, hogy belássa: a történelmi hagyományokkal és szervesen építkező társadalmi hierarchiával rendelkező országok ezt az állapotot csak fokról fokra, reformot reform után megvalósítva közelíthetik meg. Úgy vélte, hogy a történelmi, társadalmi hagyományokkal építkező Magyarország csak hosszú, a rétegrédekeket folyamatosan egyeztető küzdelemben valósíthatja meg a kívánt célt.

Tudta, hogy a teóriák, vágyak, utópiák és a valóság között óriási szakadék tátong, s „fájdalom – mondotta egyik felszólalásában –, a törvényhozót nemcsak az okoskodás higgadt fonala, hanem az élet és annak körülményei, s az emberiségnek sajátosságai is vezérik, és jaj annak a törvényhozásnak, mely ideális törvényeket alkot, melyeket az emberi élet naponkint, s a tapasztalás minden óráján meghazudtol.” Ezért a folytonos, lépésről lépésre történő jogkiterjesztés híve volt. Ennek lényegét már 1832-ben megírta Vörösmartynak: „ne akarjuk a százados tölgnyt éles nyelvünk egyetlen vágásával ledönteni, mert a mértékletes (!) öröklődés szándékunk tisztaságát ejténé gyanúba... felette hibázik... azon hatalmas, ki Nemzetének szellemén fellyül emelkedve mindent egyszerre kívánna eszközlésbe venni, amit fellengző lángelmeje jónak lát, ... nem figyelmeztve sok ezer másokra, kiket az önhaszon még most földhöz láncol...” Ez a „mértékletes haladás” azonban nem jelentett nála trespedséget, tétovázást és bizonytalankodást. Szigorú etikai parancs volt számára, hogy „a haza nagyságának s a nép szorgalmának kifejtésére” minden törvényes lehetőséget és alkalmat fel kell használni, mert – ahogyan fogalmazott – „amelyet erre használni elmulasztunk, minden pillanat, melyben ezt eszközölni késünk, visszahazatalanul elmerül az örökkévalóság tengerébe, s minden helytelen halasztás valóságos tolvajlás, mellyel a haza szent ügyét meglopjuk”.

Félszázadnyi időt átölelő – 1824-től 1875-ig terjedő – aktív politikai pályáján mindig a fenti elvek vezérelték. A magyarság életében sorsdöntő idősokra olyan nagyformátumú politikai események jutottak, mint a reformkori országgyűlések, az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc, mint a neoabszolutizmussal szembefordított passzív rezisztencia, az 1859/1861-es válságos esztendő, a kiegyezés, a modern magyar polgári állam alaptörvényeinek – nemzetiségi-, népiszkolai törvény, a horvát-magyar kiegyezés – meghozatala. A nagy idők, a sorsdöntő események nagyformátumú politikuskokat és cselekvő hazafiakat vezényeltek a magyarság küzdelmeinek az élére. Elég a legnagyobbakat megemlíteni a pályatársak közül: Széchenyi, Kölcsey, Vörösmarty, Wesselényi, Kossuth, Petőfi, Arany, Jókai, Kemény Zsigmond, Szalay László, Görgey, Eötvös József, Andrássy Gyula, Tisza Kálmán... A perifériára szorult provinciális magyar élet európai léptékű gondolkodói és cselekvői. Közülük a történetírók – Szekfű Gyula Széchenyit, Szabad György Kossuthot – István királyhoz szeretik hasonlítani. Ne vitassuk most a hasonlítgatások jogosságát, a gondolatok, érzelmek, eszmék szárnyalását. Fogadjuk el a Szekfű Gyulától Hanák Péterig ívelő értékelést, akik szerint a polgárosodásért folytatott küzdelem legkiemelkedőbb egyéniségeitől – Széchenyitől, Kossuth-tól, Wesselényitől – Deák sok tekintetben különbözött. Konceptióban, elméleti felkészültségben elmaradt Széchenyi mögött; „kezdeményező tetterőben, forradalmi elszántságban” nem ért föl Kossuthtal, Telekivel; filozófiai, eszmei vértettségben Kölcsey mögött állt. Különbözött tőlük abban is, hogy a magyar gazdasági és társadalmi élet hosszú távon ható erőt ő a hagyományokhoz kapcsolta. A tradíciókat következetesen beakadályozta a politikai törekvések folyamlatába. Nemcsak politikai stratégiáját, de politikai taktikáját is hozzáigazította a nemzet, az ország mindenkori adottságaihoz. Deák tehetsége leginkább a nemzeti liberális eszmék törvényi kodifikálása, és a társadalmi elvárások és ellenállások mértékének felmérése, azok egyeztetése terén mutatkozott meg. Az ideális és a lehetséges között mindig megtalálta a kompromisszumot, ha az a legkisebb lépéssel is közelített az óhajtott célhoz, egy demokratikus berendezkedésű magyar jogállam megeremtéséhez.

Személyét az 1830-as évek közepétől – annak ellenére, hogy soha nem törekedett vezérségre – mellőzhetőnek tartották a kortársak minden fontosabb politikai kérdés megvitatásánál. Amikor Magyarország polgári átalakulása forradalmi útra terelődött, üzentek érte Pozsonyból: mérce volt az ő álláspontja. Félszázánál több követ bizonyította aláírásával, hogy a

polgári átalakulás alaptörvényeinek megszerkesztésénél elengedhetetlennek tartják mérlegelő, elemző vénáját. Baithyány Lajos nem volt hajlandó nélküle miniszteriumot alakítani.

Deák vívódó ember volt. Kevesen voltak akik következetesebben, és az övét meghaladó bátorsággal néztek szembe hagyományainkkal, az ország jelenéből kalkulálható jövővel. Ugyanakkor mértéktartó volt. Ha eredményt ért el, nem törekedett több vívmány szentesítésére, mint amennyit az adott pillanatban a társadalom megrázkódtatás nélkül be tudott fogadni.

Kifinomult történelmi érzékéből fakadt a jogfolytonossághoz való ragaszkodása. Meggyőződése volt, hogy az országgyűlésen a király és a nemzet kölcsönös megegyezésével hozott törvények tükrözik a nemzet önállóságát, politikai törekvéseit, gazdasági, társadalmi erejét, és hogy mindezek szükségéből fogalmazódtak meg. Létezésük befolyásolja a társadalmi cselekvést, s amellett, hogy állapotot tükröznek, tendenciát is kifejeznek. Ezért kereste kitarító szorgalommal a közjogi törvények előzményeit a magyar jogalkotás múltjában.

Politikusi pályáján saját személyének tulajdonította a legkevesebb fontosságot. Anyagi előnyöket sohasem fogadott el: a politikát szolgálatnak tekintette. Meggyőzni akart; tartózkodott a frázisoktól, a korában divatos szóképek, romantikus metaforák használatától. „Szónoklatának főeleme az erős logika volt – állítja Gyulai Pál – gondolatainak, kifejezéseinek bizonyos plasztikája” volt, nyelve a „népnyelvbe gyökerezett”, és beszédeit körülöngte valamiféle „nemes méltóság”: az egyszerűség és közérthetőség méltósága. Ezét nem avasodtak meg országgyűlési felszólalásai máig sem. Deák – erényeivel és hibáival együtt – azért emelkedett a XIX. századi magyar történelem legjelentősebb személyiségei közé, a magyarság akkori jelenére és jövőjére döntő hatást gyakorló politikussá, mert a korabeli magyarországi társadalom derékba törtségére, törekvéseinek felemására ő érzett rá leginkább.

Amint a szobrász vagy az építész alkotja a maga remekét, olyan gonddal és igényességgel végezte Deák államférfiúi tevékenységét. Soha sem improvizált. Ezt érezte meg Ady, amikor „profán gesztusú nagy poétának” nevezte, aki „legjózanabbnak látszó alkotásai közben is az állandó poéta”.

Az 1832/36-os országgyűlésre készülődés izgalma, 1833 tavaszát-nyarát leszámítva, a politikai életben való forgolódáshoz nem volt kedve. Részéről nem szerepjátszás a magánleveleiben minduntalan visszatérő panasz és bosszankodás, amiért belekényszerült a politikai élet forgatagába. Kényszer szülte politikus volt. Becsületből, erkölcsi kötelezettségből vállalta a politikusi élet gyötrelmeit. Legszívesebben az ország lakóit polgárosító társadalompolitikai törvényekkel foglalkozott. Ha országgyűlési vitatéma volt a jobbágyfelszabadítás, elemében volt. Az ősiség eltörlése mellett indulatosan is érvelt. A közterheket a törvény megszületése előtt felvállalta. Küzdött a felekezetek egyenjogúsításáért, a katolikus autonómia megvalósításáért. Társaival, főleg Szalay Lászlóval az európai jogászok elismerését kíváló polgári- és büntetőködextet szerkesztett. Érveivel és tekintélyével támogatta Eötvös József népiskolai és nemzetiségi törvényjavaslatát. A szőlődézsma és a földesúri regálék megváltását célzó tervezet készített az országgyűlés számára. Ha ilyen és hasonló kérdések kerültek napirendre, elemében volt. A legkisebb sikert is tudta méltányolni, és irigység nélkül engedte át másoknak a sikert. Amikor az ő vezérése mellett az 1839/40-es országgyűlésen törvényt alkottak az önkéntes örökváltásról, azt Kölcsey emlékének szentelte.

Tapasztalni kellett azonban, hogy a rendiség felszámolása során a politikusok minduntalan beleütköztek az uralkodóház, az örökös tartományok és Magyarország közjogi kapcsolatát érintő kérdésekbe. Ennek a viszonynak a rendezetlensége 1848 szeptemberében hadi konfliktushoz vezetett. Az optimistább politikusok – részben a német egység várható demokratikus megoldása kapcsán – a tiszta perszonáluniót vélték megvalósíthatónak, s önálló hadseregéről és pénzügyről álmodtak. Nem volt idegen a gondolat Deáktól sem, de a korábban már említett féltelmei miatt mindvégig ragaszkodott az 1723-ban elfogadott Pragmatica Sanctio-ban rögzített alkotmányos alapelvekhez, s amikor a konfliktus rendezésének tárgyalásos útja lehetetlenné vált, félrehúzódtok Kehidára. Nem tartott Kossuthtal, de az udvarral sem. 1850 áprilisában határozottan visszautasította Anton Schmerling hívását, aki a magyar magánjog kérdéseiről óhajtott vele gondolatot cserélni: „A közelmúlt idők gyászos eseményei után... lehetetlenség, hogy én nyilvános ügyekben közreműködhessek” - üzenté Bécsbe, az ország elitjének adva példát a passzív rezisztenciából.

Innen már ismertek az események. Deák 1854-ben Pestre költözött. Ekkortól az ország központjából irányítja a nemzeti erőket összefogását. Az 1859-ben kibontakozó válság még kudarc-

ba fullasztja az 1861-es országgyűlést. Csak Bismarck szembefordulása Ferenc Józseffel hozza meg az uralkodó kiegyezési hajlamát. 1865-1867 között Deák politikai pályája a csúcsponton van. Alkotását, a kiegyezést Európa-szerte dicsérték. Csak Kossuth öltötte magára Kasszandra jósköponyegét, és átkozta el a deáki tettet. A jóslás súlyossága máig kísért. A tett nagysága pedig máig betakarja Deák társadalompolitikai küzdelmeit. A jogászok többnyire elismerőleg méltatják a polgári- és büntetőkódex tervezésekor megmutatkozó demokratizmusát, de a történészek derékhada máig fanyalogva szól róla. Az európai integráció kapcsán mintha oldódának a kiegyezés körül burjánzó viták, és a publicisták, politikusok hada kísérli meg kisajátítani történelmi érdemeit. Az indulatoktól mentes értékelés azonban máig hiányzik a kiegyezésről épp úgy, mint Deák Ferencről. Az évfordulós megemlékezések elősegítői lehetnek a jobb megértésnek, a higgadtabb értékelésnek, de nem pótolhatják a meg nem született korszerű monográfiákat.

Ezúttal is meg kell elégednünk annyival, hogy elismerjük, a XIX. századi magyarság és a polgári Magyarország állami kereteinek, a kiegyezésnek a kimunkálása Deák Ferenc műve volt. A nemzetállami dominancia jegyében el lehet vetni ezt az alkotást, az európai integráció jegyében fel lehet magasztalni. Egyetlen dolgot nem tehetünk: meg nem törtéنتté nem nyilváníthatjuk. Szembe lehet vele állítani a XIX. század második felében a török fennhatóság alól szabaduló balkáni nemzetállamokat, s a dunai konföderáció torzult elvei alapján az első világháborút követően megszülető délszláv királyságot. Ha van a történelemnek értelme, csak egy lehet: egy-egy államalakulat mennyiben segíti elő polgári szabadságát és boldogulását. Mérje bár a száraz racionalitás, az érzelemgazdag elfogultság, ha a hipotéziseket és utópiákat valós értékükön kezeljük, s az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamainak felszázados történelmét – lényegében ennyi időt ölelt fel a dualista korszak – görcső alá tesszük, nem lehet kétséges az ítélet: a Deák által kegyetlen értelmi és érzelmi szorításban, tekintélyelvű támadások sodrában kimunkált államkeret nem volt ideális a Monarchiában élő egyetlen nép számára sem, de minden benne élő etnikum számára jobb volt, mint ami a felbomlásával megvalósult. A Deák nevéhez fűződő történelmi tettet nem csak a megálmodott utópiákkal, fennhangon hirdetett jóslásokkal, a következményekkel és a történelmi realitásokkal is lehet mérni. Annál is inkább jogosult ez a mérce, mert az 1848-as törvényhozás társadalompolitikai vívmányait az a közjogi revízió, amit 1867-ben megvalósítottak, nem annullálta, sőt megteremtette a lehetőségét azok alkotmányos továbbfejlesztésének. E téren pedig – említettük már – Deák mérceje az Egyesült Államok jogrendje volt. Nem rajta múltott, nem is az osztrák-magyar kiegyezésen, hogy az utána következő generációk arra hivatott politikusai sok-sok alkalmat elmulasztottak „a haza nagyságának s a nép szorgalmának kifejtésére” használni, és a nemzet életének nagyon sok pillanata „visszahozhatatlanul elmerült az örökkévalóság tengerébe”.

Takács Péter

Tervezet Deák Ferenc életpályájának megünneplésére

Egy különös javaslat sorsa 1874-ben

Rövidesen emlékülésekre, tanácskozásokra kerül sor szerte e hazában Deák Ferenc születésnek 200. évfordulója alkalmából. Ebből az alkalomból, talán nem érdektelen felidézni és a Honismeret folyóiratban közzétenni egy érdekes felhívást, amely 1874-ben, tehát másfél, két évvel Deák halála előtt jelent meg, és több olyan esemény megünneplésére is igyekezett a közvélemény figyelmét felhívni, amelyek már vagy elmúltak, vagy pontos időpontjukat eléggé nehéz meghatározni.

A felhívás megfogalmazója *Vahot Imre* (1820–1879) lapszerkesztő és író volt, akiről legyen elég – hiszen nem ő az írás főszerzője – most csak annyi, hogy szerepe elsősorban az 1840-es években mondható jelentősnek. Kossuth politikájának támogatója volt, és az általa szerkesztett Pesti Divatlapnál alkalmazta Petőfi Sándort mint segédszerkesztőt, megélhetési lehetőséget nyújtva ezzel a költőnek. Ahogy azonban közeledett 1848, és az irodalomban is – éppen

Petőfinek köszönhetően – egyre erősebb lett a radikális hang, ellene fordult a költőnek. Ami ezután történt Vahot Imre életében, az inkább arra mutat, hogy saját érvényesülését igyekezett előtérbe helyezni, és távol maradt az események fősodratától. Nos, ez a Vahot Imre gondolta úgy 54 évesen, hogy felhívással fordul az egész nemzethez, Deák Ferenc jubileumi évfordulóinak a méltó megünneplésére.

Nem állítjuk, hogy valaki, valamikor és valahol nem mutatta már be ezt a felhívást, de miután az évfordulóval és magával Vahot Imrével kapcsolatos levél, valamint a mellé csatolt nyomtatvány a miniszterelnöki hivatal 1873-as iratai között és Vahot Imrere utalva található,¹ így annak a valószínűsége is fennáll, hogy mindaddig nem közölték.

Fontosnak tartjuk a Felhívás teljes terjedelmű és betűhív közlését, mert – bár új ismereteket nem közöl Deák Ferencről –, de részletes összefoglalást ad Deák életútjáról. A hangnem pedig, ahogy Vahot a sorait megfogalmazza, egyértelműen bizonyítja, hogy milyen nagy – mondhatnánk úgy is a XIX. századi szóhasználatot segítségül hívva: emelkedett – tisztelettel szóltak és írtak e jeles férfiról.

Ime a Felhívás első része:

„FELHÍVÓ SZÓZAT A NEMZETHÖZ
DEÁK FERENCZ

SZÜLETÉSE 70-İK ÉVE, JOGÁSZI PÁLYÁJA FÉLSZÁZADOS, S ORSZÁGGYŰLÉSI,
VEZÉRI PÁLYÁJA 40-İK ÉVE

ÖRÖMÜNNEPÉNEK DÍSZEMLEKKÖNYV, EMLÉKMŰLAP ÉS DEÁKALAPÍTVÁNY
ÁLTAL LEENDÓ MEGÜNNEPLÉSÉRE.

Majd minden nemzet válságos korszakának meg van a maga nagy embere, bölcs irányadója, éltető lelke-, véd- és őrmestője.

Ez most mi közöttünk Deák Ferencz, ki a gondviselés jóvoltából majd minden vezértársát túlélve, a szabadelvűség, a jog, törvény és igazság teréről soha el nem tért, s irányadó bölcsességével s törhetlen lelki nyugalmával, a legnagyobb viharok dulsái közt is, mint szikla, mint világító torony, évek hossza sora óta rendületlenül áll, s örökösök hazánk jobbrafordult, de még mindig küzdelmes jelenének tisztázása s lehető legboldogabb jövőjének előkészítése, biztosítása fölött.

Ha valaki közülünk, ő valóban a legtisztább, legnyugodtabb önérettel tekinthet vissza legujabb évtizedeink nagyszerű mozgalmai-, történelmi viszontagságaival győzelmesen megküzdött nyilvános életpályájára.

Midőn Deák az 1832/6-iki országgyűlésen, mint Zalamegye követe, Jupiter fejéből kipattant Minervaként egyszerre feltűnt, s roppant tudományos készültsége, józan, tiszta logikája, meggyőző, fényes szónoki tehetsége, s közvetítő, kiegyenlítő modoránál fogva az ellenzék azonnal vezéréül ismerte őt el, – s még mai napság is ő a magyar ellenzék valódi vezére, a mennyiben mindazt ellenzi, s hathatósan megátalja, a mi hazánk java s boldogulása ellen van irányozva.

Az 1832/6-iki országgyűlés az ő kitaratása folytán nem bocsátkozott addig semmiféle ügy tárgyalásába, míg legégetőbb országos sérelmeinket nem orvosolták, különösen míg az elnyomott szabadság eszméjét képviselt nevezetes politikai foglyok, Kossuth, Lovassy, Wesselényi szabad lábra nem lőnek állítva.

Általában a magyar földművelő s iparos nép jogai s főlzabeditása mellett ki sem küzdött nálánál nagyobb buzgalom-, s meggyőzőbb okokkal; – s minden fontosabb kérdésben döntő súlylyal birt az ő szava.

Az 1840-iki országgyűlésen az igazságszolgáltatás törvényeinek rendszeres kidolgozásában ő vett legnagyobb részt, s alapos jogi s történelmi tudománya, beható éles ítélőtehetsége, világos, szabatos előadásánál fogva a legjobb sikerrel működött, s ő lett ujjabkori törvényhozásunk Verbőczyje, kivált a mennyiben törvényeinket a magyar nép jelme, szokásai s viszonyaihoz tudta alkalmazni.

Hogy ne csupán Zalamegye, hanem az egész ország magáénak mondhassa őt, minden megye táblalbrájává nevezte ki a nagy férfit, s a haza bölcsének nevezte el.

Akkor is, midőn 1843-ban Zalamegye követségét nem fogadá el a miatt, mert megyéje a közös teherviselés kérdése miatt pártokra szakadt, meggyőződését feláldozni nem akarta; a nép érdekében tanusított önmegtartózkodása s elhússága országos például szolgált.

¹ Magyar Országos Levéltár, K 467– Szlávay József – 1873/74–17. sz. A Vahot levélből kitűnik, hogy nemcsak a felhívást, hanem egy Deák-arcképet is csatolt Vahot a levél mellé, de ez utóbbi nincs a helyén.

Deák már első föllépésekor fölül volt emelkedve a politikai pártszenvédelek elfogultságán s minden alkalommal mérséklő, engesztelő s kibékítő szerepet vitt, s ez által a legkényesebb, legbonyolultabb kérdéseket is képes volt megoldani, s majd mindig sikerre vezetett ott, hol a tulzások mindent elrontottak volna. Legragyogóbb példa erre a nemzetiségek és a Horvátországgal való kiegyezés kérdésének szerencsés megoldása.

Szónoklatának meggyőző hatalma, érveinek alaposága, határozott szabadelvűsége, helyes parlamentáris tapintata, s emberi s hazafiai jellemének fedhetlen tisztasága által ország-világszerte közbecsülést vívott ki s még elleneit is hódolatra készíteté.

Deák F. élete annyira egybeforrta a jog, törvény és igazság eszméjével, hogy a párizsi forradalom folytán egészen új fordulatot vett 1848-iki országgyűlés alatt gróf Batthyány Lajos, miniszterelnök csakis a közvéleménynek hódolt, midőn az igazságügyi tárca vitelével őt bízta meg, mint az igazságosság megtestesült példányképét. És ő szakértő férfiak segítségével a magyar törvénykezést s igazságszolgáltatást erélyesen kezdé újjászervezni. Ekkor a márcziusi törvények elmagyarázása s felreértése által fölzavart nép tömegesen kereste fel őt, s tekintélye, felvilágosító bölcs tanácsai-, s atyai bánásmódjának tulajdonítható az, hogy a nép követségei az igaz utra térítve s megnyugtatta mentek el tőle, s így ott, hol minisztériuma hivatalos helyisége volt, ő s Buda várában, Mátyás király mellő utódjaként szerepelt.

Ő mint miniszter keveset beszélt, s a miniszteri tanácsokban tartott beszédeit a mérséklet s előrelátás szelleme lengte át, a belháború véres küzdelmeitől távol tartva magát, személyes szabadságát, életét nem kockáztatá, s eltörléssel fenyegetett magyar alkotmányos szabadságunk s nemzetiségünk eltiprot jogainak helyreállítására tartá fen vezéri lángeszét.

A rémuralom szomorú korszakában az osztrák birodalmi kormány Deákot is megkísérté a maga részére csábíthatni, tanácsadás végett Bécsbe hívta meg, de ő mint Marius Karthágó romjain, nem mozdult helyéből, s nyugodtan várta be az események folyamánuk újabb fordulatát.

A solferinói békekötés s a régi conservatívpart ügyengeltése folytán 1860-ban az octóberi diploma kiadatván, a fővárosi értelmiség Pest belváros képviselőjévé Deákot választá meg, s midőn az 1861-iki országgyűlés megnyílt, minden szem a régi vezér prófétai arcvonásaira volt függesztve.

Sokan azt hitték, hogy Deák az alkotmányt csonkító octóber 20-iki diploma alapján is kész alkuba bocsátkozni; ő azonban elveinek biztos öntudatával s nyugodt lelkiismerettel lépett ki a küzdőterre, s remekül előadott, s fogalmazott indítvánnyal állt elé, melynek kiindulási pontja s végcélja nem egyéb: mint Magyarország 1848-iki törvényes önállás- s függetlenségének fentartása s az 1848-iki törvények helyreállítása.

Mindamellet, hogy beszéde inkább szöll az ész- mint a szívhez, s inkább a szenvédelek csillapítása mint fölizgatására volt számítva, érveinek fontossága, logikai következetessége – tiszta, szabatos szerkezeténél s azon higgadt, méltóságteljes, egyszerű de nemes és kiengesztelő modoránál fogva, mellyel elő volt adva, rendkívüli hatást eszközölt, s az egész művelt világot, még a felirat ellenzőit is csodálatra ragadá.

E válságos fordulatpontnál bizonyítá be Deák legfényesebben, hogy őszinte ragaszkodása a jog és törvényes igazsághoz soha egy perczig sem ingadozott, s az 1848-iki vívmányoknak ő a legerősebb támaszlopa.

A birodalmi kormány centralizáló törekvésének kivetett hálója e felirat által egy csapással szét volt tépve; s bár az országgyűlést feloszlatták, de azért a szilárd jellemű Deák által vezérelt nemzet kitartása végre mégis diadalmaszkodott elleneink fölött, s meghiúsítá a magyar szabadság, s nemzetiség megsemmisítésére kovácsolt terveket.

A provizórium behozatala ismét nyomasztólag hatott reánk s a tespedés súlya alatt már a 4-ik év virradt reánk, midőn az osztrák minisztérium zsoldjában volt bécsi hírlapok, röpiratok tulbuzgalmuk és tudatlanságukban szerencsénkire oly badar dolgokat irkáltak össze vissza Magyarország közügyeiről, történeti s közjogi viszonyairól, hogy már ezt a mi hallgatásra kárhözhatótt vezérünk is megsokalta s 1864-ben az időszaki sajtó útján alaposan megczáfolta, egészen összezuúzta azokat.

Ekkor mondá ki Deák azon nagy szót, hogy történelmünk példáin okulva, eltiprot alkotmányos jogaink helyreállítására nézve nem a macacs osztrák miniszterekben, hanem maga az uralkodó fejedelem mélybő belátású bölcsessége- s lelkiismeretes igazságszeretetében kell bízunk; – és hogy a magyar alkotmány alaptörvényeinek fentartásától s a Lajtántuli országok alkotmányos szabadsága kifejtésétől függ a birodalom biztonsága is.

E nagy és igaz szó kimondása megrendítőleg hatott nemcsak hazánk, de az egész birodalom népeire, sőt maguk az uralkodó ház tagjaira is, s az eszük tisztázását s az egymáshoz való közeledést nagyban mozdította elő.

A bízalom e meleg nyilatkozatát a magyar nemzet vezérének ajkairól megérté az uralkodó fejedelem nemes szíve és bölcsessége, – s fővárosunkat több évi távollét után ismét látogatásával szerencsésítetté, minek üdvös eredménye lőn: Schmerling politikájának megbukása s a magyar országgyűlésnek egybehívása az 1848-iki törvények alapján.

Ez alkudozó országgyűlést az 1866-ik osztrák–porosz háború félbenschakítá, melynek ismert kimenetele jó vizet hajtott az egyezkedés malmára s a második felirat biztos sikerére.

A békekötés után ismét egybehívták a magyar országgyűlést, s a második független felelős magyar ministerium alakításával Deák tanácsára e szabadelvű párt egyik kitűnő tehetségű tagját, a külföldi diplomatiái viszonyaiba már akkor is avatott gróf Andrássy Gyulát bízták meg, ki most már mint birodalmi államkanczellár s külügyér minden erejével oda működik, hogy az osztrák–magyar birodalom kívülről se legyen kitéve megtámadásoknak, s a béke védpaizsa alatt teljesen kifejthesse az élvezhesse az alkotmányos szabadság jótéteményeit.

A nemzet és fejedelem közt a jog és törvényesség alapján történt kiegyezés nagy művét a magyar alkotmány helyreállításában férfias önállóságot tanusított Ferencz József ő felsége magyar királyiá, s fölséges hitvese, Erzsébet magyar királynévá lett ünnepélyes megkoronázásával fejezték be, kik tényekkel bizonyították be, hogy nemzetünk iránt a legjobb indulattal viseltetnek. És az országgyűlés egyetértőleg a jóakarató nemzeti kormányynal csakis ezután kezdhetette meg nyugodt és üdvös törvényhozási munkálatait a reformok terén.

E kiegyezés létrehozásában legfőbb érdeme van Deáknak, ki az elnyomatás és szenvedés hosszú időszakai után nem véres fegyverrel, hanem a szellem és igazság hatalmával, a lehetőség számbavétele, a siker gyakorlati politikájával s a béke olajágának jótápatu kicserélésével s rendíthetetlen hazafiai kitartásával eszközölte és vívta ki azon erős alapot, melyen hazánk, sőt az egész birodalom jóléte, nagysága, dicsősége s tartós boldogsága legbiztosabban fölépülhet.

Még azok is, kik Deák politikáját nem helyeslik, nem vonhatják kétségbe az ő lángeszét, tisztá szándokát, önzéstelen honszeretetét, soha senki személyét távolról sem sértő vagy gyanúsító önmérsékletét, minden nagyraavagyás nélküli páratlan szerénységét, megvesztegethetetlen polgári, washingtoni jellemét. Ezek az ő legszebb érdemrendjelei, semmiféle hatalom és ellenség által el nem rabolható örökbecsű kincsei.

Most már a balközéppárt is mindinkább kibékül Deák közjogi politikájával, sőt a szélsőbalpárt is meghódolt az ő szellemi nagysága és méltatlanul gyanúsított szabadelvűsége előtt akkor, midőn a mult június 28-án tartott országos ülésben az állam és egyház közti viszonyok nagyfontosságú rendezését indítványba hozá, mi ha eszélyesen és méltányosan lesz elintézve, a magyar államot a régiebb osztrák kormányok által előidézett nagy bajából leginkább kisegítheti.

Ámde mi sem tanuskodik oly nagyban, oly fényesen Deák kiegyezési és békepolitikájának üdvös eredményeiről, mint az egész ország s az egyesült fővárosunk szembetűnő haladása, s különösen az 1873-iki becsi világiállítás, melyben hazánk valahára ismét mint önálló ország szerepelt, s a tudomány, művészet s iparos szorgalom minden ágában kitűnő haladást tanusított nagyszámú magyar kiállítóink, a legműveltebb s hatalmasabb nemzetek sorában is becsülettel állották ki a vesenyt.

Nemcsak kiállítóink, de mindaz, ki hazánk jó hírneve, hitele és dicsőségére tart valamit, büszke lehet e vívmányra, az e czéltől oly buzdítólag s erélyesen közreműködött kormányunk – s a bizottsággal együtt; – de leginkább büszke lehet arra Deák Ferencz, kinek kiegyezési s békepolitikája nélkül e nagyszerű eredmény, s az osztrák magyar birodalom különféle népfajai testvéries kibékülésének világra szóló ünnepe nem jött volna létre.

Jókay Mór Ferencz József 25 éves jubileumáról szólva, lapjában többek közt így nyilatkozott: »Magyarországnak oka van hálát adni az égnek, hogy az uralkodó nemes szívét, melyet önző tanácsadók, dőllyfős udvaroncok ifjui fogékonyságában oly messze eltávolítottak tőle, 25 év alatt ismét visszatértette hazánk legfelülőbb népéhez«. – Erre csak azt jegyzem meg, hogy okunk van ezért hálát adni nemcsak az égnek, hanem Deák F. messzelátó bölcsességé- s egyedül hona, nemzete boldogítására törekvő nagy lelkének.

Mind ezeknél fogva mindnyájan, de különösen mi, elnyomott alkotmányos szabadságunk s nemzeti-ségünkért a legnehezebb időkben is bátran és önfeláldozással harczolt magyar trók, legnagyobb hálával

tartozunk Deák Ferencnek, ki a balsors által sújtottakról mindenkor atyailag gondoskodott. Nem hozok fel más, mint dicsőült nagy költőnk, Vörösmarty családjának általa eszközölt országos gyámolítását, mi nélkül nyugodalma sem volna most sírjában a Szózat hazafiúi kitartásra intő lánglelkű írójának.”

Ennyi a Felhívásnak az a része, amely tárgyszerűen, a nagy államférfiúnak kijáró magas-tos stílusban sorolja fel Deák érdemeit, úgy hogy a történelem eseményeibe ágyazva azokat, még hangsúlyosabbá teszi Deák politikai érzékenységét, az események logikáját felismerő, alapos elemzőképességét. Vahotnak sikerült nemcsak saját korában, de a XXI. század olvasója számára is emberközelbe hozni Deák alakját.

A Felhívás második része – amelyet ugyancsak hiánytalanul közlünk – több kérdést is felvet, de ezekre majd csak a Vahot írás bemutatása után térünk ki. Így szól a továbbiakban a Felhívás:

„Én tehát nemcsak mint hazafi, hanem mint a legrégebb magyar írók egyike, kétszeres kötelességemnek tartom indítványba hozni azt: hogy az itt csak röviden elősorolható érdemekben megöszült nagy hazánkfia, Deák Ferenc 70-ik születése éve, és jogászi pályája felszázados, országgyűlési, vezéri pályája 40-ik éve örömmennéptartsuk meg országosan.

Mindenekelőtt tiszteljük és lepjük meg őt egy, érdemeihez méltólag rendezendő nagyszerű, művészeti becsű díszlelkkönyvvel, mely a bécsi világkiállításon pályanyertes díszművészeink remek munkája leendő, melyben Deák Ferenc, élet- és jellemrajza alólírt által bővebben kidolgozva, foglaland első helyet az ő koszorúzott arcképével, – s melyben a koronázási ünnepély rajza ő felségei képeivel, a kiegyezés nagyszerű allegorai rajzai, továbbá magyarországi törvényhozás, törvénykezés s közigazgatás, a hazai tudomány, irodalom, művészet, közoktatás, gazdaság, ipar, kereskedelem, közegészség és honvédelmi ügy legkitünőbb embereinek fotografiai arcképei az ünnepelt férfiú születése háza, s a rá-nézve oly kedves emlékü Zalamegye, a Balatonvidék legszebb s a főváros általa leginkább kedvelt pontjainak művészeti becsű rajzai lesznek beigtatva, a legjobb ízléssel összeállítva.

Ezen díszlelkkönyv, Deákalbum, tetemes kiállítási költségeinek fődözéséhez mindenki szabad tet-szése szerint megajánlandó összeg aláírásával s beküldésével járulhat, s még a legkisebb összeg aláírója-s beküldőjének neve, állása s lakhelye is be lesz igtatva, s minél többen fognak aláírni, s aláírókat gyűjteni, annál díszesebb lesz az album kiállítása, s az ünnepélyes átadás közölve leendő lapjainkban.

Aláírást nyitok egyszersmind ez alkalommal a már kész s művésziileg sikerült nagyszerű emlékmű-lapra, mely Deák legújabban köre rajzolt, élethű arcképét banérkoszorúval övezve a fővárosban megvá-lasztott országgyűlési képviselőtársai körében tünteti fel, mi az egész országunk iránytadó fővárosi ér-telmisége nagy többsége által követett bölcs politikájának legszebb győzelmét hirdeti. E nagyszerű kép, nemcsak az egyetértést, hanem a Buda és Pest Deák által is annyira pártolt törvényhatósági egyesülésé-nek legszebb emlékműlapja, az innár tettleg egyesült Budapest jelentős épületeinek rajzaival, alkot-mányos szabadságunk, önállásunk diadalmas nemlőjének védpaizsa alatt mindinkább fejlődő hazai tu-domány, művészet, gazdaság, ipar, kereskedelem allegóriái jelvényeivel díszítve.

Ezen már kész s több száz példányban kinyomtatott emlékműlap megrendelhető alólírtmál 2 forintjáv-al, (bolti ára 3 frt. leendő) előleges, vagy utólagos fizetés, postai utánvét mellett s minden 8 után tiszte-letpéldánnyal szolgálók a t. gyűjtőknek. A t. aláírók olvasható neveit, a pénzzel együtt, az alólírt kiadó-hoz bérmentesen kérjük beküldeni, ki a már kész példányokat vidékre postán s töretlen fogja a gyűjtők s megrendelőkhöz azonnal elszállítatni.

Ezen műlap tiszta jövedelméből Deák-alapítvánnyal szándékozom ez örömmennépet megörökíteni a budapesti egyetemi joghallgatók segélyegyletének javára, sőt ha vállalatomat oly részvétellel karolja fel a t. közönség, mint egykor a losonczy Phönixet, melynek jövedelméből 4000 forintot alapítványoztam az oroszok által feldúlt derék magyar város köztintzeteire és a szegény tanulók ösztöndíjaira, – a vidéki jogász-segélyző egyletek is részesülni fognak ezen, a szegényebb sorsu joghallgatók gyámolítására szentelt alapítványból.

Egy Deák jubileumát csak is ily jótékony s hazafias célú alapítványokkal lehet méltólag megünne-pelni, s ha e megkezdő alapítvány hervének lesz sikere, – a pénz és díszalbum átadása után, a mivel előre nem volna illő nagy zajt ütni, – hírlap utján indítványozni fogom: misféle jótékony s hazafias célú alapítványokkal kell azt majd a mostani pénzülség elmúltával országosan megünne-pelni s örökíteni.

A Deák-album és a Deák-emlékműlap aláíróinak nevei, állása és lakhelye egyaránt be lesznek igtatva a díszalbumba, s mindegyikre külön is lehet aláírni, s ki mindkettőre aláír, annak neve mint ünneplő és

egyszermind alapítványozóé két csillaggal lesz a díszemlékkönyvben megjelölve, s a t. gyűjtők nevei is különösen ki lesznek emelve.

Remélni tehet, hogy Magyarország értelmiségének zöme tömegesen fogja e szép alkalmat megragadni arra nézve, hogy az ünnepelt nagy férfiú iránti mély tisztelőle, hálája, érdemméltánylása s teljes bizalma nyilvánítását tettleg is kifejezhesse, és a Széchenyi István s több vezéri társa által gyökeresen reformálni kezdett, s 1848-ban egészen ujjaalakított ősi magyar alkotmány helyreállítója, lerombolt várnak fölépítője, a haza bölcs vezére, irányadója még életében a legmegnyugtatóbb tiszta hazafiúi öröm- és önértéssel tekinthessen majd végig iránta hálás kegyelettel viseltető tisztelőinek hosszú és díszes névsorán. A mely nemzet a maga nagy embereit hozzá méltóan tudja megbecsülni, az önmagát becsüli meg, ez által is illő, hogy a legigazságosabb magyar embernek valahára ily uton is, mindenekelőtt pedig az irodalom, művészet, és emberbaráti szeretet útján, igazságot szolgáltatassunk.

Minél gyorsabban fognak az aláírások beérkezni, annál hamarabb lesz szerencsénk a díszalbumot az ünnepelt férfiúnak, a Deák-alapítványt az illető segélyegyletnek átadni, mi annak idejében hírlapok útján is közzé lesz majd téve.

Megülve majd országosan is e nagyszerű örömmünnepet, szívből kívánjuk mindnyáján: a gondviselés még sokáig tartsa meg s éltesse Deák Ferenczet hazánk, nemzetünk s az egész emberiség javára!

Vahot Imre,

kiadó,

Budapest, Pest-belváros,

Zöldfa-utca 25 sz., földszint, 2-ik ajtó.”

Az egyértelmű, hogy ez a második rész – mai szóval élve -- reklám, propagandaszöveg.

Mint jeleztük, több kérdést is felvet a felhívásnak ez a része. Ezek közül talán a legfontosabb, hogy miért 1874. január 28-án fogott tollat a kezebe Vahot Imre, amikor Deák 70. születésnapja 1873. október 17-én volt? A születésnapról mind az ország vezető politikusai, mind a sajtó a maga idejében tisztességesen megemlékezett. Az igaz, hogy akkor még nem merült fel senki részéről „díszemlékkönyv” megjelentetése, sem „emlékműrajz” elkészíttetése, sem alapítvány tétele, hiszen – már akkor is – mindezekre az érdemes személy elhunytá után került sor általában.

Deákról, és mindenki más érdemes férfiúról, és asszonyról számtalan körjáz jelent meg már életükben is, de ez akkor éppen csak aranyit jelentett, mint manapság a fényképekkel illusztrált újságcikk. Legkítűnőbb rajzolóik sora készített ebben az időben rajzokat az újságok számára, így aki akarta – Deák arcképéről is, – akár egész gyűjteménye lehetett.

A Felhívás második részének van egy erőltetett, mindent egybezsúfoló szándéka és ez nagyon jól kiolvasható, kielemezhető a sorokból.

További kérdés az is, hogy vajon miért önmagát tartotta Vahot Imre a legalkalmasabbnak arra, hogy Deák Ferenc „élet- és jellemrajzát kidolgozza”? Kítűnő történészek sorából lehetett volna e feladatra választani! A deáki-életmű – mint tudjuk – 1874-ben lényegében már lezárult, történészi értékelésre is sor kerülhetett volna.

A kérdésekre, a felhívás mellé csatolt levél adja meg a választ. E levélben, melyet a miniszterelnöknek címzett, azt írja Vahot, hogy „azon esetben, ha indítványom a magas kormánynál helyeslésre talál, kegyeskedjenek azt a nagyméltóságú Minister urak – maguk körébe tartozó – fővárosi s vidéki hivatalos közegek figyelmébe s pártfogásába ajánlani, s ily uton ajánlott felhívásomnak mikor, hova és kikhez leendő köröztetését velem tudatni ...” Eléggé naív kérés volt ez már a XIX. században is!

Ezek után Vahot megmagyarázza, hogy miért éppen most gondolt a felhívás kibocsájtására: „Deák F. 1803. október 17. születvén, születése 70-ik éve jubileumát már tavál is meg lehetett volna tartani, de mivel az ez évi október hó közepéig még bármikor megünnepelhető, véleményem szerint czélszerűbb lesz azt 6 Felsége 25 éves jubileuma után országosan megtartani, mi tavaszkor, ha majd kiléphet a szabadba, [ti. Deák Ferenc – TB] hosszabb betegségből történt szerencsés felgyógyulásának is örömmünnepe leendőne.” Eléggé szokatlan indoklás a születésnapj ünnepségek elhalasztására. Az pedig teljes képtelenségnek tűnik, hogy a születésnapot Ferenc József uralkodása 25. évfordulójával kössék össze. Ha valami ellen, akkor éppen ez ellen tiltakozott volna Deák Ferenc, aki minden vele kapcsolatos ünnepeltől – alkataból következően – viszolygott.

A levél következő része árulja el valójában, hogy miért is akkor kerülne sor a jubileumi évfordulók megünneplésére, amikor azt Vahot javasolta. Ezt írta: „*És hogy bármily esetben is alaposan, tüzetesen, s az anyagi gondok nyomasztó terhe nélkül megírhassem Deák F. és ő elvei alapján folyton üdvös reformokat eszközölő jeles állam- és kormányférfiünk közreműködésének történetét, s nyugodtan fejezhessem be érdekes politikai s társadalmi emlékirataimat, hazafiúi bizalommal bátorkodom felkérni a nagyméltóságú m. k. Ministeriumot, hogy az országgyűlés által ismét megszavazott 200.000 forintnyi rendelkezési alapból általam két évig élvezett, s tavál april végén hihetőleg takarékosági szempontból beszüntetett 600 forint évi segélyezésemet ismét folyóvá tenni – s az elmaradt segélyezési összeget, vagy legalább felét kiadatni kegyeskedjék számomra, ki mint veterán magyar író elnyomatással fenyegetett nemzetiségünk megóvása – fentartásáért a legnehezebb időkben is bátran küzdöttem s nyelvünk, irodalmunk és hazai műveltségünk érdekében mindenemet feláldozván, – e segélyezés most rám s jobb sorsra érdemes családomra nézve valódi életkérdésnek tekinthető.*”

Távol álljon tőlünk, hogy elítéljük Vahot Imrét azért, hogy segélykérelmét, annak indokoltságát vagy indokolatlanságát összekössük a szokatlan időben és szokatlan módon megfogalmazott felhívással. Mindenesetre a sorok önmagukért beszélnek. Az nyilvánvaló, hogy Vahot az 1874. évi költségvetést megismerve, és abban a 200.000 forint rendelkezési alap újbóli megszavazását felfedezvén írta meg a felhívást és javaslatát. A miniszterelnöki hivatal is azt olvasta ki a sorokból, hogy a segélykérelem a fontosabb és a többi inkább csak körítés.

1874. február 13-án kelt válaszlevelében a miniszterelnöki hivatal ezt írta:

„*Tisztelt Uram! Miniszterelnök úr Ő nagyméltóságához benyújtott folyamodványa, melyben 600 ftnyi évi segélynek folyóvá tételéért esedezik, van szerencsém Önt tudósítani, mi szerint ő exellentiaja bármennyire méltányolja egy részt a hazai irodalom körül szerzett sok évi érdemeit, másrészt bármennyire részvételt viseltetik mostani sajnós állapotá iránt, jelenleg nem rendelkezik oly összeggel, melylyel kérelmének eleget tenni képes volna!*”

Ennyi volt a válasz, semmi több! Szlávny miniszterelnök láttamozta a fogalmazványt, de aláírni már csak miniszteri tanácsosa írta alá az elküldött levelet.

A felhívásról, az évforduló megünnepléséről, az emlékkönyvről és az alapítványról egyetlen szó sem esett.

Ez lett Vahot Imre író, szerkesztő beadványának és felhívásának a sorsa. Sajnálatos, hogy egy nehéz sorba jutott magyar író kénytelen volt ilyen – nincs alapunk kétségbe vonni – őszintének tűnő felhívás megfogalmazásába csomagolni egyéni gondját. Biztos, hogy ha a segélyt megkapja, elkészül a Deák életrajz is! De sajnos a terv nem vált valóra.

Tóth Béla

Deák Ferenc és Mészáros Lázár szobra Dombóváron

Háromszáz esztendeje bontakozott ki a Rákóczi-szabadságharc

II. Rákóczi Ferenc Felső-Tisza vidéki hadjárata¹

(1703. július 16–október 15.)

II. Rákóczi Ferencre és szabadságharcára való emlékezésben – szokásainktól eltérően – van valami állandóság. Bár Rákóczi az eltelt századok folyamán nem merevedett szoborrá, vagy emlékművé néhány történelmi személyiségünkhöz hasonlóan, itt másfajta állandósággal kell találkozunk. Rákóczi neve ugyanúgy tartalommal nem megtöltött, mint ahogy a szobor is csak szobor, ha azonkívül, amit látunk rajta, nem sokat tudunk az ábrázoltról.

Szándékosan vontam párhuzamba Rákóczi nevét a szobrokkal!

A Rákóczi név megszámlálhatatlan sokaságban található utcánk, tereink, intézményeink és szervezeteink nevéként. Ez így talán helyes is, de remélhető-e, hogy a fejedelem szabadságharcának közelgő 300 éves évfordulóján – igaz, addig még van két hónap – e név hallatán nemcsak a férfiasan szép arc fog tartalom nélkül a háttérből előtűnni a Mányoki-képhez hasonlóan, hanem az is, hogy ki is volt tulajdonképpen Rákóczi Ferenc, és kik voltak, akiknek hívására hazajött lengyelországi bujdosásából és harcuk vezére lett. Ezt várjuk itt megnyekben a mai nappal kezdődő tudományos ülésektől, az egész országban vélhetőleg meginduló mozgolódásoktól és a szép tricentenáriumra várhatólag megjelenő kiadványoktól.

A történelem nemcsak ismereteket közöl, hanem eszméket is terjeszt – fogalmazta meg éppen 25 évvel ezelőtt a neves Rákóczi kutató, Kópeczi Béla professzor, Pécsen egy kuruc-kori kérdésekkel foglalkozó konferencián. És mi most itt csendesesen tegyük hozzá: a történelem fogalmakat is tisztáz.

Erre igen nagy szükség van általánosságban is, de különösen a Rákóczi-szabadságharc kérdésében. Nem sok Rákóczi-szabadságharral foglalkozó mozi és TV filmünk van, de ezek után „alapos” – és nem tudom, egyáltalán helyrehozható – munkát végeztek fiatalságunk fogalmaiban a szabadságharról alkotott képet illetően.

Ha hihetnek a különböző helyeken megrendezett vetélkedőkre beküldött dolgozatok olvasán bennem kialakult képnek, akkor a labancok mint tohonya és főleg gyáva alakok voltak, akiknek az evés-ivásán kívül kizárólag az volt a gondjuk, hogy az erdőben és nádasokban bujkáló kurucok otthonmaradt hozzátartozóit nyomorgassák. Ezzel szemben a kurucok vilámló szemű és kardú nyalka vitézek, akik általában hármásával kaszabolják a labancokat egyetlen suhintással. A még nem kuruc falusi legényekre, miután bátor tettekkel igazolják rátermettségüket, hamar rákerül a fényes és főképpen ezüst sujtásos kuruc egyenruha, és kezét ráz velük a hálás Esze Tamás, ha nem Vak Bottyán, vagy az éppen arra járó Fejedelem.

A ránk nézve szomorú valóság viszont az volt, mint tudjuk, hogy ez az osztrák sereg már 1704-ben Hőchstädtnél döntő vereséget mért XIV. Lajos francia seregére, akit még a poroszok is segítettek, és mennyivel igazabb a valóság, hogy ezzel a folyton növekvő osztrák sereggel állt szemben a kurucság még hét éven keresztül – alkalmanként még győztes csatákban is!

Az igazi történelemszemlélet az, ha a dolgokat keletkezésük állapotába tudjuk helyezni. Próbáljuk meg tehát a Rákóczi-szabadságharc kezdeti- és megyei eseményeit keletkezésük állapotába helyezni, és úgy vizsgálni.

Előadásom a Rákóczi-szabadságharc mindössze három hónapjával, az 1703. július 16-tól október 15-ig tartó úgynevezett Felső-tiszai hadjárattal kíván foglalkozni. Mint Balogh István történész-levéltárigazgató mondja: *„....e három hónap alatt és ezen a tájon alakult át a kezdeti jobbagyfelkelés szabadságharrá, az itteni sikerek tették lehetővé a felkelés, majd a szabadságharc társadalmi, katonai és politikai megszervezését.”*

¹ Elhangzott a XXXI. Honismereti Akadémián. Nyíregyháza, 2003. július 2-án (Szerk.)

Természetesen addig, míg a fejedelem térségünk területére lépett, sok minden történt Európában is, Magyarországon is. A török háborúk befejezése után (1699) a magyar katonákat elbocsátották, ezek jórészt fegyverrel kezükben szétszéledtek és az elégedetlenek, az új renddel szembenállók számát gyarapították. Ez a szembenállás oly mértékű, hogy nemcsak megyénk nemességének, hanem a reguláris csapatok parancsnokainak (Montecuccoli, Nigrelli) is gondot okoztak.

A szegénylegények és a kőborlók rajtaütései, vonulásai, majd Rákóczi megjelenése az ország keleti részében furcsa helyzetet teremtettek. A szabolcsi, szatmári és beregi nemesség nem akart csatlakozni a fejedelemhez, és számos, hadaik megerősítését kérő levélben, a vesztély nagyságát alaposan eltulozva, hűségükről biztosították az osztrák felsőbbiséget. Viszont az osztrákok, félve a nemesség elpártolásától, csak ígérgettek, fegyvereket és a várak megerősítéséhez anyagiakat nem küldtek, ezt a megyei urak kötelességévé tették.

A nyugalom nem állt helyre azután sem, miután Károlyi Sándor, aki ekkor még a császár hűségén volt, 1703. július 7-én megverte a rendezetlen és gyakorlatlan kuruc csapatokat. Nem állt helyre, mert Rákóczi megbízottai – jóformán az osztrák helyőrségek szeme láttára – tovább járták a falvakat és szították a tüzet.

Mielőtt tovább vizsgálnánk a megyei eseményeket, térjünk vissza néhány mondat erejéig – hogy teljesebb legyen a háttér képe – az európai történésekre. Már említettem a bevezetőben és más vonatkozásban a höchstädti csatát. Nos miközben nálunk kirobbant 1703-ban a Rákóczi-szabadságharc, előzőleg kitört nyugaton a franciák és az osztrákok között az úgynevezett spanyol örökösödési háború. Történt ugyanis, hogy megüresedett a spanyol trón, ahol eddig a Habsburgok spanyol ága uralkodott. A trónra bejelentették igényüket mind az osztrák Habsburgok, mind XIX. Lajos francia király – ez 1701-ben háborúhoz vezetett. Törökországban a franciákat támogatták az osztrákokkal mindig ellenséges poroszok, a franciák viszont minket támogattak, mivel az osztrákok hátában voltunk és seregeket köthettünk le. Ez a támogatás kimerült jórészt hangzatos biztatásban, de küldtek némi pénzt és néhány katonai szakértőt is. Már most jegyezzük meg, hogy arra azonban nem voltak hajlandók, hogy írásbeli szövetséget kössenek Rákóczival, hogy bekerülhessünk egy majdani békeszerződés érintettjei közé. Rákóczi kedves volt Lajosnak, de lázadó volt!

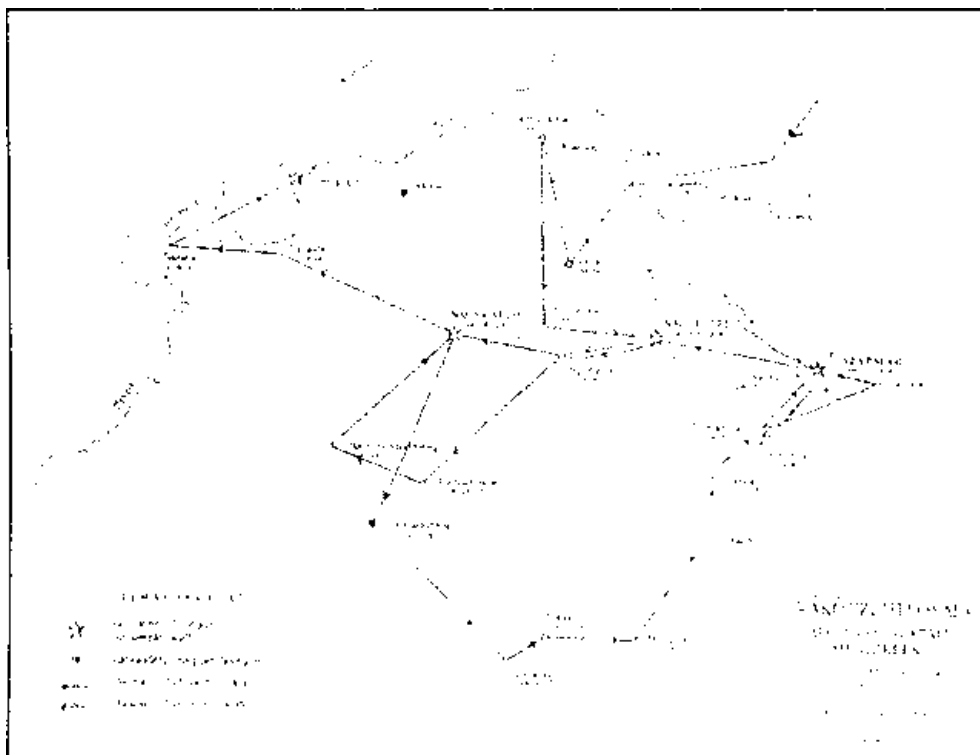
1703. július 7-én fordult a kocka. Miután Rákóczi és Bercsényi július elején elindultak a zavadkai táborból, alig egy hét múlva megverték az ellenük indult alispán csapatait és a győzelmet kihasználva, valószínűleg július 16-ról 17-re virradó éjszaka a kuruc seregek Vásárosnaménynál, a mai Tiszavidéknél és Aranyosapátnál átkeltek a Tiszán.

A naményi táborban 1703. július 18-án kelt a kuruc felkelés egyik igen fontos dokumentuma, a naményi pátens. Ebből kiviláglik az a fontos tény, hogy Rákóczi „...még el volt határozva a felkelésnek a nemesség részvétele nélkül való folytatására is.” De hívja a nemeseket is, hogy „...az ország törvényeit sértő idegen uralmat lerázzák”. Mivel a megyének ez idő szerint nem volt a kisvárdai várnál alkalmasabb erődítménye, a megye nemessége ide húzódott, várva az események alakulását, s közben segélykérő és hűségüket bizonygató leveleikkel tovább ostromolták Nigrellit, a kassai főparancsnokot.

A várba zárkózott nemesek Rákóczi hívó szava ellenére ugyan még nem csatlakoztak a felkeléshez, csak semlegességet fogadtak, de a Fejedelem – mivel tudta, hogy a nemesek egyelőre még félnek felkelé jobjágyaiktól – július 22-én továbbindult, hogy újabb sikerekkel mintegy biztositókat szolgáltatasson a habozó nemeseknek. Estére érkezett meg a mai Nyirgyulajba, ott két napig tartózkodott és kiadta a brezáni és a naményi pátens után harmadik kiáltványát, a gyulaji pátens, melyben a Tisza mentén lévő hajdúvárosokat szólította fel, hogy jelenjenek meg táborában és támogassák a felkelést.

A pátens nyilvánvaló célja, hogy a hajdúvárosok megnyerésével a felkelés társadalmi támogatottságát a polgársággal szélesítse ki. A hajdúvárosok ugyan egyelőre még vonakodtak a felkeléshez való csatlakozástól, ugyanúgy mint a nemesség, hiszen Kálló és Tokaj vára fenyegető közelségben és német kézen voltak. Ugyanez volt az oka az Ibrányban összegyűlt nemesek tétovázásának is.

A Fejedelem ezután Böszörményben hagyta Bercsényit, hogy tovább alkudozzon a hajdúvárosokkal, maga pedig visszatért Szabolcsba és július 28-án Kállót vette ostrom alá, hogy mind a hajdúvárosok, mind a szabolcsi nemesség tétovázását megtörje egy sikeres ostrom-

Rákóczi útjai Szabolcs és Szatmár megyékben 1703. július 18 – október 15.:

Július 16-17. Átkelés a Tiszán Vásárosnaménynél – Július 18. A naményi pátens kiadása – Július 19-20. Kisvárda ostroma, Vay László elfogatása – Július 19. Rákóczi Vaján – július 21-22. Rákóczi az ecsedi uradalomban – Július 23-24. Rákóczi Nyirgyulajban – Július 24. A gyulaji pátens kiadása – Július 25. Rákóczi Nagyecsedén – Július 26-27. Rákóczi a hajdúsámsoni táborban, Dobozy István debreceni főbíró a fejedelemségnél – Július 28. Rákóczi Kallóalatt – Július 29. A kallói vár bevétele – Augusztus 2-3. Rákóczi Hajdúböszörmény alatt – Augusztus 5-7. Rákóczi Bihardiószegen – Augusztus 7-9. Rákóczi Székelyhídon – Augusztus 10. Rákóczi Margitán – Augusztus 11. Rákóczi Tasnádszántón – Augusztus 12-14. Rákóczi Gecsen – Augusztus 15-29. Rákóczi Vetésen – Augusztus 17. A vetési pátens kiadása – Augusztus 31.–szeptember 4. Rákóczi Ombódon és Pálfalván – Szeptember 4. Rákóczi Majténynál – Szeptember 11.–október 6. Rákóczi Domahidán, Szentmártonban, A szatmári vár körüli ostromzár készítése – Október 8. Indulás a szatmári táborból – Október 9. Rákóczi az ecsedi várban – Október 10. Rákóczi Nyírbátorban – Október 14. Rákóczi Tiszalökön – Október 15. Rákóczi a tiszaluci táborban.

mal. Bár a vár parancsnoka Augustin de Noel hadnagy július 28-án is sürgeti a vár megerősítését, erre már nem kerülhetett sor, mert a várat a kurucok a következő napon elfoglalták.

A kallói vár elestének hírére a „lelküket veszített” és a kisvárdai várba zárkózott nemesek újabb könyörgő levelet intéztek Kassára Nigrellihez, aki segítség helyett a korábbihoz hasonló semmitmondó szóvirágokkal válaszolt.

A Fejedelem jól számított: Kalló elestének a hírére a hajdúvárosok „kibontották a zászlót és fegyverbe álltak”. Velük megerősödve indulhatott a kuruc sereg Nagyvárad megostromlására.

A Fejedelem augusztus 5-én már Bihardiószegen táborozott. Akkorra döntöttek végre a szabolcsi nemesek is. Ugyanezen a napon „Szabolcs vármegye nemessége, amely a kisvárdai várba zárkózott, már kibontott zászlókkal megjött Diószegre” – írja emlékirataiban Rákóczi.

Innen a Fejedelem Székelyhídra, majd Margitán, Tasnádszántón és Gecsen keresztül a Csenger és Szatmárnémeti között lévő Vetésre ment.

Rákóczi augusztus 15-e és október 7-e között, a szatmári vár ostroma alatt igyekezett a szabadságharc jelentőségének megfelelő szervezetet és fegyelmet teremtteni seregében. Eközben

több szatmári faluban táborozott, így Ombódon, Pálfalván és Szentmártonban. Kiadta „hadi reguláit” és megkezdődött a sereg fegyverrel, ruházattal való ellátása és az élelem biztosítása.

Mennyire prózai, ugyanakkor mennyire nehéz és nagyon-nagyon fontosak ezek a mozzanatok egy kialakulóban lévő mozgalomnál, amely Európa egyik legnagyobb birodalmának harcedzett, és mérhetetlenül nagy – ha egyenlőre a francia háborúban is elfoglalt – seregével készült megmérkőzni! Mennyire más kuruc világ ez, mint a sokakban ma is élő „Rajta, Miska, Rajta” – kurucság, amelyre már utaltam.

A had szervezése, felszerelése és ellátása mellett igen fontos és kényes kérdés volt a Rákóczi táborába gyülekezett jobbágyok helyzetének rendezése. Ettől függött ugyanis nemcsak a jobbágyok kitartása a felkelés mellett, hanem a nemesek viselkedése is!

Ezzel a két égető kérdéssel foglalkozik a fejedelem augusztus – illetve szeptember végén kelt két irata. Mindkettő a várszolgálatra kötelezett, és a jobbágyokból lett katonák viszonyát kívánja rendezni.

Az egyik irat, a későbbi (ez szeptember 29-én kelt), a nyírbátoriakra vonatkozik, a másik, a fontosabb, az augusztus 28-án kelt, az ún. vetési pátens. Ennek fontossága abban rejlik, hogy világosan megvonja a határt a ténylegesen is harcoló, fegyvert fogott, és katonai szolgálatot nem teljesítő jobbágy között.

Az előbbieket, a ténylegesen harcolókat, szűkebb családjukkal együtt mentesítette a földesúri pénz- és természetbeni adózástól, míg az utóbbiak számára elrendelte a jobbágyszolgáltatások teljesítését. A további általános jobbágyvédő rendelkezések mellett azonban a pátens megnyugtatta a földesurakat, hogy nem célja a társadalmi rend felborítása.

Közben az csemények haladtak tovább: „...a felkelés hullámai már elérték a Felvidéket és az ország nyugati határát is.” A körülfárt várakat ostromló kuruc seregek rendszeres ellátást igényeltek, ezért rendelte el Bercsényi szeptember 13-án „a fegyvert fogni vonakodó” szabolcsi nemesek jóságainak számbavételét. Ezt követően küldi el a Fejedelem a Szatmár melletti táborból a hűségére felesküdtött nemesek számára parancsát az általános felkelésre, mely így kezdődik: „Minthogy a haza szolgálatá ügy kívánja, a nemes vármegyé minden további halogatás nélkül harmadnapra táborunkban jelen lenni el ne múlassa...”.

Rákóczi 1703. október 6-án indult el Szatmár alól Tokaj felé – Nagykároly, Nagyecsed és Nyírbátor érintésével – október 14-én ért Tiszalökre. Másnap kelt át a tiszaluci réven, és ezzel véget ért az 1703. évi, igen jelentős szabolcs-szatmári tartózkodása.

A következő években ez a térség továbbra is megtartotta jelentős szerepét mind az utánpótlás szempontjából, mind pedig azért, mert helyszíne volt a Fejedelem tárgyalásainak. Vanak adataink arra, hogy pl. tárgyalásainak egyik fő helyszínére, Vajára menet többször tartózkodott Kisvárdra várában, sőt Emlékiratai és más feljegyzések alapján tudni véljük, hogy a ma is álló délkeleti torony bástyáján állva tartotta első, majd utolsó magyarországi seregszemléjét. Mellékesnek tűnő adat, de érdekessége miatt hadd említsem, feljegyezték, hogy egyik „Vajára menendő” útja alkalmával a Tiszáról csónakkal hozták be a Fejedelem kedvenc halát a kecségét, amelyért bizonyos számú „pénzákat” utaltak ki a halásznak. Lám, akkor még az „ereken-ágakon” be lehetett csónakázni a vár alá, és még kecsége is volt a Tiszában.

Visszatérve a komolyabb dolgokra, a Fejedelem fentebb említett tárgyalásaira. Ezeknek a tárgyalásoknak – mint tudjuk – sohasem a megbékélésre hajló alkudozás volt a céljuk, hanem kiteszik belőlük Rákóczit arra irányuló törekvése, hogy harcát kiemelve a provinciális, helyi jellegű háborúk sorából, és az éppen folyó európai méretű küzdelem, a spanyol örökösödési háborúhoz kapcsolódjon azzal a céllal, hogy az esetleg később kötendő európai békerendszer részévé váljon – hazánk és az osztrákok közt majdan létrejövő béke is.

Dr. Kriveczky Béla

Felhasznált irodalom: *Balla Antal:* II. Rákóczi Ferenc. Cserépfalvi kiadó, Bp., 1943. – *Balogh István:* II. Rákóczi Ferenc Szabolcs és Szatmár vármegyékben. – Nyíregyháza, SzSz Megyei levéltár kiadványai, 1976. – *Esze Tamás:* Rákóczi tiszántúli hadjárata. Századok, 1951. – *Mocsár Gábor:* A város és a Fejedelem. Bp., 1980. – *Rákóczi Ferenc:* Emlékiratok. Bp. 1985. – II. Rákóczi Ferenc válogatott levelei. Bp. 1958. – *Zimmermann Rezső:* Adalékok II. Rákóczi Ferenc felkeléséhez Szabolcs vármegye Levéltárából. Történelmi tár, 1909.

Okleveles adatok: Gr. Montecuccoli ezredes parancsa Szabolcs megyéhez, 1703. V. 12. – Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei önkormányzat levéltára (SzSzBmL), Nyíregyháza, IV., A.1.1703. Fasc.4.No.49. – Octavius Nigrelli felső-magyarországi főparancsnok utasítása Szabolcs vármegyéhez Kálló várának megerősítéséről, Kassa, 1703.V.2. 2., SzSzBmL., IV.A.1. 1703. Fasc.4. No.68. – II. Rákóczi Ferenc felhívása Szabolcs vármegye minden rendű lakosához a felkelés fegyveres támogatására, 1703. július 18. 8., Országos Levéltár, Rákóczi Szabadságharc levéltára, G19. Pátensek II.3.e. – II. Rákóczi Ferenc felhívása a Tisza mentén lévő Hajdúvárosokhoz a táborban való megjelenésre és a felkelés támogatására, Nyíregyulaj, 1703. július 24. 4., Büdöszentmihály város Levéltára. V. A. 251.3. – Augustin de Noel újabb szekereket és napszámósokat kér a vár megerősítésére, Nagykálló, 1703. július 28. 8., SzSzBmL., IV. A. 1. Fasc.4. No.67. – Octavius Nigrelli felső-magyarországi főparancsnok levele Szabolcs vármegyéhez az uralkodó hűsége melletti kitartás érdekében, Kassa, 1703. augusztus 4. – SzSzBmL., IV.A.1. 1703. Fasc.4. No.55. – II. Rákóczi Ferenc parancsa a felkelés és a szabadságharc ügye mellett fegyvert fogott jobbágyok földesúri szolgáltatásuk alól való mentességéről, Vetési tábor, 1703. augusztus 28. 8., SzSzBmL., IV.A.1. 1703. Fasc.4. No.108. – Bercsényi Miklós parancsa Szabolcs vármegye alispánja részére a fegyvert fogni vonakodó nemesek jószágainak ügyében, Nagykároly, 1703. szeptember 13. – SzSzBmL., IV. A. 1. 1703. Fasc.4. No.110. – II. Rákóczi Ferenc parancsa Szabolcs vármegyéhez a nemesi felkelésről, Szatmár tábor, 1703. szeptember 23. 3., SzSzBmL., IV. A. 1. 1703. Fasc.4. No.111. – Az egész Szabolcs vármegyére kiterjedő összefrás az egyes helységekről katonaiállítási szempontból. Processus Egregii Domini Steph. Horváth, e. D. Georgii Jármy, e. D. Georgii Bogdány, e. D. Petri Zoltány., SzSzBmL., IV. A.1. 1704. Fasc.5. act. No.90.

II. Rákóczi Ferenc kapcsolata a Partiummal és Erdéllyel

II. Rákóczi Ferenc, a magyar szabadságharc jelképe, bár a Felvidéken Borsiban született, ősei révén sorozatosan kapcsolódott Erdélyhez. Olyan ősök leszármazottja, akik Habsburg-ellenességről voltak ismertek. Úkapja, báró Rákóczi Zsigmond, a hatalmas család birtok megalapítója, Bocskai István függetlenségi harcához csatlakozott, aki Erdély kormányzójává nevezte ki. Bocskai halála után az erdélyi rendek megválasztották Erdély fejedelmévé. Fia I. Rákóczi György, majd unokája II. Rákóczi György a fejedelmi székben védte Erdély függetlenségét. I. Rákóczi Ferencet még apja, II. Rákóczi György életében fejedelmévé választják, de egy napot sem uralkodott. Részt vett viszont a Wesselényi-féle Habsburg-ellenes felkelésben, mint Zrínyi Péter horvát bán veje, kinek leánya Zrínyi Ilona, a felesége volt. Ilyen elődök után már érthető II. Rákóczi Ferenc elkötelezettsége a nemzet szabadságáért való küzdelemben.

A Rákóczi-szabadságharcot több nemesi és paraszti megmozdulás előzte meg, melyek közül a legjelentősebb az 1670–1680-as években a Thököly Imre vezette Habsburg-ellenes felkelés. E felkelés résztvevőit, függetlenül attól, hogy nemesekről vagy közrendűekről van szó, már kurucoknak nevezték. A kuruc mozgalom szorosan kapcsolódik Erdélyhez, főleg a Partiumhoz. A XVII. század végén Erdély lakosságának többségét a jobbágyok alkották, de jelentős volt a szabadparasztok és a hozzájuk közel álló kisnemesek és a kialakuló városi polgárok száma is. I. Lipót császár rendelkezései alapján sokszorosan nőtt az adófizetés, a porció, közben 1/3-ra csökkent az állattalomány. Ezek mellett pusztított a pestis járvány. Ez törvényszerűen vezetett a jobbágyszökésekhez, a szegénylegények számának gyarapodásához. Nyílt ellenállások alakultak ki főleg a hegyvidékeken, Máramaros, Beszterce környékén és a Székelyföldön, s kezdett kiterjedni Erdély nagy részére. Az 1697-es hegyaljai felkelést rövid idő alatt leverték, de hatására a közeli vármegyékben – Ugocsa, Szatmár, Bihar, Máramaros, Belső Szolnok és Kővár vidékén – hasonló felkelés volt kibontakozóban.

Az Érmellék, a Berettyómente, a Sárrét ekkor már évtizedek óta az elbocsátott végvári katonák bujdosásának helyszíne. De itt a Partiumban szervezkedtek a Wesselényi-féle összeesküvésben kompromittált földesurak, birtokuktól megfosztott köznemesek, üldözött protestánsok. A kurucok 1673-ban hol Biharon, hol Biharpüspökiben tanácskoztak. 1674-ben Csatárbán Wesselényi Pált választották vezérükké, 1680-ban Thököly Imrét fővezérré. Megdöbbenést váltott ki a kurucok körében, hogy 1685-ben a törökök elfogták Thökölyt a bécsi udvarral való békekötés reményében. Tiszjainak java része császári szolgálata állt. Így Petneházy Dávid lovas ezereskapitány is, aki már 1686-ban kurucával együtt részt vett Caraffa osztrák generális seregével Szentjobb várának felmentésében, de ott volt Buda felszabadító ostrománál is.

A karlóci béke, 1699-ben úgy zárta le a másfél évtizedes török-osztrák háborút, hogy Magyarország és Erdély a Habsburg-birodalom kötelékébe került. „Sine nobis, de nobis – nélkülünk döntöttek rólunk” – fogalmazta meg II. Rákóczi Ferenc. A bécsi haditanács határozatot hozott több magyar ezred felosztásáról, a végvári katonaság elbocsátásáról. Mindkét ország-részt megfosztották saját hadseregétől, önrendelkezésétől, a szabad vallásgyakorlástól, az anyanyelvi művelődés jogától.

Mindezek hatására nemcsak a köznép körében, hanem az erdélyi kis- és középnemesek sorában is növekszik az elégedetlenség, erősödik az ellenállási mozgalom. Így 1703 tavaszán a tiszaháti és hegyaljai mozgalom vezetői felkeresik a Brezánban tartózkodó II. Rákóczi Ferencet, hogy álljon a felkelés élére. Elfogadja és a május 6-i brezáni kiáltványban felszólítja Magyarországot minden „nemes és nemtelen” lakosát, fogjon fegyvert édes hazája szabadsága mellett. Esze Tamást kinevezi ezereskapitánynak és piros selyemzászlókat küld a kurucoknak. „Cum Deo pro patria et libertate” (Istennel a hazáért és szabadságért) felirattal. 1703. június 16-án Rákóczi hazai földre lép, hogy megkezdje a szabadságharc szervezését, vezetését.

Az elbocsátott tisztek között volt a balmazújvárosi Szűcs János, aki már 1677-ben kapcsolatba került Thökölyvel és azt a feladatot kapta, hogy gyűjtse össze az Érmelléken és a Sárréten bujdosó végváriakat. Később együtt harcolt Petneházyval a törököktől megszállott részek felszabadításáért. Amint értesült, hogy Rákóczi hazatért és a szabadságharc élére állt, több társával elébe ment. Rákóczi egy ezred élére állította Szűcs Jánost és „azzal a feladattal bízta meg, hogy a Diószeg környékén szervezett ezredével akadályozza meg az aradi várban levő császári zsoldban álló rácok egyesülését a váradi várban levő császáriakkal”. A diószegi Bóné András, lovas ezereskapitány is felkészülten várta a szabadságharc kitörésének pillanatát. Hozzá is eljuttattak egy példányt a brezáni kiáltványból. Gödény Pál gyalogos ezereskapitány is kapcsolatban állt Esze Tamásékkal. Így nem csoda, amint a Tiszahát népe fegyvert ragadott, az Érmelléken is pattant a szikra. Hasonló sereg alakult a Szilágyságban is, Kaszás Pál ezereskapitány vezetésével.

1703. július 19-én Rákóczi több ezres paraszthaddal Naménynél átkelt a Tiszán és pátentst intézett a vármegyéhez, amelyben csatlakozásra hívja fel a nemességet. Ugyanezen a napon Bóné András és Gödény Pál toborozta kurucok megtámadták Johann Franz Kromfeld gróf császári tábornagy diószegi kastélyát. Meggyilkolták a jószágigazgatót és az ott tartózkodó német őrséget. A korabeli híradások szerint 3000 gyalogos és 4000 lovas tartózkodott ekkor Diószeg térségében. Bár soknak tűnik ez a szám, de nem sok, ha figyelembe vesszük, hogy itt voltak a komoly katonai tapasztalatokkal rendelkező, a császári sereget is megjáró tisztek, menekült szegénylegények, elbocsátott végváriak, szabadságukban megnyírbált hajdúk. Válaszként a váradi vár parancsnoka két rác ezredet küldött Toköli János és Kis Balázs vezetésével, valamint Böck őrnagy császári seregét, Bóné kurucai ellen. Július 26-án Pocsaj térségében a kuruc sereg vereséget szenvedett. Rákóczi a vereség megtorlására augusztus 6-án hadat indít a rácok lakóhelye, Váradolász ellen és a várost leromboltatja. Irgalom nélkül lekaszabolták a mintegy hétezer rácot. Elesett hírhedt vezérük, Kiss András is. A Körös tulsó partján levő váradi vár német őrsége nem avatkozott bele a csatába. Ők a várat védték, hisz Várad Erdély kapuja volt. A kurucok nem tudták bevenni a várat, de ettől kezdve ostromzár alá vették, amely 1710-ig tartott, azt is csak a pestis oldotta fel. Az ostromzárát megvalósító kurucok hol Diószegen, hol Félégyházán, esetenként Püspökiben és Biharon tartózkodtak. Diószegen tartózkodott a blokád élelmezési biztos, Baranyi Miklós is.

1703. augusztus 9-én Rákóczi Székelyhídról intézett kiáltványt a rácokhoz, csatlakozásra szólítva fel őket. A melléállónak önkormányzatot és személyi szabadságot ígért, de mindhiába. Augusztus 14-én beveszi Nagybányát. Ekkor esik el a legendás Pinteá Grigor, az erdélyi román népi mozgalom egyik vezetője.

Augusztus 28-án Rákóczi kibocsátja vetési (Szatmár vármegye) pátentst, amelyben elrendelte: „minden úrbéri és közterhek alól mentesülnek azok a jobbágyságok, akik fegyverre keltek a szabadság védelmére”. Külön kiáltványt küldött Erdélybe a vármegyéhez, a székelyekhez és szászokhoz, sőt először fordult elő a történelemben, hogy egy magyar államférfi a románokat is felszólítja. Rákóczi az „oláh nemzetet” is csatlakozásra szólítja fel. A felszólításnak meg is volt az eredménye. Erdélyre is áterjedt a szabadságharc, a románok is nagy számban csatlakoztak.

1703. augusztus végén Tököli János kétezer főnyi ráccal Aradról Váradra kísérte Franz Fels-Colona tábornokot, az új várparancsnokot. Visszafelé menet a Fekete-Körös mentén, Belfenyér közelében Szűcs János és Bóné András ezredes lesből megtámadták és szétverték a rácsereget.

Szeptember 7-én Rákóczi a Szatmár megyei Domahidán bocsátja ki a kuruc hadsereg első katonai szabályzatát, az Edictum Militarét. Tábori rendőrséget hoztak létre és szigorúan büntették a falvakon élősködő szökött katonákat, kőborlókat.

Szeptember 19-én az erdélyi kuruc sereg Brádnál (Zaránd vármegye) legyőzi Száva Mihály báró Zaránd megyei főispán vezette megyei hadakat. November 10-én Orosz Pál és Bóné András kurucai Bonchidánál (Doboka vármegye) szétszórják a székely hadakat és a segítségükre siető kolozsvári német őrséget. A székelyek főkapitánya, Thoroczky István fogságba esik, majd Rákóczi mellé áll. Ezzel megindul az erdélyi nemesség áttállása a kurucok oldalára.

A Partiumban az első nagyobb csapást 1704 januárjában szenvedte el a kuruc sereg. Január 7-én hajnalban Tököli rácai lerohanták a bihari templom mellé épített sáncban táborozó kurucokat és kegyetlen öldöklést végeztek, a várost felgyújtották. Ma emléktábla őrzi a kuruc vitézek emlékét: „Itt nyugosznak / Az 1704 év. jan. 7-én való éjjeli ütközetben / Jármly Ferenc / kuruc kapitánnyal együtt dicsően elesett / kuruc vitézek / Hazáért és szabadságért vérzett hősök emlékére / Állítatta Bihar község közössége az Úr 1908-ik évében”. Alatta egy méreteiben kisebb tábla áll: „Jármly Ferenc / kuruc kapitány / és mártírhalt / kuruc vitézek emlékére / Kegyelettel emelte / a M. Kír. 120. utász és s 203/3. és 4. század tisztikara / 1940 október hó.”

1704. január 17-én Bóné András Belényes térségében szétverte a váradi várba katonákat kísérő ráccokat, zászlókat, ágyúkat zsákmányolva tőlük. Ám a zsigói csata után a ráccok megszállták egy időre Belényest. A kisváros nyugati részén található a Halomalja nevű térség. A hagyomány szerint azoknak a ráccoknak a holttesteit kerültek ide, akik megszállták a várost, ám a váradi kurucokkal egyesülve a belényesiek lemészárolták őket.

1704. március 14-én a fölkelő székelyek barcasági kiáltványra fegyverbe szólította Erdély népeit a császári uralom ellen. Április 7-én Thoroczky István tábornok és Orlay Miklós brigadéros elfoglalja Gyulafehérvárt. De a hadiszerencse forgandó. Április 13-án a Rákóczi mellé állt székelyek vereséget szenvedtek Ludwig Ferdinand Graven császári ezredes csapataitól Feketehalomnál, Brassó mellett.

1704. július 7-én Gyulafehérváron összeült az erdélyi országgyűlés. Július 8-án a magyar, székely és szász rendek Rákóczit egyhangúlag Erdély fejedelmévé választják. Ez fontos mozzanat volt, mert ezáltal hivatalos fejedelmi rangot nyerve nagyobb súllyal folytathatta diplomáciai tevékenységét az európai udvaroknál és ellensúlyt jelentett a császári hatalommal szemben.

A megszervezett kuruc hadsereg élelmezési és fegyverzeti ellátásáról a Rákóczi által kinevezett Hadi Élelmezési Bizottság gondoskodott. Hónapra leosztották a vármegyékre, szász székekre, városokra és kincstári birtokokra a szükséges élelem és abrak mennyiségét. Például 1705. október végétől Nagybánya és Felsőbánya közösen 4–5000, utóbb 6000 kenyert volt köteles előbb a nagykárolyi, majd a zsigói tábor ellátására Kővárba küldeni. A kuruc sereg ütközési képességének fokozása érdekében igen fontos volt a fegyverzet mennyiségi és minőségi javítása. A pillanatnyi szükségletek kielégítése végett már 1703 őszétől megszervezik a lőszergyártást Nagybányán, Besztercén, ahol a francia mintára az első szuronyok is elkészültek. Torockón kardokat, puskacsöveket és golyókat készítettek.

A gazdasági élet megmentésére és a hadikiadások fedezésére a fejedelem ezüst és rézpénzt veretett, melyet a nép Pro libertate feliratáról libertásoknak nevezett. Rákóczi megállapodott és védlevelet adott Nagybánya szabad királyi városának a pénzverés érdekében. A zsigói vereség után a pénzverde Munkácsra költözött.

1705 őszén Rákóczi fejedelemsége és a szécsényi országgyűlés vezérlő fejedelemsége, ami a két ország konföderációjának létrejöttét is jelentette, komolyan veszélyeztette a császári udvar hatalmi érdekeit. Ezért Herbeville tábornagyot, a magyarországi csapatok főparancsnokát küldik Erdélybe, a Szébenbe szorult Rabutin megsegítésére. Úti célja a Szilágyságon keresztül Erdélybe jutni. Zsigó felé vonulva Diószegen táborozik, miközben élelemmel látja el Várad védőit. Innen november 3-án indul Székelyhídon és Margittán át Zsigóra. Rákóczi stratégiai elgondolása alapján, hogy Erdélybe csak a meszesi szoroson lehet bejutni, a Meszes-hegység

melletti Egregy-patak völgyébe vezényli a kb. 23 000 emberből álló hadát. A szoros Karikáig húzódik, ahol elzárási munkálatokat végeztek sáncokkal, levágott fákból készült torlaszokkal. A másik szoros ettől nem messze Zsibónál található, melyet kevésbé tudtak megerősíteni. Valaki elárulta, hogy a szoros erősen el van sáncolva, s hogy a zsidói erődítés sokkal gyengébb. Így a kuruc sereg november 11-én vereséget szenvedett a zsidói szorosban Herbeville császári hadaitól. A császáriak a győzelem után birtokukba vették Erdélyt. Rákóczi Szamosújvárra vonult vissza. A zsidói csata fordulóponthoz jelentett a szabadságharc történetében. A kuruc hadsereg szétverésével, s Erdély nagy részének császári uralom alá kerülésével megszűnt a radikális erők törekvéseinek széles népi bázisa. November 15-én a fejedelem kiáltványban tájékoztatta Magyarországot és Erdély népét a zsidói vesztes csatáról és szilárd elhatározásáról, hogy a harcot folytatja.

1706. március 8-án az erdélyi országgyűlés a Máramaros megyei Huszton kimondja Erdély csatlakozását a magyarországi konföderációhoz.

1707. február 10-én Pekry Lőrinc tábornagy és Esze Tamás ezerekeskapitány Magyarországról jött ezredei Székelykocsárdnál meglepik és megverik a Tige ezredes vezette császári csapatokat. A császári csapatok Szebenbe húzódnak.

1707. április 5-én az erdélyi országgyűlés Marosvásárhelyen beiktatja fejedelmi székébe II. Rákóczi Ferencet. Egy hónapot tölt Erdélyben, akkor látta ezt a szép földet először és utoljára. Itt csatlakozott udvarához apródként, későbbi hűséges társa a bujdosásban, a 17 éves Mikes Kelemen.

1707. július 5-én Károlyi Sándor tábornagy eredménytelenül ostromolja Arad várát. Október 3-án Rabutin tábornagy a császári sereggel érkezik Aradra. Ezt követően a császári csapatok birtokukba kerítik Erdélyt.

1708. február 22-én Rákóczi kiadványban tudatja Erdély rendjeivel, hogy Károlyi Sándor tábornagyot kinevezte az Erdélyben harcoló hadak főparancsnokává és jelentős katonai erővel Erdélybe indította. A tábornagy július 7-én megkísérelte Kolozsvár visszavételét, de eredménytelenül. Augusztus 24-én bevette Szászsebest, de különösebb eredményeket nem ért el.

1708. augusztus 8-án a kuruc sereg a fejedelem parancsnokainak, a hadvezetésnek ügyetlensége, a csapatok fegyelmetlensége következtében súlyos vereséget szenvedett Trencsénynél. Soha még vereség ennél szégyenletesebb és szánalmasabb nem volt – emlékszik Rákóczi.

1709. október 26-án I. József a Részeket (a Partiumot) rendeletileg ismét Erdélyhez tartozó területé nyilvánította.

A szabadságharc utolsó éve már semmi jót nem hozott. Tovább éleződtek a belső társadalmi ellentétek, súlyosbodtak a gazdasági gondok, pestisjárvány tört ki. 1711 februárjában Rákóczi Lengyelországra megy azzal a reménnyel, hogy a cártól segítséget kap. Indulása előtt teljhatalmat adott Károlyi Sándornak, aki már március 14-én titokban hűséget esküdött a császárnak. Károlyi a fejedelem tiltakozása ellenére Szatmárra összehívja a csonka kuruc országgyűlést, amely 1711. április 30-án elfogadja Pálffy János császári hadvezérrel aláírt békeszerződést. Másnap a maradék, tizenkétezer kuruc sereg letette a zászlókat a nagymajtényi síkon, s fegyvereivel elvonult. Károlyi úgy cselekedett, ahogy az adott helyzetben ésszerű volt. Elérte azt, hogy a résztvevők, akik felesküdték a királyra, büntetlenséget élvezhettek, vagyonukat megtarthatták. Ma Kismajtény mellett egy obeliszk emlékmű őrzi a szomorú esemény helyét.

Dukrét Géza

Forrásmunkák: *Borbély Gábor:* A Rákóczi-szabadságharc eseményei a Partiumban. (Kézirat). 2003.; *Borovszky Samu:* Bihar vármegye és Nagyvárad. Bp., 1901.; Erdély rövid története. Bp., 1989.; *Lakóné Hegyi Éva:* II. Rákóczi Ferenc zsidói csatája s annak emlékezete az utókorban. (Kézirat) 2003.; *Magyari András:* II. Rákóczi Ferenc erdélyi hadserege. Kriterion, 1994.; Magyarország Vereckétől napjainkig. I. Bp., *Petri Mór:* Szilágy vármegye monográfiája I. Zilah. 1901.; Régészeti és Történelmi Közlemények. Nagyvárad, 1875.; *Száva István-Vámos Magda:* Így élt II. Rákóczi Ferenc. Bp. 1976.; *Szilágyi Sándor:* A magyar nemzet története. VII. Bp., 1898.; Szilágyisági magyarok. Kriterion. Bukarest, 1999.; *Thaly Kálmán:* Archivium Rakócziönüm. I. Pest, 1873.; *Wesselényi István:* Sanyarú világ. Bukarest, 1983.

A művész sorsa

Száz esztendeje született Szervátiusz Jenő

Önéletrajz

Kolozsvárt születtem 1903. július 4-én. Apám, Károly 1 éves koromban meghalt, anyám varrásból nevelt engem és két testvéremet. Négy elemi és négy középiskolát végeztem, majd nagybátyám gyárába állítam be munkásnak. Később kocsigyártó és kerekes inasnak. 17 éves koromban már segédként dolgoztam kerekes és asztalos műhelyekben.

Később, 22 éves koromban visszakérültem nagybátyámhoz, ekkor jöttem rá művészi képességeimre. Pénzt gyűjtöttem és 1925-ben saját költségemen Párizsba mentem. Itt nap-pal bútorfaragást tanultam a város faragó műhelyeiben – ebből éltem – és esténként a város által létesített esti tanfolyamon a szobrászattal ismerkedtem. Szabadidőmben kiállításokat, múzeumokat látogattam, s a nagy munkanélküliség közben egy barátom műtermében dolgozva és tanulva töltöttem az időmet. 1927-ben anyám betegsége miatt hazajöttem s beiratkoztam a kolozsvári Belle Arte intézetbe¹ mint rendkívüli hallgató. Közben faragással tartottam fénn magam.

1929 tavaszán kiállítottam a bukaresti Salon Oficial²-ban két faszobromat s a *Barátom* című szobrommal megnyertem a 10000 lejese Simu-díjat. Megnősültem, majd tanulmányaimat félbeszakítva otthagytam az iskolát. Dolgoztam s igyekeztem egyéni és csoportos kiállításokon részt venni.

Második jelentős szereplésem az 1930-as erdélyi magyar-román-szász kollektív kiállítás, melyen már öt szoborral szerepltem.

1933-ban Szolnay Sándor festőművésszel iskolát létesítettünk a Brassai utcai „Minerva” nyomda épületében. Közben egyéni és közös kiállítások sorozata következett. Laktam Nagybányán, Gyergyószentmiklóson, Csikménaságon, Csiksomlyón. Sokat vándoroltam Erdély falvaiban és városaiban, közelebbkerülve az élethez. Első népi témájú szobromat, a *Lukreciát* 1930-ban faragtam.

1940–1943 között Csiksomlyón tanítottam az ottani Kalot népfőiskolán népi faragást.

1944 őszén katonának hívtak be. 1946. május 7-én kerültem haza fogságból, újra bekapcsolódva Kolozsvár és az ország művészeti életébe.

1948-ban Kolozsvár városa a művész-szakszervezettel együtt művészeti iskolát létesített, ahol szobrászatos tanítottam. Itteni tanítványaim lettek első növendékei a későbbi Művészeti Intézetnek³. 1949 óta itt voltam alkalmazva éveken keresztül mint technikus, jelenleg tanársegédje vagyok az Intézetnek.

Külföldön jártam Franciaországban 1925–1927 között, Olaszországban 1942-ben tanulmányúton a Kalota-népfőiskola növendékeivel, Dániában és Németországban 1945–46-ban hadifogságban. Szobraim romániai, magyarországi és trieszti múzeumokban találhatóak. Minden anyagot szeretek és kipróbálok. Faszobraimat 1936-ban kezdtem színezní, ezt az utamat folytatom mai színes domborműveimben és balladáimban.

Kolozsvár, 1961. március

Szervátiusz Jenő
szobrászművész

¹ Az 1925-ben alakult, első kolozsvári művészeti főiskola.

² Az évenként megrendezett országos Hivatalos Tárlat.

³ 1948-ban önálló felsőfokú magyar Művészeti Intézet létesült, de csakhamar összevonták a románnyelvű intézettel; ez a „Jon Andreescu” Képzőművészeti és Iparművészeti Főiskola máig akadémiai rangú intézményként működik

Eddig tart az a soha nem publikált, saját fogalmazású önéletrajz, amelyet a kolozsvári Művészeti Múzeum által 1961-ben rendezett első, nagy gyűjteményes tárlatának a katalógusszerkesztői számára készített, de hát abban az időben semmilyen katalógusban sem jelenhetett meg magyar nyelvű szöveg. A 100 szoborművet felsorakoztató kiállítás erdélyi és fővárosi, azaz bukaresti diadalmenete nyomán tűntették ki 1964-ben az Érdemes Művész címmel; de a főiskoláról a megalázó tanársegédi rangban vonult nyugdíjba 1965-ben.

Önemésztő munkában telt életének krónikájához legfennebb még annyit kell hozzátennünk, hogy 1976-tól szívritmus-szabályozóval élt, az 1978-ban Pápán – 1977-ben Magyarországra áttelepedett fiával együtt – faragott *Jókai-emlékmű* felavatása után már nem tért vissza Romániába; 1983. szeptember 15-én Budapesten hunyt el s a Farkasréti temetőben nyugszik. 2003-ban Apa és Fiú, Szervátiusz Jenő és Szervátiusz Tibor a Magyar Örökség Díjban részesült.

Művészete nem tagolható be a huszadik század egyetlen stílusirányzatába sem. Egyetlenbe semmiképpen.

Akárcsak a másik nagy kortárs, az angol Henry Moore szobrászata.

Mert mind a ketten nem elődeiket, hanem a Természetet választották Mesterüknek: Moore a tengerparti kövek, kavicsok, Szervátiusz az erdei és kerti fák formáiból merítve sugallatot.

A lényegesen szerencsésebb körülmények között felnőtt és alkotó Moore hatalmasra felnagyított térplasztikákkal bontotta ki az Ismeretlen Erők üzenetét; Szervátiusznak egyetlen egyszer adatott meg legyőzni a két Trianont követő kisebbségi sors szegénységét: a farkaslaki Tamási Áron-emlékműben, amelyet liborral együtt faragott (akárcsak később, a „fekete kő” párja, a már említett pápai „fehér kő” esetében).

1976-ban napvilágot látott Szervátiusz-monográfiám előkészítése során sokat beszélgettünk, de különös módon, egy régebbi beszélgetésünk szövege, amelyet a farkaslaki kő felavatását követően jegyeztem le, sohasem került a nyilvánosság elé. Most ebből idézek, hiszen az Ó hangját hallom:

„Már a temetés másnapján elhatározták, hogy szoboremléket állítanak a sírnál Tamási Áronnak, s hogy én készíteném el, aki együtt nőttem fel Vele s talán világaink is rokonok... Még akkor, 1966-ban kimentem Kápolnásfalva fölé, a Hargita aljába, s kiválasztottam a követ, amelynek a kitermelése 1800 leibe került volna. Pénze azonban akkor még senkinek sem volt hozzá. Maradt minden annyiban... 1969-ben újra üzentek, hogy van egy másik kő. A Szent Anna tő martjáról hoztak le egy szép, de morzsalékony követ (az egyik ember, aki kibányászta s megtudta kinek kell, mondta is hogy ő már dolgozott Szervátiusz Jenővel, a csikménasági Kő /Hősök emlékműve, 1939 – B.Z./ faragásán...) Nem bírta volna az idő ostromát. 1970-ben indultunk újra a kő keresésére, s ugyancsak Kápolnásfalva fölött, az Ivónál, Zsigmond-telkén, a madarasi Hargitára vezető út kanyarulatánál találtunk rá, az úgynevezett »tizenhét falu határán«... Két traktorral húzták fel a vízmosásból, s a traktorok kukkra ágaskodtak, mint a lovak, a nagy terütről... Május vége volt, 1971, s amikor a farkaslaki templom mögött végre földre állítottuk újra, reszkettem a gyönyörűségtől... Június 14-én kezdtük meg a faragását.

– Miféle kő ez? Így dobta ki magából a vulkán?

A geológusok szerint egy andezit-fajta, amelynek sok változata fordul elő a Hargita gerincében. Magam is faragtam már belőle szürkést, lilást, kékeset, de mind egyforma abban, hogy acélkemény. Negyven darab új vésőt csináltattam hozzá, s egy hét alatt valamennyi becsorbult... Vidia acélhegygel ellátott kalapácvésőkkel boldogultunk végül.

– Személyesen is találkoztál Tamásival?

Többször is, legutóbb a Sétatéren, Kolozsvárott... Együtt nőttünk fel, mi művészek is, az erdélyi irodalommal, Tamásival, Kovács Katona Jenővel, Dsidával, Reményikkel, Kovács Józseffel, Nyíróvel, Szabédivel, Asztalos Istvánnal, Horváth Istvánnal együtt kerestük a helyünket... Karácsony Benő velem beszélte meg regénye szobrászóságát... Ahogy Nagy Imre minden jelentős írói társát megrajzolta, valami hasonlót szerettem volna magam is, de az állandó barangolás végül egészen másfajta művészi feladatok felé térített...

– Ti egymástól függetlenül, ugyanazokat az emberi és szellemi tájakat jártátok be fiatalon, az a bizonyos népi expresszionizmus mindkettőtök művészetében nemcsak stílusról, hanem legalább annyira eszmei erőre és érvényre is emelkedett, csakhogy Téged talán inkább a drámai, Tamásit meg a tragikomikus és misztikus mondanivaló foglalkoztatta?

*Szervátiusz Jenő 1983 márciusában, Budapesten a Vigadóban rendezett kiállításán
(Szabó T. Ádám felvétele)*

Szerovátiusz Jenő: Illés Anna, 1957

Még itt, faragás közben is találkoztam az Ő hőseivel, időnként megállt a kő előtt egy-egy ember, nem is farkaslakiak, hanem a környékből, elmenőben, s ahogy kivettek egy-egy már elkészült részletet a szobron, továbbbűzték a mesét a saját történetükkel, s akár kezddhettem volna előlről...

- Tulajdonképpen összegezés...

...összegezése a vágynak, hogy mindig szerettem volna egy ilyen szép követ megfaragni, de nem volt kinek s nem volt miért... Ezért is képzeltem el először körszobornak, egy ülő székelnyt akartam a sírhoz fejtől helyezni, s ezt körbeveteni kőkerítéssel, székelnykapu-bejárattal, s az egész sírt kőlapokkal fedni, de a falu ragaszkodott a földhöz, így csak a szélét rakattuk ki a tusházi termelőszövetkezet kőfaragó embereivel... Az öreg, ülő székelny annak a népnek a jelképe lett volna, amelyből indult, akitől merített s akihez végül testileg is visszatért...

- Ez tehát első monumentális megbízásod? De hiszen jövöre hetvenéves leszel...

Az a fontos, hogy nem csupán síremlék lett, hanem emlékmű, térszobor. Gyönyörű izgalom volt... Láthattad, nem emeltük túl magasra, hogy ne verje szét maga körül a teret...

- De az »európai tett« volt, hogy ezt a hatalmas vaskövet szabadkézzel faragták domborművé...

...akárcsak a legregibb időkben, s úgy is képzeltem el, mint valami új-hettita kapubálványt, ezért díszítettem tele az egész felületet, s nem mélyen, mindössze egy-másfél centiméteres vájtató körvonalakkal, hogy a fény-árnyék ne roncsolja szét...

Hatalmas életműve szerte szétszóródott a Kárpát-medencében és a világban.

Behelyezte az ablakokat és az ajtókat a falakba.

De még nem biztos: lakik-e majd a házban valaki? Ki lakik majd a házban?

Ez a művész sorsa.

Ne sajnáld emiatt a művészt. Ezért él: hogy otthon próbáljon teremteni számodra. Nem biztos, hogy beköltözik. Akkor viszont a művész (lelke) sem költözik be, ott áll a ház a hegytetőn, elhagyottan, lakat alatt, készen és mégis befejezetlenül, csodálatos rálátással a Világra, a Napkeltére, nehogy elaludjuk a teremtés óráit, az utat minden pillanatban felporozzák a tudatlanok (a tudat nélküliek), megszokták, ugyanígy porozzák fel valahol az utat a Festő háza, a Grafikus háza, az Építész háza, a Szőnyegszövő művész háza előtt is, miért éppen a Szobrász háza előtt lenne öntözött gyep, amelyet naponta háromszor megöntöznek?, de ezek a házak, amelyeket sohasem vakolnak be, és sohasem festenek ki, mert kőből és gerendából épültek, ezek a házak sem porfelhőben, sem derékig érő gazban nem süllyednek el, legfenntebb a Világra és a Napkeltére való rálátás szögét kell megváltoztatni, majd a másik ház ablakaiból, amelyet egy másik szobrász emelt, s amelybe, meglehet ugyancsak nem akarsz beköltözni és természetesen akkor a művész sem költözik be, mert ez a művész sorsa: addig építeni új házat a látásnak és a gondolatnak, amíg egyáltalán gondolkozunk és látunk; aztán, amikor majd eldobtuk magunktól a gondolkodás és a látás kínját, majd akkor felpattannak a záruk, lakatok, lekaszálják a burjánt, kiaszfalozzák az utat, kifestik a falakat, kitépik a gerendák és kövek közül a szobrokat, a szobrok járni kezdenek, visszatérnek Csikmenaságra, Emré bá' magához szorítja a bárányt, megfeketedik a villámsújotta lány, a farkaslaki kövön felragyognak a csillagok, a Nap, a Hold, megszólal a furulya, s Abel leszáll, s elindul újra a rengetegbe; tehát az álom visszazuhantak a maguk gyarló, cífra, tapintható köntösébe, és a nyelv, amire a házak építői megtanítottak, kihull az emlékezetből és senki sem érti majd a másik szavát.

Ó, mennyire érezte ezt a veszélyt Szervátiusz Jenő! Éppen ezért oly gondosan építette házat, hogy minden rönköt és minden követ saját kezűleg faragott ki; csak öreg favágók és kőfaragó mesterek keze reszket úgy, ahogy az övé reszketett már évtizedekkel halála előtt, hiszen több mint ezer szoborban viaskodott a porfelhővel és a derékig érő bogáncssal, s utolsó éveiben úgy hullottak a környei, mintha szobrai megelevenedésében, pusztulásában kellett volna részt vennie.

Költözzünk elmengető nagy művészeink házaiba, mert a szépen, okosan, gyönyörűen behelyezett ajtók és ablakok megvakulnak nélkülünk, szoktassátok szemeteket a rálátáshoz a Világra és a Napkeltére, nehogy lekéssük az élet és a teremtés óráit, amikor még a forgács és a szilánk is fényesebb, a vésző és a kalapács is könnyebb, s már egy bizakodó vagy biztató szó is fölér egy műalkotással.

Szervátiusz Jenő mindig a legkeményebb fákat és köveket választotta. A művészt mindig a legkeményebb fák és kövek választják. Példamutató ez a pokolramenő, méltóságjeljes játék.

Banner Zoltán

Száz éve halt meg Jánosi Engel Adolf, a Mecsek komlói szénbányászatának megalapozója

A kereskedelmi tőke, mint az ipari tevékenységet megalapozó forrás, a középkor óta követhető az európai gazdaságfejlődésben. Magyarországon is adódnak tipikus vállalkozók, akik ilyen tőkével teremtettek forrást bányavállalatok megalapozására. Engel Adolf 1820. február 6-án Németbolyban született. Szegény sorból emelkedett, sokat tanult, művelt emberré vált. Üzleti érzéke és tehetsége a kereskedelem, a szerzett vagyon birtokában a földek, erdők, majd a múlt századi energiaválság idején a kőszénbányászat felé vezet. Sokoldalú alkotómunkáját az 1878-as párizsi Világkiállításon és számos más európai kiállításon díjakkal ismerték el. 1886-ban I. Ferenc József király nemességét adományozott Engel Adolfnak. Megvalósítója volt a komlói kőszénvagyont feltárásának és művelése kezdeteinek – 1895-ben megnyitotta az Adolf-tárót, majd 1898-ban lemélyítették Komló első függőleges aknáját, melyet feleségéről Anna-aknának neveztek el. Bécsben, 1903-ban hunyt el.

Mi jellemző a vállalkozó Jánosi Engel Adolfra? Jánosi Engel Adolf stratégiai pozíció birtokában – tőke, föld- és erdőtulajdon, bányabirtokok, nagyszámú bérmunkás, jó pénzügyi elgondolások és megvalósítás, a feldolgozási és kereskedelmi kapcsolati kör bővítése következtében – a gazdasági reprodukciós folyamatokban tágabb döntési kompetenciával rendelkezhetett, mint mások. Jánosi Engel Adolf egyaránt betöltötte a tőkés tulajdonos, vállalkozó és a menedzser szerepkörét. Munkája túlnyúlhatott vállalatai színtjén. Befolyásolta a bankárok, földbirtokosok, városi önkormányzatok, országos igazgatási szervek jelentős rétegét is. Jánosi Engel Adolf személyében az a sajátos vállalkozói típus jelent meg, akinek tevékenységét a szaktudása igazolja, döntései individuális autonóm jellegűek, pozíciója nem öröklődik és egy meritokratikus¹ értékrend hordozója. Vállalkozói tevékenységének kedveztek a társadalmi feltételek, a változó gazdasági környezet kihívásai nem kényszerhelyzetekként, hanem új alternatívákként és innovációként jutottak érvényre, megalapozva és fejleszthetővé alakítva vállalkozásai körét. Volt azonban még egy olyan vonása, amely máig érvényes példa lenne a vállalkozók számára. Ez pedig az – ha a „régai vállalkozói stílust” egy mondattal akarjuk jellemezni –, hogy egész gondolkodását és elképzeléseit, valamennyi cselekedetét az élő ember öröme és bánata hatotta át. Munkatársaival való kapcsolata legendásan jó volt, üzletpolitikáját gyakran a ma használatos „üzleti angyal” etikus fogalmához kapcsolhatjuk. Alkalmazottai szociális ellátása, egyházakkal való kapcsolata, mecénási volta személyiségének értékét erősítik. Pécsi utódai néhány sikeres vállalkozás mellett koruk kritikáját is elnyerték. Családja már csak részben folytatta a gazdasági részvételt, többen a tengeren túlra kerültek sikeres életpályát befutva, öregbítve a Jánosi Engel életművet.

A kapitalizmust megelőző idők vezéreszméje még nem vesztette el érvényét: „omnium rerum mensura homo” – minden dolog mértéke az ember. Jánosi Engel Adolf vállalkozói magatartása ezt példázza a ma számára. Halála után egyik családtagja, Engel Bayersdorff Erna szobrászművész nő alkotta meg mellszobrát. A változatos sorsú szobor 1991 óta a komlói Múzeumkertben áll. A mecseki szénbányászat hagyományosan a Bányásznapi és a Borbála nap alkalmával emlékezik meg a komlói, ezzel a mecseki szénbányászat egyik alapító jeleséről. A Pécsi Tudományegyetem TTK FEFEL Humán Menedzsment Tanszéke 2003 márciusában felolvasó üléssel emlékezett meg Jánosi Engel Adolfról.

Krisztián Béla

¹ meritokratikus = önerőből szerzett irányító hatalom

Tanítómestereink

Ortutay Gyula:

A mesemondó

Olyan megállapítással kell kezdenünk, ami első hallásra is magától értetődőnek tűnik. A mesemondás főszereplője maga a mesemondó. Ez a mi tételünk, s bizony e szinte laposnak tűnő megállapítás körül még nemrégiben is heves volt a vita. A népköltészet kutatói jól tudják, hogy milyen nehéz is a helyzetünk, ha arra kérdésre kell válaszolnunk: ki alkotja vagy kik alkotják a parasztság költői alkotásait: a dalokat, balladákat, meséket? Hogyan is állapíthatjuk meg az alkotás teremtő folyamatait, hiszen évezredek óta a névtelen közösség őrizte ezeket a költői alkotásokat – a legkülönbözőbb paraszti műveltségekben egyformán –, s bizony nemzedékről nemzedékre hagyományozták ezeket az alkotásokat, s úgy változtak, alakultak századokon át, hogy a múlt századig még a változás folyamatáról sem, volt sejtelmünk. Ekkor kezdődött a szakszerű gyűjtés, ekkor kezdték az énekesek, a mesemondók nevét, később pontos adatait is lejegyezni. S hogy egyéni költői, alkotó tehetség lenne a parasztban, élesen tagadták, még Goethe tekintélyes szavával szemben is, aki némi iróniával mondotta, hogy a parasztban is lehet akkora talentum, mint akár egy lovagban. Kétkeltek, pedig ebben is Goethe-nek volt igaza. A népköltészeti kutatás azt állította, hogy csak a névtelen paraszti közösség, mint közösség alkot, s voltak oly elméleti irányok, amelyek inkább azt tételezték fel, hogy a parasztság csak a felsőbb társadalmi osztályokból lejutó kulturális alkotásokból teremti jól-rosszul a maga közösségi alkotásait.

A múlt század végén orosz kutatók figyeltek fel arra, hogy epikus költészetük hagyományozásában milyen jelentős, alakító szerepe van a jó énekmondónak. Majd ugyanerre a tapasztalatra jutottak a mesemondók anyagának gyűjtése során. A két világháború közt mi, magyar kutatók erre az orosz módszerre figyeltünk fel, ennek alap gondolatát fejlesztettük tovább az *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény* 16 kötetében és számos tanulmányban, vitáirásban. Ma már módszerünket „magyar iskola”, „budapesti iskola” néven emlegeti a nemzetközi szakirodalom. S bár épp Bartók Béla is azok közé tartozott, aki pl. a dallamalkotásban kétségbe vonta az egyén szerepét, s csak a közösség alkotó erejét emelte ki, mi mégis úgy gondoltuk, hogy annak a belátásnak lesz igaza, amely az egyéni és a közösségi elem együttesét fedezi fel a névtelen népköltészeti alkotásokban. Különösen a nagyobb epikus alkotások s elsősorban a mesemondás elemzése tanított meg erre.

Gyűjtéseink során mindegyre talákoztunk jó és rossz mesemondóval. A rossz mesemondó vagy éppen tanulja még a mesemondást, vagy tehetségtelen. De a híres mesemondónak, a jó beszélő, nagy emlékeztető mesemondónak nagy volt a becsülete a faluban is, a paraszti munka csoportjaiban, sőt a katonaeletben is. A jó mesemondót áhitattal hallgatták, akár bizonyos munkaalkalmakon (erdőléskor, halászbokorban, pásztorok közt, dohányosoknál, de a közkatonaék esti beszélgetésein is) s egy-egy jó mesemondónak mesze elvitték a hírét, még tanulni is eljártak hozzá. A jó mesemondó előadásában nemcsak ismétlődik a hagyományos mesei történet, de meg is újul, egy-egy sikerült előadásban valósággal gazdagodik. Olyan mesemondó, mint Fedics Mihály, Árnai Lajos vagy a bukovinai székely Palkó Zsuzsi néni, újratelemi a mesét, a saját életének élményeivel, tapasztalataival gazdagítja, a hagyományos formát kibővíti, néha két mesét is egybekapcsol, vagy új elemeket visz a régi mesébe, aktuális, helyi utalásokkal bővíti. Van, aki egy-egy műfaj kedvelője; Bertók néni bizony a tréfás, illetlen

történeteket kedvelte, ezért hallgatták szívesen a fonóban, a téli esteiken. Fedics Mihály tündérmeséket mondott, szerette a vallásos példázatokat, a „szépszavú” Korpás László tömören fogalmazott. Sorolhatnám a példákat, de egy igaz: a mese életét, alakulását, formáinak, tartalmának változásait a tehetséges, kitűnő mesemondók hordozzák. Nem ők alkotják a mesét egyedül: évezredek névtelen alkotóinak hagyományát őrzik; de állandóan alakította a szóhagyomány, a jó mesemondó. Olyan tehetségek voltak köztük, mint a nemrégiben elhunyt Ámi Lajos, akinek meséit három kötetben, több mint 1000 nyomtatott oldalon gyűjtötte össze Erdész Sándor. Ezek a mesemondói tehetségek őrizték, újraalkották a mesei történeteket. Részei voltak a költészet őrzésének, de megteremtésének is.

Ez az első lépés, amit megtehetünk a névtelen népköltészet alkotóinak felfedezésében. További munka vár ránk.

Kis magyar néprajz a rádióban.
Szerk.: Jávor Kata, Küllös Imola, Tátrai Zsuzsanna.
Bp., 1978. 349-350. old.

A helytörténet mint tantárgy

Egy helytörténeti tankönyv kísérlete

1. Magyar-könyvtár szakos középiskolai tanárként öt évig tanítottam, majd – nyugdíjba menetelemig – harminc éven át könyvtáros voltam, s főleg helytörténettel foglalkoztam (foglalkozom). Szülőhelyem Endrőd lassú, folyamatos visszafejlődése készített erre a munkára. Megdöbbentő adat: míg 1930-ban Endrődön 14 ezer ember élt, ma alig vagyunk ötezen. Ennek a drasztikus csökkenésnek keresem az okát immár 30 éve. Az én munkám az *Endrődi füzetek* című kiadványsorozat nyomtatásban megjelent hét kötete (1990–1997), most dolgozunk a *Gyomaendrődi ki kicsoda* című kiadványon.

Sok helytörténeti témájú tankönyv készült már az országban; bizonyára több iskolában tanítják is ezt a stúdiumot, de azért vannak még jócskán gondjaink ezzel kapcsolatban. Az egyik legnagyobb gond, hogy ennél a tantárgynál annyi tankönyvet kell(ene) készíteni, ahány települése van hazánknak. Emiatt gondolom, hogy ezt a munkát a helytörténeti kutatóknak kell kezdeményezniük. Én, szülőhelyünk történetének ismerőjeként, megírtam az endrődi helytörténeti tankönyv ismeretközlő részét, erről szeretnék most beszámolni. Jó lenne, ha a munka folytatódna és a tankönyv-kísérletből pedagógiai szempontból is megfelelő kiadvány, vagyis igazi tankönyv lenne. Arra csak a legmerészebb álmaimban merek gondolni, hogy egyszer talán taníthatnánk is.

Már nyugdíjazásom évében elkezdtem a munkát. Közvetlenül az motivált, hogy ráakadtam egy pályázatra, amely tankönyvírásra biztatott, és amely pályázat magáért a munka szellemi részéért is ígért pénzt (!). Ilyennel addig még nem találkoztam. Az igazi ok, természetesen nem ez volt, hanem az a sok éve bennem feszülő, lelki-furdalással párosuló felismerés: gyermekeink érdeklődnek saját múltjuk, hovatartozásuk iránt, tehát joguk és szükségük van arra, hogy az életkori sajátosságaikhoz alkalmazva mindent tudjanak szülőhelyükről, közvetlen környezetükről, családjuk történetéről, megismerjék saját gyökereiket, vagyis tanítani kellene a helytörténetet, mégpedig rendszeresen és komoly ismeretekkel. A helytörténeti tudás jelentősége csak az írás-olvasás-számolás ismeretéhez hasonlítható: alapfontosságú. Igazságtartalmával döntő módon befolyásolhatja a gyerekek később kialakuló történelemszemléletét. A családok és a szülőföld históriája hazánk történeti múltjának első láncszeme: ebből áll össze Magyarország történelme. Fontos – és az igaz történeti tájékozottság egyik feltétele –, hogy a gyermekek egymáshoz tudják illeszteni a két dolgot: a közvetlen környezetük történelmét, és azt, amit a történelemkönyvekben olvasnak.

A helytörténeti ismereteknek *jellemformáló* szerepük van. Segítenek gyermekeinknek abban, hogy egyenesen álljanak a világban – nagy baj a rózsáknak, ha nincs gyökerük, mondja a

kis herceg –; legyen sajátos arculatuk, bele tudjanak kapaszkodni családjuk elért eredményeibe, szülőhelyük értékeibe. Endrőd sok csillagot telepített az ország egére az innen kinőtt tehetségek által, ők mondogatják mindig, hogy a belsejüket illetően nagyon hasonlítanak egymásra: kitartóak, szívósak, dolgozók – vagyis endrődiek. Szülőhelyünk mindig szegény község volt, csak a felsorolt jellemvonásokkal érthettek el fiai és leányai valamit. A hely szellemének erejéről egyik másik példát is említhetnek: a „szomszédban”, Gyomán Petőfi Sándor többször megfordult, és ezt a tényt a gyomaiak büszkén emlegetik. A férjem, aki gyomai születésű, sokszor mondogatja, hogy őt ez motiválta arra, hogy Petőfit, 1848-at, a magyar irodalmat magáénak tudja, olyannyira, hogy irodalomtörténész lett.

Még egy dologra szeretném felhívni a figyelmet. Mi, endrődiek – nem merek általánosítani az egész országra – egy lélektani tévhitben élünk: azt gondoljuk, mindenki, aki máshol él – különösen, ha „városi”, netán külföldi –, akkor okosabb is, ügyesebb is nálunk; úgy hisszük, csak az a szép és értékes, ami más. A saját értékeinket jó esetben megszoktuk, vagy nem is tudunk azokról. A helytörténet tanítása megmutathatná a közvetlen környezetünkben fellelhető értékeket, *önbecsülésre* taníthatna. Arra, hogy becsüljük a mások kultúráját is, de elsősorban a magunkét éljük át. Ennek első mozzanataként meg kellene ismerni azt. (Kevesen tudják például Endrődön, hogy Bartók Béla népdalokat, Erdélyi Zsuzsanna archaikus imákat gyűjtött itt.) Nekünk, maguknak kell elsősorban tisztelnünk saját kultúránkat, hogy elvárhassuk ezt másoktól is.

Tanítani kellene tehát, de ahhoz tankönyv kell, adatok, információk, és ezeket tankönyvvé kell rendezni. Miután én – a sokéves kutatás folytán – elég sok ismeretanyaggal rendelkezem, ismertem a szakirodalmat is, úgy gondoltam, az elméleti részt meg tudom írni.

2. A tankönyvünk megírásához felhasznált fontosabb forrásokat így foglalhatom össze:

Írott dokumentumok:

a) Megyei monográfiák. Három alapmonográfia készült a megyéről 1960-ig, azóta pedig a megyei levéltár kezdeményezésére számos település elkészítette saját monográfiáját (Vésztő, Szeghalom, Gyoma stb.). Sajnos, az endrődi monográfia nem készült el, éppen, mert kevés volt a levéltári forrásanyag. A megyei monográfiák viszont jól használhatóak szülőhelyünk történelméhez is.

b) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek. A levéltárban őrzik őket 1895-től, ezeket fénymásoltattuk, hogy otthon felhasználhassuk.

c) Egyéb levéltári dokumentumokra a járási és a megyei anyagban akadtam rá.

d) Az Országos Levéltár és Térképtár a birtokviszonyokhoz, a nemesi családokhoz és régi térképek ügyében adott segítséget.

e) A helyi plébániahivatal legfontosabb dokumentuma, a *Historia Domus* (az egyházközség történeti krónikája), amely jobbára falutörténet is egyben, de fontosak az ott őrzött iskolatörténeti dokumentumok (tudvalevő, hogy 1945 előtt a legtöbb helyen az egyházak működtették az iskolákat), valamint az anyakönyvek.

f) Helyi krónikák, visszaemlékezések.

g) A családok írásos és szóbeli dokumentumai. Szerződéseket, bibliát, háborúból írt leveleket, régi újságokat, fényképeket minden családban őriznek.

h) A helyi és megyei újságok.

Szóbeli hagyomány:

Kiterjedt saját gyűjtés fejlődött ki az *Endrődi füzetek* című munkához: 400 adatközlővel, idős endrődi emberrel készítettem riportot, amelyek hanganyagát kazettán rögzítettem. Ezzel a módszerrel összegyűjtésre került a falu tájnyelve, a népszokások, a kézműipar, népművészet, gyerekjátékok, mondókák, a házilag készített játékok, a paraszti életforma, a tanyavilág élete, a kereskedelem, mindez az 1900–1945 közötti időszakra vonatkozóan.

A következőkben ismertetem, hogy a tankönyv első öt fejezete milyen ismereteket tartalmaz, hogyan dolgoztam fel a forrásokat a szöveges részben, és milyen feladatokat kapnak a tanulók.

I. Az első fejezet a településre vonatkozó legfontosabb *adatokat* tartalmazza.

a) A település nevének magyarázata, változatai a három fellelhető endrődi pecséttel illusztrálva. (Az itt használt források: Gombocz Zoltán és Melich János: Magyar etimológiai szótár, 1914–1930; Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára, Bp., 1980.; Virágh Rózsa: Magyar helységnevek eredete, Szeged, 1931.)

b) A természeti viszonyok. Időjárás, tengerszint feletti magasság, a Körös. (Ennél a részről forrásom volt a Márkus György szerkesztette 1936-os Békés vármegye című monográfia, illetve az időjárásnál, az uralkodó széljárás jellemzésében saját gyűjtésem adatait használtam fel.)

c) Település és határhasználat. Bel- és külterület, talajviszonyok. Nagyon sok saját gyűjtést használtam fel: a külterületnél a földrajzi nevek (és azok magyarázatai) sokat segíthetnek az ismeretek rögzítésében: Koplaló-part, Ugar, Paskom stb. Itt vesszük sorra a Körös holtágait is. A Körös kétfelé osztja a külterületet: az endrődiek megnevezése szerint „ideáti” (Körösön innen) és „odaáti” (Körösön túl) részekre. Az ideáti föld a jobb, a növénytermesztésre alkalmas, az odaáti inkább legelőnek való. A belterületnél szintén a helyi megnevezéseket vettem figyelembe: az ún. „Hasítás” (egy utca) kétfelé osztja a falut: a módosabb Szarvasvégre és szegényebbek lakta Gyomavégre. Újabb településrészek: Ridegváros, Csókási; külterületi részek: Kocsorhegy, Nagylapos, Öregszőlő. Utalok a két legrégebbi utcára (Nagy utca, Kis utca), illetve az első három katonai felvételeken kiválóan követhető változásokra, az új utcákra.

d) A település népessége. A lakosok száma, etnikai hovatartozása, vallása. Sok adatot sikerült összegyűjtenem a lakosok számának alakulásához, így grafikont is tudtam készíteni. (Forrás: A Magyar Népköztársaság helységnevtára 1973, 1985.; Az 1980-as népszámlálás adatai; Magyarország történeti statisztikai helységnevtára. Békés megye. Bp., 1993. Helyi forrás volt: a Historia Domus (bár igen ritkán közöl demográfiai adatot). Ez etnikai és a vallási hovatartozás az újratelepítés után jutott nagyobb szerephez: a környék földesura vallásuk szerint telepítette le a jelentkező szlovák családokat; Endrődre katolikusokat hozott. (Egy Endrőről készült szakdolgozat, Timár Antalnak, a tiszaföldvári gimnázium jelenlegi történelemtanárának munkája, kiválóan clemzi ezt a jelenséget, igen jól tudtam használni eredményeit.)

A feladatok között a térképgyakorlatok jutnak itt meghatározó szerephez. Sokszor tapasztaltam, hogy pl. Mongólia térképét azonnal fölismerik gyerekeink, de Endrőd külterületi térképét nem ismerik meg. Pedig a térképek kiválóan alkalmasak a gyakorlásra: az égtájak, szomszédos települések, földutak, műutak, a vasút megfigyelésére, egyáltalán: a távolság, a nagyság érzékelésére, s jó ösztönző a kerékpártúrákra stb. Források: az OSZK Térképtárából kértem meg az 1., 2. és 3. katonai felvételeket (1783, 1861–1866, 1880-as évek), úgy tudom, minden településről készült ilyen térkép. Számos megyei helytörténeti munka hoz térképeket, ezek is kiválóan alkalmasak az elemzésre. A vízügyi igazgatóságoktól is kértem térképeket, az ő térképeik azért fontosak számunkra, mert a Körös a főszereplője vidékünknek. De találtam térképet helyi térszéken és a polgármesteri hivatalban is. Igen jó térképmellékletei vannak Magyarországról régészeti topográfiája című kézikönyvnek, ezt még kirándulásnál is használhatjuk. A legjobban mégis a Megyei Levéltárban talált kataszteri térképeknek örültem, igen élethűek és szemléletesek, egy gond van velük: le kell kicsinyíteni. De a belterületi rész – éppen a nagysága miatt is – az oktatásban kiválóan használható. (Tankönyvünk egyik térképes oldalát illusztrációként bemutatjuk.)

II. A második fejezet témája: *Endrőd és környéke a honfoglalás előtt.*

Bőséges anyag állt rendelkezésemre a Magyarország régészeti topográfiája című kézikönyv alapján. Öt jelentősebb időszakot választottam ki (Körös kultúra, rézkor, bronzkor, vandálok, avarok kora). A szemléletes feldolgozást segítette, hogy tíz évvel ezelőtt a Békés megyei Munkácsy Mihály Múzeum létesített egy állandó jellegű régészeti kiállítást Endrődön az itt talált ásatási anyagokból. Tehát a szövegessé részt a kézikönyv rajzaival, a térképekkel és a régészeti gyűjtemény tárgyaival kapcsolhattam össze.

A fejezethez kapcsolódó feladatok azt kérik, hogy a) ismertessék az Európa-hírű endrődi bronzkori sisak jellemzőit (anyaga, mérete, alakja, Magyarországon kívül hol állították már ki); b) nézzék meg az avarok földsáncot (népi neve: Ördög-árok), és írják le, amit láttak jellemezve, hogy milyen célból készült a földsánc; c) látogassanak el a sósalmi kurgánhoz, s jegezzenek meg, mi a kurgán.

III. A harmadik fejezet a *honfoglalás korával* foglalkozik.

Bár a témának országosan sok irodalma van, ez a fejezet kevésbé jól sikerült. Sajnos, az Endrőd környéki honfoglalás kori falvakról nincs adatunk. Régészeti leletek révén tudunk arról, hogy lakták ezt a területet, de a falvak megnevezéséről és történetéről csak a középkortól vannak ismereteink. Végül is a Békés megyei honfoglalás kori eseményekről írtam ebben a fejezetben (Gyula törzse, a Vata és a Csolt nemzetség honfoglalása, az e korra utal máig használatos helységnevek tanúsága: Csaba, Gyula, Csolt stb.). Úgy gondoltam, ez is hasznos ismeret: megyetörténet.

A kapcsolódó feladatokat a Magyarország régészeti topográfiája című kézikönyv Békés megye fejezete alapján adtam: a) a Kápolna-halom honfoglalás kori templomának anyaga, méretei, fekvése, hogyan tudtak ott vízhez jutni az emberek a honfoglalás korában; b) a Dobos-kert, Dobos-part leleteinek honfoglalás kori edényei.

IV. A negyedik fejezet témája a középkor.

Ez nagyon szép időszaka Endrőd történetének: ebben az időben szülőhelyünket 33 nemes család lakta, akik feltehetően a békési várjobbágyok leszármazottai voltak. Nyilván a királyhűségük miatt kapták a nemességüket. Volt közöttük megyei alispán, sőt nádor is. Tudjuk, hol volt ez a középkori Endrőd, tudjuk név szerint a családokat, és van egy nagyon szép dokumentum, amelyet szó szerint felhasználtam: „Bethlen Gábor nemesi előjogokban részesíti Pálffy György endrődi lakost és utódait, annál inkább, minthogy Endrődnek minden lakosa, mint ilyenek nemesi előjogokkal bírnak. Kolosvár, 1625.” (Pálffy György nemesi oklevelének részlete.) A téma során tisztázzuk a nemesség szó fogalmát, bemutatom az endrődi nemes családok címért (Gácsi, Uhrin alias Kovács, Papp stb.). A fejezetben felsorolom a környék középkori falvait (Kuchte, Tölgy, Nyárszeg, Décse, Sima, Csejt), azok főbb jellemzőit, a falvak sorsát. Nyomon követjük Dózsa György seregének útját, megnézzük, hol kelt át a Körösön, milyenek voltak akkor az átkelési lehetőségek. Röviden feldolgozzuk a gyulai vár történetét, a harcokat, az 1598-as török kitörést, a középkori Endrőd és a környező falvak pusztulását.

Ilyen feladatok járulnak e részhez: a) olvassuk el, mit találunk a Tudományos Gyűjteményben a középkori Endrődről; b) miért kaphatták a középkori családok a nemességet (a forrás: Endrődnek leírása Ágoston Sándortól a Tudományos Gyűjtemény 1824. évi kötetéből, amely megtalálható a gyomaendrődi városi könyvtárban); c) kövessük Dózsa György útját a Körösön: Nagytúr (Mezőtúr) – Ege – Békés, s jegyezzük föl, hogy Türtől Békésig hány harcossal gyarapodott a felkelő sereg (a forrás: Kristó Gyula: Olvasókönyv Békés megye történetéhez, Békéscsaba, 1967. 63. old., lelőhelye városi könyvtárban).

V. Az ötödik fejezet az újratelepülést tárgyalja.

Ehhez (és ettől a kortól kezdve napjainkig) már bőséges források állnak rendelkezésünkre, amelyek érdekesek és nagyon szemléletesek. Kis fejezetekre bontva dolgoztam ki az újratelepülést: Békés megye újratelepülése: a megye címere, annak jelképei. A gyulai uradalom tulajdonosának felhívása a török által lakatlanná tett vidék újratelepítésére. b) Endrőd újratelepítése több hullámban történt, az 1731-es, Nemeskerekiből történő áttelepülés, az újratelepülés hivatalos dátuma. c) Az 1760-ig idetelepült családokat név szerint felsorolom azért, hogy a tanulók megkeressék a saját családjukat és biztatást kapjanak a családkutatásra: 1720–1731 között idetelepült családok nevei, a Nemeskerekiből áttelepült családok nevei (1731), és 1738 és 1769 között idetelepült családok nevei.

A feladatok elsősorban családkutatásra ösztönöznek: a) Tudd meg a szüleidtől, nagyszüleidtől, hogy mikor és honnan került ide a családod; keresd meg az újratelepült családok között családod nevét és állapítsd meg, mikor kerültetek Endrődre; keresd a családod nevének jelentését a könyvtárban. (A források: Régi magyar családnevek; Szlovák–magyar szótár, ezek a városi könyvtárban megtalálhatók.) b) Van-e a családodban divatos keresztnev? Szokás volt-e nálatok, hogy az elsőszülött fiú az apja nevét örökölte? Mi a családod vallása apai ágon és anyai ágon? Mi a te családod legféltettebb tárgya (könyv, szőtes, családi irat, fénykép, egyéb). c) Készítsd el a saját családfádat három nemzedékre visszamenően: először az apai, aztán az anyai ágat! A szükséges adatok: név, születési és halálozási dátum; az első nemzedék, a második nemzedék: szülők, nagynénik, nagybácsik, az ő házastársuk neve, a harmadik nemzedék: unokatestvérek, és – ha van – házastársuk neve. A gyerekek ágai mindig a szülők ágaiból nőnek ki!

A tankönyv további fejezetei: A Templom-zugban (1804-ig); Endrőd jelenlegi arculatának kialakulása; Az 1848-as szabadságharc; A tanyavilág élete; Szülőhelyünk élete az I. világháború alatt; Munkanélküliség; Az 1935-ös csendőrsortűz; Kézműipar, kereskedelem; Endrőd a II. világháború alatt; A település sorsa 1945-től 1982-ig (Endrőd és Gyoma egyesítéséig); Kulturális élet: népművészet, tájnyelv, archaikus imák, népdalok, elszármazott és itthon élő endrődi hírességek).

3. Hadd említsek meg néhányat szerkesztői tapasztalataimból!

A fejezetek anyagának összeállításában a legnagyobb gondom a helyes arányok megtartása volt. A rendelkezésre álló szakirodalom nem egyenletes. Az endrődi csendőrsortűzzel például nagyon sokan foglalkoztak, de voltak fejezetek, amelyhez egyáltalán nem találtam anyagot a saját gyűjtésem kivül (például az endrődi tanyavilág élete). Értékes része a tankönyvnek az 1848-as szabadságharc endrődi eseményeinek feldolgozása, mert igen jó forrást találtam hozzá (Hunyay Sándor: Adatok az 1848/49-iki forradalom és szabadságharc endrődi történetéhez, Békési Élet 1986. 2. sz.). Szemléletesen sikerült bemutatni a magyar hadsereg toborzását, hogy mit is jelentett a „Kossuth Lajos azt üzenté”, megható részletek mutatják a falu lakosságának szinte emberfeletti erőfeszítéseit a katonák ellátásának biztosítására. Látjuk, hogyan élte meg a falu a szabadságharc bukását, a teljes ellehetetlenülést. Bizonyos vagyok benne, hogy ez a fejezet hasznos lesz a történelemórán is az 1848-as szabadságharc tárgyalásokor. Énnél a résznél is (és mindkét világháború tárgyalása során) közlöm a harcosok és az áldozatok teljes névsorát, hogy a tanuló kutathassa a saját családjá hőseit és áldozatait. Más fejezetknél is (kézműipar, kereskedelem, a tanyavilág) a személyes kapcsolódási lehetőségek kialakítására törekedtem. Ha lehet ilyet állítani: az egész tankönyv voltaképpen párbeszéd; a szöveges részben én elmondom a faluval kapcsolatos információkat, a feladatok megoldása során a tanuló közli a saját családjával kapcsolatos ismereteket.

A szöveges rész kidolgozásánál sokszor eszembe jutott, hogy össze lehetne állítani egy *szöveggyűjteményt* is, illetve, ha egy település nem tankönyvet kíván a tanuló kezébe adni, akkor a rendelkezésre álló anyagból összeállhat egy az iskolai anyaghoz kapcsolódó helyi történelmi olvasókönyvet is. Én a kettő közötti különbséget – a formai különbségek mellett – abban látom, hogy a tankönyv folyamatosan feldolgoz minden korszakot a szülőhelyünkről, és választ ad az ok-okozati összefüggésekre, a szöveggyűjtemény bizonyos időszakokról, eseményekről ad tájékoztatást.

A szemléltetés az én tankönyvemben nagyon kezdetleges szinten áll: saját fénymásolatok, saját rajzok – lehet mondani – csúfítják a kéziratot, inkább csak az ötlet szintjén hasznosíthatók. Szemléltető dokumentum bőségesen áll ugyan a rendelkezésemre, csak a megfelelő technika hiányzik. Lehetne szemléltetni a szöveges mintákat, a faragott kerítéseket, az ablakdíszeket, az összes pecsétet, a nemesi címereket, térképeket, a népviseletet, régi kutakat, a régi hídról, a templomépítésről készült fényképeket, a híres endrődi tulipános kocsi mintáját stb. Úgy gondolom, formailag is vonzó, igen színes, szép kivitelű lehet egy színvonalasan illusztrált helytörténelmi tankönyv.

A feladatok fő típusa a kutatás. A szakirodalmi források tanulmányozásával a tanulókat arra ösztönöztem, hogy további adalékokat tárjanak fel. Erre a célra jó eszközök állnak rendelkezésre: a könyvtárban van helytörténelmi katalógus, ebben kereshetnek. A megyei monográfiák is előkerülhetnek időnként, ezeknek a tartalmával meg kell ismerkedni. Nagyon jó, ha olyan kiadványokat is kézbe vesznek a tanulók, amelyekben van név- és helymutató. Endrődön a Plébániahivatal számítógépre vitte a Historia Domust, keresőprogram segíti a szövegben való kutatást. E feladattípusnál mindig pontosan megadtam a forrást és a lelőhelyet is. A család kutatással összefüggő feladatok családi beszélgetésekre ösztönöznek a szülőkkel és nagyszülőkkel. Természetes és figyelembe alig vett családi dolgok válhatnak így fontossá. Volt-e például az iparos nagyapának mesterlevele, mi volt a „remek”, amit először készített, merre volt tanonc stb. Ahhoz, hogy a tanuló jó kérdéseket tegyen fel, már bizonyos információkkal kell rendelkeznie. Jó lenne, ha a tanév végére minden tanuló el tudná készíteni a saját családfáját ereje szerinti mélységben. A kutatás és a családkutatás feljegyzéséhez egy munkafüzet áll rendelkezésre.

A konkrét gyakorlati feladatok nem kötelezőek, sohasem erőltetettek, inkább csak javaslatok. A gyerek aktivitásából vagy passzív hozzáállásából – lehet következtetni, mennyire ke-

rültünk közel hozzájuk a témával. Amikor sorra vesszük például az endrődi írókat, orvosokat, tanárokat, akik itt éltek le köztünk az egész életüket és már meghaltak, szép időben elszálunk a sírjukhoz, s azt már a gyerekekre bizzuk, hoznak-e virágot vagy sem. Vagy elmondjuk, hogy az 1848-as emlékmű környéke csak március 15-e alkalmával van kitakarítva. Arra kérem őket, szóljanak, ha évközben valaki közülük rendet tett, de nem kötelező a feladat.

4. Példaképpen bemutatok egy teljes fejezetet, amelynek feldolgozása két elméleti és egy gyakorlati órát igényel. A téma: *Endrőd részvétele az 1848-as szabadságharcban.*

A szabadságharc hírének fogadtatása

A március 15-i események híre, különösen a jobbágytság eltörlése Békés megyében is nagy örömet jelentett. Március 22-ére a megye népgyűlést hívott össze Gyulán, ahová olyan sokan elmentek, hogy a gyűlést a szabad ég alatt kellett megtartani. Határtalanul örültek az emberek, hogy megszabadultak a jobbágyterhektől. A községnek küldöttei gyorsan vitték haza a hírt. A nép örült, éllette a szabadságot. Endrődön zúgtak a harangok, a lakosság imára gyűlt a templomba. A községházán összegyűlt tömeg egy emberként harsogta: „Rabok tovább nem leszünk!” Zászlók lobogása, körmenet, kivilágított ablakok jelezték a határtalan örömet.

Az endrődi katonák részvétele a honvédő harcokban

a) Nemzetőrség

Endrőd a nemzetőrség megszervezésében jó példát mutatott. Kossuth Lajos első „üzenetére” községünkben már április 2-án 100 fővel megalakult a nemzetőrség, amely itthon teljesített szolgálatot. Kossuth második üzenetére júniusban már 400 nemzetőrt állított ki Endrőd. A Békés megyében megalakult ezredek – szám szerint 4500 embert – Tótkomlóson gyülekeztették, onnan Makóra, majd Becskerekre irányították (július 19.). Endrődről újabb 61 harcost rendelt el a megye, de 144-en indultak a haza védelmére. „Mind lelkes, derék magyar emberek – írja Kossuth Magyar Hírlapja – legelől a gyulai osztály... aztán a Békés városiak, gyönyörű magyarok. Alig helyezének el ezeket, jöttek a gyomaiak, a tarcsaiak, 20-án a komlóiak, orosháziak, 21-ikén az endrődiek, ladányiak, szentandrásiak, s az egész sárrétiak...” Az endrődiek a 2. zászlóalj 12. századát alkották. Ez a csoport három hétig volt a táborban, feladatuk az őrszolgálat biztosítása volt a Dél-vidéken. Augusztus 2-án jöttek haza, de az őket felváltó seregben is voltak endrődiek, ők augusztus 24-ig maradtak Becskereken. Mindkét századnak Salacz Imre százados volt a parancsnoka. Főhadnagyok: Farkas György és Vaszkó Pál, alhadnagyok: Hunya Mátyás, Szebenyi János és Uhrin Mihály voltak.

b) Önkéntesek

Nem sokkal ezután *önkéntesek* megszervezésére szólította fel a kormány az országot. Békés megyéből augusztus 19-én 1000 önkéntest kértek, de később csökkentették a létszámot, mert a kormány nem tudott ennyi embert felruházni, úgyhogy 387 önkéntes indult el a megyéből, Endrődről 15 ember. A ruházattal gyengén ellátott csapatot szeptember 16-án indították útnak Aradra. Ez volt az a híres békési önkéntes csapat; vitézségükről az októberi angyalkúti csatában tettek tanúbizonyságot. De mivel nem voltak jól felszerelve, hamarosan vissza kellett vonulniuk. Az önkéntesek novemberben is és decemberben is többször fölvtették a harcot az ellenféllel. Sok sebesültje és hősi halottja is volt ezeknek a harcoknak, amelyekben az endrődi önkéntesek mindig ott voltak.

c) Honvédsereg

Jellasics támadása miatt *honvédsereg* szervezését látta jónak a kormány, Kossuth újabb üzenetére október 30-ig Békés megye 1911 újoncot állított fel; Endrőd először 14, majd 88 újoncot adott.

d) Szabadcsapatok

A honvédelmi feladatok teljesítésében nem állhatott be szünet, mert az állandó támadások ellen védekezni kellett. Szakadatlanul tovább folyt a toborzás, az újoncozás. 1849 januárjában a kormány *szabadcsapatok* felállításával szerette volna a hazát megmenteni. Békés megye még ekkor is segített, pedig *ki tudja, hányadszor üzent már Kossuth Lajos.* A megyéből 1000 gyalogost és 200 lovas, Endrődről 64 gyalogost kért és kapott is a kormány. Ezeknek a szabad csapatoknak a híres csatája volt a február 8-i aradi csata, de a honvédekkel együtt ők is részt vettek a még híresebb tavaszi hadjáratban is. A szabadcsapatból 51 endrődi harcosnak a nevét is tud-

juk. Az endrődi honvédek ott voltak a hatvani, a tápióbecskői, az isaszegi csatákban, de megfordultak Bem táborában is.

A lakosság segítségére

Ahogy tovább nőtt a vész, úgy érkezett Kossuthtól egyre-másra a községekhez a segítséget kérő felhívás. Hadi jutalékot, adományokat, fegyvert, élelmet, ruhát kértek a hadsereg számára. Adót róttak ki a lakosságra, hadikölcsönöket írtattak. Nagy teher volt a hadsereg kenyérral való ellátása. Akkoriban még csak házaknál sütöltek kenyeret. Két hónap alatt (pl. 1849 januárjában és februárjában) 21 750 adag kenyeret kellett sütni Békés megyében az asszonyoknak. De a kenyér mellé küldtek még húst, bort, a lovaknak zabot és szénát is. Készítettek a harcosoknak inget, lábravalót, lepedőt, mellényeket, pokrócokat, és nagyon sok tépést csináltak a sebek bekötözésére. Az átvonuló hadsereget is a lakosság látta el mindennel. A tiszai hadsereg ellátását Szarvas, Szentandrás, Ócsöd, Gyoma és Endrőd községek kötelességévé tette a kormány. Minden baj tetejébe 1848 októberében még egy járvány is felütötte a fejét: a kolera.

Vészhelyzet

Bármilyen hihetetlen, de még csak ezután került sor az általános mozgósításra. A kormány utasítása szerint az összeírás három csoportban történt. Az első csoportba tartoztak a 18-30 évesek, a másodikba a 31-40 évesek, a harmadikba a 41-60 évesek. Részleges felkelés esetén egyszeri dobolásra a 18-30 éveseknek kellett menni, kétszeri dobolásra a 31-40 éveseknek. Teljes népfelkelés esetén, amit a harangok félreverése is jelzett, minden összeírtak el kell menni fegyverrel, vagy ha ez nincs, kaszával vagy azzal, amije van. A részleges felkelésre július 26-án került sor. A megye északi része Endrődön gyülekezett, és 28-án mentek Füzesgyarmat felé. Ekkor olyan volt a község, mint egy óriási tábor, jöttek-mentek a csapatok. Július 30-án pedig tényleg félreverték az összes harangot, mindenkinek menni kellett a harcba, a faluban csak a gyerekek, az asszonyok, meg az öregek maradtak. Ez a sereg Szarvason gyülekezett.

De augusztus 3-án az osztrákok elérték Orosházát, az oroszok pedig augusztus 9-én Szalontára vonultak be. Elveszett a haza!!! Ennyi áldozat, ennyi vér, az emberek még a falatot is elvették a szájuktól, és a haza odavan... A hír fotótűzként terjedt el nálunk is, s csak nehezen lehetett megakadályozni, hogy az emberek ne csapjanak lázadásba vagy rendbontásba. A hír igaz volt: augusztus 14-én a magyarok letették a fegyvert.

A szabadságharc után

Jött a megtorlás. A gyerekeket be kellett szolgáltatni, összeszedték a nemzeti színű zászlókat, megtiltották a gyűléseket. A szabadságharcban teljesen kimerült községnek részt kellett vállalni még az átvonuló ellenséges hadak élelmezésében is: augusztus 20. és 25. között. Endrődnek például 24 381 font kenyeret kellett sütni, és húst, zabot, pálinkát, bort is kellett adni a legyőzötteknek. A község iratait feldúlták. Nagy baj volt, hogy a pénz – a Kossuth bankó – hamarosan elvesztette az értékét, sok család teljesen tönkrement. Összeírták a szabadságharc honvédeit, közülük sokan börtönbe kerültek (pl. Omaszta Zsigmond, Csepcsányi György).

Az 1848-as szabadságharcban részt vett endrődi katonák:

Mikus András, Majoros Pál, Majoros Mihály, Bela Mátyás, Rác Imre, Mastala János, Hitscha János, Bradák Mihály, Dinya Gy. Mátyás, Friedrich István, Bacsa Pál, Gniez György, Vrana János, Dávid András, Varga M. István, Liziczai György, Alexi István, Valuska Mátyás, Hegedűs Ferenc, Kolompár József, Hanyecz István, Hunya István, Baiz Mihály, Kurilla Mátyás, Mészáros János, Halvalinszky Kálmán, Dinya Pál, Juhász Pál, Kenyeres József, Bartos János, Szabó Antal, Hakkel János, Kálmán Mihály, Barják József, Dinya J. Pál, Sz. Tímár János, K. Kovács Pál, F. Tímár András, Salacz József, Csenger Antal Szafián József, Zs. Tímár János, Kovács Imre, Adán János, Kakas János, Koncsek Mihály, Dege István, Dávid Mihály, Farkasinszki István, Sz. Tímár György, Gyuricza Mihály, Tímár J. János, Szakálos Imre, Dinya Mihály, Hanyecz János, Tímár M. István, Duda György, Varga Pál, Hanyecz György, Papp Pál, Forgács János, Matyó György, Hegedűs Mátyás, Czmarkó János, Szakálos Mihály, Tóth J. György, Csurán Mihály, Bela János, Vadász István, Nagy József, Mókó István, Hegedűs Mihály, B. Kovács János, Lapatinszki János, V. Farkas István, Búza Mihály, K. Tímár György, Pintér István, Soránszki Pál, Hound Pál, Kenyeres J. József, Oláh Imre, K. Tímár János, Sz. Tímár András, Kulik Mihály, Valuska András, Fekécs Mátyás, Tímár Mátyás, Farkas F. János, Szmola János, Katona Imre, Szurovecz Pál, Hunya István, J. Kovács József, Hornok György, Gellai A. Pál, Hanyecz J. Mátyás, Ór Tímár István, Hegedűs János, Drahó János, Dávid György, B. Far-

kas Pál, Binges Pál, Tímár Gy. Pál, Gellai József, Giricz János, Rácz András, Baiz János, Szabó Pál, Nemes Imre, Tímár F. Mátyás, Szakálos András, Kopcsék András, Uhrin A. György, Németh András, Gellai R. József, Sóczó János, F. Tímár Mihály, Cserép Lukács, Szujó Márton, Hornok András, Cs. Joch Mihály, Uhrin J. György, Dávid I. Pál, Tarczai Mihály, Varjú J. András, Kurilla J. Mihály, Iványi Pál, Porubcsánszki András, Tokár György, Tóth J. Mátyás, Fülöp J. Mihály, Kinka István, Kakas Antal, Czindri Imre, Csuran István, Szujó J. György, Urbán János, Varga J. István, Fekécs István, Rácz Mátyás, Rácz István, Rácz István Mihály.

A szabadsapat endrődi tagjai voltak:

Baró Dreschel György, Vadacz Mihály, Alt Mátyás, Pogácsa István, B. Uhrin József, Fábián Antal, Sz. Csúvár István, Viczián András. Tímár M. Mihály, Gyuricza József, Varga M. József, Koczka József, K. Zrena Mihály, Pető György, Goda István, Kalmár János, Z. Kovács Imre, Majoros György, Szügyi Imre, Polányi Mihály, Lobestyák András, Uhrin P. István, Forgács Imre, Kulik János, Gombkötő Ferenc, Mikó Imre, Cs. Márki Imre, Bótos György, B. Kurilla József, Mészáros P. János, Kurilla J. Mihály, Marki Gábor, Vasspill József, Dávid György, B. Hornok Mihály, Balázs János, Rácz Imre, Vitéz János, Vaszkó J. János, Alt Pál, Csejti Fábián Péter, Árvai István, Duda József, Polányi György, Kakas János, Suba András, Veiger János, Mészáros István, Kurilla Mihály, Krontsek Mihály, Bálint István.

Feladatok

a) Kutatás a szakirodalomban:

Írjátok le, mit adományozott Endrőd lakossága 1849. február 25-én a szabadságharcos katonáknak! Írjátok le azt is, mit adományoztak az endrődi asszonyok 1849 első napjaiban a harcosoknak! (Forrás: Hunya Sándor: Endrőd története a gyulai uradalomban. Szeged, 1934. 51. old. Lelőhely: Városi Könyvtár)

b) Családkutatás

Nézd meg az endrődi szabadságharcosok névsorát a tankönyvben! Ha találsz a te családneveddel azonos nevet, kutass utána, és tudd meg, ki volt, milyen emléket őrzött meg a családod róla?

Régen a legtöbb családnak volt Kossuth Lajos-arcképe. Volt-e ilyen a te családjában? Hol tartották? Volt-e a te családjában valaki, akinek Kossuth-szakállja volt?

Milyen volt a magyar huszár öltözése? Tudsz-e a családjában valakiről, aki huszár volt? Keressd meg a fényképét!

c) Gyakorlati feladatok

Felelj az alábbi kérdésekre: Hol van az 1848-as emlékmű Endrődön? Mikor állították fel? Kiknek a védnöksége alatt áll?

Figyelj arra, hogy tiszta legyen az emlékmű környéke! Nemzeti ünnepünkön a rendezőket segítsétek azzal, hogy székeket biztosítottok az idősebbeknek.

Figyeld meg, hogy halottak napjára rendben áll-e az emlékmű környéke és visz-e virágot vagy gyertyát oda valaki.

A szarvasvégi temetőben van egy 1848-as katonasír. Keressétek meg, írjátok fel a sír szövegét, és vigyetek virágot a sírral!

5. Mivel nem túl sok reményt fűzök ahhoz, hogy a vázolt tankönyv-kísérletből valaha is rendszeresen használt tankönyv lesz, és hogy a helytörténetet valaha is rendes tantárgyként, komoly előkészületekkel fogják tanítani, ezért most azt terveztem, hogy a számítógépet hívom segítségül ahhoz, hogy a helytörténeti ismeretek és a tanulók közelebb kerüljenek egymáshoz. Nyitunk egy Web-oldalt, főlisszük a tankönyvet feladatostul, illusztrációstul, oda akár még hangzó anyagot is helyezhetünk (pl. helyi balladát), pályázatokat írhatunk ki a gyerekeknek. De a számítógép nem pótolhatja a személyes kapcsolatot.

Az igazi, mégiscsak az iskolai tanítás lenne!

Dr. Szilágyi Ferencné Németh Eszter

Honismereti oktatás a szentlászlói iskolában¹

A Szentlászlói Általános Iskolában folyó honismereti oktatásról szeretnék röviden beszélni. Annak a községnek az az iskolájáról, ahol a Baranya megyei honismereti mozgalom egyik legkiválóbb egyénisége született, és végakarata szerint ott is van eltemetve immár tíz éve: dr. Vargha Károly főiskolai tanár, sokunknak igen tisztelt Karcsi bácsija. Iskolánk kis iskola, jelenleg 133 tanuló van. Szentlászlóról, Boldogasszonyfáról, Antalszállásról és Terecsenyről járnak oda a gyerekek. 1980 óta német nemzetiségi nyelvet is oktatunk.

A honismereti munkát 1967-ben egy *honismereti szakkör* megalakításával kezdtem meg. Mint kezdő pedagógus nagy örömet leltem ebben a feladatban. Szinte együtt ismertem meg a gyerekekkel az új lakhelyemet, hogy „otthon legyünk benne”. Nagy szerencsém volt az indulásnál. Találkozhattam és segítséget kaphattam Vargha Károly mellett Tímár Irmától, Lengyeltóti Jánostól, Molnár Imrétől, később Gábori Imrénétől, de a sort még hosszasán sorolhatnám. Korán megtanultam tőlük azt, hogy sokfajta lehetősége van a honismereti munkának egy iskolában. Ezt segítette még a honismereti mozgalomba való bekapcsolódásom.

Most már második éve tantárgyként tanítjuk a *hon- és népismeretet* az általános iskola 5-6. osztályában. Nagyon örültem ennek az újabb lehetőségnek, az évi 37 órának. Mégis inkább arról szólok, hogy e tárgyon kívül milyen honismereti munka folyik még iskolánkban. Magyar-történelem szakos tanárként tanóráimon mindig igyekeztem, igyekszem kihasználni azt a lehetőséget, hogy helytörténeti ismerettel, helyi hagyománnyal egészítem ki a tananyagot. Ha ismeri valaki a települése történetét, hagyományait, akkor erre nagyon sok esetben lehetőség kínálkozik. Nevelőtársaim is igyekeznek ezt kihasználni, nem csak azóta, amióta népismeretet is tanítunk.

Egy másik fontos területe a honismereti munkának az iskolai *tanulmányi kirándulások* megszervezése, vezetése. Nagyon hatékonyak tudnak lenni ezek. De egy-egy *ünnepség, megemlékezés, községi rendezvényen való részvétel, kiállítás, vetélkedő játék, játszótér szervezése* is része a honismereti munkámnak.

Szakköröm tagjai felső tagozatos tanulók. Állandó létszámunk 15-20 fő között van évente. Mivel foglalkozásaink, rendezvényeink nyitottak, így hatókörünk sokkal nagyobb. A szakkör honismereti, hagyományörző céllal alakult meg. Munkánk során megismerkedünk községünk történetével, kutatjuk múltját, feltárjuk honismereti értékeit (például: a középkori falu, falunk élete 1945-től, iskolatörténet, neves személyiségek életútja, a II. világháborúban elesettek névsora, ki- és betelepítések). Közégtörténeti anyagot állítunk össze az itt élők és az idelátogatók számára.

Néprajzi értékeink felkutatását, gyűjtését is végzi szakkörünk (tárgyi emlékek, népviselet, népszokások, népi táplálkozás, dalok, gyermekjátékok stb.). Nemcsak gyűjtjük a hagyományt, továbbélését is segítjük (például betlehemezés). Ez év augusztus 20-án nyitjuk meg Szentlászlón a helyi értékeket bemutató tájházat, helytörténeti gyűjteményt. Munkánkban kiemelkedő helyet kap a boldogasszonyfai temetőben nyugvó 1848-as honvédhúszár. Fornszeck Sándor emlékének ápolása, sírjának gondozása. Hagyományt teremtettünk azzal, hogy március 15-én az egész iskola emléktúrán vesz részt, kigyalogol sírjához, megkoszorúzza azt.

Fontos része szakköri munkáknak tájegységünk, a Zselic, valamint a hozzánk legközelebbi város, Szigetvár törökellenes harcainak megismerése. Minden évben végigjárjuk a szigetvári emlékhelyeket. Részt veszünk a környék honismereti, városismereti versenyein, vetélkedőin (Zrínyi nyomában, Kapoli-túra, Zselic-túra, Szigetvár, Kaposvár és Pécs városismereti verseny, ormánsági verseny). Szakköröseim sok kiemelkedő helyezést értek el ezeken.

Tevékenységi körünk az 1990-es évek elején a népi kismesterségek, *kézműves hagyományok* megismerésével és elsajátításával is bővült: szövés, nemezelés, fonás (vessző, gyékény, szalma, csuhé), gyertyamártás, fazekasság, gyöngyfűzés, gyöngyszövés. A kézműves tevé-

¹ Korreferátumként elhangzott a „Honismeret a nevelésben” című konferencián Pécsen 2003. április 26-án.

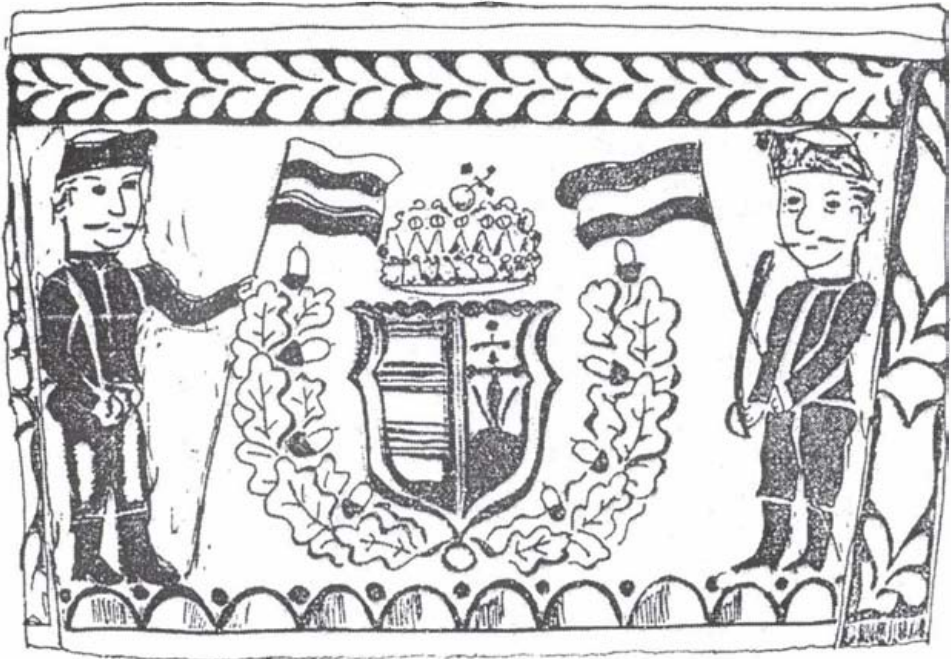
kenységhez biztosítva van néhány nagyobb eszközünk: szövőszék, szövőállványok, fazekas-korongok.

E tevékenységek időigényessége miatt nagyon hatékonynak bizonyulnak az évente megszervezett hagyományörző és kézműves *nyári táborok*. Az idén tizenharmadik alkalommal szerveztük meg. Nyolcnapos lesz; programja: helytörténeti, néprajzi gyűjtőmunka, kézművesség, kirándulás, kiállítás és játék. A tábor az alkotás, a közösségi magatartás fontos színtere. Mindig nagy az érdeklődés a táborok iránt. 35-45 gyermek vesz részt évente (tíz fő jutalomból), az anyagi forrás elsősorban a pályázatokon nyert összeg. Az évek során kialakult felnőtt vezetői mag minden díjazás nélkül önzetlenül segíti munkámat. Ugyanez mondható el a szülőkről, nagyszülőkről is.

Ugyancsak iskolánk ad otthont a most tizedik alkalommal megrendezésre kerülő felnőtt kézműves tábornak, amelynek tagjai pedagógusok, pedagógusjelöltek, a közművelődésben dolgozók. Ez országos szerveződésű, s elsődleges célja a továbbképzés. A honismereti munka *közművelődési keretbe* való kiterjesztése folyik; heti rendszerességben szabadidős tevékenységek szervezésével, kézműves foglalkozások tartásával. Újabb lehetőségünk pedig a községi önkormányzat által megjelentetett *Szentlászló* című újság helytörténeti oldalainak szerkesztése.

Boldog a pedagógus, ha látja a gyümölcs beérését. Például, ha egyre több volt tanítványa választ helyismereti jellegű szakdolgozati témát, ha volt tanítványai rendszeresen részt vesznek középiskolás korukban is honismereti versenyeken, s szerepet vállalnak a községi rendezvényeken. A nehézségekről most nem szóltam, de kemény, küzdelmes feladatot végzünk. Mégis csinálnunk kell! Ki vállalkozna erre, ha nem az iskola? Önkormányzatunk és iskolánk – hála Istennek – segítje ennek a munkának.

Budai Györgyné

Találkozásaim Kriza Jánossal*

Kriza János halhatatlan székely népköltési gyűjteménye, az 1863-ban Kolozsváron megjelent *Vadrózsák* szülővárosomban, Brassóban felsőbb gimnazista koromban került először a kezembe. Fogalmam sincs róla, hogy honnan jutott hozzám cím nélkül néhány ívnyi verses része, s ezért nem is tudtam, hogy a *Vadrózsák* egy töredékével van dolgom, miközben Kriza nevével és jelentőségével az iskolai irodalomtörténeti tankönyvből, bár nagyon röviden, de megismerkedtem.

A csonka ívekből buzgón olvastam a székely népdalokat és balladákat, s annyira tetszetek, hogy első verskísérleteimet ezek hatására kezdtem írni, ám egy évvel idősebb iskolatársammal, a már költőként ismert Derzsi Sándorral való baráti beszélgetéseink hatására örökre lemondtam a versírásról.

Az 1940-es bécsi döntéskor elhagytam Brassót, hogy egy év múlva magyar egyetemre mehessenek, s ezt az egyetem előtti utolsó gimnáziumi évet a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumban töltöttem. Mivel a népköltészethez, általában a néprajzhoz való vonzódásom akkor már kétségtelen volt, rendszeresen bejártam a Székely Nemzeti Múzeumba, és Herepei János igazgató úr engedélyével, akiben atyai jóbarátra lettem, s a könyvtárból legelőször a *Vadrózsák*at kértem ki. Ekkor ismertem fel, hogy az említett brassói töredék a *Vadrózsák* egy része volt. Ma is emlékszem: lehangolt, hogy a Múzeum könyvtárában csak az első kötetet olvashattam, mert akkor még nem tudtam, hogy a második kötetet Krizának élete végéig minden próbálkozása ellenére sem sikerült soha megjelentetnie.

Igazi Kriza-találkozásom azonban természetesen Kolozsváron történt.

1941 őszén iratkoztam be a Ferenc József Tudományegyetemre, ahol a hírneves finnugor nyelvész, Mészöly Gedeon professzor úr, a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kar az évi dékánja ünnepélyes kézfogással avatott egyetemi polgárrá. Szép volt, kár, hogy ez a hagyomány is feledésbe merült.

A tanév első félévének végén, 1942 januárjában szorgosan készültünk egyebek közt György Lajos professzor úr irodalomtörténeti kollokviumára. Közünk volt az egy évfolyammal idősebb, másodéves Molnár Piroska (nem sokkal későbbi Kuszálíkné), a professzor úr kedvenc tanítványa, kimagaslóan szorgalmas és okos kolléganőnk is, aki jó képességeit később, gazdag pályafutása során a Tankönyvkiadó szerkesztőjeként, a Pedagógiai Továbbképző Intézet tanáraként és a Babeş-Bolyai Tudományegyetem előadótanáraként bőven kamatoztatta – nekem pedig haláláig kedves barátom maradt. A professzor úr párosával fogadta a vizsgázókat, de Piroskával senki sem akart bemenni, mert attól féltek, hogy az ő kiváló szereplése saját felkészültségüket árnyékba borítaná. Én magabiztosan vállaltam a versenyt, de vereségemet nem ő okozta.

A professzor úrtól ugyanis azt az igényes tételt kaptam, hogy hasonlítsam össze a középkori meg a reneszánsz értelmiséget. Én bátoritanul nem merem megmondani neki, hogy mivel elsőéves vagyok, és múlt évi, középkori irodalmi előadásait nem hallgattam, az összehasonlításra nem lehetek felkészülve. Molnár Piroska tündökölt. A professzor úr másik, az anekdotát tárgyaló előadásairól jobban számot tudtam adni, így az első jegy az indexemben sem *kítűnő*, sem *jeles*, mindössze egy gyengécske *jó* volt: az egyetlen *jó* egész egyetemi pályafutásom során, ugyanis minden más vizsgám és kollokviumom *kítűnőre* sikerült.

* Elhangzott 2002. július 10-én Kolozsváron az Unitárius Püspökségen, a *Vadrózsák* új kiadásának bemutatása alkalmával. Bevezetőt mondott Szabó Árpád unitárius püspök, Kriza János életművét méltatta Kovács Sándor teológiai tanár, a *Vadrózsák*ból népballadákat adott elő Boér Ferenc színművész.

A tanév végén, a második félévi vizsgán úgy kivágtam a rezet, hogy a professzor úr bizalmába, élete végéig atyai barátságába és pártfogásába fogadott, és kérésemre megígérte, hogy megbeszélünk egy nekem illő tudományos témát. Csak annyit kértem, hogy művel néprajzosnak készülök, a témának legyen népköltészeti vonatkozása is.

A következő napokban, az 1693-ban alapított régi és nagy hírű, de néhány év múlva, 1944 után a román kommunista rendszer által megszüntetett Lyceum Könyvtár igazgatói irodájában fogadott. Elővett egy hosszúka fadobozt, amelyben százával sorakoztak azok a kartoncédulák, amelyek az általa kutatásra szükségesnek és érdemesnek ítélt szerzők nevét és a témák címét tartalmazták. A cédulákat lassan pörgetni kezdte, kissé meg-megállt és gondolkodott, majd egy cédulánál végképp megállapodott: Kriza János. Indoklásul elmondta, hogy korántsem foglalkoztak vele annyit, mint amennyit életműve megérdemelt volna. Ekkortól fogva tudományos munkám a Kriza-kutatással mind a mai napig összefonódott.

Tanácsára elég nehéz feladattal: a bibliográfia összeállításával kezdtem, vagyis a folyóiratok és hírlapok tengerében kezdettől fogva milyen tanulmányok és cikkek jelentek meg Krizáról, és mi jelent meg Krizától. Egy tudományos feladat kezdetén ugyanis minden közzétett adatot ismerni kell, mert csak így lehet felmérni az eredményeket és a további tennivalókat.

Következett a nyomtatásban meg nem jelent Kriza-kéziratok felkutatása; ez túlnyomórészt a levelezését jelentette. Leveleinek zömét a kolozsvári Unitárius Kollégium őrizte, müként azokat Kriza halála után első életrajzírója, Jakab Elek összegyűjtötte. A Kollégium idős könyvtárosában, Márkos Albert tanár úrban (maga is tanulmány- és tankönyvíró) készséges segítő-társat és barátot találtam. A tudós Kelemen Lajostól, aki az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltára mellett az unitárius egyházi irattárat is gazdolta, gyakori beszélgetéseink során a Kriza-kutatáson kívül is sok hasznos tudományos tapasztalatot nyertem.

A bibliográfiával párhuzamosan nagy levelezésbe fogtam: az unitárius egyházközségeknél és magánosoknál egyaránt érdeklődtem Kriza levelei, általában kéziratai után. Néhány kiadatlan versen kívül több száz levelet sikerült összegyűjtenem; valamennyit gondosan lemásoltam és az eredetieket tulajdonosaiknak visszajuttattam. Kolozsvári levéltári kutatásaimon kívül sokat dolgoztam Budapesten a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában, ahol Horváth János professzor úrnak, a hírneves irodalomtörténésznek, a Kézirattár igazgatójának nyomban feltűnt, hogy az élemedettebb tudósok között vajon mit keres egy egyetemista gyerek? Kérdőre vont, de az előrelátó György Lajos ajánlólevele lehetővé tette számomra a levéltári kutatások folytatását és befejezését.

Nyilvános szerepléseim a Krizát ismertető előadásaimmal kezdődtek. Kolozsvárt és több vidéki várost nem számítva, a szülőfaluban, Nagyaján különböző évfordulós ünnepségek alkalmával öt ízben tartottam ünnepi megemlékezést. E szerepléseim révén ismét egy atyai jóbarátra leltem Kovács Lajos unitárius püspök úr személyében.

Szövebeli előadásaimnál maradandóbbak nyomtatásban megjelent tanulmányaim, szám szerint mintegy húsz. Közülük most csak azokra hivatkozom, amelyeket fontosabbnak vagy érdekesebbnek vélek: *Ismeretlen Kriza-életrajzok* (1943); *Nyolcvan éves a Vadrózsák* (1943); *Kriza János, a Vadrózsák szerkesztője* (1955); *Kriza János adatgyűjtése Darwin részére* (1959); *Kriza János anyagi küzdelmei a Vadrózsákért* (1963); *A száz éves „Vad rózsapör” és mai tanulságai* (1964); *Lőrinczi Elek árkosi népmese-gyűjtése* (1967); *Erdélyi arisztokraták a székely népballadák ellen* (1970); *Marosi Gergely székelykeresztúri népmese-gyűjtése a Vadrózsák számára* (1974); *Kriza János székely balladagyűjtése* (1976); *A Vadrózsák balladáinak szöveg-hűsége* (1987); *Arany János és Kriza János a népmese-gyűjtés módszeréről* (1995).

„Krizajánosos” törekvéseimből természetesen az önálló kötetek sem hiányozhattak. Az első ezek közt 1957-ben *Az apám lakodalma* című meseválogatás volt, Krizának és gyűjtőtársainak huszonhárom válogatott meséjével, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel a Tanulók Könyvtára című sorozatban. Ugyanezt a címet kapta az a román kötet is (*Nunta tătine-meu*, 1962), amely Ion Crișan fordításában huszonnégy székely népmesét tartalmazott, köztük tizennégyet Kriza gyűjteményeiből.

1965-ben jelent meg a *Kriza János* című monográfia három szerző munkájával: Antal Árpádnak *Kriza János költészete*, Faragó Józsefnek *Kriza János és a Vadrózsák*, Szabó T. Attilának *Kriza János és a Vadrózsák a nyelvjáráskutatásunkban* című tanulmányával, a kötet végén – első ízben – *Kriza János költeményeinek, műfordításainak és irodalmi tárgyú cikkeinek jegyzéke* Antal Árpádtól, valamint *Kriza János népköltészeti és nyelvészeti munkáinak bibliográfiája* Faragó Józseftől.

A monográfia második, átdolgozott kiadása 1971-ben hagyta el a nyomdát.

1975-ben került sor egy fontos adósság törlesztésére: a *Vadrózsák* általam gondozott új kiadására. Ez a kiadás, mai népköltészeti szemléletünknek megfelelően, a gyűjtemény teljes népköltészeti anyagát tartalmazta, kihagyva belőle az *Ismeretlen szerzőktől*, valamint az *Íróktól* című két verses fejezetet, hiszen már címük elárulja, hogy nem népköltészeti, hanem irodalmi jellegűek. Kimaradt továbbá a kötet végéről a *Néhány szó a székely nyelvjárásokról* című Kriza-tanulmány, mert nyelvészeti jellegén túl, másfél évszázaddal megírása után, már inkább csak történeti értéket képvisel. Mindezekhez a szakemberek az 1863-as kiadás bármelyik példányában hozzáférhetnek.

Magában a népköltési anyagban arra törekedtem, hogy a nem nyelvész olvasók számára, a nehéz és tájanként többféle nyelvjárási szöveg helyesírását egyszerűsítsem és modernizáljam, hogy olvashatóbbá, olvasmányosabbá tegyem – természetesen a székely nyelvjárások sajátosságainak megőrzésével. Ezt végrehajtani figyelmes, úgyszólván a *Vadrózsák* minden szavát érintő hosszadalmas és nehéz feladat volt.

Most pedig, 2002 elején ismét megjelent a gyűjtemény második, bővített kiadás jelöléssel. Az olvasót méltán meglepheti, hogy egy 1863-ban lezárt művet minként lehet bővíteni. Ez a bővítés azonban nem az 1863-as kiadásra, hanem az én 1975-ös első kiadásomra vonatkozik, ugyanis akkor a kommunista cenzúra számos hazafias és vallásos népdalt, még népmesét is kitiltott a gyűjteményből. Ezeket most mind helyükre illesztettem, hogy egy népköltészetileg hiánytalan, teljes kiadást adhassak az érdeklődők kezébe, hiszen ezzel nemcsak Krizának, hanem magunknak is tartozunk. Remélni merem, hogy bevezető tanulmányom is, vázolja a *Vadrózsák* történetét és jelentőségét, megnyeri az olvasók tetszését.

Hatvan éven át, 1942-től napjainkig ez volt rövidre fogva a Kriza Jánossal való találkozásaim története. A magyar irodalomban kétségtelenül én foglalkoztam a legtöbbet vele, de vajon sokat-e vagy keveset? Erre a kérdésre nem könnyű válaszolni. Az általam összegyűjtött több száz Kriza-levél még mindig kiadatlan, tanulmányaim pedig úgy el vannak temetve a folyóiratok mélyén, hogy némelyikük talán új kiadást érdemelne. Hadd valljam be, hogy egy-két új tanulmányom is töröm a fejem. Ettől függetlenül azonban a Kriza-kutatást sohasem lehet befejezni, mert minden szakember, aki Kriza életművét tanulmányozza, olyan újabb kérdéseket és összefüggéseket fedez fel, amelyeket érdemes megvizsgálni, felszínre hozni és értékelni. Így tehát indokolt az a jókívánságom, hogy bárha olyan újabb Kriza-kutatók szólalnának meg, akik munkámat tovább folytatják és eredményeit megsokszorozzák.

Faragó József

Bálint Zsigmond fényképei¹

A minap hallottam egy kifejezést. Egy hazai fotós, aki évtizedek óta a néphagyományoknak és a népi örökségnek a fotóművészet eszközeivel történő dokumentálásán, azoknak a képformálás teljes eszköztárával történő képi kimunkálásán dolgozik, mondotta magáról, hogy ő *ethnofotográfus*. Ez az ember talán nem tudta, hogy rajta kívül még más fotóművész is létezik, aki a hagyománymentésnek ezt az útját járja.

A marosvásárhelyi Bálint Zsigmond fényképeinek segítségével Erdély és a Székelyföld azon vidékeit, ellegzetes tájait járhatjuk be, mint például a Nyáradmentét, a Kis-Küküllő felső völgyét, a Sövidéket, a marosszéki Mezőség falvait vagy a gazdag szokáskultúrájú Gyergyót, amelyek eddig elkerülték a szokáskutatók figyelmét. Vannak köztük olyanok, amelyek az egész magyar nyelvterületről ismertek, mint a betlehemezés, a húsvéti locsolkodás, a pünkösdi királyné választás vagy egyes farsangi, fonóbeli játékok. Mások ritkábbak, sajátosabbak, szorosabban kötődnek egy-egy vidékhez, mint pl. a szilveszteri tüzeskerék engedés, az újévi aranycsitkó vivés, a farsangi maszok alakoskodó játékok helyi változatai, avagy a húsvéti határkerülés és fenyőágazás, valamint a pünkösdi virágözás.

¹ Elhangzott 1995. március 2-én Debrecenben, a Kólcsey Művelődési Központban rendezett kiállítás megnyitóján. (Szerk.)

Gazdasszony (Farnas, 1998.)

Ragaszkodó (Máréfalva, 2000.)

Eseményre várva (Szék, 1984.)

Mai modern világunkban, s nem is biztos, hogy mindig ok nélkül, fel-felvetődik a kérdés, vajon nem elüzlött-e, nem fölösleges-e az ilyen jellegű tevékenység? A hagyományok mentése nem áll-e szemben az európaisággal?

A válasz pedig az, hogy nem! A magyar néprajztudomány mindmáig egyik óriása, klasszikusa, Györffy István éppen a népszokásokról írván fogalmazta meg a következő gondolatot: „Minden falu egy-egy kis zárt társadalom, melyet ősi, íratlan törvények, a szokások és előítéletek kormányoznak és tartanak egységben. Ez a zárt falusi népi közösség, mintha valami nagyranőtt család volna, amelyen belül mindenkinek joga van a másik életét ellenőrizni; de mindenki fellebbezés nélkül el is fogadja a közösség ítéletét, melyet az a helyi szokás és illem íratlan törvényei alapján hoz ... a népi közösségnek a hagyomány és szokás azt jelenti, mint a nemzetnek az alkotmány és törvény. Ahol megszűnik a magyar állam alkotmánya és törvénye, a nemzetet ... a hagyományörző réteg, a nép menti át.”

Különösen fontos szerepe van a néphagyományoknak a határon túli magyar közösségekben, ugyanis ott a hagyományos magyar népi műveltség fennmaradásának szinte egyetlen biztosítéka. Csak addig marad meg magyarnak, példánk esetében az erdélyi magyarság, „amíg másként dalol, táncol, mozog, más a hite, más a szokása, másforma házat épít, másféleképpen ruházkodik, másként gazdálkodik, táplálkozik”, mint az a nép, amelynek az állami keretei között él.

E gondolatok jegyében Bálint Zsigmond tevékenysége a természetesnek vett magas esztétikai színvonal mellett etikailag is és bizony még politikailag is felértékelődik. A marosvásárhelyi születésű, „végtelenül szerény, de csendességében határozott és konok kitartású mérnökember”, ahogyan őt az alkotótárs, Barabás László jellemezte, amellett, hogy nemzetközi rangra emelte a fotóművészetet szűkebb hazájában, az általa vezetett fotoklubot ma már „Marosvásárhelyi Iskola” néven emlegetik, értékmentő munkájával nemcsak múltba vesző szokásokat örökített meg, hanem tevőlegesen hozzájárult a szokások továbbéléséhez, s ezzel közvetve az erdélyi magyarság fennmaradásához.

Bálint Zsigmond fotóin az értékeket, a szokásokat, amint természetes, emberek hordozzák. Magyar nyelven beszélő magyarok - székelyek -, akiknek ősidők óta hazájuk az a táj, ahol élnek. Akiknek, legyenek bár leányok, legények, asszonyok vagy férfiak, fiatalok és öregek, viseljenek maszkot vagy nem, a tekintete hordozza a megélhetésért vívott küzdelem keménységét, s ezzel együtt a lelki gazdagságot, a közösség által hagyományosan előírt viselkedési módok felmagasztosultságát, s kirobbanó játékos örömet, mindazt, amit ők tudnak, s csakis ők tudnak adni minden magyarnak s a világnak. Mert bár Györffy István szavaival élve, amelyek manapság időszerűbbek mint valaha, a nemzetközi műveltség tesz bennünket európaivá, de a néphagyomány tart meg bennünket magyarnak. „Ha azonban csak az európaiságra törekszünk, lehetünk nagyműveltségű népek, de minél hamarabb megszűnünk magyarok lenni. ... Ma a nyugateurópai szabású iskola- és könyvműveltség fénykorát éljük ... valami alacsonyrendűség érzése vett erőt rajtunk. Nem becsüljük azt, ami a miénk. Kapva-kapunk mindenben, ami idegen, ami »európai«. Pedig Európa nem arra kíváncsi, hogy átvettünk-e mindent, amit az európai művelődés nyújthat, hanem arra, hogy a magunkéból mivel gyarapíthatjuk az európai művelődést.”

Európaiság és magyarság, műveltség és hagyomány egymást feltételező fogalmak. Fgy-másrautaltságukat a népművészet vonatkozásában éppen Páskándi Géza fogalmazta meg a következőképpen: „A gépi civilizáció egyébként hasznos rengetegében, az elidegenítő hatásoktól tűzdelt létben – a népművészet természetközeli, humánus meleget áraszt ... a természettel való szövetség megnyerhetőségét hirdette – épp a holdjárás és atom korában – a maga örökös, bensőséges csodáival képes oldani a gyakori emberi szorongást. Tehát a modernségnek nemhogy ellentétévé, de sokkal inkább részévé, egyik fontos alapanyagává vagy éppen szinonim értékévé válhat”.

Bálint Zsigmond művei, felvételei, művészi fotói láttán Györffy és Páskándi gondolatai bizonyossággá válnak bennünk. A fotók ereje megmarad és egyre inkább átérzzük tevékenységének nagyszerűségét. Kívánjuk, hogy még nagyon sokáig folytathassa értékmentő és érték-megőrző tevékenységét számunkra, a magyarok számára és Európa gazdagítására.

Selmeczi László

EMLÉKEZZÜNK

Bronzba álmódott magyar Golgota¹

„Arad pedig a magyar Golgota” – írta Turinból az agg Kossuth, s ez a szép metafora nagyon jellemző a 13 vértanú városára.

Az abszolutizmus éveitől csak otthonuk falai közt, szívükben gyászolhattak az aradiak. A közeli Világos mellett elvérzett szabadságharc, a vesztőhelyen kivégzett 13 honvédtábornok emléke mártíravárossá tette Aradot, s minden tiltás ellenére egyre erősödött a vágy: állítsanak méltó emléket a hősöknek.

A vértanúk kultuszának nyilvános ápolására a kiegyezés után nyílt meg a lehetőség. A lazinát Tiszi (Reiner) Lajos (1835–1911), az Alföld napilap szerkesztője indította el. Az 1867. július 16-ai lapszámában elsőként fogalmazta meg azt az igényt, hogy emlékoszlopot kellene állítani a vértanúknak.

Az ötlet berobbant a köztudatba, és a város tekintélyes polgárai rövidesen már a kivégzés helyének pontos felkutatását és megjelölését sürgették. Ugyanakkor megfogalmazták annak az igényt is, hogy valahol a belvárosban emléket állítsanak a mártiroknak.

Barabás Béla (1855–1934) jogász, volt országgyűlési képviselő, majd a Magyar Párt szenátora a bukaresti parlamentben 1929-ben megjelentetett *Emlékirataim* című könyvéből tudjuk, hogy édesapja, Barabás Péter volt az első, aki egy udvarán kiszáradt eperfát és egy keresztet vitetett ki Zsigmondházára, a kivégzés vélt helyére. Az ágakra ragasztott cédulákra írták fel a 13 vértanú nevét.

1871-ben a vértanúk emlékének ápolását felvállaló Aradi Honvédegyelet már emlékkövel helyettesítette a tizenhárom ágú eperfát. 1873-ban a Főtéren felállították Aradi Zsigmond (1833–1899) *Búsuló Arad* szobrát. Végül 1881-ben készült el a ma is helyén álló *obeliszk*.

Közben már egy belvárosi szoborcsoport felállítása is folyamatban volt, s szépen gyarapodott a leendő ereklyemúzeum anyaga. A három esemény szinte párhuzamosan haladt. Az 1867-ben megalakított szoborbizottságot Atzél Péter polgármester vezette, s tagjai közt olyan tekintélyes aradi polgárok voltak, mint Andrányi Károly, Chorin Ferenc, id. Bettelheim Vilmos, Némethy Károly, Tiszi Lajos.

Az első kérdőíves gyűjtés azonban nem vezetett eredményre, mert nagyon kevés pénz került a bizottság kasszájába. 1877-ben az átszervezett szoborbizottság a Kőlcsey Egyesület támogatásával országos pályázatot írt ki. A zsűri tagja volt többek között Pulszky Ferenc, a Nemzeti Múzeum igazgatója, Than Mór festőművész, Ybl Miklós és Steindl Imre építőművész.

A beküldött tizennégy pályamű közül *Huszár Adolf* (1842–1855) találták a legjobbnak, övé lett a 250 arany pályadíj. Huszár 1883-ban megkötötte a szerződést is, nekiveselkedett a munkának, elkészítette a makettet (eredetije az Aradi Múzeum raktárában hever), s 1855-ben már mintázta az első alakot, az *Ébredő szabadságot*, amikor váratlanul elhunyt. A folytatást egy akkor még igen fiatal, de néhány térszobrával már jó szakmai „névjegykártyával” rendelkező szobrászra, a 27 éves *Zala Györgyre* (1858–1937) bízta.

Polgári összefogással

Zala elképzelése eltért elődjétől, alaposan átdolgozta Huszár tervét. A főalaknak a divatos historikus ábrázolás szellemében magyaros jelleget adott (Hungária), és a mellékcsoportok (*Ébredő szabadság*, *Harckészség*, *Áldozatkészség*, *Haldokló harcos*) kompozícióján is változtatott.

¹ Elhangzott a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság IX. Honismereti Konferenciáján, Hagyközkovácsiban, 2003. szeptember 6-án. (Szerk.)

Schikedanz Albert (1846–1915) műépítésszel a Huszár-féle talapzatot módosította, a tábornokok domborműveinek elhelyezését is másként képzelte el, mint elődje. A fiatal szobrászművész jó értelemben vett makacsságára és szilárd művészi elképzeléseire mi sem jellemzőbb, mint az, hogy bár gróf Andrássy Gyula azt javasolta, hogy az Ébredő szabadság már önmagában is nagyon kifejező (a kompozíció díjat is nyert a brüsszeli emlékkiállításán), álljon itt meg a munkával, mégis megmúntázta a többi szoboralakot is.

Honnan sikerült egy ilyen monumentális mű felállításához elegendő pénzt szerezni?

A Szabadság-szobor költségeit az utolsó krajcárig a polgárság adta össze. A földbirtokosság, a politikai elit nem kötelezte el magát adományokkal. A kisemberek pénzéből (összesen 14 715 magánszemélytől) 55 694,73 forint gyűlt össze, amely kiegészült a kamatokkal és a város hozzájárulásával. A végösszeg csaknem 98 ezer forintra rúgott. Számos román lakos is adakozott. A kormány egyetlen forinttal sem járult hozzá a gyűjtéshez!

A szoboravatást a szabadságharc bukásának 50. évfordulójáról (1889) egy évvel el kellett halasztani, mert a nagy mű nem készült el.

A Szabadság-szobor ünnepélyes leleplezését 1890. október 6-án országos ünnepség keretében tartották meg Aradon. A számos meghívott közül megtisztelte az eseményt Munkácsy Mihály és neje, Komárom várának hőse, Klapka tábornok, Pulszky Ferenc, Zala György és még nagyon sok előkelő vendég. Itt voltak a még életben lévő egykori '48-as honvédek és a mártír tábornokok rokonai.

A minorita templomban tartott megemlékező gyászmise után a szobor leleplezésére sok ezer ember jelenlétében került sor a Szabadság téren. Zala György személyesen adta át a szobrot az ünnepség főszónokának, Salacz Gyula polgármesternek. A feljegyzések szerint 288 koszorút helyeztek el a talapzatra. A szoborbizottság emlékérmeket, illetve aranyérmeket nyújtott át a zsűritagoknak, illetve az emlékmű megőrkítésében közreműködő személyiségeknek. A díszes vendégsereg délután a Veszthelyen koszorúzott.

A szoborbizottság és a Kölcsey Egyesület gondozásában látott napvilágot Varga Ottó (1853–1917) aradi tanár az *Aradi vértanúk albuma* című értékes munkája. Egy másik jeles aradi tanár, Szöllőssy Károly *Az aradi 13 vértanú emlékoszlopjának leleplezése* címmel írt könyvet az eseményről. A helyi lapokon kívül a budapesti Vasárnap Újság is terjedelmes, képes riportban számolt be az Aradon történekről.

Nem véletlen, hogy a vidéki városok között Arad volt az első, amely méltó emléket állított a vértanúknak. Az aradi Golgota mély nyomokat hagyott a város lakosságában, és ez volt itt a polgári összefogás legfőbb kovátsza. Az obeliszk, majd a szobor után az 1893-ban megnyitott ereklyegyűjtemény azt sugallta, hogy a szabadságot ideig-óráig vérbe lehet fojtani, a szabadságvágyat azonban nem lehet hatalmi szóval, vagy terrorral kioltni a szívekből.

Az európai értéket képviselő szoborcsoport csak rövid ideig lehetett a város ékessége. A jó két évtized alatt azonban nagyon sokan megcsodálták, s elismeréssel szóltak kvalitásairól.

A szobor száműzetése

A román katonaság 1919. május 17-én vonult be Aradra. Az új városvezetés már a hatalomátvétel és a közigazgatás átszervezésének kezdeti szakaszában sürgette a Szabadság-, valamint az 1909-ben felállított Kossuth szobor eltávolítását. Barabás Béla Emlékiratainak tanúsága szerint az országhatárok kijelölése még nem történt meg, de Romul Veliciu prefektus a polgármesteri hivatalhoz küldött átiratában már kifejtette, hogy az immár „Romániához tartozó” Aradon a szobroknak nincs helyük.

A Szabadság-szobor regénybe illő, XX. századi kálváriájának ez volt a nyitánya. A lebontás megakadályozásához kevésnek bizonyult a román parlament szenátorának, Barabás Bélának és a hozzá csatlakozó értelmiségieknek az erőfeszítése. Aradon a múlt elfeledtetésében ritka keménységgel és következetességgel jártak el a helyi vezetők. A hatalom fedezéke mögött az atrocitások is felerősödtek.

Pár év alatt eltűntették az utcákról, terekről nemcsak a forradalom és szabadságharc, hanem a kulturális vonatkozású emléktáblákat és szobrokat is. Miután a Kossuth-szobor mellékalkajait „ismeretlen személyek” 1922 decemberében ledöntötték, magas deszkakerítéssel vették körül mindkét remekművet.

A városvezetés 1925-ben szabad kezet kapott a szobrok eltávolítására. A Brătianu kormány 1925. május 30-i ülésén határozatot hozott (1515/925 szám) lebontásukról. Vignali Rafaello nagyváradi szobrász irányította a Szabadság tér szobortalánítását, és 1925 júniusában a munkát el is végezték. Az aradi magyarság a tisztas távolból megrendülten, könnyeit visszafojtva követte a sátorponyvával leborított ökrösszekereken elvontatott bronzalakokat.

A belügyminisztériumi rendelet tárolásukra a Kultúrpalota raktárát irányozta elő, de itt a hatalmas szobrot nem tudták elhelyezni, és végül csak a bronzplakettek kerültek ide. A szoboralakokat a víztorony melletti volt lovardában helyezték el. (Idekerült a Kossuth-szobor is.) Diákéveimben gyakran bekukucsáltunk az ajtó résein, hogy láthassuk a titokzatos szobrot, amelyről minden október elején sok szó esett az iskolában és a családban. Növelte a misztikumot a ponyvatakaró alatt körvonalazódó alakzat.

A két világháború közötti években időnként felvetődött mindkét monumentális alkotás kiadatásának lehetősége, és a háború után is jó ideig tabu volt a szoborügy, annak ellenére, hogy 1949-ben magas rangú magyar küldöttség vett részt Aradon az október 6-i jubileumi megemlékezésen.

1956-ban kevesen múltott, hogy nem került vissza helyére a szobor. A nagy remények éve volt ez, a sztálinizmus sötétsége után. Kelet-Európa felől az enyhülés fuvallatai érkeztek. Rövid ideig úgy tűnt, talán félelem nélkül, nyíltan ápolhatjuk emlékeinket.

Futótűzként terjedt el a hír, hogy visszaállítják a Vértanúk szobrát. Az előkészületekről Messer Sándor írt riportot a Vörös Lobogó című napilapban (1956. október 21.). „A Szabadság-szobor visszaállítását az aradi tartományi múzeum kezdeményezte, élén Zala Bélával. (A Kultúrpalota igazgatója volt.) A felsőbb szervek kedvezően fogadták javaslataikat...” A cikkből az is kiderült, hogy elkészült a technikai dokumentáció, és hozzáálltak a terep előkészítéséhez az Avram Iancu (korábban Szabadság) téren.

Szemanója volt az előkészületeknek Reusz György Budapesten élő mérnök, aki akkoriban szeszgyári főmérnökként tagja volt a városrendezési bizottságnak. Emlékei szerint a szobor visszaállítása egy átfogó intézkedéssorozat része volt és felvetődött egy Bálcescu szobor elhelyezésének gondolata is a Kultúrpalota előtt.

Farkas Károly építésztechnikus viszont részt vett a helyreállítási munkacsoportban. „Mi szállítottuk ki a szobrot a raktárból. Még sértetlen volt és minden gránitkocka meg volt számozva. Katonai felügyelettel, szigorú biztonsági intézkedések mellett dolgoztunk. Tilos volt fényképezni, lopva mégis készítettem néhány felvételt. A terepet ismét elkerítették, hogy a lakosság ne láthassa mi történik a palánkon belül. Kiderült az is, hogy a szobor lebontásakor az alapozás érintetlen maradt.”

Közben az aradi román értelmiségiek egy csoportja aláírásgyűjtést kezdeményezett a visszaállítás megakadályozására. Érvelésük a szabadságharc eseményeinek a román történetírás és tanítás szerinti értelmezéséből táplálkozott. A csaknem fél évszázaddal későbbi fenntartásoknak is ez a szemlélet a forrása.

A tiltakozás ellenére a szoborügy látszólag sínen volt. De ekkor közbeszólt a XX. század második felének egyik nagy európai kisugárzású eseménye, 1956 októbere. A magyar nemzet újabb szabadságharcának vérbefojtását és a szovjet tankokkal kiharcolt restaurációt követően a kelet-európai diktatúrák bekeményítettek. A szobor visszaállítása többé szóba se jöhetett. A XX. század történelme fura paradoxont szült: a szabadságharc méltó emlékének visszaállítását ugyanaz a nép tettekben megnyilvánuló szabadságvágya torpedózta meg.

Még felcsillant később egy halvány remény. A „prágai tavasz” idején 1968-ban Nicolae Ceaușescu találkozóra hívta a magyar értelmiségieket, de minden revendikatív jellegű javaslatot mereven elutasított. A Szabadság- és Kossuth-szobrot közben az elhanyagolt ÚTA térre vitték, majd amikor ott elkezdődött az építkezés, a várba szállították, ahol egy kazamata megközelíthetetlen sáncába helyezték el.

A diktatúra egyre keményebb éveiben a veszthelyi csöndes kegyelet lerovásához is erőteljes civil kurázsni kellett.

Új idők reményei, esélyei

Az 1989. decemberi fordulat után rövid ideig úgy tűnt, kedvező a politikai légkör. A diktátor bukását követően, az egymásratalálás és a kéznycúítás heteiben azt hittük, eljött az évszázadok óta áhított megbékélés ideje. Visszaállíthatjuk az európai kultúrkincs becses alkotását.

A *Jelen* napilap hasábjain 1990 januárjában és februárjában Mózer István újságíró arról szóltatott meg aradi román és magyar értelmiségieket, hol állítják fel a vértanúk emléksobrát, és milyen egyetemes művészi értéket képvisel ez az alkotás. A hurráoptimizmus léggömbje hamar szétpukkadt. Viorel Rațiu polgármester és a civilekből álló küldöttség rövid látogatást tehetett ugyan a katonai objektumként szereplő várban, de meg se közelíthette azt a helyet, ahol a ponyvába csavart szobrot őrizték. A márciusi marosvásárhelyi események után pedig minden kísérlet meghiúsult.

Talán nem mellékes epizód: a szobrot övező súlyos kovácsoltvas kerítést az 1990-es évek derekán a színházi raktárból kihordták a víztorony előtti térre. Ami maradt belőle, azt a helyi Kelemen Lajos Műemlékvédő Bizottság saját pénzén szállította el és helyezte biztonságba.

Következett szobor ügyben zsenge demokráciánk néhány csöndes éve. A vágy azonban nem csitult, az újrafelállítás gondolata iskoláink és az egyházak elorzott vagyonának visszaadásával együtt minden politikai és közéleti fórumon megfogalmazódott. Érdekképviseleti szerveink, civil szervezetek szüntelenül keresték a megoldás lehetőségét.

A kérdés akkor került ismét a nagypolitika asztalára, amikor a Szabadság-szobor sorsa megjelent a román-magyar alapszerződés mellékajánlásában. Eközben Aradon és Bukarestben, sőt az anyaországban is a két nép közötti megbékélés egyik jelképes gesztusaként igyekeztek bevinni a köztudatba az aradi szoborügyet. Nem volt könnyű.

Az első lépést a műemlék kiszabadítása jelentette. Erre nem is annyira a politikai légkör, mint Valeriu Stoica és Dávid Ibolya akkori igazságügy-miniszterek közötti jó munkakapcsolat járult hozzá. Mindketten eljöhtek Aradra, bejutottak a várba és megnézték azt, ami civil ember számára 40 évig lehetetlen volt. Az volt az elképzelés, hogy Arad városa egy megbékélési szoborparkban állítja fel az emlékművet. Már ez az ötlet is sok ellenérzést szült, nem is említve Zala remekművének kiszabadítását, mely sokáig heves indulatokat váltott ki a városi tanács többségében. A nagy példányszámú helyi Adevărul napilap hasábjain a vehemensen ellenzők ugyanazokat az érveket sorolták fel, mint nyolcvan évvel ezelőtti elődjeik: a mi hőseink a románság gyilkosai, a szobor a román kisebbséget elnyomó Nagymagyarország jelképe.

Európa felől azonban más szelek fújtak. A nagypolitikai érdekek a közeledést kívánták.

Szabaddon, de rácsok mögött

1999 szeptemberében a városi tanácsban döntést hoztak a szobor kiszállításáról és ideiglenes elhelyezéséről. Október 1-jén rendkívül titokban és gondos előkészítést követően a Szabadság-szobrot pár óra alatt kiszállították a várból és elhelyezték a minorita templom udvarában. Már alkonyodott, amikor az utolsó transzportban érkező Hungáriát a daruval leemelték a teherautóról.

Még a délutáni órákban megindult az aradiak zarándokútja. Élőben aligha láthatta valaki addig a város büszkeségét. Idős emberek könnyezve simogatták az Ébredő szabadságot, az Áldozatkészséget, a többi bronzfigurát. Megérkezett Magyarországról Dávid Ibolya miniszter asszony is, aki nem is leplezte meghatódottságát. Oroszlánrésze volt a sikerben. A Duna TV helyi tudósító csoportjának jóvoltából már az esti híradóban az egész Kárpát-medence magyarsága megtudhatta a kedvező hírt.

Az öröm mámorában kevesen foglalkoztak azzal, hogy friss keletű, még oxidálatlan „hiányok” mutatkoztak a szoborcsoport alakjain.

Az események ezután lelassultak. A felállítás ellenzői közül már sokan úgy gondolták, a szobor új, életfogytiglan tartó fogsága a minorita udvar biztonsági vasráccsal elkerített sarkalész.

Aztán a politikai helyzet ismét úgy hozta, hogy a kormánypártnak szüksége volt a magyarság hosszú távú támogatására. Megszületett a paktum a szocialdemokrata párt és az RMDSZ között. És ennek egyik pontja az aradi szobor újrafelállítása. Ezúttal halkabbak voltak az ellenérvek, a szélsőséges hangnemű sajtó is csak elvétve és gyönggön engedte ki fullánkjait. A „humanista párt” aradi szervezetének májusi ellentüntetéses teljes érdektelenségbe fulladt. Az aradiakat már nem lehetett tömegesen megetetni a nacionalista maszlaggal. Három

év alatt tízezrek zárandokoltak el a szoborhoz, s akik a szélsőséges propaganda eszközei voltak, maguk is rádöbbenhettek, nem román ellenes, hanem Habsburg-ellenes cézzal készül a szobor. Művészi értékeit pedig a jóízű ember aligha tagadhatta.

Egyre erősödtek a hangok: ez a műalkotás meghatványozná Arad idegenforgalmi vonzerjét, emelné a szobrokban szegényes város értékét.

A Szabadság-szobor feltámadása

A városi önkormányzat a szobor felállításának három lehetséges változatából 2002 őszén a Tüzoltó teret hagyta jóvá, és 2 milliárd lejt utalt ki a tér rendezésére. Az új helyszín kialakításával és a teljes munkálat irányításával pályázat útján Sándor István műépítésszt bízta meg. A várból utólag kiszállított talapzati gránittömbök restaurálására Kocsis Rudolf szobrászművész kérték fel. A bronzalakzatok restaurálását fiatal kolozsvári művészcsoport vállalta fel Kolozsi Tibor vezetésével: Pokorny Attila, Szilágyi László és Starmüller Géza.

Az RMDSZ helyi szervezete a hagyományok szellemében megalakította a Szobor Egyesületet, amelynek elnöke Király András lett. Egy nagyszabású ünnepség keretében különböző címletű téglajegyeket bocsátottak ki. Az aradiak áldozatkészségét mutatja, hogy a hatezer téglajegy 40 százaléka július folyamán gazdára talált, s a szükséges ólommenyiség közadakozásból gyűlt össze. A talapzat több tornás gránittömbjének kiszállítási költségeit felvállalta Böszörményi Zoltán, a kultúratámogató gyáriparos. De sok aradi kisember rész munkájára, önzetlen segítségére is szükség volt. Fél év alatt számos kulturális rendezvény bevételét ajánlották fel a szobor munkálataira.

Az anyaország több megyéjében is gyűjtés indult az aradi Szabadság-szobor felállítási költségeire.

A restaurálás szakaszában szakmai konzulensként segédkezett Szentkirályi Miklós, a Magyar Restaurátorok Egyesületének elnöke és kollégája, Osgyáni Vilmos szobrászművész. A restaurátorok, építésszek erőfeszítése heroikus volt, más körülmények között legalább két esztendő kellett volna egy ilyen hatalmas munkálathoz. Most a szakembereknek alig hét hónap állt a rendelkezésükre. A tapasztalathiánnyal is meg kellett küzdeniük. Az utóbbi nyolc évtizedben Erdélyben ugyanis nem nyílt lehetőség szoborcsoport újrafelállítására.

A lélektani nyomást is el kellett viselniük. Augusztus derekán ugyanis egy bukaresti TV-adó vitaműsorában az egykori Ceaușescu dalnok, Adrian Păunescu és vendégei kiszivárogtatták a hírt, amelyről hivatalos átirat addig nem érkezett az aradi önkormányzathoz: Răzvan Theodorescu kultuszminiszter vezette műemlékbizottság megtiltotta a szoborcsoport újrafelállítását – esztétikai érvekre hivatkozva. A nevetséges indoklás szerint a szoborcsoport nem felel meg a köztéri emlékművek jelenkori városképbe való beillesztésével kapcsolatos felfogásnak.

A civilben művészettörténész, tehát Zala György alkotásának nyilvánvaló esztétikai értékeit ismerő politikusi kampány ízü, faramuci okfejtése nem csekély port vert itthon és a Kárpát-medencei magyarság körében.

Nem tűnt akadálynak maga Adrian Năstase miniszterelnök kijelentése sem, aki szintén helytelenítette az újrafelállítást, noha tudta, hogy ez alapfeltétele annak, hogy pártja élvezze a romániai magyarság érdekvédelmi szervezetének támogatását. A nagypolitika és az európai felzárkózás igénye ezúttal még diadalmaskodott a közelgő választások szélsőséges rétegeit megcélzó kampány ízü kijelentésén.

Pár napra rá kiöntötték az aradi Tüzoltó téren az emlékmű betonalapzatát, majd rövid idő alatt a talapzat ötödik szintje is a helyére került. Kolozsváron bronzba öntötték a hiányzó vagy sérült mintegy 30 szoborrészt, és kiszállították a múzeumból a tábornokok bronzplakettjeit. Ekkor azonban a szobor felállítás ellenzői bevetették a legerősebb tromfjukat. A törvényes keretek áthágásával Aradra küldték a nagyváradi területi építkezési felügyelőség embereit, akik aradi cinkosaikkal karöltve és Dan Ungureanu prefektus támogatását élvezve bevonták a kivitelező vállalat építkezési engedélyt, leállítva ezáltal a munkálatokat. Az indoklás nevetséges: a városrendezési tervben szoborcsoport szerepel, az engedélyben pedig emlékmű.

Néhány napig a teljes bizonytalanság uralkodott el minden szinten. Végleges leállításról van szó? A szoborleállítás késleltetéséről? A választók szélsőséges rétegei felé tett gesztusról?

Mindezt akár a kormányzópárttal kötött megállapodás felrúgása, Románia külföldi megítélését befolyásoló döntés árán is?

Mikor e sorokat írom Aradra várják egyeztető tárgyalásra a két koalíciós partner, az SZDP és az RMDSZ képviselőit. Ismét a nagypolitika kezében a döntés. Pedig 2003-at írunk és nem 1956-ot.

Nagyon remélem, valamennyien reméljük, kiknek becses ez a hányatott sorsú műemlék, hogy az elfogultságon felülkerekedik a józanság és az európai gondolkodás. Ennek eredményeként a hagyományos október 6-i megemlékezésen a korábban vidéki zsvbvasár képét mutató, megújult Tűzoltó téren ott állhat délcegen Zala György örökérvényű remekműve, a historikus szobrászat európai gyöngyszeme, az egyetemes szabadság jelképe.

Akkor nyugodt szívvel elmondhatjuk: ez jó multság, férfimunka volt.

Puskel Péter

Irodalom: Alföld. Arad. 1867. június 16. sz.; *dr. Barabás Béla*: Emlékirataim 1855–1929. Arad, 1929.; *dr. Kovách Géza*: Az emlékező város. Arad 1849–1999. Alma Mater Alapítvány. Arad, Wieser Tibor Alap. Arad, 1999.; *Puskel Péter*: A Szabadság és a Kossuth-szobor utóélete. Arad redivivus. Alma Mater Alapítvány. Wieser Tibor Alap. Arad, 1998.; *Puskel Péter*: Nyugati Jelen cikksorozat 1999–2003.

„Parasztkenyérből, vízzel, bor nélkül”

A hit szerepe a lágerélet elviselésében

Dr. Molnár Ambrus emlékének ajánlva

<i>Jóra megy minden, Ha Isten véliünk, Ő kézen fogva Vezet, míg élünk.</i>	<i>Jóra megy minden, Csak bízunk benne. Más menedékünk Ugyan mi lenne? (Id. Balog Sándor)</i>
--	---

A kárpátaljai magyarság XX. századi történelmének legmegrázóbb, legfájóbb időszaka a negyvenes, ötvenes évek. Háború, hadifogság, „három napi munka”, határmódosítás, kollektivizálás, kényszermunka...

Ha kiragadunk egy-egy gondolatot az e korról folytatott beszélgetésekből, hű képét kapjuk azoknak az éveknél. „Nem kívánom én azt az ellenségemnek se”; „Legalább egy levelet küldött volna”; „...Semmi se vót, elfújta a szél, és ott maradt”; „Kilenc nap hajtottak bennünket, mint a csordát”; „Nem vót kimélet semmi”; „Én legjobban felejteti akarnám...”; „Mindent elvittek, még az utolsó metszőollómat is!”; „Ha nem írod alá, még a széles vágányra”; „Úgy emlékszem, talán 38 napot vittek hajón Magadánból”; „Mindenféléképpen féltünk...”; „Ahogy a kasza a mezőn kaszál, úgy akarták kiirtani a magyarokat”.²

Kétségtelen, hogy e kor legtragikusabb kárpátaljai eseménye a magyar férfiak elhurcolása a hírhedt „három napi” munkára, amelyből évek lettek, sokuknak pedig mindörökre.

A katonai parancsnokság 1944. november 13-ai parancsa következtében több mint 40 ezer kárpátaljai magyart és svábot zártak lágerbe. Ukrajnai, belorussziai, kaukázusi és más munkatáborokban pusztult el az elhurcoltak 70 százaléka.³

A deportálásról, nemzetünk meggyalázásáról hallgatni kellett. A hivatalos vélemény szerint mindez nem létezett.

¹ *P. Panykó Mária*: Reggelt adott az Isten. A szenvedés éveit kárpátaljai népi elbeszélésekben. Debrecen, 1993. 9. old.

² *Zelei Miklós*: A kettézárt falu. Dokumentumregény. Ister, Bp., 2000. 147. old.

³ *Botlik József-Dupka György*: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Bp.–Ungvár, 1991. 55. old.

A táborból küldött leveleket, az ott született verseket olvasva, a visszaemlékezéseket hallgatva a kései érdeklődő megdöbbenve és csodálattal tapasztalja: az ártatlanul szenvedő magyar férfiak kilátástalan helyzetükben is tántoríthatatlanul vallották: Erős várunk nekünk az Isten! Ez a hit adott erőt a megpróbáltatások elviseléséhez, a túléléshez, a láger utáni emberhez méltó, lelki torzulástól, bosszúvágytól mentes élethez.

Egy közösség – Beregújfalu – túlélőivel folytatott beszélgetés alapján, valamint a megjelent visszaemlékezések és a lágerköltészet fennmaradt darabjait olvasva próbáltam vizsgálni, hogyan viszonyultak Istenhez az igazságtalanul elhurcoltak, illetve milyen szerepe volt a hitnek a megmaradásban. Az 1944-es deportáltakon kívül idézek a hitük miatt elhurcolt papok visszaemlékezéseiből, leveleiből is.

Beregújfalu lélekszáma 1944-ben 1755 fő volt. A sztálinisták 1944. november 19-én 139 civilt deportáltak a faluból. 1945. július 4-én a helyhatóság által összeállított lista szerint 222 beregújfalu férfi (1885–1927 születésű) került katonai lágerbe. Az ártatlanul elhurcoltak közül tizenkilencen voltak 20 évesnél fiatalabbak, ketten pedig még a 18. életévüket sem töltötték be. Negyvenöt férfi veszett oda.⁴

1992 szeptemberében huszonheten még éltek Beregújfaluban, akik megjárták a sztálini lágeret. Gyűjtőmunkám során tizenkilenc túlélő visszaemlékezését jegyeztem le.

Az elsőként felkeresett Csete Balázzsal folytatott beszélgetéskor tünt fel a hit megtartó ereje: „Bízni kellett. Mer aki nem bízott Istenbe, nem hitte, mert sok ember azt mondta, ne törődj semmivel, úgysem megyünk haza, itt kell elpusztulni. Nem, mondom, az Isten megsegít még bennünket. Most szenvedni kell, mer a jót átéljük, most a rosszat kell átélnünk. Az Isten megsegít, hogy még hazakerülünk. Bízni kellett, hinni. Mer aki nem bízott, aki nem hitt, annak vége volt.”⁵

A mély istenhit, a zokszó nélküli türes megrendített, de egyedi esetnek, Csete Balázs korábban megismert lelki nagyságának, emberi kiválóságának, vallásosságának tekintetem. Ezután kerestem az ellenkező magatartást, de a tizenkilenc megkérdezett közül csupán egy akad, aki hangtalanul bár, arckifejezésével, azzal, hogy nem válaszolt kérdésemre, vádolta Istent igaztalan sorsukért.

Ugyanez a feltétel nélküli hit tapasztalható a lágerversetekben is. E XX. századi sajtáságos folklórműfajjal foglalkozva Küllös Imola megjegyzi, hogy „a lágerköltészet több mint egyharmada vallásos ihletésű”.⁶ Nem véletlen tehát, hogy a sztálini lágerben született verseket, leveleket, dalokat összegyűjtő kötetecske címe is: *Istenhez fohászkodva*. A versek szerzői – akár csak a beregújfaluiak – nem vádaskodnak, a bűnös keresése, rámutatása helyett Istent keresik. Elfogadják sorsuk ilyenén fordulását, bíznak Istenben, őt kérik, hozzá fohászkodnak: szánja meg szenvedésüket: „...Ezer fogoly küldi imáját az égbe, / hallgasd meg hát, Uram, kérésünket végre. / Könyörögve kérünk, segíts haza minket, / Bűneiben szenvedő fogoly népeidet.”⁷ „Térden állva kérjük az eget Urát, / Hozza meg számunkra a várt szabadulást.”⁸ „Hozzad fohászkodom, drága jó Istenem, / Segíts meg még egyszer innen hazatérnem.”⁹ „Dicsőítem istent, / Míndig és mindenkor: / Itt alant, s majd ott fent...”¹⁰

Id. Balog Sándor *Lágerből lágerbe* című könyvében is több helyütt találkozunk a hit feltétel nélküli jelenlétével a foglyok mindennapjaiban: „Itt hordozom keresztemet, / Húzó-vonom, ahogy lehet – / Mégis bízom: aki büntet, / Segít Isten még bennünket.”¹¹ „Simon Zsiga imádkozik. / Mi

⁴ Egyetlen bűnik magyarságunk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946). *Dupka György* közreadásában. Ungvár–Bp., 1993. 26. old.

⁵ P. Punykó Mária: i. m. 21. old.

⁶ Küllös Imola: Kisértő múlt. (A lágerversokról folklorista szemmel.) Hatodik Síp. 1993. Nyár, 28–32. old.

⁷ Istenhez fohászkodva. 1944. Szolyva. Verses levelek, imák a sztálini lágerből, szemelvények a hozzártatózó visszaemlékezéseiből. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót, valamint a kronológiát írta: *Dupka György*. Második, bővített kiadás. Ungvár–Bp., é. n. 11. old.

⁸ Uo. 14. old.

⁹ Uo. 21. old.

¹⁰ Uo. 52. old.

¹¹ Id. Balog Sándor: *Lágerből lágerbe*. Ungvár–Bp., 1993. 21. old.

otthon volt, abban él itt.”¹² „Várjuk-várjuk a sorsunkat / Bizó hittel, reménységgel. – Mert Isten az igaz hívót / sosem felejtette meg el.”¹³

Egy lágerverset találtam csupán, az 1947-ben a tagili fogolytáborban születettet, mely a fohász mellett kimondja: „Ennyi tenger sok fájdalmat / meg nem érdemeltünk.”¹⁴ Az elembertelenedett körülmények között is rendszeresen imádkoztak, énekeltek. A zoltárok éneklése, az áhitat segített elviselni az elviselhetetlent.

Turda Mihály tekeházi lakos lágerből küldött levelében többek között ezt olvashatjuk: „...talán el hozzá a jó isten még azt is csak ő bene bizhatunk csak ő segíhet rajtunk ha erős hitel bizunk bene... meg van sok szép biztató énekünk amit magamba el énekelek így táplálom hitemet el csüggedésembe napról napra mindig várom mit hoz rám a holnap.”¹⁵

Nagy kincs volt a biblia, az imakönyv, a zoltár. Molnár Pál beregújfalui túlélő visszaemlékezésében megemlíti: „a betegszobába vót velem egy Pógyor nevű ember... Vót neki egy imádságos könyve, egy zoltárja... Amikor már súlyos beteg volt, engemet ösmert, beszélgettünk együtt, azt mondta nekem: Fiam, erre a zoltárra vigyázz, amíg tudsz. Én a zoltárt pártfogásom alá vettem, használtam, olvastam.”¹⁶ „...ottan úgy vót, hogy több vallási felekezet vót, az egyik biblia véletlenül megmaradt. Így, ha megtudtuk, hogy ünnep van, má aztat megtartottuk, énekelünk is.”¹⁷

A beregújfalui visszaemlékezők elhurcolásuk körülményeiről szólva is fontosnak tartanak kiemelni egy mozzanatot, ti. hogy úrvacsoraszítés után indultak útnak: „Akkor még úgy került a sor, hogy új borra áldozás vót itt a falunkba, hát még meg is áldoztunk, úrvacsorát vettünk. 8-9 óra tájba aztán elmentünk Nagyberegre.”¹⁸ „No, de másnap vasárnap vót, elmentünk a templomba, megúrvacsoráztunk.”¹⁹

Valamennyi megkérdezett elmondta, hogy imádkozott a lágerben. Még istentiszteletet is tartottak, úrvacsorát is osztottak. Forgon Pál református lelkész írja: „Vasárnap délelőtt. A láger udvarán, a szép zöld fűvön egy kerek, lapos kő, lágeri kendővel leterítve. Az Úr asztala, lágeri tányéron lágeri kenyér, csészében tea. Jelek ezek, melyek mulatnak testre és vérre és a vele élők türelmesebbek és engedékenyebbek, mint sok hazai testvér. Négy kátovinista, egy evangélikus, egy görög katolikus (ruszin); testvérek az Úrban, együtt sírók, együtt szenvedők, együtt reménykedők, bűnbocsánatban részesedők.”²⁰

„Vót egy református kántor-tanító kollégám, ki karácsony, húsvét és pünkösd estéjén istentiszteletet tartott. Utána a résztvevők előbb zoltárokat, majd katolikus énekeket énekeltek.”²¹

„A lágerben is tartottunk szentmisét. Hogy miként?...Például édesanyám a fogpasztát kibontotta hátul, kivezette a pasztát, kimosta és bort öntött bele, újból leragasztotta, és újból küldte el nekem. Azt nem fogták vissza az örök, odalökték nekem. Azzal miséztünk, a tubusban lévő borral... Úgy miséztünk, hogy főlhúzódtunk vasárnap délután a barakk felső részébe – őrt állítottunk persze –, és ott mondtuk a szentmisét...”²²

Megemlékeznek lágeri istentiszteletről a beregújfaluiak is. „Még olyan szép istentiszteleteket soha nem tartottunk, mint ott...Igen, dr. Fónyi Endre ungvári főbíró vót az. Az is ott vót velünk. Református ember vót. Az olyan istentiszteleteket tartott, hogy még olyal én mondom, ritka az a pap, aki úgy tud beszélni. Úri ember vót, tanult ember vót, doktorátusa vót.”²³ „A lágerbe vót köztünk olyan, hogy

¹² Uo. 21. old.

¹³ Uo. 21. old.

¹⁴ Istenhez fohászokva 42. old.

¹⁵ Uo. 24. old.

¹⁶ P. Punykó Mária: i. m. 88. old.

¹⁷ Uo. 63. old.

¹⁸ Uo. 19. old.

¹⁹ Uo. 28. old.

²⁰ Forgon Pál: Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak. Egy kárpátaljai magyar református lelkész a Gulágon. Bp., 1992. 36. old.

²¹ Élő történelem. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből (1944–1992) Dupka György közreadásában. Ungvár-Bp., 1993. 89. old.

²² Konceptiók perék magyar elítéltejei. A sztálinizmus áldozatainak emlékkönyve (1947–1957) Dupka György közreadásában. Ungvár-Bp., 1993. 44. old.

²³ P. Punykó Mária: i. m. 34. old.

ünnepet csinált. Imádkoztunk is meg úrvacsorát is osztottunk egymás közt kis parasztkenyérből, vízzel, bor nélkül. Nem tagadtuk meg az Istent.”²⁴

Badzey Pál, a szolvyvai zárt tiszti táborban naplót vezetett. Az ő feljegyzéseit is áthatja az istenhűt, a hívő ember lelki békéje: „...Cipőm lyukas, sétálni nem mehetek. Ma talán megcsináltatom a cipőmet és akkor legalább a kápolnába le fogok jöhetni imádkozni. Holnap talán szentmise lesz az én üveg pohárral. Ma szentmise lesz. Szeretnék a Szent Gyónáshoz és a Szent Áldozáshoz járulni. Meg akarok tisztulni minden földi salaktól. ... Tegnap meggyóntam és megáldoztam, mise előtt üveg poharamat a pap leejtette, az eltört. De nem baj, akárhogy sajnálom. Csakhogy végre bűn nélkül, tiszta, könnyű vagyok. ... Délután előgeztem az imát és a Loretói litániát olvastam el azután. ... Édes kis Feleségem és drága jó Anyukám sorail az imakönyvbe lettem. Imre Antalt vasárnap megkeresztelték. Istennem, Te oly jóságos vagy, hogy adsz erőt, vezérelj egyszer már haza bennünket és engedd, hogy a Te dicsőségére és a mi (emberiség) fejlődésünkre dolgozhassunk! Amen!”²⁵

A visszaemlékezésekben, lágernaplókban különös hangsúlyt kap a karácsonyok emléke: „Sztálin még élt. Semmi reményünk se volt, hogy egyszer még hazatérünk. Zöld gally volt a karácsonyfánk. Azt álltuk körül mi, rab magyarok. Magyarok? Igen. Mert aki velünk érzett, az testvérünk volt. ... Az olasz jezsuita P. Leoni, két litván és egy galíciai, Danilo atya, Hazai János ügyvéd, Suta vagy Sata debreceni cigányprímás, Vaszil Bilják horincsevi fiatal ukrán szicista és Böröcz Sándor evangélikus paptestvérem.

Letérdeltünk mindnyájan a kis zöld gally előtt... és én dudogva, el-elcsukló hangon imádkozni keztem: Most, most segíts meg Mária... és zokogtunk mindnyájan...tudjuk, itt már ember nem segíthet, de a Te erőd nem török meg...mutasd meg, hogy anyánk vagy. Majd elénekeltük - ő, de szívből énekeltük - a Mennyből az angyalt, a Stille Nacht-ot, a Démonjára novénát, a Pásztorok, pásztorokat...”²⁶

„Mikor eljött a karácsony, mi csináltunk karácsonyfát. Gyönyörű zöld karácsonyfa volt. Na, mandolin, meg narancs ott rengeteg termelt. Felőtözteltük mi azt szépen, díszes papírokka körülraktuk, úgy-hogy azt osztán körülállottuk, és imádkoztunk, énekeltünk, úgy, hogy a faluból a népek jöttek, körülállottak, úgy néztek befelé az ablakon.”²⁷

„Karácsony este kis fát is állítottunk, ünnepély is volt.”²⁸

„Sok karácsonyt megérttem már, de a fogságban eltöltöttre örökre emlékezni fogok. Olyan megrendítő prédikációt, amelyet 1944 szentestéjén hallottam, nem lehet elfeledni... Legfőbb mondanivalója az volt, hogy az igaz ember a bajban is megmarad annak, aki. Így történt velünk is. Az egyik fogolytársunknak egy radvanci lány volt a menyasszonya. Anikor látogatába jött, magával hozott egy kis karácsonyfát és négy száz gyertyát. Az őrt álló katona egy üveg pálinkáért átadta a szögesdrót-kerítésen a küldeményt. Közeledett az este. Szájról szájra járt a hír, hogy szentesten a lyukas tetejű kápolnában gyülekezünk. Prédikáció is lesz. Mert, amíg élünk, addig hiszünk és remélünk. Ez történt velem és sorstársaimmal is 46 évvel ezelőtt. Amikor a setében becsúfolódtunk a kápolnába és megpillantottuk a lobogó gyertyafényt, könnyezni kezdtünk. Megrendítő volt a tisztetes úr szentbeszéde. Hangja azóta is minden karácsonykor visszacseng a fülemben.”²⁹

Gönczy Pál nagydobronyi református lelkész a családjához küldött levélben számol be az idegenben, szibériai fogságban töltött tizedik karácsonyestéről. „Elmúlt a szenteste. Igen szép karácsonyfánk volt. Lakótársam igen szép karácsonyfát hozott, majdnem 2 méter magasat, s én nagyon szépen feldíszítettem. Gyertya a karácsonyfán csak nálunk volt Silinkában...”³⁰

Nagy Jenő az első fogságban töltött karácsonyestéről emlékezik meg könyvében: „Karácsony este volt, 1944 karácsonya. Kint tombolt a hóvihár. A foglyok rongyokba burkolózva próbálták megvédeni magukat a szolvyvai hegyek felől betörő hideg szélről. Egymást melegen tarták kiaszott testükkel. Most a katonák szigorúbban őrizték a lágert, mint valaha. Dupla őrség cirkált a kerítésen kívül...Közben az istálló foglyai a zord körülmények közepette elkezdték a karácsonyi énekeket el-elcsukló, alig hallható

²⁴ Uo. 50. old.

²⁵ A haláltáborból. (Badzey Pál szolvyvai lágernaplója. Ungvár-Bp., é. n. 14., 15. 16., 21. old.

²⁶ Dr. Ortutay Elemér: „...Holnap is felkel a nap” Emlékeim. Ungvár-Bp., 1993. 43. old.

²⁷ P. Pynykó Mária: i. m. 34. old.

²⁸ Badzey Pál: i. m. 27. old.

²⁹ Élő történelem. 1993. 21. old.

³⁰ Vallási Néprajz. 9. – Kárpátaljai tanulmányok. Bp., 1997. 148. old.

hangon dudorászni. Először kettesével-hármasával. Aztán egyre nagyobb tömegben, egyre nagyobb hangerővel, míg végre kialakult a béke szent ünnepének estéjén egy szívből jövő, szinte zokogó szent ének: Csendes éj, szentséges éj / A világnak álma mély. / Csak egy szeghajú gyermek felett / vírraszt gondosan a szeretet... Aztán kisvártatva felhangzott a Krisztus Urunknak áldott születésén / Angyali verset mondjunk szent ünnepén...³¹

Id. Balog Sándor a Mordvin ASZSZK-beli Gulágon írt Karácsonyeste című versében Jézus gondolatát – „Én vagyok az út, az igazság és az élet” – fogalmazza újra:

<i>Karácsonyeste, vándorok, a szívetek, ha tántorog: Irány a Jézus! Vár az Úr! A megtérő megigazul!</i>	<i>Karácsonyeste bánatot Nem érez senki hányatott, Mert áldott égi béke ül A zajgó szívre szent jelül...³²</i>
---	---

A lágerverseket, visszaemlékezéseket olvasva bizonyossá válik, hogy az istenhit volt az az erő, mely által a foglyok megőrizhették emberi méltóságukat. „A hit tartotta bennünk a lelket”³³ – emlékezett vissza az ólombányában töltött évekre Horváth Ágoston római katolikus plébános. Az elembertelenedett, nem ritkán gyűlölettől terhes („a nekünk nem a munkátok kell, hanem a kínatokban akarunk gyönyörködni”)³⁴ körülmények között a hit jelentette a túlélés reményét. A foglyok számára támasz, kapaszkodó volt, ha lelkesek is voltak közöttük. Hitük, bizakodásuk, lelkierejük vigaszt nyújtott, erőt adott. Szóka János is utal erre *Egy kis feljegyzés életem történetéből* című önéletírásában: „Itt (Magadánban) találkoztam Horkay Barna tiszteletes úrral, nagyszőlősi pappal. Nagy hittel és bizalommal tartott el.”³⁵

A lágerviselt férfiak ma is istenhívők, imádkoznak, templomba járnak. A megkérdezettek – egy kivétellel – mind imádkoznak reggel, este, ma sem kérik számon Istentől akkori meghurcolásukat, szenvedésüket. „Hát az esteli imámat többször elmondom, osztán van nekem imakönyvem, mindig esténként elolvasom, reggel is elolvasom. Még oszt van bibliám három is. Aztat olvasgatom. Az esteli imám: Összeteszem két kezemet, / áldlak téged, Istenemet / Hagy e napon megtartottát, / munkámban segítöm voltát. / Adj erőt a jó munkára, / Íme most az aluvásra. / Isten engem úgy segéljen.”³⁶ „Mindén reggel, minden este imádkozok. Miatyánkot meg a Hiszekegyet szoktam mondani. Este is, reggel is.”³⁷ „Én mindig a Miatyánkot, azt elmondom mindig, este mindig az esteli imát: Hála Istennek, hogy elértem aztat, hogy ezt a napot is megőrizted felettem erőbe, egészségbe, elértem a napnak lenyugvását. Adjad, jó Atyám, Istenem – ezt én magamtul –, adjad a családomnak, gyermekemnek, unokámnak, menyeimnek, hogy az éjszakát át nyugalommal aludjunk. A holnapi napra felvirradva ébredjünk új erőbe, egészségbe, a Te szent neved részére. Amen. Ezt csak magamtul úgy elimádkozom...”³⁸

A lágerverseket, naplókát, visszaemlékezéseket olvasva leszögezhetjük, hogy a fogolytáborok lakóinak életében meghatározó szerepe volt a hitnek. Segítette a hazatérést, nem eltávolította, hanem közelebb hoztak őket Istenhez. A túlélőkkel készített beszélgetések hanganyaga mutatja, a megpróbáltatások után sem zúgolódtak, nem vádaskodtak, hazatérve hálát adtak Istennek, s egész életükben megőrizték hitüket és emberségüket.

P. Panyakó Mária

³¹ Nagy Jenő: Megaláztatásban. (A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén). Ungvár-Bp., 1992. 22–23. old.

³² Id. Balog Sándor i. m. 1993. 48. old.

³³ Koncepciók perék magyar elítéltejei. A sztálinizmus áldozatainak emlékkönyve (1947–1957). Dupka György közreadásában. Bp.-Ungvár, 1993. 44. old.

³⁴ Molnár Ambrus: Gönczy Pál nagydobronyi ref. lelkész levelei Silinkából. Vallási Néprajz 9. Bp., 1997. 135. old.

³⁵ Szóka János: Egy kis feljegyzés életem történetéből. Honismeret 2001/5. 43–62. old.

³⁶ P. Panyakó Mária: i. m. 21. old.

³⁷ Uo. 26. old.

³⁸ Uo. 26. old.

Előadások, találkozók a Magyar Kultúra Alapítvány épületében és a meghívó intézményekben a múltunk külföldi emlékeit felkutató és bemutató

MAGYAR EMLÉKEKÉRT A VILÁGBAN EGYESÜLET (MEVE) rendezésében

Az előadások helyszíne. Magyar Kultúra Alapítvány, 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. (A terem neve a programoknál jelölve)

Az előadások, egyesületi találkozók általában minden hónap első hétfőjén, 18-20 óra között kerülnek megtartásra, rövid szünettel, az ettől eltérő időpontokat, helyszíneket külön jelöljük.

OKTÓBER

12. Tabajd és Váli völgy: Művelődési Ház (a régi Református Iskola épületében) (kiállítás). A Magyar Emlékekért a Világban Közhasznú Egyesület fotódokumentációs kiállítása: „Rákóczi és kuruc emlékek Európában” címmel (helyi emlékekkel). A kiállítás október 12–24-ig látogatható.

29. Vác: Madách Művelődési Központ (kiállítás). A Magyar Emlékekért a Világban Közhasznú Egyesület fotódokumentációs kiállítása: „Rákóczi és kuruc emlékek Európában” címmel. Dobai János, a Rákóczi-család történetét bemutató kiegészítésével, a szerkesztő(k) és az Egyesület tagságának közös kiállítása. A kiállítás október 29-től november 14-ig látogatható.

NOVEMBER

3. 18.⁰⁰ MKA, Budavár terem (előadás). A védőszent Árpád-házi Szent Erzsébettől Erzsébet királynéig ... (I.) „Árpád-házi Szent Erzsébet” – képekben. Golarits István és Prokopp Mária könyvének bemutatója. Meghívott előadó: Golarits István (Zürich), a szépséges felvételek alkotója.

19.³⁰ „Erzsébet királyné néhány, kevésbé ismert emlékhelyéről”. Előadó: dr. Wallerhausen Gyula (Gödöllő), egyetemi tanár, a Sisi-emlékek kutatója. Az előadások alatt „Szent Erzsébet és az elesettek” címmel Golarits István kiállított színes képsorozata tekinthető meg, az Egyesület hasonló témájú európai felvételeivel. A helyszínen megvehető az előadók és az Egyesület témát érintő kiadványai, képeslapjai.

4. Szekszárdi Babits Mihály Művelődési Központ: „Franciaországi magyar emlékek nyomában, francia emlékhelyeknél hazánkban” címmel a Szekszárd-Bezons testvérvárosi találkozón válogatás a franciaországi magyar évad 2001. évi kiállítás-sorozatából. Messik Miklós gyűjtése; a Magyar Emlékekért a Világban Egyesület tagjának kiállítása.

16. Gödöllői Királyi Kastély (kiállítás). „Erzsébet királyné emlékezete, Sisi-emlékhelyek a világban”. A Sisi Baráti Kör és a Magyar Emlékekért a Világban Közhasznú Egyesület közös kiállításának megnyitása és megemlékező rendezvénye, a magyar népet igen kedvelő, és a nemzet által is szeretett királyné halálának 105. évfordulóján.

DECEMBER

1. 18.⁰⁰ MKA, Budavár terem (előadás). Neves magyarok emlékhelyei a nagyvilágban (I.) „Benyovszky Móric nyomában Madagaszkár szigetén”. A Magyar-Madagaszkári Benyovszky Társaság utazásának és munkásságának beszámolója filmvetítéssel. Előadó: G. Németh György, a Társaság elnöke. Házigazda: Magyar Emlékekért a Világban Egyesület.

19.³⁰ Kérdések, beszélgetés

15. 18.⁰⁰ MKA, MEVE Egyesületi terem: Az Egyesület karácsonyi és évzáró találkozója. Az elmúlt év programjainak értékelése, beszámoló a II. félév kiállításairól (képek, sajtó stb.). Évzáró: Karácsonyi percek – koccintással.

Tagságunk szeretettel várja a magyarság külföldi emlékei iránt érdeklődőket!

A 48-as Párt kísérlete a népiskolaügy demokratizálására Egerben, 1869-ben

Az 1868. évi XXXVIII. törvény, amely a népiskolákról rendelkezett, a polgári átalakulás szükségleteinek megfelelően a nép széles rétegeinek alapfokú ismeretekkel való ellátását kívánta szolgálni. Szemben az 1848. évi népiskolai reformtervezettel a már meglévő felekezeti iskolákat tekintette alapnak, és nem a közös iskolákat. A községeknek csak akkor volt kötelességük iskolát felállítani, ha kellő befogadóképességű egyházi iskola nem állt rendelkezésre. Egerben a negyvennyolcas párti vezérkar a felekezeti iskolák egyeduralmának megtörésére törekedve 1869. augusztus 15-én este a Korona vendéglőben megbeszélést folytatott, s miként Csiky Sándor leírja naplójában: „megállapodánk, hogy közös iskolát állítunk városunkban, és a balpárti tanácskozást megtartására Puky Miklós és Lipcsey elnököket én szólítsam fel”. A szűk körű megbeszélést határozott tett követte: 1869. augusztus 22-én a „városházán népes képviselőgyűlés... 46 szavazattal 21 ellen, a közös iskola felállítását határozta el...” Indokként azt hozták fel, hogy „a népoktatást szabályozó XXXVIII. tc. életbe léptetése, illetőleg a gyakorlati téren leendő alkalmazása által a népiskolai költségek a megkívánt iskolai épületek megszerzési és a meglévők átalakítási költségén kívül – az eddigi költségeket évenként 4168 Ft-al felül haladják. Ezek »fedezésére a törvényengedte 5% iskolai adón, és a magas kormány által nyújtandó segélyen kívül, semmi más jövedelemre vagy segélyezésre számítani nem lehet.«” A „kormányi segélyezésre a hivatkozott törvény 43-ik §-a szerint csak azon esetben lehet igényt tartani, ha a népiskolák községiknek nyilvánítanak, nehogy tehát a népiskolák eddigi jellegük meghagyása által az azok fenntartására szükségendő nagyobb mennyiségű kiadás kizárólag a városi lakosságot terhelje, kötelességének vélte e testület Eger népiskoláit községi jelleggel felruházni, illetőleg községiknek nyilvánítani, mi ezennel határozatilag kimondatik”.

Megválasztották a 21 tagú községi iskolaszéket, melyben helyet kapott a két legradikálisabb képviselő, Csiky Sándor és Szederkényi Nándor is. Az augusztus 29-i képviselőtestületi ülésben került volna sor a megválasztott iskolaszék tagjainak felesketésére. Ezt azonban Tárkányi Béla, neves papköltő, az iskolatügyért felelős kanonok vezetésével „vagy harminc ember” megakadályozta: „a közös iskolák ügye ellen zúgott, lármázott, az iskolai szék tagjainak a felesketését meggátolta”. Csiky felszólalt, s megpróbálta lecsendesíteni a zajongókat, mely szerint „miután ezen ügy nem a város vagyonát és közigazgatását, hanem a katolikus nép vallási érzelmeit és érdekeit illeti: a városi képviselőtestület a katolikus közönség meghallgatása nélkül kivált az iskolaügyben határozni hivatva nincs”, de beszédét elnyomta az ellentábor.

A politikai színezetet kapott egri iskolaügy ezzel nem zárult le, a katolikus iskolaszék utasította a felekezeti népiskolák tanítóit, hogy a szeptemberi beiratkozások alkalmából ne bocsássák az iskolák helyiségeit a város képviselőinek rendelkezésére, sőt szeptember 14-én a felekezeti megbízottak lefoglalták a népiskolák helyiségeit. E lépést viszontválasz követte, még ugyanazon nap délután összeült a városi iskolaszék, és megbízta Csiky Sándort, Eisenmann Jánost és a gondnoknak kinevezett Wolf Károly tanácsnokot „az iskoláknak a város részére leendő átvételére”. Másnap a bizottság már reggel 9 órakor megkezdte a liceumi és a négy külvárosi elemi iskola bútorainak leltárba vételét és átadták azokat gondnoki kezelésbe. A leltározás ellen a katolikus iskolaszék vezetői természetesen óvat emeltek. Szapáry királyi biztos erre – nehogy elhúzódjék a tanévkezdés a civakodás miatt – ideiglenes jelleggel úgy rendelkezett, hogy a „hóstyai iskolákban hétfőn kezdessék meg a tanítás, a főelemi részére az Óvoda

épülete szolgáljon ideiglenesen". (A főelemi iskola a Líceum, a mai Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola épületében volt.)

A városi iskolaszék szeptember 22-én már a közös iskolák tanítóit is kinevezte: Derzsib, Zsiga és Seffer tanítók jelentkezését elfogadta, egyedül Seres tanító ügyét hagyta függőben, mivel „feltételeket szabott”. A főelemi iskolai tanítók évi fizetését 550 Ft-ra emelték, melyhez 15 Ft szállásbér és 12 köből búza járt. A külvárosi elemi tanítóit 350 Ft-ot, szállást és 6 köből búzát kaptak járandóságul.

Szeptember 28-án folytatni akarta a leltározást a líceumi főelemijben Csiky Sándor két társával, de mivel a katolikus iskolaszéki képviselők, Rózsa Károly, Loykó Mihály és Tamay János megtagadták a kulcsok átadását, azonnal jelentést tettek a községtanácsnak. Erre, miként Csiky említi naplójában: „mellénk a kapitányt, hat hajdút, lakatost és Kósát (Kósa György városi tanácsnokot – S. S.) rendelvén, ezekkel a líceumba mentünk, és ott mind a négy iskola ajtajait felnyitottuk...”

A lakatos levverte a főelemi zárait, és a Tárkányi Béla kanonok által vezetett iskolaszéki küldöttséget – mint Csiky írja tényyszerűen, dicsekvésre nem is volt oka – „erővel kiutasították” az iskola épületéből.

Bartakovics Béla egri érsek kénytelen volt Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fordulni. 1869. október 11-i keltezéssel megérkezett a miniszter válasza, renделе formájában. A népoktatási törvényre hivatkozva kimondta: „a népiskolák felekezeti minőségét megváltoztatni kizárólag az illető hitfelekezetnek áll jogában”. Elismerte viszont a város jogát arra, hogy a felekezeti iskolától minden anyagi támogatást megvonhat. S úgy rendelkezett, hogy mivel „a hatvani, újvárosi, Mária utcai, maklári külvárosi elemi iskolai épületek a felterjesztett telekjegyzőkönyvi hiteles bizonylat szerint a Tanoda cím alatt, mint Eger város tulajdonai vannak bejegyezve, ezek épületeket a város, mint tanodákat használhatja...”. Az egyház tulajdonát képező líceumban és „az angolkisasszonyok zárdájában” működő iskolák maradjanak a régi tulajdonos kezében. A miniszteri rendelethez hivatkozva október 18-án a klérus felmondott a város által kinevezett tanítóknak, s párthíveiből nevezett ki új tanerőket.

Az iskolaügy erre eszkalálódott, október 25-én Csiky Sándor interpellációt nyújtott be Eötvös miniszterhez, aki három nap múlva már válaszolt is neki. Higgadt beszédében emlékeztetett arra, hogy a rendi társadalom idején szinte természetes volt, hogy „csaknem kizárólag felekezeti iskolák léteztek”. Ezek „főleg nagyobb községekben nagy részben a községek adományaiból... tartattak fenn, igen természetes, hogy az 1868. XXXVIII. tc. minden községnek jogot adott községi iskolákat állítani fel, így jogukban áll a községeknek megvonni a felekezeti iskoláknak juttatott támogatásokat.” Megismételte az egri magisztrátushoz küldött rendelethez elvét, a tulajdonjog dönti el az iskolák jellegének megváltoztatását.¹

A 48-as Párt megoszlott a kérdés megítélésében. Megmutatkozott ez Ludvig János Kosuth Lajoshoz intézett 1869. szeptember 15-én keltezett levelében, melyben megállapította: „A pártokról mit írjak? Sok az értelmetlenség. A szélsőbálnál nincs semmi fegyelem, a balközépnél pedig sok a határozatlanság.”²

A Magyar Újság 1869. október 31-i számában Irányi Dániel A közös iskolák kérdéséhez című cikkében Csiky Sándorral ellentétben azt tanácsolta, hogy „minden erőltetést kerülni kell”. Az „alkotmányos küzdelem” elvének megfelelően azt ajánlotta, hogy „a meggyőzés előidézésével ugyan fel ne hagyjanak, de ahol ez célra nem vezet, ott inkább a időtől várjanak sikert”. A vita helyben kicsinyességekbe torkollott, a város képviselőtestülete követelte a líceum épületében lévő főelemi zárait, mondván, azt saját költségén csináltatta, erre a másik fél a külvárosi iskolák berendezéseit kérte.

A háttérben persze nem volt ilyen éles a vita, Csiky Sándor maga jegyezte be naplójába, hogy 1870. június 20-án Bartakovics Béla érsek úrnál ebédelt, este 20 órakor pedig Reményi Ede hangversenyét hallgatta meg az egri kaszinóban.

Az iskolaügyben az első fokú ítélet 1870. szeptember 12-én megszületett. A bíróság a felperes várost 81 Ft 26 krajcárral elmarasztalta, a külvárosi iskolák közöseké nyilvánítását jóváhagyta, a két belvárosi felekezeti iskolát meghagyta a katolikus egyház kezében.

¹ Képviselőházi Napló, 80. országos ülés. Pest, 1869. december 3. 5–6. old.

² Országos Levéltár Kosuth iratai, időrendi sorozat. Mf. 7119. sz.

A per azonban fellebbezés folytán tovább gyűrűzött. A pesti kir. ítélőtábla 1871. július 11-én ezzel ellentétes döntést hozott, megsemmisítette az 1869. évi október 11-én, 17446. szám alatt kibocsátott miniszteri rendeletet. Az iskolák használatát a római katolikus felekezetnek kell megítélni – áll az indoklásban –, mert „ez felel meg az alapítók akaratának”. A jogerős ítélet pedig 1871. augusztus 14-én hatályon kívül helyezte Eger képviselőtestületének kifogásolt „államosítási” határozatát. A jogi indoklás a döntés következményeire helyezte a hangsúlyt, a város „oly helyiségek birtokába kéri magát sommás úton visszahelyeztetni, mely helyiségeket felperes saját beismerése szerint karhatalommal foglalt el az alperestől: ezen tény már magában megfosztja jelen keresetet egyik főkellékétől, mert lehetetlenné teszi azt, hogy a felperes a kérdéses helyiségeknek általa lett békés birtoklását igazolhassa...”³

Az egri képviselőtestület 1871. augusztus 27-én hiába jelentette ki, hogy „e testület által az 1868-ik évi XXXVIII. tc. alapján, 1869-ik év augusztus 22-én 2115. szám alatt hozott azon határozatot, mellyel az iskolák községi jellegűeknek nyilvánítatnak, továbbra is fenntartani véleményezi”, s felkéri Csiky képviselőt, hogy készítsen „emlékiratot”, mint az „egyezkedéssel megbízott bizottság egyik tagja”, a bírósági ítéleten ez nem változtatott.

Az „egri iskolaügyi eset” több mint sajnálatos. A polgári Magyarorszáért folytatott küzdelemben az oktatásügy demokratizálására törekvő erők ahelyett, hogy az arányok kiigazítására törekedtek volna együttműködés révén, kicsinyes politikai vitát folytattak. Önkormányzati iskolákra ugyanis éppúgy szükség volt, mint felekezeti iskolákra, hiszen a gyermekek szellemi gazdagodását szolgálták.

Kossuth Lajos – Bobory Károly római katolikus plébánosnak, országgyűlési képviselőnek címzett –, a ceglédi népkörhöz intézett levelében, 1870-ben így foglalta össze a 48-as pártpolitikai hitvallását: „Akarja, hogy Magyarország, a régibb törvényeket nem is említve, az 1723: 1. és 3. az 1870: 10. és az 1848-i törvényekké értelmében öt megillető függetlenséget, az önálló kül- és hadügygel együtt, békés és alkotmányos úton visszaszerezze, ez lévén állami létele és szellemi, s anyagi felvirágztatásának egyik előfeltétele. Akarja, hogy a haza polgárai születés, vallás és nemzetiségre való tekintet nélkül egyaránt szabadok és jogokra nézve egyenlők legyenek, nemcsak a szellem holt betűiben, hanem a valóságos életben is. Akarja végre, hogy a haza polgárainak úgy szellemi, mint anyagi jóléte a törvényhozás és társadalmi élet mezején előmozdításuk.”⁴

A hazai 48-as párti politikusok ekkor már belátták, átütő politikai sikert képtelenek elérni. Madarász József – 1873. december 27-én kelt Kossuth Lajoshoz intézett levelében említi – „bennem már 1868 ban megnyilvánult..., én kül-csemények nélkül csakis az esetben reményleném hazám jobbra fordulását, ha tisztelt hazafi, az újabb országgyűlésre kiírt választások előtt Budapestre jönne... Megingathatatlan azon hitem, hogy a hatalom minden erőlködése dacára is, a nemzet választóinak nevezetes többsége bátoritátnék a függetlenségi pártnak”⁵ Kossuth Lajos hazatérésére már csak halála után került sor, politikai öröksége azonban a magyar nemzet szívében mindig alkotóerőként él.

Dr. Sebásty Sándor

A Székely himnusz születésének háttere

Történelmünk egyik kevésbé ismert részéről a két háború közti időszakban működő civil szervezetek egyikéről, annak társadalomformáló szerepéről, máig követhető hatásáról szeretnék szólni. Mind a mai napig nincsen egyetlen munka, amely tájékoztatna az 1920-as, 1930-as években létrejött polgári kezdeményezésekről, mozgalmakról. Így a *Székely Egylet és Főiskolai Hallgatók Egyesülete* (SZEFHE) tevékenységéről sincs leírás, és annak éves találkozójáról, a *májusi nagyáldozatról* sem szólnak dokumentumok. Nincs kellő ismeretünk a SZEFHE ünnepein felhangzó közénékké vált *Székely himnuszról*, még kevésbé annak máig ható szerepéről.

³ Sebásty Sándor: A „hevesi ügy. Századok. 1973. 5–6. sz. 1187–1190. old.

⁴ *Id. Székely Gyula: Három nemzedék. 5. kiad. Bp., 1938. 223. old.*

⁵ Madarász József iratai. Ol. R 130. 2. csomó (szml.)

A SZEFEHE fő tevékenységi köre

Az erdélyi fiatalok egy csoportja a szülőföldtől kényszerű távollétben, 1920-ban önszervező szervezetet hozott létre. A háború borzalmaival végigélt fiatalok, akik közül többen személyes élményként tapasztalták meg a nagyhatalmak politikáját, és tudták, hogy miért következett be az „összeomlás” a harctéren és otthon egyaránt, és akiket fogságból, kórházból, háborúból hazatérve szülőföldjükön üldöztek, megaláztak, menekülésre kényszerítettek.¹ Erdélyben 1920 szeptemberétől a teológiákon kívül egyetlen magyar nyelvű felsőoktatási intézmény sem működhetett, így azok a magyar anyanyelvű fiatalok, akik nem tudtak jól románul és diplomát akartak szerezni, külföldre kényszerültek, el kellett hagyniuk szülőföldjüket.² Nem rendelkezünk semmiféle összeirással, de még becsléssel sem, arra vonatkozóan, hogy hány diák vagy tanuló vágyó fiatal, ifjú értelmiségi hagyta el hazáját a Trianoni békeszerződés miatt.³ A SZEFEHE az otthonlanság székely fiatalokból verbuválódott az összetartozás-tudat és a szülőföld szeretet ápolására, a jogosnak tartott határ-revizió hangoztatásával, az igazságtalannak mondott békeszerződés ismeretében, a jövőbe vetett hit reményében. Csanády György két évtized múltán így vallott: „1920–21-ben öten⁴ építettük a Székely Egyetemista és Főiskolai Hallgatók Egyesületét, ami akkori hontalanságunkban hazánk, szegénységünkben otthonunk, árvaságban anyánk, világból kiesettségünkben egész világunk volt.”⁵ A szervezeti szabályzatukat nem ismerjük, és mivel a működési dokumentumok zöme elveszett, tevékenységükről adott kép nem lehet teljes. A társadalmi szervezeteket 1948-ban országsszerte megszüntették. A SZEFEHE-vel kapcsolatos dokumentumokat a határ-revizióra vonatkozó kijelentései miatt, az irredenta eszmék terjesztése miatt szigorúan titkos anyagként kezelték, sok esetben megsemmisítették.

A költő Csanády György⁶ 1941-es visszaemlékezése szerint – mint említettem – „öt hontalan álmodta meg” azt az egyesületet, amely formálisan 1920-ban jött létre és 1939. március 26-án társult az Erdélyi Szövetséghez,⁷ de 1945-ben még önálló kiadványokkal, rendezvényekkel részese volt a közéletnek. Létezésének egyik bizonyítéka, hogy 1946-ban tiltakozik a székház bezárása ellen.⁸ A szervezet életrehívója, Csanády György 25 éven át irányította és összefogta a sokszínű egyesület munkáját.

A SZEFEHE bemutatkozása 1922-ben az egyesület által fenntartott *Új Élet* című újságban olvasható.⁹ Az alapelveket Incze Antal fogalmazta meg tekintettel a nemzetiségi, közösségi és

¹ Raffay Ernő: Magyar tragédia. Trianon 75 éve. Püski Kiadó. Bp., 1995.; Ránki György (főszerk.) Magyarország története. VIII. Bp., 1989.

² Mikes Imre: Nagymagyarországtól Nagyromániáig (Brassó 1931.) Sepsiszentgyörgy. Kaláka könyvek. 1996. 267. old.

³ A népszámlálási adatokból utólag levont következtetések 200 000 bevándorlót említenek, mert ennyivel gyarapodott egy évtized alatt a Trianon utáni országrész felnőtt lakossága a háborús veszteségek ellenére.

⁴ Csanády György, Incze Antal, János Áron, Kolosváry-Borcsa Mihály, Zakariás Gergely Sándor.

⁵ Csanády György: A májusi nagyáldozat ceremóniája. Anno 1921. Szeffe kiadása. Bp., 1941. 4. old.

⁶ (göcsi) Csanády György 1895. február 23-án született Székelyudvarhelyen és 1952. május 3-án halt meg Budapesten. 1916–1918 között az orosz hadművelettel eljutott Odesszáig, 1918-ban Piavé mellett megsebesült, onnan tért vissza. 1928-tól a rádió rendezője. Versei számos napilapban, folyóiratban megjelentek, önálló kötetei: *Az évek* (versek) 1911–1921. hn. 1922., *Versek*. Bp., 1922. *Álmok*. Bp., 1926. *Ének* 1929–1930. Kecskemét, 1934. Alapító szerkesztője az *Új Élet* és a *Híd* című folyóiratoknak. Jelentős tanulmánya *Az erdélyi próza Magyarországon* a *Híd* című folyóirat első évfolyamában 1927-ben jelent meg. 1932-től a Rádió Irodalmi osztályának főszerkesztője lett. 1946-ban elbocsátották, politikai nézeteiért meghurcolták.

⁷ Az Erdélyi Szövetség 1939-ben 54 különböző egyesületet tömörített. Ezek közé lépett a SZEFEHE, de a csatlakozással önállóságát nem adta fel.

⁸ Rajk László belügyminiszter utasítására 1946. június 14-én azonnali hatállyal bezárták a Liszt Ferenc téri Székely házat.

⁹ A tájékoztató írást a sajátos hangvétele miatt kell figyelemre méltatni: „Legyen a tiétek minden áldás riadó ösökök, kik dobnak egészségtek megfáradt erejét Hadúr elé vittétek Áldozatra. Harcba, becsületben előjáró nemzetiségfők elől botokkal, okos Táltoasitok áldozó hitűkkel vezettek, kormányoztak, indítottak ezer évek elébe...A munka vége messzi, de közel sok a tennivaló, s azért a földért a verejték se kár. Hát hulljon a verejték, hulljon a vér is, minden cseppjében egy új mag kél ki, minden új mag az erdői sokasítja. Incze Antal: *Szeffe* című írása az *Új Élet* 1922. május 21-i számában jelent meg az előző napi ünnep, a *nagyáldozat* élményével.

„áldozati“ (pénzügyi) feladatokra. János Áron közgazdász vállalt felelősséget az anyagi lét megteremtéséért, Kolosváry-Borcsa Mihály akkor még katonaként „politikamentes nemzetvédelem” eszme kidolgozására vállalkozott,¹⁰ Zakariás Gergely Sándor, a művelődésügyi szakértője a művészet ápolásáért volt felelős. Előzménynek tartották a hivatalos keretet nem öltöt, Bándy Árpád, Antal Dezső, Farkas Imre, Zakariás Árpád és János Áron által 1918/1919-es tanévben kitervelt diákszövetséget. A felsorolt személyek közül többen jelentős szerepet vállaltak a két világháború közti évek közügyeiben.

A nyilvános bemutatkozás egyik emlékezetes alkalmá 1922. március 26-án volt a Budai Vigadóban, ahol védnökséget vállalt Horthy Miklós, Bethlen István és Teleki Pál. Ezt megelőzően a március 15-ei megemlékezésen az Ébredő Magyarok Szervezetével együtt ötvenezer embert megmozgató ünnepség szervezésében vállalt feladatot. A SZEFEH tevékenysége széles körű volt, de leginkább a kulturális eseményekre vonatkozó információk maradtak fenn, amelyekről az *Új Élet* rovata, a „Szeffe Hírek” tanúskodik. Közvetett írárok szólnak az egyesület segítő tevékenységéről, pl. az érettségi előtt álló hontalan fiatalok elszállásolását kollégiumok létesítésével oldották meg. Egy-egy ilyen lakóhely kialakítása, felavatása a szervezet keretein túlmutató esemény volt, amelyet Bethlen István, Teleki Pál személyes jelenléte is mutat.¹¹ 1922-től Szegeden a SZEFEH működtette a Bethlen István fiúkollegiumot, amelynek felavatását maga a miniszterelnök, Bethlen István megtisztelte. Az egyetemisták számára szálláshelyet kerestek,¹² a szülőföldről kitiltottaknak az útlevelek megszerzésében hivatalosan jártak el, tankönyvek vásárlását az ajándékozónak adott tanácsokkal igyekeztek könnyíteni, a betegeknek orvosi felügyeletet, ellátást szerveztek, a szünidőben nyári munkát ajándottak és más egyéb módon karolták fel az idegenbe került, családi háttér nélkül maradt fiatalokat. Ezekről a látszólag apró, de az emberek életét alapvetően meghatározó eseményekről kis hírek tanúskodnak az *Új Életben*.¹³

Az egyházaktól, társadalmi szervezetektől független egyesület eredményeiről adott áttekintést húsz év távlatából Csanády György *A májusi nagyáldozat* című könyvében. Ez a mű valójában egy rituális forgatókönyv a két évtizeddel korábban kitervelt egyesületi ceremónia lebonyolításához. A címlapon 1921-es évszám olvasható, és valóban az eredeti alkotást tette közzé kiegészítve a bevezetővel és krónikás adatokkal. A záró fejezet kronológiai rendben ad hírt a „nagyáldozatokról”. A mai tudásunk szerint a SZEFEH tevékenységéről ez a kiadvány ad legsokoldalúbb tájékoztatást, amit az újságok híradásaival, visszaemlékezések felhasználásával egészítettünk ki.

Nem kétséges, hogy a SZEFEH létrejötte szorosan összefügg az első világháborút lezáró Párizs környéki békeszerződéssel, pontosabban a trianoni döntéssel. Magyarországról leválasztott területeken a magyar nyelvű állami felsőoktatási intézmények megszüntetése a diákok és tanárok között méltánytalanságot, általános mozgalmat váltott ki.¹⁴ A revízió nyílt fel-

¹⁰ Kolosváry-Borcsa Mihály 1896-ban született Kolozsváron, a katonai pályáját a Trianoni békeszerződés után feladta, és a két háború közti időszakban elismert sajtópolitikus lett. Az Imrédy kormányban vállalt sajtóigazgatói munkája miatt 1946. december 6-án a Népbíróság halálra ítélte, kivégezte.

¹¹ Bethlen István és Teleki Pál a SZEFEH rabonbánja volt, vagyis legfőbb tanácsosként, vezetőként tisztelték. Bethlen István iránti megbecsülést jól mutatja Szegedy Maszák Aladár személyes hangú visszaemlékezése, aki szerint a békekoncepciót illetően ő volt „Magyarország leghatalmasabb Embere”. *Szegedy Maszák Aladár: Az ember ősszel visszanez...* Bp., 1996. 150. old.

¹² Szegeden nyílt meg a Bocskai Kollégium 1928-ban, amelyet állami segítséggel létesítettek a menekült fiatalok részére.

¹³ A rendelkezésekre álló adatok szerint a szervezet független volt a felekezeti különbségektől. Bármilyen vallású csatlakozhatott. Társadalmi tagozódástól is elhatárolódott, és a megnevezés ellenére nemcsak diákok, hanem idősebbek is tagok lehettek, a nem értelmiségi területen dolgozókról érdekeik kapcsán egy-egy rendezvényről szóló tájékoztatás ad hírt.

¹⁴ *Dümmert Dezső: A nemzethalál víziója és Trianon.* In: *Trianon Kalendárium. Trianon Társaság.* Bp., 1998. 11. old.; *A román irredentizmusról, a gyulafehérvári határozatról a trianoni események visszhangjáról.* *Mikes Imre: Nagymagyarországtól Nagyromániáig* (Brassó, 1931.) Sepsiszentgyörgy. Káláka Könyvek 1996. A rendszerváltás előtt megszaporodtak a hivatalos történelemírással szembenálló vélekedések, amelyek tényekre alapozva más látásmódot hirdettek. Vö.: *Függelék Nemeskürthy István Édes Erdély című dokumentumjátékához. Nemeskürthy István: Édes Erdély.* Erdélyi Krónika, 1916–1967. Dokumentumjáték. Szabad Tér Kiadó. Bp., 1988. 107. old.

vállalására vall, hogy a háborús eseményeket a békeszerződést történészek, politikusok, katonák, szakmai szempontok szerint interpretálták. Bár a székely egyetemistákat és főiskolásokat tömörítő egyesület 1921-ben jött létre, már egy éven belül 12 nagy csoportot, „nemzetsegét” hozott létre, ami kibővült a délvidéki és felvidéki diákok csoportjaival. A központ Szegeden volt, nem véletlen hiszen a trianoni békeszerződés értelmében megszüntetett kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem tanári karának, diákjainak egy része Szegedre települt. A székelye ennek ellenére Budapesten működött a Deák tér 2. sz. alatt. Az egyesület legfelsőbb szerve a Nemzetsegfők Tanácsa volt. Az első ülésre 1921. április 29-én került sor. Vidéken alapszervezetek tevékenykedtek, elsősorban egyetemi városokban: Debrecenben, Szegeden, Keszthelyen, Mosonmagyaróváron. Az alábbi területi szervek megalakulásának időpontjáról vannak adatok: 1921. október a Szegedi SZEFE (vezetője: Incze Antal), 1922. február Soproni SZEFE (vezetője: Mildschütz Gyula), 1922. május Debreceni SZEFE (vezetője: R. Sánta István), 1922. szeptember a Keszthelyi SZEFE (vezetője: Radnóti István), 1922. október a Pécsi SZEFE (vezetője: Gelei Kálmán), 1923. április a Magyaróvári SZEFE (vezetőjét nem ismerjük).

Az országhatár túlsó oldaláról érkező egyetemisták és főiskolások szervezeti összefogására szintén a SZEFE vállalkozott. Így 1922–1923-ban létrejött a SZEFE Területi Szövetsége, ami három egységet tömörített: Délvidéki EFHE, Felvidéki EFHE és a Vidéki SZEFE. A „Szefhek Országos Szövetsége először 1922. december 8-án ülésezett Budapesten.

Azok a fiatalok, akik a kolozsvári egyetem megszüntetésére vonatkozó döntés ellen írásos tiltakozást nyújtottak be és aláírásukkal igazolták szembenállásukat, Romániában nem kívánatos személyek lettek. Hazatérésüket nemcsak az okmányok hiánya, hanem a kitiltás is nehezítette.¹⁵ A szülőföldről eljött, kitiltott egyetemisták számára nemcsak összetartozástudatot, a hazához való hűséget jelentette az egyesületi tagság, a rendezvényeken való részvétellel, hanem segítséget a mindennapi ügyek intézésében. Az egyesület vezetői sokféle programmal, személyes odafigyeléssel, részben anyagi támogatás megszervezésével álltak a sokféle problémával küszködő fiatalok mellé. A szülőföldről való elszakadás, a családi háttér hiánya, a kapcsolatrendszer nélkülözése miatt a civil szervezet eme formája programokon túlnövő jelentőségű volt.

A SZEFE gazdasági, jóléti, nemzetvédelmi és kultúrpropaganda osztályának vezetője Szász Béla volt, aki 1922 áprilisában kezdte ilyen irányú tevékenységét és 1922. október 25-én nyújtotta be tervezetét a Tanácsnak. A szervezeti, gazdálkodási feltételek rendezésének egyik következményeként 1922–1923-ban Baránszky László¹⁶ egy cipőkészítő és bőrdíszmű üzem támogatásával megszervezte a SZEFE gazdasági osztályát. A külügyi osztály irányítását 1926-tól Tamás András vezette, amire a bonyolult határátlépési tiltások miatt volt szükség. Volt segélyezési csoportjuk, amelyet a Sicula gazdasági és kereskedelmi Rt. jótékonyágával lehetett működtetni.

A SZEFE a rövid kezdeti időszakról eltekintve 12 „nemzetsegből” állt. A nemzetseg szót tudatosan használták, de jelentése szélesebb, mint ahogyan a szakirodalom ismeri.¹⁷ Lényegében az erdélyi székelyek, megyék nevéhez kapcsolódva a történeti-területi tagolódásra épült, figyelemmel, mely vidékekről kerültek át nagyobb számban egyetemisták, főiskolások, útkereső fiatalok. Így volt Aranyosszéki, Barcasági, Bihari, Csíki, Háromszéki, Kolozsvári, Küküllő-menti, Olt-menti, Marosszéki, Szatmári, Szilágysági, Udvarhelyi nemzetseg, amelynek megalakulási idejét, szervezőjét feljegyezte a krónikás. Eszerint a barcasági csoport alakult legelőbb, amit a SZEFE elődeként tartottak számon, és 1918 szeptembere óta létezett

¹⁵ Személyes érintettségből tudom, hogy édesapámat Kriza Kálmánt más háromszáz diákkal, tanárral együtt utasították ki Erdélyből, és öt éven át nem volt módja özvegy édesanyját meglátogatni, testvére temetésére hazatérni.

¹⁶ Baránszky Jób László (1897–1987), később irodalom-esztéta ifjúkori szegedi kötődésének egyik bizonyítéka.

¹⁷ A SZEFE racionális szervezeti felépítettségével párhuzamosan egy irreális történeti múltat hangoztatott. Ennek szellemében a csoportok „nemzetsegbe” tömörültek, a székely rendtartástól függetlenül adták a címetek: lófő, öreg lófő, góbé, gyalog székely elnevezéssel. A hazatérést a mítikus történeti mondahős személyével hozták kapcsolatba és Csaba királyfi csodáiban bízva hirdették a visszatérésbe vetet hitet.

Antal Dezső irányításával. 1921-ben mind a 12 nemzetség megalakította a maga önálló szervezetét, élén nemzetségfőkkel, akik együttesen alkották a Főtanácsot.

Aranyosszék nemzetség	1921. IV. 23.	Incze Antal nemzetségfő
Barcaság nemzetség	1918. IX. 10.(?)	Antal Dezső nemzetségfő
Bihar nemzetség	1921. IV. 19.	Hargittay János nemzetségfő
Csiki nemzetség	1921. IV. 11.	Gegesi Kiss Péter nemzetségfő
Eryed-Küküllő nemzetség	1921. IV. 26.	Varga Péter nemzetségfő
Háromszék nemzetség	1921. IV. 10.	Vajna Béla nemzetségfő
Hunyad-Olt nemzetség	1921. IV. 21.	Mózes Sándor nemzetségfő
Kolozsvár nemzetség	1921. IV. 23.	Incze Antal nemzetségfő
Marosszék nemzetség	1921. IV. 23.	Radó Gergely nemzetségfő
Szatmár nemzetség	1921. X. 2.	Mészáros László nemzetségfő ¹⁸
Szilágyság nemzetség	1921. IV. 11.	Újfalvy Ernő nemzetségfő
Udvarhely nemzetség	1921. V. 25.	Fazekas János nemzetségfő

Az egyesület szerveződéséről, eredményeiről, a programokról és a feladatokról a „Szeffe Hírek” tájékoztattak.¹⁹ Az értesítő Puskás István állította össze, aki egyben a Collegium Transylvanicum ügyeit intézte, míg a technikai, művészeti kivitelezés Haász Sándor érdeme volt. A SZEFEHÉ kebelén belül működött 1923-tól az EFE, az Erdélyi Férfiak Egyesülete, illetve az Erdélyi Nők Egyesülete, 1925-től az idősebbek számára alakult az Öreg Lófők Testülete szintén nemzetségi rend szerint, ami a családok származási helyével függött össze. A SZEFEHÉ 12 nemzetsége minden évben csak egyszer találkozott „a májusi nagyáldozaton”, aminek időpontját, helyét közzétették az újságban, a személyes kapcsolaton túl így hívták a tagokat, érdeklődőket. A rangmegjelölést illetően a székelyek körében ismert fogalmakat él-tették tovább, függetlenül attól, hogy a tagok valaha székelyek lettek volna. Az erdélyi magyarok ebben a szervezetben mindnyájan székelyek lettek. A legrangosabb vezető volt a *rabonbán*, a nemzetségfők a *lófők* köréből kerültek ki, akik közül az *öreg lófő* külön megtiszteltetést érdemelt. A *közsékelyek* közül kiemelkedtek a *góbék*, *öreg góbék*. A társadalmi tagolódást a Csiki Székely Krónika szellemében éltették, amiről Kőváry László, Székely Károly és nyomukban Orbán Balázs szólt.²⁰

Az egyesület gazdag programjáról a SZEFEHÉ hetenként, kéthetenként megjelenő újsága az *Új Élet* adott hírt. Ebből követni lehet azt az eseménysort, ami a szervezet külső mozgásterét jelentette. Elsősorban tudománynépszerűsítő előadás, politikai tájékoztatás, művészeti est, irodalmi műsor került a programba. Az *Új Élet* budapesti illetőségű szerkesztősége ellenére az előadások jelentős részét Szegeden tartották és az ott élő jeles közéleti személyek gondolatait lehetett meghallgatni. A néprajzkutatóknak nem lehet közömbös, hogy a székely népbaladáról Juhász Gyula költő egész estét betöltő előadást tartott, amit rövidítve az *Új Élet* közölte. Horger Antal a csángó és székely dialektusokról beszélt, Györffy István az alföldi településekről adott áttekintést. Az úrok között jelentős számban voltak erdélyi (partiumi) származásúak. Áprily Lajos, Erdélyi József, Kós Károly, Nyíró József, Reményik Sándor, Szabó Dezső, Tompa László és maga a szerkesztő Csanády György, aki rendszeres verses rovattal szerepelt, de a kevéssé ismert prózai művei is itt jelentek meg.

¹⁸ A partiumi egységek viszonylag később szerveződtek egységgé. A szatmári csoport Bihartól vált külön.

¹⁹ Egyetlen közkönyvtár sem rendelkezik az *Új Élet* teljes állományával, így a hírek is esetlegesen maradtak fenn.

²⁰ *Kőváry László: Erdély régiségei.* Pest, 1854; *Szabó Károly: az 1533. székely krónika hitelességének védelme.* (Új Magyar Múzeum 1854.) In: *Bencsik Gábor* i. m. 64–133. old.; *Orbán Balázs: A Székelyföld leírása* I. Pest, 1868. A sokat vitatott Csiki Székely Krónika latin szövegét és 1796-os Aranka György által készített magyar fordítást a tárgykörhöz tartozó tanulmányokkal együtt Bencsik Gábor tette közzé. *Bencsik Gábor* (szerk.): *Csiki Székely Krónika.* Szabó Károly, Balássy Ferenc, Ipolyi Arnold, Szádeczky Lajos és Szöcs István tanulmányaival. Budapest, Magyar Ház, 2000. Történeti Etimológiai Szótár a székely tisztségviselők nevével kapcsolatban a Székely Krónikát nem említi. A krónikás mondahagyományt a Székely Krónika kiegészítette és ennek széles körben elterjedt változatait a XIX. századi folklor gyűjtesek tanúsítják, miközben egyre nyilvánvalóbb a hivatalos történetírással való szembenállás.

1921 augusztusa és októbere között a SZEFE több tagja, a Mikó zászlóalj keretében részt vett a nyugat-magyarországi „felkelés”-ben. A Mikó zászlóalj 800 fős volt, és katonai szolgálatra vállalkozott, célja Magyarország integritásának megvédése volt. 1921. augusztus 23-án alakult meg Kolosváry-Borcsa Mihály és Incze Antal vezetésével a SZEFE szervezeteiként. Arról is szól a híradás, hogy 1921 szeptemberében Edes Gyula, a zászlóalj katonája Budaörsön megsebesült, de a Mikes zászlóalj szerepléséről ezen esemény után nincs hír, csak „katona-politikától mentes” tevékenységet említenek a források.

A rendelkezésre álló adatok szerint a kulturális rendezvények álltak az előtérben. Az irodalmi, művelődéstörténeti esteken szerepet kapott a néptánc. Megalakult a *Csüddöngölő* táncegyüttes, akik 1925 után gyakori szereplői a SZEFE programoknak.²¹ A csüddöngölő csoport vezetője 1934 januárjától Mörzsi László és Dabóczy Mihály maroszéki nemzetségből valók voltak. Az irodalmi estek gyakoriságáról nincs képünk. Előfordult, hogy hetente több találkozót szerveztek, máskor hónapok múlnak el híradás nélkül.

Csanády György 1928-tól rádiós műsorok szerkesztője lett, először az erdélyi estek sorozattal tűnt fel 1932-ben. A rádió 70 évvel ezelőtti szerepét ma nehéz megérteni. Akkor társadalmi esemény volt a rádió műsora, és egy-egy összeállítás széles körökhöz eljutott, visszhangja jelentős volt. E programok hatására a SZEFE iránti érdeklődés is megnőtt. 1925-ben a Liszt Ferenc térten létrehozták a *Székely Kulturházat*, amelyet később *Székely háznak* hívtak és elsősorban a népi díszítőművészet tárgyait mutatták be.²² Az ott készített hímezések és faragványok az együttes munka során a baráti kapcsolatok alakulásában játszottak szerepet. A *Székely ház* helyet adott az irodalmi rendezvényeknek, amelyre korábban a Szentkirály utcai Tanítók Házának nagytermét vették igénybe.

1923-tól jelentek meg a SZEFE könyvek. Kezdetben a könyvkiadás nagy anyagi terhet jelentett, a szerzők és barátaik adták össze a nyomdai költségeket. Később – társulva a Révai Kiadóval – mind több kötetet adtak ki. Két jelentős sorozattal léptek az olvasók elé, amely közül az egyik a magyar, a másik a világirodalom alkotásait vitte az olvasni vágyók elé.²³ Az eltelt két évtized alatt a SZEFE tagok száma, a rokonszenvezők, barátok köre megnőtt, jelentősége kiteljesedett, amit a második bécsi döntést követően lehetett tapasztalni.

A májusi nagyáldozat

Az „áldozat” a Székely Krónika szerint „a nagyobb dolgokról szóló tanácskozás” alkalma volt.²⁴ A májusi nagyáldozat ebben a szellemben a SZEFE tagok évenkénti nevezetes eseménye volt, egy rituális keretbe öntött ünnep, ahol a szervezet működéséről számot adtak, szóltak az oktatással, művészetekkel, pénzügyekkel, külföldi kapcsolatokkal foglalkozó részleg eredményeiről.²⁵ A találkozáshoz egy szép, emlékezésre méltó színpadszerű rendet, saját színházterületükben „misztériumjátékot” alkotott Csanády György, amelynek szövegét megvalósítására sohasem került sor. A ceremóniát kiegészítésként zenét Mihalik Kálmán szervezte.²⁶ Az évenkénti beszámolást maguk nyelvén *számadás*nak nevezték. A rítushoz hozzátartozott a hun–magyar–székely rokonság eszméjének hirdetése, a Hadúr előtti tisztelgés, a Nap, a Tűz a

²¹ Az erdélyi néptánc iránti érdeklődés megelőzte a hazai *Gyöngyösbokréta* mozgalmat, de az 1930-as években az országos rendezvényeken együtt szerepelnek.

²² A Liszt Ferenc tér 4. sz. alatt működő Székely Ház 1946-ig a SZEFE tulajdonában volt, amikor Rajk László belügyminiszter utasítására bezárták. Vö.: *Böke György: Székely Ház Budapestben. Honismeret* 2001/3. 64–68. old.

²³ A SZEFE könyvek között sok klasszikus mű újra kiadására került sor, de a háború alatt német és orosz ellenes, radikális szellemű regények, versek hadi tudósítások is megjelentek, ami miatt mindkét sorozat a tiltott könyvek listájára került.

²⁴ *Balássy Ferenc: A rabonbánk áldozatai, s a székely nemzet gyűlései. (Új Magyar Múzeum 1854.); In: Bencsik Gábor i. m. 2000. 134. old.*

²⁵ A program lebonyolításáról tájékoztató olvasható az *Új Élet* 1922. május 22-i számában.

²⁶ Mihalik Kálmán 1896-ban Oravecbányán született, orvosi pályára készült, de elsősorban zongoratanári, újságírói munkát végzett. Fiatalon 26 évesen 1922. szeptember 6-án halt meg Szegeden. Életéről, tevékenységéről egyetlen lexikon sem szól. Emlékét a nevével elnevezett társaság őrzi, amiről hírt adott az *Új Magyarország*. 1992. május 26. „Tehetséges ifjak támogatására. Mihalik Kálmán Alapítvány.”

(szülő)Föld előtti tiszteletadás.²⁷ Ennek jegyében zajlott a „*lustrum*”, vagyis az elnök által összegyűjtött adatok felsorolása, amit „*fegyvergyakorlat*”-nak, más néven „*a lélek próbája*”-nak is mondták, hiszen a sikertelenségeket éppen úgy elmondták, mint az eredményeket, mind-mind „a lélek megerősítésére”. A rendezvényeken hűsz éven át elsősorban a SZEFE tagok vettek részt, vagyis elvileg zártkörűek voltak.²⁸ A második bécsi döntés után, amikor Felvidék után Erdély egyes részeit Magyarországhoz csatolták, minden érdeklődő számára nyilvánossá lettek a találkozó és a szerző az 1921-ben leirt forgatókönyvet maga adta ki eredeti formában.

A találkozók ünnepélyességét emelte a látványosság és a gondosan kitervelt, szakralizációt képviselő szimbólumrendszer. Volt saját zászlójuk, ruhájuk, matrikulumuk stb. A zászló fehér abaposztóból készült, amire késsel és arannyal írták az egyesület nevét, címerét.²⁹ Az alapító 12 nemzetség szalagját a zászlórúdra kötötték. A címerük, jelvényük: kék mezőben véres kard, amelynek bagoly a markolata; jobb válla felett hold, bal fölött nap. Ezt Kákai Szabó György tervezte. A megjelenteken székely ruha vagy legalább ahhoz tartozó jelkép (szalag, bot) volt. A matrikulumból olvasta fel az elnök a fontosabb eseményeket, megemlékezve az eltávozottakról, köszöntve az újszülötteket, bejelentve a közösséget érintő eseményeket. Például: „1941. IV. 3. Ezen a napon halt meg széki gróf Teleki Pál az EFE örökös elnöke a SZEFE rabonbanja, a székelység és magyarság vezetője és tanítója, az erdélyi részek Székelyföld felszabadítója az Úrnak tudhatatlan, de mindentudó akarataból, hogy életének példája és életének áldozata népünk s hazák megmaradásának váltsága legyen.”³⁰

Az eredeti elképzelés szerint bonyolult rituális ünneplés volt a májusi nagyáldozat, amelyet naplementekor a tizenkét nemzetségbeli „széktartók”, „pohárnokok”, „kincstartók” a főceremoniás vezetésével bonyolítanak. A bevonulás, helyfoglalás után hangzott fel a bevezető ének, majd a székelyek régi történetét Attilára emlékezve elvénítették fel. Ezt követte „a székelyek új-története”, a tizenkét nemzetség aktuális eredményeinek felsorolása. Minden egyes nemzetség fogadalmat tett és esküvel erősítette meg a szülőföldhöz kötődést.³¹ A beszámolókat újabb énekek követték. A visszaemlékezés, a találkozás, a hazához való hűség megvallása látványos formát öltött, és így érthető, hogy a májusi nagyáldozatra készülés minden év legfontosabb eseménye lett a sok apró, aktuális tevékenység mellett.

A rítusnak határozott célja volt: az „ősi” magyarságtudat ápolása. Ezt szolgálta a *Székely himnusz* is, amelynek szövege a hun-magyar mondára utal, Csaba királyhoz, a visszatérő hős-höz fordul a nép felemelkedése érdekében. A nehéz sors, a bajokkal terhes jelen és a jobb jövőért szóló fohász a későbbi időben a SZEFE-től független körökben informálisan a magyarságtudat, az Erdélyhez tartozás jelképe lett.

Csanády György két évtizedre visszatekintve huszonekét találkozót tartott számon. Volt, amikor egy évben több városban is volt „nagyáldozat”, de nem minden évben került megrendezésre, részint a rossz időjárás, részint a történelmi események okozta gondok miatt.³² Rendezvények rendje: 1. 1922. május 20. Aquincum (elnök: Csanády György); 2. 1923. május 10. Szeged (elnök: Gidófalvy Pál); 3. 1923. május 25. (elnök: Asztalos Miklós); 4. 1923. június 3. Zugliget (elnök: Szász Béla); 5. 1924. május 24. Zugliget (elnök: Gombás Tibor); 6. 1925. május

²⁷ Csanády költészetét verseskötetei kapcsán méltatták, de akkor még nem lehetett ismert a nagyáldozat dalszövege. Mégis úgy gondoljuk, hogy Bisztray Gyula joggal tartotta Ady követőnek Csanádyt. *Bisztray Gyula: Az újarúci poéták. Magyar Szemle, 1930. 3. old.*

²⁸ „Akik nem ismerték ... (a nagyáldozatot) pogánysággal, fehérül-áldozással csúfolták ceremóniáinkat. Ez ellen sohasem védekeztünk, mert sohasem beszéltünk róla.” (*Csanády György: i. m. 1941. 4. old.*)

²⁹ „1923-ban varrta a Szeffe zászlóját fehér abroszposztón késsel-arannyal szentistváni Nemes Irma” Csanády György későbbi felesége. (*Csanády György: i. m. 1941. 27. old.*)

³⁰ *Csanády György: i. m. 1941. 30. old.*

³¹ A szülőföldhöz kötődés mély emberi hátterét bizonyítja, hogy az egykori tagok évtizedekkel később végrendeletükben kérték, haláluk után a testük otthon, a szülőföldben nyugodjék, nem kis gondot okozva az utódoknak Ceaușescu uralma idején.

³² „Mikor a legtöbben voltunk ezertizennyolcan, mikor legkevésbéen kétszázötvenen vettünk részt a Nagyáldozaton. De majdnem minden esztendőben megtartottuk ezt a májusi ünnepet, s az újból és újból összekovácsolt, s az jövőre mindig új erővel elhatárással töltött meg minket.” (*Csanády György: i. m. 1941. 7. old.*)

17. Debrecen (elnök: Jankó András); 7. 1925. május 17. Zugliget (elnök: Radnóti István); 8. 1926. május 13. Szeged (elnök: Gálffy Imre); 9. 1926. május 16. Zugliget (elnök: Dániel Áron); 10. 1927. május 26. Zugliget (elnök: Nagy Béla); 11. 1928. május 17. Zugliget (elnök: Balázs Dániel); 12. 1929. június 1. Zugliget (elnök: Csintalan József); 13. 1930. május 31. Zugliget (elnök: Vernes Gyula); 14. 1931. június 6. Zugliget (elnök: vitéz Balázs Dániel); 15. 1932. június 4. Zugliget (elnök: Mester Miklós); 16. 1933. június 3. Zugliget (elnök: Végh Győző); 17. 1934. május 6. Uránia Színház (elnök: Móricz László); 18. 1936. június 20. Horány (elnök: Antal István); [1936-ban elmaradt a rossz idő miatt]; 19. 1937. június 5. Zugliget (elnök: Szabó Dénes); 20. 1938. június 18. Zugliget (elnök: Szabó Dénes); [1939-ben elmaradt a történelmi idők zavarai miatt (elnök: Holló Ferenc)]; 21. 1940. június 1. Zugliget (elnök: Biró István); 22. 1941. május 22. Zugliget (elnök: Csanády György).

A májusi áldozat egy fiktív, ősi székely egység létezéséből indult ki, feltételezve azt a történelmet, amelyről egyes folklór adatok és a Székely Krónika szólt. Az összetartozástudat ebben a hitben rejtett, ehhez alakították rítusait. A tisztelet a Hadúrnak szólt és a székelységben akkor még ismert társadalmi rendet elevenítette fel. A „Nemes Székely Nemzetnek Constitutiója”³³ száz év alatt nem merült feledésbe, és tudták, hogy ők honnan jöttek „hol hajdan hős Attila tanyázott s ítéletszót mondtak tisztes rabonbáknak”.³⁴ Legenda övezte a Székely Krónikát, ahol a lófóket, a székelység vezetőit megbecsülték és rabonbán szava szent volt.³⁵ A rendezvény színhelye az eredeti elképzelések szerint csak a szabad ég alatt történhetett, erdőben, hegyoldalon, amely alkalmas a csoportok elhelyezésére, a tűzgyújtásra, a tervezett látvány kivitelezéséhez.³⁶ A tűzgyújtás lényeges eleme volt a szabaterzi találkozásoknak. Csanády azt írta: „A tűz a rítusnak és a kellemes együttlétnek fontos része.” A felsorolt listából azonban kiderül, hogy nem volt erre mindig alkalom, lehetőség, és a könyvben megfogalmazott ritualizált találkozó minden alkalommal másképp alakult. A külsőség, a rituális mozgás, a zászló behozatal látványossága, hasonlított más országos vagy egyházi ünnepséghez.

A kimondott, a megfogalmazott cél az erdélyi magyarság összetartozás tudatának ébrentartása, megerősítése volt. Ezért ismételték el minden évben a hun–magyar eredetmondát a székelység ősiségét bizonyítva, és ezért tekintették át név szerint az eltávozottak és újszülöttek sorát, az adott év nevezetességeit. Nincs egyetlen hiteles beszámoló az ünnepről, nem tudjuk, hogyan zajlott le valójában a nagyáldozat, de a tervezett misztériumjáték és a megvalósulásról szóló rövid beszámolók közti különbség érzeteti az eltérést.

A Székely himnusz

Az országszerte ismert, különböző rendezvényen felhangzó, hivatalosan el nem fogadott közének, a *Székely himnusz* immár 80 éves, de a szakirodalom eddig mellőzte.³⁷ Az eltelt három generációnyi időben a *Székely himnusz* a folklór alkotások módjára terjedt. Maga a szerző is tudta, hogy a nagyáldozat szövegéből egy-két rigmus és ének nyilvánosságra került, és 1940-ben hozzájárult a terjesztéshez, amit a Rózsavölgyi Kiadó vállalt.³⁸ A női karra írt ének ekkor már rendelkezett zongora kísérettel, többszólamú férfikarra írt változattal. Az 1940 és 1944 között több kiadást megért közlésekben mindig *Székely himnusz*nak nevezi a szerző annak ellenére, hogy *A májusi nagyáldozatban* eredetileg *Kantáté* címet viselt és így írta le 1941-ben is, de már 1922-ben az *Új Élet*-ben Himnusznak nevezte a szerző.

Gyűjtési tapasztalatból, felmérések alapján mondhatom, hogy a társadalom egy csoportja egyáltalán nem tud semmiféle *Székely himnusz*ról, más része tudatosan elhatárolódik tőle, mondván, Himnusz csak egy lehet, amit Kölcsey versére Erkel Ferenc írt. Az elhatárolódók érvelései között szerepel, hogy Csanády György verse, Mihalik Kálmán zenéje sem poétikai

³³ *Székely Károly*: A nemes székely nemzetnek constitutiója. Pest, 1848.

³⁴ *Bencsik Gábor*: i. m. 2000. 276. old.

³⁵ *Szabó Károly*: i. m. 2000. 87. old.

³⁶ A legtöbb rendezvényt Zuglóban a Disznófő forrás mellett tartották.

³⁷ A II. világháború utáni szakkönyvek közül egyedül Az új magyar irodalmi lexikon szerzője vállalta, hogy Csanády György költő művei között megemlítsa a *Székely himnusz*t. M. Pásztor József: Csanády György. In: Új Magyar Irodalmi Lexikon. (Főszerk.: Péter László) Bp., 2000. 373. old.

³⁸ *Csanády György–Mihalik Kálmán*: Székely himnusz. (1921-ben írta szövegét Csanády György, zenéjét Mihalik Kálmán.) Rózsavölgyi K. Bp., 1940.

sem zenei szempontból nem méltó a figyelemre. Ezen túl az elhatárolódást személyes élmények tovább motiválják. Így például: „Jellemző, hogy a szóban forgó dal nem a Székelyföldön született, hanem Budapesten. Mind a szövegírója (...) mind a zeneszerzője (...) olyan magyar volt, aki az impériumváltozás után nem vállalta az új sorsot, hanem áttelepült az anyaországba... A ki tudja merre... kezdetű ének a nemzettrész Trianon utáni tehetetlenségűtadát fejezi ki, azt a szorongató érzést, hogy rajtuk már csak Csaba király és Isten segíthet.”³⁹ Az élítelők sorába tartozók szerint képzavar a porladó szikla, a „népek harcának zajló tengere” felidézése, ismét mások zenei fogyatékosra hivatkozva énekelhetetlennek tartják és elhatárolódnak Csanády–Mihalik személyétől.⁴⁰ A társadalom harmadik része a csíksomlyói búcsúéneket tartja székely himnuszoknak, amelyet Bartók Béla *Este a székelyeknél* című szerzeményére énekelnek.⁴¹ Ezen kívül van egy igen jelentős társadalmi réteg, amelyik közösségi összejöveteleken, politikai indíttatású rendezvényeken, vagy éppen családi események alkalmával szívesen énekl a *Székely himnusz*t. Az sem lehet közömbös, hogy Erdélyben négy év kivételével mindig tiltották előadását, sőt büntették azt, aki énekelte. Amikor 1941–1944 között az iskolákban kötelezővé tették a cseppet sem egyszerű ének megtanulását, csak ártott a népszerűségének. Magyarországon a két háború közti időszakban a társadalom szűk rétege ismerte a *Székely himnusz*t. Visszaemlékezések tanúskodnak arról, hogy a cserkész találkozókon énekeltek azok is, akik nem voltak tagjai a SZEFFH-nek. Hasonlóképpen énekeltek más Erdélyi Szövetséghez közelállók. A *Székely himnusz* két háború közti terjedését a cserkészeten túl az erdélyi származású értelmiségiek segítették. Ismerték és énekeltek nevezetes ünnepeken úgy, ahogyan az a himnusz megilleti. Így például egyik Dunántúlon élő erdélyi származású család visszaemlékezése szerint Szilveszterkor rendszeresen elénekeltek a *Székely himnusz*t.

Erdélyben tiltott, irredenta ének volt. Visszaemlékezések tanúsítják, hogy csak titokban, szűk körben énekeltek az ellenállás kifejezéséeként. Csak azok tudták, akik körében a revízió iránti igény is élt. Vallomás szól arról, hogy a Kalot (Katolikus Legényegylet) eucharisztikus konferenciáról hazamenő tagjai tudatosan terjesztették Erdélyben. 1940 után, a bécsi döntést követő néhány évben az észak-erdélyi iskolákban ugyan több helyen kötelezővé tették az iskolai éneklést, és élnek még azok a hajdani tanulók, akik a nehéz dallamot hamisan énekeltek, mások előtt nevetségessé válva. Emiatt kialakult negatív érzés evitzedek múltján sem tűnt el.

1946 után mindkét országban a tiltott énekek listájára került, és csak illegális úton terjedhetett. Népszerűségét az amerikai magyarok segítették. A rossz minőségű hazai másolási lehetőségek mellett, tetszetős kivitelű szórólapok jelentek meg dallammal együtt, többnyire Magyarország területének 1914 előtti kontúrjával. Énekes könyvekben nem kapott helyet a rendszerváltozás előtt. Utána is először egy népszerű dalokat tartalmazó 1992-ben keletkezett kiadvány közölte.⁴²

A *Székely himnusz* születésének körülményeit, előadási alkalmait, társadalmi fogadtatását és az ettől elválaszthatatlan társadalmi háttérét a SZEFFH működésének ismerete nélkül nem lehet kellőképpen bemutatni, mert a Trianon utáni magyar történelem érzelmi megítélésével függ össze.⁴³ A 45 éven át élt történelemszemlélet átalakulásának egyik jele, hogy megnőtt a

³⁹ László Ferenc Új Ember Magazin, 2002. május 23.

⁴⁰ 1990 után az erdélyi lapok több ízben tájékoztattak a Székely himnuszról. Csergő Bálint: Az igazi székely himnusz. Romániai Magyar Szó. 1991. május 14.; Forni Tibor: A székely himnuszról. Romániai Magyar Szó. 1991. március 16–17.; Gellért Géza: Ki tudja merre, merre visz a végzet. Székelyudvarhely, 1995.; Kónya Ádám: Az igazi székely himnusz forrásai. Romániai Magyar Szó. Bukarest, 1994. szeptember 11. 12. Gábor Dénes: Gondolatok a Székely himnuszról. Székelyudvarhely, 1998.; Gábor Dénes: Mítosz és valóság. Kolozsvár, 2000.

⁴¹ A Bartók-dallamra énekel székely himnusz szövege: 1. vsz.: Ó én édes, jó Istenem, / oltalmazóm, segedelmem, / vándorlásban reménységem, / inségemben lágj kenyerem. 2. vsz.: Vándor fecske sebes szárnyát, / vándorlegény vándorbohját / vándor székely reménységét / Jézus áldd meg Erdélyét népet. 3. vsz.: Vándor fecske hazatalál, édesanyja fészke száll. / Hazamegyünk, megáld majd a / csíksomlyói Szűz Mária.

⁴² Kriza Kálmán: Ha dalolni támad kedvem. RealEx Kiadó. Bp., 1992. (A daloskönyv hét kiadást ért meg 2002-ig)

⁴³ Iskolásfűzeteken rendszeresen feltüntették a Trianon előtti és a „csonka” Magyarország határait, továbbá rigmusokkal szagallták a trianoni döntés elleni gondolkodást. Vö.: Unger Mátyas: A történeti tudat alakulása a középiskolai történelemkönyveinkben a századfordulótól a felszabadulásig. Tankönyvkiadó 2. kiad. Bp., 1979.

magyar sorskérdések között a Trianoni békeszerződés iránti érdeklődés. A kérdés aktualitását mi sem bizonyítja jobban, mint a témával foglalkozó szakkönyvek száma hirtelen megugrott, továbbá a Trianon Szövetség tevékenységét folyamatos figyelem kíséri, kiadványai népszerűek.⁴⁴ A történelemismeretek csak egy kicsiny része, amihéz annakidején a SZEFEHÉ mint civil szerveződés, és a rendezvénye, a májusi nagyáldozat kapcsolódik. A történelemteremtő, történelemápoló közösségösszetartó szervezetek közé tartozott a SZEFE, amiről ma alig lehet valamit tudni, noha a misztikus időkből eredeztetett székelység, a hun–magyar rokonság tudata, Attila örökségének eszménye a szervezettől függetlenül máig él a hivatalos történelemtanítás ellenére.⁴⁵ A *Székely himnusz* ebben az összefüggésben kapott teret, a messzi múltat idézve a XIX. századi eszméket éltetve egy újabb megfogalmazásban. Ezért lehetett a társadalom egyes rétegében a nemzet tudat kifejezője.

Csanády György hiteles tájékoztatása szerint az 1921-ben keletkezett verset a *májusi változatban* még kantátának nevezte és lány karra komponálta a zenét Mihalik Kálmán.⁴⁶ Első előadása 1922. május 22-én volt Budapesten, Aquincumban a májusi ünnepségen, ahol a zeneszerző is megjelent. Röviddel ezután, még ugyanezen év őszén már Himnusznak mondta a szerző az *Új Élet* hasábjain Mihalik Kálmán halálhíre kapcsán, a temetésről szóló beszámolóban. A névtelen szerkesztőségi cikk részletesen szól a zeneszerzőről, a temetésről, a résztvevőkről és itt közli először a *Székely himnusz* teljes szövegét: „Amíg koporsóját a sírba eresztették, jóbarátai igazán hulló könnyzáró közt a megboldogult szerezte székely Himnusz (!) eléneklésével búcsúztatták, hogy az kísérje azt, aki életében csak dalolni tudott, még szenvedésében is.” Hangsúlyozta a szerző, hogy az egész gyülekezet énekelt. Mivel a szerkesztő Csanády György volt, valószínű ő írta barátjáról a nekrológot és ő adta közre a *Székely himnusz* szövegét, és ő nevezte himnusznak és nem kantátának azt a verset, amint később a *májusi nagyáldozat* sajtó alá rendezések 1941-ben, az eredeti kéziratához ragaszkodva áll. Megjegyzendő, hogy az 1922-es kiadás egy-két helyen eltér a későbbi közlésektől.⁴⁷

A *Székely himnusz* tehát 1921-ben keletkezett, első megjelenése és himnusznak nevezése 1922-től datálható. Ez a szerző szóhasználata, tudatos vállalása, szemben azzal, amit eredetileg tervezett. Az 1941-ben közzétett szöveggényv egy ceremóniára vonatkozó elképzelést mutat be, azt, ami sohasem valósult meg. Csanády György három verseskötetet adott ki, és egyikébe sem vette fel a nagyáldozat verseit, de a Himnuszt népszerűségéről, ismertségéről tudomása volt. Módja lett volna a szövegen változtatni. A kéziraton később is apróságokat módosított. Megőrizte a pesszimista hangvételt, amit a természetes fájdalomnak tartott az elvesztett szülőföld miatti keserűségben gyökerezően. 1921-ben így állította a jövő elé a megmaradásba vetett hitet. Tudatos költői alkotás ez, hiszen lehetősége lett volna átírnit, és 20 év alatt költészete is sokat fejlődött, de Csanády György hű maradt az első szövegváltozathoz. Az apró különbségek között érdemes felfigyelni arra, hogy a hetedik sort háromféleképp írta: a „Fejünk a hullám százszor elborítja”, vagy „Fejünk az ár ezerszer elborítja”, vagy „Fejünk az ár, jaj, százszor elborítja”. Viszont sohasem írta le „Ne hagyj elveszni Erdélyt” kifejezést. Ez első sorban az amerikai magyarok körében terjedt el a 70-es években. Tény, hogy ma általában így énekelik Magyarországon is. Időközben változott a dallam is. A második sor leegyszerűsödött, első fele megismétli az első sort.

⁴⁴ Raffay Ernő: Erdély 1918–1919-ben. Tanulmányok. Magvető, Bp., 1987.; Raffay Ernő: Magyar tragédia. Trianon 75 éve. Püski Kiadó, Bp., 1995. Vö.: A Trianon Társaság gondozásában megjelenő Kalendáriumok. Romsics-Bertényi szerkesztette tanulmánykötet. *Romsics Ignác-íj. Bertényi Iván* (szerk.): Trianon és a magyar politikai gondolkodás. 1920–1953. Osiris, Bp., 1998. A revíziós gondolkodást mérlegető Zeidler összefoglalása. *Zeidler Miklós: A revíziós gondolat*. Osiris, Bp., 2001.

⁴⁵ A közelmúltban végzett népráji gyűjtések tanúsítják a hun–magyar rokonság, történelemismeret meglétét. Vö.: *Bosnyák Sándor: 1100 monda*. NKI. Bp., 2001.

⁴⁶ Csanády György: i. m. 1941. 2. old.

⁴⁷ A fiatal zeneszerző 26 évesen hunyt el 1922. szeptember 6-án. Az erdélyi fiatalok nagy csoportja búcsúzott tőle. Minden valószínűség szerint Csanády György a lap főszerkesztője, Mihalik személyes barátja írta a személyes hangú beszámolót. Az *Új Élet* 1922. szeptember 15-ei számának 11–12. oldalán olvasható először a *Székely himnusz* szövege, Himnusznak nevezve. A későbbi kiadással összevetve apró eltérések találhatók.

A folklórszerű variálódás az utóbbi 30 évben indult el, új változatok jöttek létre, kiegészítések születtek, miközben ellentmondásos vélekedés vette körül. A folklorizálódás során alapvetően nem változott a szöveg, de érdemes megfigyelni a módosításokat.

Csanády szerzeménye

Folklor változat

Ki tudja merre, merre visz a végzet
Göröngyös úton, sötét éjjelen.
Segítsd még egyszer győzelemre néped,
Csaba király a csillagösvényen
Maroknyi székely porlik, mint a szikla
Népek harcától zajló tengeren,
Fejünk a hullám százszor elborítja,
Ne hagyj el Erdélyt, Erdély, Istenem!

Vezesd még egyszer...
Csaba királyfi a
Népek harcának zajló tengerén
Fejünk az ár, jaj, ezerszer elborítja
Ne hagyj elveszni Erdélyt, Istenünk!⁴⁸

Alapvető lényeges különbség a záró sorban van: A folklór változatokban így énekelik: Ne hagyj elveszni Erdélyt, Istenünk! Csanády által gondozott három kiadás egyikében sem található ez. Tőle idegen az „elveszni” kifejezés, hiszen a megmaradás érdekében emelt szót.⁴⁹ Az amerikai Magyar Folklor Liga kiadásában *The Székely National Anthem: Dear Lord, Don't Let Us Lose Transylvania* címmel jelent meg, hangsúlyozva azt Erdély elvesztésére vonatkozó gondolatot.

A folklorizálódás másik folyamata a verstagolásban érhető tetten. Az eredeti vers nyolcsoros, felező tízes ritmusú, de a népdalok mintájára két négyesoros versként jelent meg, ráadásul a második rész refrén funkciót kapott. Az eredeti kotta ismétlést írt elő, de a folklorizálódás során a kiegészítésekhez fűzött refrénben ez a rész kiemelt szerephez jutott.

A második versszakot én 1976-ban hallottam először, valószínű az 1970-es évektől kezdett népszerűvé válni. Szerzőjét és a keletkezés idejét nem ismerem. Személyes élményből tudom, hogy a pittsburghi magyarok az 1979–1980-as években Csanády Györgynek tulajdonították a második versszakot és az alábbi formában énekeltek, meggyőződve, hogy az is az eredetihez tartozik:

*Ameddig élünk, magyar ajkú népek
Megtörni lelkünk nem lehet soha
Szülessünk bárhol, földünk bármely pontján
Legyen sorsunk jó vagy mostoha
Keserves múltunk – évezredes balsors,
Tatár s török dúlt, labanc rabigált
Jussunk e honban magyar-székelyföldön
Szabad hazában élni boldogan.*

A folklorizálódásnak újabb bizonyossága, hogy másik két versszak is született.

*Ki tudja innen merre visz a végzet
Országhatáron, óceánon át.
Jöjj hát királyunk itt vár a te néped,
Székely nemzeted Kárpát-bércen.
Édes Szűz Anyánk, könyörögve kérünk,
Mentsd meg e népet, véرزó nemzetet
Jussunk e honban magyar Székely földön
Szabad hazában éljünk boldogan.*

*Már másfél ezer év óta Csaba népe
Sok vihart élt át, sorsa mostoha.
Külső ellenség jaj, de gyakran lépte,
Nem értett egyet otthon sem soha.
Hős szabadságát elveszté Segesvár
Mádéfalvára fájón kell tekints
Földed dús kincsét népek élék, dúlják,
Fiaidnak sokszor még kenyérré sincs.*

Van a Székely himnusznak ún. „rövid” és „hosszú” változata. A hosszú változatban a Székely himnusz minden negyedik sora után a „Maroknyi székely...” kezdetű sorok refrénként hangzanak fel. Így valójában 12 négyesoros versszakot adnak elő a lényegében alig módosított Mihalík-féle dallamra.

⁴⁸ A 2. sor első szava *Borongós úton...* a Göröngyös út helyett, a 7. sorban ez áll: *Fejünk az ár, jaj, százszor elborítja...*, a 8. sor így alakult: *Ne hagyj el Erdélyt, Erdély Isten!* (Tehát nem úgy, mint később: *Istenem vagy Istenünk*.)

⁴⁹ A változtatások ellen tiltakoztak Csanády György gyermekei, és 1990-ben újra közzölték a hiteles szöveget. *Csanády András–Csanády Katalin: Székely himnusz*. In: 168 óra. II. évf. 1990. május 1. 17. old.

Magyarországon, Romániában a szocializmus idején tiltották előadását, és mind hajdan a szabadságharc utáni megtorlások idején büntették a Kossuth-nóták tütyülését, ezért is büntetés járt. 1945 után a *Székely himnusz* éneklése súlyos retorziókat vonhatott maga után. Később a rendszerrel való szembenállás kifejezéseként énekeltek a diákok, ha Erdélybe indultak kirándulni. Magyarságtudatukat akarták hangsúlyozni az Erdélyben sosem járt öregdiákok, amikor évfolyam-találkozókon borozás közben elénekeltek. A tiltás nyomán a rendszerváltás előtti években a magyarság összetartozás-tudatának kifejezőjévé lett. 1989-ben Nagy Imre temetésén a *Himnusz*, *Boldogasszony anyánk* és a *Szózat* után a *Székely himnusz*t énekelte a tömeg. 1990 decemberében a romániai események figyelői a Hősök terén énekkarral, hangszeres kísérettel tömegesen kiáltották: „Ne hagyj elveszni Erdélyt Istenünk”. Politikai kiállást fogalmaztak meg a *Székely himnusz* éneklésével, és érdektelenné vált ki a szerzője, milyen céllal íródott annak idején.

Folkloristaként meg kell jegyezni, hogy számos példa van a szerzői alkotások variálódására. Petőfi *Alku* című versének közel száz népdal variánsát jegyezték fel. Lévay József *Aradi nap* című költeményét sokáig csak szájhagyomány őrizte meg az Aradi vértanúk sorsát megannyi változatban. Csanády György verse is évtizedek óta közszájon forgó mű, amit bírálnak, kiegészítenek, átalakítanak, akár tudják ki a szerző, akár nem. Dolgozatom lezárása után hallottam a rádióban, hogyan kell a pesszimista hangvételű Csanády verset „kijavítani”. Ez azonban sem poétikai sem folklorisztikai szempontból nem minősíthető.

Kriza István

Vác zsidó emlékei

Vác, amint az közismert, püspöki székely. Ennek köszönheti felvirágzását, jellegzetes barokk arculatát, székesegyházát, diadalívét, hangulatos tereit. Ám, hogy a városnak a háború előtt jelentős zsidó polgársága volt, az idelátogatók mára kevés tanújelét látják. De még a helybelieknek is lehet nem egy rekvizitumot mutatni, amit alighanem csak kevesen ismernek. Ilyen a magas falakkal körülhatárolt és magánterület által elzárt kisváci zsidó temető régi sírköveivel, melyek alatt a város egykori polgárai – köztük neves személyiségek – nyugszanak. Ami viszont sokáig szembetűnő volt – a várost átszelő 2-es főúton haladók számára – a zsinagóga romjaiban is artisztikus látványa, amely a most folyó felújításáig igencsak elszomorító képet nyújtott. Aki tanulmányozza Vác gazdag históriáját, beláthatja, hogy a zsidóság még egy emberöltővel ezelőtt is a város markáns részét alkotta. Munkájuk nélkül e méltán szépnek tartott Dunakanyar menti kisváros mai összképe sem lehet az, ami.

A váci zsidóság története

Már az 1570-es évek elején – a török korban – található egy Zsidó nevű utca (a XVIII. századi német nyelvű térképeken die Juden Gasse néven szerepel, jelenleg pedig Katona Lajos utca), ami az itt élt kisebb zsidó közösség jelenlétére utal. Ugyanakkor Budáról is érkeztek zsidó kereskedők, terményfelvásárlók, akik rövidebb-hosszabb időre szálltak meg a városban.

A XVII. század végétől, a XVIII. század elejétől Bécsből, Alsó-Ausztriából, Cseh- és Morvaországból, Sziléziából és a német államokból jöttek úgynevezett askenázi zsidók magyarországi területekre. Mária Terézia zsidótörvényei értelmében jöszervek csak a városfalakon kívül, a falvakban és az uradalmi központokban telepedhettek le. Mivel földet nem kaphattak, elsősorban kereskedelemmel foglalkoztak. 1727-ben még csak három zsidó családot számláltak Vácon. A feljegyzések szerint az 1720-as évek táján Moyses Jakab volt az első, aki engedéllyel lakott Vácon. Néhányan a szomszédos községekben, Kosdon laktak, ahonnan reggel 8-tól délután 2 óráig kereskedni jöttek be a városba. Moess Alfred adatai szerint* 1816-ban tizenegy zsidó lakos, 1839-ben tizenhat kereskedőcsalád tartózkodott Vácon.

A *Váci Zsidó Hitközség* 1841-ben alakult meg, ekkor a város lakosságának két százaléka volt zsidó. 1844-ben több mint huszonegy családból állt a közösség. Ide tartozott még a környező

* Pest megye és Pest-Buda zsidóságának demográfiája 1749–1846. Bp., 1968.

települések közül Acsa, Csővár, Duka, Kisnémedi, (Vác)Bottyán, Veresegyház, Szada, Csomád, Szód, (Vác)Rátót és Váchartyán. Az előjárók Schneller D. I. zsidóbíró, Fischer Ignác első bíró, Poláček Leopold második bíró, valamint Hirschfeld Márk és Weisz Emánuel esküdtek voltak. Ezen kívül volt jegyző, metsző és templomszolga is. A város első rabbija 1851–1863-ig Neumann Adolf (Áser) volt, aki a jeruzsálemi kivándorlásáig működött Vácon. A hitközség akkori vezetői Hirschfeld Léb elnök, Wolf Schneller Jakov és Deutch Pinchosz voltak.

Az 1849-es nagy tavaszi hadjárattól a váci zsidóság is kivette részét. Klapka tábornok seregében váci tábori rabbi szolgált. Földváry Károly ezredes 3. honvédszázalója győzelmes seregében zsidó honvédek és altisztek is harcoltak. A szabadságharcot követő megtorlás a jogegyenlőséget és az autonómiát erősen csorbította, 1852-től fejenként tíz pengőforint letelepedési díjat és türelmi adót kellett fizetniük, melynek begyűjtése Grósz Lipót zsidóbíró feladata volt.

Az első – még csak háromosztályos – váci zsidó iskola az 1850-es évek elején indult. Az iskola építését 1853-ban kezdték meg. A 6–8 osztályos intézmény tantervét dr. Steiner Márton orvos, iskolaigazgató készítette el. Az iskola szerkezete 3–5 alsóbb és 3 felsőbb osztályból állt. A tanítási idő heti 38 óra volt, amely 12 óra hébert, 8 óra németet, valamint 6–6 óra magyar nyelvet, írást és számtant foglalt magába.

A zsidó egyesületek közül 1844-ben először a Chevra Kadisa (Szentegylet), majd a Chevra Bikur Cholim (Betegeket Ápoló Egyesület), a Zedokoh (Szegényeket Ápoló Egyesület), valamint az Ifjúsági és Nőegylet jött létre.

A hitélet az első zsinagóga felépítéséig különböző magánházaknál folyt, amelynek színhelye a Sáros (ma Széchenyi) utcai Polák-féle ház, a Mitterhoffer-ház, 1850-től a Kratochvíl-ház – ahol sachter- és rabbiakást, valamint imatermet is berendeztek –, a későbbiekben pedig az Ambró-ház volt.

A váci zsidóság többségében a kisiparban és a helyi kereskedelemben talált megélhetést. Az 1850–1860-as években a pálinka-, bor-, serméri jogot és a mészárszékek nagy részét szerezték meg. Bekapcsolódtak a Váci Takarékpénztár és a biztosító társaságok megalakulásába. Mindezen folyamatokat az 1867-es emancipációs törvény nagyban segítette.

Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter jelentős lépéseket tett az egyház- és az államigazgatás szétválasztása ügyében. Ezen törekvéseket tükrözte az 1868–1869-es I. zsidó kongresszus, amely meghatározta a magyarországi zsidóság egységes szervezetét és működési rendjét. A későbbiek során a kongresszusi elvek alapján jöttek létre a sajátos irányultságú neológ közösségek. Belőlük váltak ki – Vácott 1871 júniusában – a hagyományokhoz jobban ragaszkodó ortodoxok. Elkülönült továbbá az ún. statusquo hitközség is, amely a kongresszus előtti jogállapotokat, a Váci Zsidó Hitközség jogfolytonosságát hirdette, így az Eötvös utcai zsinagóga is ennél a közösségnél maradt.

A statusquo hitközség vezetősége 1880-ban Weiner Ignác elnök, helyettese Witt Manó, a templomatyák Deutsch Dávid, Abelesz Béla, az előjárók Abelesz Mór, Gross Lipót, Steiner Ignác, Braun Mátyás, Löwinger József, a pénztárnok Spitzer Lipót, a hitközségi jegyző Dekner Áron, a vágó és községi szolga Berger Sándor. A kültagok Hirschfeld Gyula (1825–1920) ismert 48-as honvéd, Schmidl Markus, Kohn Ignác, Lengyel Jónás, Kollmann Márton, Steiner Samu, Pápa Lipót, Schlesinger Izrael, Rosenberg Jakab, Beck Ádám. A legjelentősebb főrabbi Ullman Frigyes, Klein Gyula, Pollák Fülöp voltak. Ez a felekezet 1922-ben polgári leányiskolát is nyitott. Az 1920-as évek végén a vezetőséget Blauner Miksa elnök, Révész Sándor alelnök s iskolaszéki elnök, Kohn Salamon pénztárnok, Körner Miksa ellenőr, Kohn József és Schweitzer Gábor templomgondnok, Grosz Ármin, Neumann Adolf, Oberländer József, Stamberger Rezső és Szamek Manó előjárók, valamint Hollós Sámuel hitközségi jegyző alkották.

A váci ortodox hitközség vezetői 1880-ban Neumann Manó előjáró, Hermann Manó és Löwinger Márk kurátorok, Weisz Ábrahám vágó, Klein Náthán templomszolga voltak. A főrabbi: Löwinger Mózes, a csodarabbiként emlegetett Silberstein Dávid, akinek nevéhez a Tel-Avivhoz közeli Petach-Ikva (a „remény kapuja”) városának alapítása fűződik, továbbá Katzburg Dávid és Silberstein Józsuá. 1882-ben az ortodox hitközség is emeltet egy kisebb zsinagógát – a mai Szent István téren lévő tizenemeletes épület helyén –, amit sajnálatos módon 1962-ben lebontottak. 1885-ben Hirschfeld Mayer és Hirsch Márk megalapították az első

Jesivát (Talmud-iskolát). Az ortodox hitközségnek szintén volt saját iskolája. A polgári fiúiskolát 1914-ben indították meg. Az 1920-as évek hitközségi elöljárói Löwinger I. Sándor elnök, Schmid Samu alelnök, Winkler Ignác pénztáros, Schick Bernát ellenőr, Hirschfeld Henrik iskolaszéki elnök és Leopold Hermann hitközségi jegyző voltak.

A kiegyezés utáni időszakban a váci zsidóság boldogulását főként a *kereskedelmi és a pénzforgalmi szférában* találta meg. Jelentős érdekeltségei voltak a bor-, gabona-, liszt-, fűszer- és textilkereskedelem területén, a só és épületfa szállítmányozásában, valamint a kávé kizárólagos forgalmazója volt. Többen a vendéglátás, az aranyműves, az órás, a kalapos és a fényképezés szakmákban helyezkedtek el. Fontos szerepet tölthettek be a virilisek (a legnagyobb egyéni adófizetők) körében és a városi képviselő-testület soraiban. A gyáripar kiépítésében igen csak élen jártak. Vác főbb ipari létesítményei közé tartozott Löbl Armin Kötő- és Szövőgyára (1889), a Geiger-féle vegyészeti gyár, Hirmann István mérőszekőz és szerszámkészítő üzeme (1908), Löwinger József képkerepező műhelyéből lett bútorgyára (1867), Fenyő Ernő bútortválalkozása, Neumann Manó és fia ecet-, likőr- és pálinkagyára (1862), dr. Oberländer József és Reiser László téglagyára (1888), Katzburg Dávid nyomdája (1892). Ez utóbbi üzemben jiddis nyelvű kiadványok is készültek. Itt adták ki a *Tel Talpiot* című héber nyelvű hitéleti folyóiratot, amely a Chabad Lubavicsi gondozásában ma is megjelenik.

Az első világháború utáni vállalkozások – mint a Kodak, a második ecetgyár, a Fonógyár – már nem a helyi befektetők révén, hanem a külső tőke bevonásával jöttek létre. Kivételt jelent a béléslüzem, amit a váci Neumann fivérek (Péter és Gusztáv) alapítottak.

1860-ban 800, 1880-ban 1543 zsidó lakosa volt Vácnak. A városba áramlási folyamat 1910-ig tartott, amikor lakosságának már tíz százaléka zsidó származású volt. Ekkor egy ideig a katolikus után az izraelita volt a második legnagyobb lélekszámú felekezet. A váci zsidó közösség növekedési irányzata a két világháború között fordult meg. A főváros körüli agglomeráció többi településéhez képest – egytizednyi létszámával – Vácnak jelentős arányú zsidó közössége volt. A vármegyében ezt az értéket csak az az úpesti hitközség haladta meg (16–20 százalék), amit pedig a váci bőrösök alapítottak. A kikeresztelkedők számaránya Vácot a két világháború között az országos átlag alatt maradt. A város zsidósága többségében a későbbi gettó (szűk tér) környékén telepedett le. Az 1930-as népszámlálás adatai szerint Vácnak 1190 ortodox, 413 statusquo, 149 neológ és 184 be nem sorolt zsidó lakosa volt. A XIX. század közepétől a XX. század közepéig tartó asszimilációs folyamatot érzékelteti, hogy a korábbi német és jiddis nyelvet fokozatosan a magyar anyanyelv váltotta fel, és hasonlóképp változott az istentiszteletek nyelvhasználata is.

A XIX–XX. század fordulójának – főként kereskedőkből álló – zsidó társasági életét a Merkur Egyesület (1872) fogta össze. A zsidó-keresztény közös társasági élet a millenniumi Múzeum Egyesületben és a Kossuth téri Műcsarnok Kávéházban bontakozott ki. Az első világháborús katonai szervezetek ebből a szempontból is számottevőek voltak. A váci zsidók közül a hadviselés során harmincketten estek el. 1933-ban a gazdasági válság nyomán jegyezték be az Avodasz Izrael nevű egyesületet, amely tagjainak munkához jutását tűzte ki célul. Elnöke Grünzweig Dénes, ügyvezetője Grünfeld Herman, titkára Braun Dávid volt. Az iparos aggok menedékházát 1936-ban Quell Rudolf (1871–1944) hozta létre, aki egyébként 1919-től a váci ipartestület elnöke volt. Ma a Burgundia városrész egyik utcájának névadója. A népi életkép-festészet kiemelkedő képviselője Fényes Adolf (1867–1945) festőművész egy időben, a váci Tabánban lakott. Emlékét szintén utcanév őrzi.

1939-ben a város iparosainak, kereskedőinek 37 százaléka volt zsidó. 1941-ben az 5644 fős váci választójogú népességből 810 volt zsidó, akikről ekkor vonták meg választójogukat. Az 1944-es német megszállás idején a váci statusquo hitközség létszámjelentése 632 főt tartalmazott. A hitközség elnöke dr. Neumann Adolf orvos, a rabbi Pollák Fülöp volt. Az ortodox hitközségnek 895 tagja volt. Elnöke Hirschfeld Adolf, rabbija Silberstein Herman volt. A gettót a zsinagoga körül jelölték ki, ahová több mint 1900 váci és 625 környékbeli személyt zsúfoltak össze. E magából kifordult világ váci körülményeiről dr. Kéri Lajos, a szemtanú hitelességével számol be. „Így élt a zsidóság a gettóban teljesen önmagára utalva, és sínylődött napról-napra az újabb és újabb rendszabályok, utasítások nyomása alatt. A szabadságuktól megfosztott, mozgásukban korlátozott szerencsétleneket megélhetési gondok is gyötörték, mert üzleteiket már korábban bezáratták, a családfenntartók java része munkaszolgálatban sínylődött, állás-

hoz, keresethez nem juthattak. A bevitt élelmiszerek fogytán voltak, pótolni nem tudták. Piacra csak akkor mehettek, amikor a felhozott élelmiszerek java része elfogyott. Azok az árusok, akik bemerészkedtek a gettóba, árujukért busás felárat kértek, amit nem tudott mindenki megfizetni.”

A holokauszt során a váci zsidóság túlnyomó részét elpusztították. Vácról 1944. június 29-én 1669 zsidót hurcoltak el, előbb Monorra, majd onnan július 6-án, 7-én és 8-án Auschwitzba szállították. Erre emlékezve néhány éve ebben az időben tartják Vácon a mártír-isten-tiszteletet. A deportáltak közül 224-en tértek haza, 1445-en veszték oda, 270 embert vittek munkaszolgálatra a Don-kanyarhoz, s csak 65-en maradtak életben. Egy jellegzetes váci zsidó sors a mai Izraelben élő nyolcvankét éves Herzfeld Salamoné, akit 1942. október 4-én hívtak be munkaszolgálatra, Galántára. Onnan a Kárpátokba, Turjaremetére vitték, egy szerpentínút építésére. Aztán Komárom következett, ahol vasúti szerelvények kirakodását végezték. Nádasladányba tőzegkitermelésre, Vácon szintén vasúti kocsik kipakolására vezényelték. A továbbiakban Pestre, majd Kőszegre került, ahol asztalosmunkával foglalkoztak. A front közeledtével, ötezer fős menetoszlopokban gyalog mentek Mauthausenbe, ahonnan 1945 húsvétján indultak tovább Gunsirskirchenbe. Ezt a táborát május 5-én az amerikaiak szabadították fel.

A háborút túlélők részben Izraelbe vándoroltak (alijáztak), a megmaradt mintegy ötven zsidóból pedig többen 1956-ban hagyták el az országot. A kétezer fős zsidóságból mindössze néhány család maradt a városban. A hitközség is megszűnt, azonban fél évszázaddal a holokauszt után 1995. április 25-én tizenketten újjáalakították. Az elnöki tisztelet azóta is Turai János tölti be. Előzményként 1989-ben, az országban elsőként alakult meg Vácon a Magyar–Izraeli Baráti Kör, s Givatayim – Tel Aviv elővárosa – 1993-ban Vác testvérvárosává vált. A liturgiátörténet szakon diplomát szerzett Chikán Zoltán előimádkozó vezette pénteki istentiszteletek éveken keresztül bérleményben folytak. Időközben már megépült az egykori ravatalozó 135 éves épületéből szépen felújított ima- és oktató terem irodával, raktárral és szociális helyiségekkel. Ma Vác és vonzáskörzetében kb. száz fős zsidó közösség él. A hitközség által szervezett kulturális és vallási eseményeknek – mint pl. a Hanukka-ünnepségnek – jelentős a látogatottsága.

Vác kulturális értékei közt található Fehér László: Egy kép 1958-ból című szociografikus jellegű, transzavantgárd képe, mely a Tragor Ignác Múzeumban van (olaj, farost, 142x146 cm). A világszerte ismert Kossuth-díjas festő – aki nem születése, hanem választása okán lett zsidó – műveiben Istenhitéről tesz tanúságot.

A zsinagóga

A görög eredetű kifejezés (szünagógé) jelentése *gyülekezet*. A zsinagóga minden helyi zsidó közösség életében központi szerepet tölt be. Nemcsak templom, hanem olyan hely, ahol a hívők imádságra, a Tóra feletti elmélkedésre gyűlnek össze.

Az első váci zsidó – neológ – zsinagóga építésére 1853. január 15-én kértek engedélyt. A hívők önkéntes adományaiból folyó építkezést a mai Főtvös utca 3. szám alatt, *Abbis (Alois) Cacciari* olasz származású helyi építőmester tervei szerint, egyedülálló latinos romantikus stílusban 1861-ben kezdték el, és 1864 októberében szentelték fel. Cacciari több mint ötven éven át foglalkozott épületek kivitelezésével, tagja volt az 1867-ben megválasztott városi képviselő-testületnek, s az 1877. évi virilisek listáján a 60. helyet foglalta el. A zsinagóga legelső rabbi-ja Ullmann Frigyes volt.

A 13x23,15 méter alaprajzú, hosszanti elrendezésű, egyhajós épület 11,30x21,35 méteres belső terét három oldalról női karzat (matroneum) veszi körül. Az épület hármastagolása a karzatra vezető két lépcsőház elhelyezéséből adódik. A középső falszakasz a két szélső fölé emelkedik. A teherhordó falak vastagsága 90 cm, tetőszerkezete vörösfenyőből készült, melyet kettős cserépfedés borít. Az épület középrésze dongaboltozatos, a mélyített – frigyszekrényt tartalmazó – tórafülke (tabernákulum) félköríves, bélétes kiképzésű. A belső falfelületeket egykor zsúfolt, keleties ízű, geometrikus festett ornamentika borította, melyből csak töredékek maradtak fenn. A karzat fagerendázatát öt-öt fordított palmettás-fejezetes, dupla öntöttvas pillér támasztotta alá. A romantika által előszeretettel alkalmazott öntöttvas elemek szerkezeti könnyedséget mutatnak. Az épület keleti és nyugati homlokzata hasonló. Főpárká-

nya 9,40 méter magas. A nyolcszögű pillérekkel tagolt falsíkokat fogrovatos párkány keresztel. A külső falakat téglalábazat veszi körül, e fölött mészkőörlemény vakolat borítja. A homlokzatot mélyített fülkébe foglalt – a romantika növekvő fényigényei szerint alakított –, nagyméretű ablakok törik meg. A főhomlokzat bejáratához a magas, íves keretkezéssel körülvett kétajtós kapuhoz széles lépcsősor vezet. Az ajtó felett vörös márványtábla van, rajta héber felirat olvasható. **וארת ישרקמ הא** (Et Mikdasi tir' u), azaz „Szentélyemet féljétek” (Mózes harmadik könyve). A márványtábla fölötti falrész kör alakú, mélyített fülkés, nagyméretű rózsablatk ékesíti, amely csillag-alakzatú, gótizáló fémráccsal díszített. A főhomlokzat kiemelt középrizalitján (előreugró épületrész) 11,30 méter magasságban van a mőzesi kettős kőtábla.

A második világháború után a sorsára hagyott, erőteljesen megviselt zsinagógában 350 fő folytatott hitéletet 1962-ig. 1978-ban a városi tanács a MIOK-tól 600 ezer forintért megvásárolta, azután egy darabig ÁFÉSZ raktárként használták. 1980-ban egy – az eredeti állapottól eltérő – helyreállítási és átalakítási tanulmánytervet dolgoztak ki, amely ebben a formában szerencsére nem valósult meg. Az épületet és környezetét nem gondozták, a hozzátartozó egykori iskolaépületben városi óvodát nyitottak, a szomszédságába pedig emeletes lakóházat építettek, melynek garázslejárója benyúlik a zsinagóga telkébe. Az épület a folyamatos pusztulás következtében egyre romosabb. Egykori szépségét csak néhány régi képeslap felvételei érzékeltetik.

1998-ban a Váci Zsidó Hitközség százezer forintért vásárolta vissza a zsinagógát. Kártalanítási és pályázati összegekből, a Mazsihisz és a Széchenyi terv támogatásával megkezdődött a romos műemlék megmentése – a Kánon Építészeti Tervezési Társaság elgondolásai szerint –, az eredeti állapotában való helyreállítása. 2002 nyarán először a tető komplett cseréjére került sor, mintegy százmillió forint költséggel. Ezután az épületszobrászati díszítmények, a bádogozási munkák következtek. Majd a belsőépítészetre, az állványozásra és a karzatok újjáépítésére, a belső falak díszítőfestésének restaurálása – Kisterenyei Ervin festőművész-restaurátor tanulmánya alapján –, továbbá a berendezési tárgyak pótlására lesz szükség, melynek költségeihez a városi Önkormányzat is hozzájárul. A munkálatok nagy részét – a tradíciót folytatva – a helyi mesteremberekre bízzák.

Az országos védettségű műemléképület (hrs.: 3042/2) megmentésére Aranyhíd névvel egy kiemelkedően közhasznú alapítvány jött létre. A zsinagógának a jövőben nemcsak hitéleti, hanem kulturális és oktatási szerepet is szánnak. A célok között egy holokausz-tgyűjtemény felállítása is szerepel.

A temetők

A zsidó temetőt illetően különféle kifejezések terjedtek el. Úgy mint a héber Bét-hajjim, azaz az Élet háza, továbbá a Bét Olám, az Örökkévalóság háza. A Gut-ort német-elszászi rítusban használatos elnevezés, jelentse jó hely.

Feljegyzések vannak egy régebbi temetőről, amely Kosd irányában két és fél kilométerre a várostól, Cselőtepusztán volt. Ez ma már nincs meg. Később két sírkert létesült a városban. Deákváron egy neológ jellegű, majd Kisvácon az ortodoxia részére. Ma mindkettő gondozott, helyi védettség alatt áll. A sírköveket naszályi mészkőből faragták, a koporsókat átlagosan

A váci zsinagóga felújított homlokzata, 2002 novemberében (Kováts Zsolt felvétele)

Az ortodox temető (A szerző felvétele)

165 centiméter mélyre helyezték. A sírköveken a törzs szerinti jelképeket, zsidó kultikus tárgyakat – gyertyatartókat, mécseseket –, valamint fűzfa és galamb motívumokat ábrázoltak. Az áldásra kiterjesztett kezek a kohanita, a kancsó, a kézmosótál a levita származásra utal. A feliratok héber és német–német nyelvűek voltak.

A középvárosi *deákvári izraelita temető* (Oberländer Endre tér I., a volt Temető út 43.) – amely ma is működik –, 10 898 m² alapterületű. Itt mintegy 850 sír, síremlék található és van ravatalozója is. A temető négy parcellára osztható, melyek a következők. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc honvédeinek jeltelen sírhalmi. Vác és környéke iparát, kereskedelmét megalapító módos polgárok parcellája. A Galiciából bevándorolt zsidók sírkövei. A Váci Hitközség rabbijai, előjárói, a fő adófizetők és közéleti szereplők síremlékei. A temetőben található emlékművek: az 1848–1849-es honvéd síremlék, a fekete márvány holokauszt emlékmű, a Silberstein emlékmű és az Oberländer obelisz. Itt van eltemetve Löwy Sándor (1906–1929) politikus is.

Az első sírok az 1810-es évekből származnak, az utolsó temetések a II. világháború idején voltak. Folyamatban van a temető történelmi-kegyeleti emlékparkká alakítása. Ennek keretében a tervek szerint minden évben megemlékezéseket, rendezvényeket tartanak. Az 1849-es tavaszi hadjáratról, a váci csatáról való megemlékezés a városi, regionális ünnepségekhez kapcsolódik. Az Oberländer napokat a Magyar Építők Szövetségének közreműködésével szervezik. A Silberstein napok alkalmából, a város és környéke nevezetes egyházi személyiségeinek emlékét, a felvidéki magyar ajkú zsidó hitközségekkel együttműködve ápolják. Az utóbbi időben Érsekújvár mellett Nagyváraddal is szorosabb kapcsolat alakult ki.

A *kisváci ortodox temető* (Ambró Ferenc utca 35.) nehezen megközelíthető, mivel családi házzal van körülvéve. Ez a temető kb. 150–200 síremléket tartalmaz. A legrégebbi sír kb. százéves, a legutolsó temetés 1995-ben volt. Az egykori ravatalozóból csak néhány kő maradt fenn. A temetőben rejlik egy kiemelkedő ereklye, Silberstein Dávid csodarabbi díszes síremléke, ami egy kis házban van, s máig becses zárandokhely.

*

Vác zsidósága fontos szerepet játszott a város polgárosodásában, iparának, kereskedelmének, bankrendszerének kiépítésében. Sokáig sorsára hagyott, ékes templomépületével gazdagította a város építészeti értékeit. Ezeket a folyamatokat törte derékba a holokauszt, s a rákövetkező évtizedekre az elhallgatás volt a jellemző. A magunk mögött hagyott évszázad, a két

pusztító háborúval, a holokauszttal, diktatúrákkal és népiirtásokkal a zsidóságon kívül Vác egészének mérhetetlen veszteségeket okozott. Remélhetőleg mindez a lezárult múlt része, melyre főhajtással emlékezni az új évezred megkerülhetetlen kötelességei közé tartozik. A váci zsidóság múltjának feltárása azért is fontos, mert sokat megtudhatunk belőle a városról, e patinás történelmi, mindazonáltal modern szellemű kisvárosról. Lakosságáról – amely valása tekintetében sokszínű – segít észrevenni nemcsak a különbözőséget, hanem azt is, ami összeköti. Ezek az ismeretek erőt adhatnak a szélsőséges nézetek, a korábbi előítéletek, a kirekesztés leküzdéséhez.

Dr. Váradi Iván Attila

Irodalom: *Bánhidi László:* Vác a XXI. század küszöbén. Ceba Kiadó. Bp., 2001.; *Benoschofsky Ilona és Scheiber Sándor* (szerk.): A Budapesti Zsidó Múzeum. Corvina Kiadó. Bp., 1996.; *Birk Zoltán:* A váci utcanevek változásai. Váci Múzeum Egyesület. Vác, 1999.; *Borgó János:* Három hitközség örököse. Váci Híd. 2000. 1–2.; *Bükky Attila–Hegyi Károly:* Műszaki leírás a Vác – zsinagóga átalakítási tanulmánytervéhez. Kézirat. Bp., 1980.; *Furucz Zoltán:* Akinek a szülei szembenéztek doktor Mengelével. Váci Napló, 2002. 07. 05–09.; *Gerő László* (főszerk.): Magyarországi zsinagógák. Műszaki Könyvkiadó. Bp., 1989.; *Gyarmati György:* A zsidóság Vácott a polgári korban. Váci Híd. 2000. 1–2.; *Héjjas Pál–Horváth M. Ferenc:* Vác. Régi képeslapok. 1896–1950. Vác Város Önkormányzata. Vác, 2001.; *Horváth M. Ferenc:* A váci zsidóság története első említésüktől 1867-ig. Váci Híd. 2000. 1–2.; *Horváth M. Ferenc* (szerk.): Váci Történelmi Tár 1. Vác Város Önkormányzata. Vác, 1996.; *Karsai László:* A váci rabtemető halottai. Küzdelem az igazságért. Tanulmányok Randolph L. Braham 80. születésnapjára. Mazsihisz. Bp., 2002.; *Kenyéri Kornélia:* A váci sajtó története. 1870–1945. Tragor Ignác Múzeum. Vác, 1992.; *Kéri Lajos:* Rövid történeti összefoglalás a váci zsidóság szenvedéseiről, általános helyzetéről, deportálásáról és pusztulásáról. 1946. Váci Híd. 2000. 1–2.; *Majdán Béla:* Fejezetek a balassagyarmati zsidóság történetéből. Balassagyarmati Honismereti Híradó. 1991. 1–2.; *P. Brestyánszky Ilona:* Budapest zsinagógái. Ciceró Könyvkiadó. Bp., 1999.; *Rusvay Tibor:* A váci polgár. Hetes Kiadó. 1996.; *Uló:* Vadak a vetésben. Vác, 1998.; *Sápi Vilmos* (szerk.): Vác története I–II. Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága. Szentendre, 1983.; *Somogyi Eszter:* A váci zsidó temető. Kézirat. Bp., 1999.; *Tóth Viktória és Vas Melinda:* A váci zsinagóga és a temető története. Kézirat. Bp., 1999.

*Ima- és közösségi terem a deákvári temetőben. Mártír istentisztelet 2002. június 30.
(A szerző felvétele)*

EMLÉKHELYEK

Jászó

Ki hallott már Jászóról? A világ mely pontján található? Bizony, kevesen tudnak rá válaszolni! Hej, pedig alig több mint száz esztendővel ezelőtt még városi rangja volt. S több évszázadon keresztül – a premontrei szerzetesek jóvoltából – ez a település volt az egyetlen „hiteles hely” a környéken. De, ha már itt tartunk: kik azok a premontreiek és mi az, hogy hiteles hely?

Menjünk sorjában!

Kassától mintegy 30 kilométernyire nyugatra, Szepsiből északra van egy letérő. Fontos út kezdődik itt, hiszen a Stószai hágon keresztül itt lehet Kassa megkerülésével a Szepességbe, illetve Lengyelországba jutni. Márpedig a középkorban a kereskedők számára ennek nagy jelentősége volt. (Kassát elkerülve ugyanis nem kellett az árumegállító joggal rendelkező város pénztárába bizonyos összegeket befizetni.) Nos, ezen a nagy fontosságú úton fekszik Jászó (Jasov).

„Ha Kassáról Nagy-Idán és Szepsin át vasuton Jászó felé utazunk, gyönyörű tájkép tárul el előttünk. Jászónak sugár torya már messziről figyelmezteti az utast, hogy Cserehát gyöngyéhez közeledik. Jászó városát alig lakja 1400 lélek, kik néhány zsidó családot leszámítva mind katolikusok és a rozsnói egyházmegye főhatósága alá tartozó premontrei plébános lelkipásztorsága alatt állnak.”

(Magyarország vármegyéi és városai. Magyarország monográfiája.

Szerkesztette: dr. Szikla János dr. Borovszky Samu

I. kötet Abauj-Torna vármegye és 1896. 333 oldal Budapest, Apollo Kiadó)

Szepsit elhagyva, a Bódva széles völgyében haladva a hegyek aljában hamarosan feltűnik a település. Ha a látnivalók iránt érdeklődünk a helyiektől, akkor valószínűleg elsőként a *cseppkő-barlangot* említik. Persze azonnal hozzátesszik, hogy a *monostort* illetve a *templomot* sem szabad kihagyni. Pihenő-szálláshelyül pedig a *tavukat* és a *kempinget* javasolják.

A *Jászói barlang* a községből könnyen elérhető. Csak egy kicsi emelkedőt kell legyűrni, s máris egy, csodálatos cseppkövekkel teli barlang bejáratánál találjuk magunkat. Közel 3 km hosszú úthálózatából jelenleg mintegy kilométernyi látogatható. A látnivalók méretéről csak egyetlen adatot említsünk: az úgynevezett Régi terem 60 m hosszú, 30 m széles, 10 m magas; s a benne lévő cseppkőoszlop átmérője 8 m! A barlang egyébként öt szintes. Érdeemes sokáig időzni benne, hiszen levegője rendkívül tiszta. A barlang fölötti sziklán egy *vár* nyomait fedezhetjük fel. Károly Róbert építtette 1312-ben a premontreiek monostorának védelmére. Különösebb stratégiai jelentősége sohasem volt.

Utunk során el sem tudjuk kerülni a *halastavat*. Látván rendezettségét, talán fölrémlik bennünk, hogy a tó valószínűleg emberi kéz műve, de arra már igazán nem gondolhatunk, hogy azt bizony nem a közelmúltban ásták ki. Valóban, a halastó közel 600 éves! Ha egy kicsit jobban elköszálunk az erdőben, felfedezhetjük, hogy a bővizű Tapolca folyócska még további halastavakat táplál. Ezek egész rendszert alkottak. Különböző vízi-berendezések ma műszaki műemlékek.

De hát, kik azok a *premontreiek*, akiknek Jászó a várat, a halastavakat, gazdagságát és híret közhírhítté? Katolikus rend, melyet Magdeburg nagynevű érseke, Szent Norbert 1121-ben alapított Prémontreben. (Franciaországban, Reimshez közel eső vadregényes völgy.) Tajjainak elsődleges feladata a világi papok munkájának segítése. Az alapító apát ezt hagyta örökül: a premontreiek azt tegyék, amire annak a vidéknek, ahol vannak, szüksége van. Lelki-

pásztori és szociális munkát is elláttak. Szerzetesei (kanonokjai) fehér reverendát viselnek. Első követek már 1130-ban megjelentek Magyarországon, és pedig *Nagyváradon*. A rend gyorsan terjeszkedett: 100 évvel később már közel 45 premontrai kolostor volt az országban. Egyik legszebb építészeti emlékük a romjaiban is fenséges *zsámbéki* templom.

A premontrai kolostorok nagy részének különleges joga volt. Hiteles okiratok kiadására, illetve egyéb okiratok hitelesítésére volt feljogosítva. A régebbi korokban az ilyen intézményeket „*hiteles hely*”-nek nevezték. Ez afféle közjegyzőség volt. Ma úgy mondanánk szabatosan: hitelesítő hely.

„Jászó a Kassai-medence délnyugati részében található, északra Szepsitől tehát a középkori »régi szepesi út« mentén, amely kereskedelmi útvonalként szolgált, és a szomolnoki hegyekbe, majd a Szepességbe vezetett. A község hosszúkás alaprajzú, tér nélkül. A gótikus plébániatemplom domboldalon áll. Jászó terv nélkül növekedett, és a patak mentén terjeszkedett tovább. A barlangban felfedezett őslénytani és régészeti leletek arról tanúskodnak, hogy ez a terület - bár nem folyamatosan - az őskortól kezdve lakott volt, és az ókor folyamán virágzó kultúráknak adott otthont.”

(*Jasov. Turisztikai kiadvány Agentúra SAŠA, Košice 1996.*)

A jászói monostor a XII. század vége felé épült, valószínűleg fából, - a tatárok fel is dúlták - majd folyamatosan erősítették. Zsigmond alatt valóságos erődítmény volt. Mai későbarokk formáját a XVIII. század második felében nyerte el. Ha kopogtatunk a kapun és szerencsénk van, találkozhatunk *Bartal Károly Tamás* jászói apáttal, aki nemcsak a rend történetét mondja el, de a monostor egy részét is bemutatja nekünk. A *könyvtárban* mintegy 80.000 könyv van, elsősorban teológiai, filozófiai, természettudományi, földrajzi és történelmi művek. A legfőbb látnivaló természetesen a Keresztelő Szent János templom, melynek bejáratát *Szent István* és *Szent Imre* herceg szobrai díszítik. A monostor háta mögött ragyogó szépségében maradt meg a barokk elrendezésű *diskert*. A templom előtti teret egy 40 méter magas Kaliforniából származó mamutfenyő uralja.

Ezt a nagyszerű környezetet választotta ki a felvidéki magyarság, hogy évről-évre itt találkozzék. Több mint húsz esztendeje az *országos művelődési táborban* gyűlik össze a szlovákiai magyarság *nemzetben gondolkodó* értelmisége. Öt éve székhelyüket Somodiból áttették Jászóra és a rendezvény színvonala miatt ma nyári egyetemnek hívják a tábort. *Boda Ferenc*, főszerző szerint az elsődleges cél az anyanyelv, az anyanyelvi kultúra megőrzése. A *Jászói Nyári Egyetem* lehetőséget ad arra, hogy a magyarság találkozzék, hogy párbeszédet folytasson, és tapasztalatait kicserélje. A tábor erőt ad az azokon az - egyre gyarapodó - településeken működő aktivistáknak, amelyekben a magyarság számaránya 20% alá esik. Kitartásra, okos párbeszédre ösztönzi őket, segít abban, hogy a magyarságnak mindenütt legyen önálló csoportja. A Jászói Nyári Egyetem így válik *nemzeti intézménnyé*.

Jászó ma mintegy 2500 lelkes község. Ahogy erre felé mondják: „túl a nyelvhatáron”. Ez azt jelenti; itt már javarészt szlovákok élnek. Persze azért sokan tudnak itt magyarul, a monostorban pedig magyar beszéd járja. A település címerének közepén ma is a magyar címer díszlik.

Romhányi András

HÍREK

Felavatták a Miskolci Egyetem aulájában a gépelemek egykori professzorának, *dr. Terplán Zénónak* mellszobrát.

A neves személyiség az elmúlt évben hunyt el 82 éves korában. Évtizedeken át volt tanszékvezető és rektorhelyettes. „Dr. Terplán Zénó kivételes szellemiségével olyan értékeket képviselt, amelyekhez az egyetemnek ma is hűnek kell lenni” – mondta szoboravató beszédében dr. Besenyei Lajos, az intézmény rektora. A szobor Varga Éva miskolci Munkácsy-díjas szobrászművész alkotása.

Kerékyártó Mihály

Az amatőr családtörténeti kutatások nehézségei

A genealógiáról és a családtörténetről

Az amatőr családfakutató akkor találkozik a genealógiával, mint tudománnyal először, amikor *A történelem segédtudományai* című könyvet a kezébe veszi. Ez a könyv elsősorban az alapokkal ismerteti meg az érdeklődőt. Ha bővebben és részletesebben akarjuk megismerni ezt a tudományágat, akkor mindenképp az irodalomban ajánlott könyvekből kell kiindulni. Ezek aztán elvezetnek bennünket a többi, ezzel a témával foglalkozó könyvhöz, újságcikkhez, tanulmányhoz.

A legtöbb ismertetés kifejezetten családtörténettel foglalkozik. Nagyon kevés könyvben található olyan tájékoztatót vagy útmutatót és magyarázatot, amelyek ténylegesen bevezetnek bennünket az elméleti részbe. A gyakorlatra vonatkozóan ezzel szemben csak utalásokat találhatunk. Ez nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a Rákosi-rendszer a genealógiát a nemességgel kapcsolta össze, és mint ilyet üldözte. Később is inkább megtúrt, mint támogatott tudomány lett a származástan. Bottló Béla cikke 1963-ban a levéltári szakmai továbbképzések alkalmával a genealógia tudományára is felkészítette az intézményi dolgozókat. Mégis, az első olyan cikk, amely a magyar genealógiai kutatásról szól és igyekezett az új módszerekre is felhívni a figyelmet, 1970-ben jelent meg Kubinyi András tollából. Azonban nem sokan figyelhettek fel rá, mivel csak a kevesek számára elérhető *Levéltári Közlemények* című szakfolyóiratban jelent meg. Ez tehát még egyáltalán nem jelentette a genealógia rehabilitációját.

A segédtudományokról a port először 1983-ban kezdték lesöpörni, a genealógia pedig az 1990-es évek elejétől indult el „hódító útjára”. Elindult, de még nem teljes a siker, mert hiába került újrakiadásra 1992-ben a *Turul*, mely a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság (HERGENT) közlönye volt hosszú időn át (1883–1950), és most még úgy tűnik, hiába foglalkoznak egyre többen ezzel a témával nap mint nap kutatásokat végezve megbízóik részére. Ez utóbbi merőben üzleti vállalkozás. Ebben az esetben csak tiszta genealógiáról van szó, nem pedig családtörténetről. A családtörténeti kutatás ugyanis sokkal több, mint a genealógia. A családtörténetészt nemcsak a családfa és a leszármazás érdekli, hanem minden olyan információ, melyet a felmenőkről meg lehet tudni. Vajon hol, hogyan éltek, volt-e közöttük olyan, akire büszkék lehetnek. Mi volt a foglalkozásuk, szegények voltak-e vagy gazdagok, miben haltak meg stb. Erre törekedett a *Turul* is. Bár a HERGENT alapította, célja mégis valamennyi történeti segédtudomány művelése volt. A társaság alapítója, Radvánszky Géza nemcsak azt akarta, hogy egy család leszármazását tisztázzák, hanem esetleges birtokviszonyaikat is igyekezett feltárni. A XIX. század végén már széles réteget érdekelt a történelem, elsősorban a jogi végzettséggel rendelkező nemesek voltak hajlandóak saját családjuk múltját kutatni. Annak ellenére, hogy sokan nem hivatásos történészek voltak, mégis nemzetközileg elismert tudósok lettek. Mivel később az érdeklődés megcsappant e tudományág iránt, az első világháborút követően a kérdésben a történészek és az egyetemek hallgatói kerültek az előtérbe. Szentpétery Imre és Hóman Bálint szerkesztésében megjelenő *A magyar történetírás új útjai* című munkájában 1931-ben felhívta a figyelmet az elavult genealógiai módszerekre, valamint egy újabb szemléletre: „Mindenesetre nagyon kívánatos lenne, hogy a genealógiai kutatások, ahol és amennyiben erre a fennmaradt adatok lehetőséget nyújtanak, (...) a polgári családokra nálunk is minél inkább kiterjesztessenek. Ezeknek a kutatásoknak az eredményeit a társadalom- s a gazdaságtörténet is – miként ez a külföldön is történik – kitűnő eredménnyel használható fel egybeként a városi lakosság változásainak megismerésére nézve, de egyéb kérdé-

sek megvilágítására vonatkozólag is.¹ Erre az új szemléletre példát is adott 1946-ban megjelentetett tanulmányában, melynek címe *Adalékok a parasztcsaládok leszármazására és története kutatásának módszertanához* volt. A Rákosi-korszak azonban közbeszólt és ez a modern irányvonal nem bontakozhatott ki. Az elkövetkező évtizedekben nemcsak a genealógia, de a többi segédtudomány sem fejlődhetett tovább. Az érdeklődés azonban továbbra sem szűnt meg e szakterület iránt.

Két lehetősége van napjainkban annak, aki szeretné megismerni családja múltját. Vagy egy ezzel foglalkozó irodát bíz meg, ami nem kis összeg, vagy maga vág bele a kutatásba. Ez utóbbi a nehezebb, hiszen szinte lehetetlen beszerezni az erre vonatkozó ismereteket. Ma még alig van valaki, aki megfelelő tanácsokat tud adni.

Az amatőr kutatás során az ember nagyon gyakran nyomozónak érezheti magát. Kiindulásként a közvetlen családtagokat érdemes megkérdezni, mit tudnak saját felmenőikről. A szülők, nagyszülők legtöbbször csak a nagy-, illetve a dédszülők nevére emlékeznek. A halálozások idejére talán még visszagondolnak, de a születési dátumot többnyire már alig tudják felidézni. Ilyenkor érdemes végignézni a még fellelhető régi iratokat. Szerencsés esetben rálehetünk egy halotti anyakönyvi kivonatra, ahol a fenti adatokon kívül még a szülők nevét is megtaláljuk. Ez már nagy segítség, hiszen ekképpen legalább 1895-ig vissza lehet menni az időben, és a szülők neveinek ismeretében már újabb „nyom” van az amatőr családkutató közeiben, amin továbbindulhat. Azért fontos ennek az időpontnak a figyelembe vétele, mert az 1995. évi LXVI. törvény 24. §-a a következőt írja elő: „Ha a törvény másként nem rendelkezik, a személyes adatot tartalmazó levéltári anyag az érintett halálozási évét követő harminc év után válik bárki számára kutathatóvá. A védelmi idő, ha a halálozás éve nem ismert, az érintett születésétől számított kilencven év, ha pedig a születés és a halálozás időpontja sem ismert, a levéltári anyag keletkezéséről számított hatvan év.” A polgári anyakönyvekről 1980. december 31-ével bezárólag ugyan készültek másolatok, amelyeket a megyei levéltárakban őriznek, de itt a fenti törvényt még a családtagokkal szemben is szigorúan érvényesítik. Mivel a legtöbb információt a halálozási bejegyzésekből lehet megtudni – melyekhez a XX. századra vonatkozóan az előbb említettek miatt szinte lehetetlenség hozzájutni – éppen ezért ez a módszer ezekben az esetekben aligha vezethet jelentős sikerre. Tapasztalataim szerint egy-egy ilyen kutatásnak rendkívüli összetartó ereje van a családon belül. Sajnos a bürokrácia sokszor akadály lehet annak, hogy egy család megismerhesse saját múltját. Ezzel szemben vigasztaló lehet az a tudat, hogy az egyházi anyakönyvekben egyelőre minden akadály nélkül, eredményesen lehet kutatni.

A magyarországi anyakönyvek múltja

A magyarországi anyakönyvezés kezdetei a XVI. század elejére nyúlnak vissza. 1515-ben a veszprémi egyházmegyei zsinaton felhívták a plébánosok figyelmét a lelki rokonságok, azaz a keresztszülők nyilvántartásba vételére, mivel a kánonjog alapján ezt a rokonsági fokot is kizáró oknak tekintették házasságkötéskor. Ezt megelőzően a szájhagyományra voltak utalva az emberek, hiszen csak egészen rendkívüli esetekben lehettek kivételek egy-egy család leszármazásának a nyilvántartásában. Ezért volt fontos és innen származik a házasságkötések előtti háromszori kihirdetés, hogyha „valakinek tudomása van valamilyen kizáró okról”, azt időben bejelentette. Az anyakönyvezés kezdetei egyetemesen a tridentinai zsinatig nyúlnak vissza. 1563-ban IV. Pius pápa rendelte el a rendszeres anyakönyvezést. Ekkor még a házasság és a keresztesítés eseménye volt a figyelem középpontjában, a halálozás feltüntetése csak később vált fontossá. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy azonnal elindult a könyvek vezetése. Erre bizony évtizedeket kellett várni, attól függően, hogy az ország mely területén éltek az emberek: a hódoltságban, Erdélyben vagy a királyi Magyarországon. Az első ismert katolikus bejegyzésre Kassán került sor 1587-ben, ezt a példát 1592-ben követte a bártfai evangélikus hitközség is. Ekkor még elég szórványosan fordult csak elő az anyakönyvezés, ezért 1611-ben a nagyszombati tartományi zsinat rendelkezett a tridentinai határozatok átvételéről és megvalósításáról. Gyökeres változás azonban csak 1625-ben következett be, amikor Pázmány Péter, az akkori esztergomi érsek kötelezővé tette az országban V. Pál 1611-es Rituale

¹ A magyar történetírás új útjai. Szerk.: *Hóman Bálint*. Bp., 1931. 351. old.

Romanum rendelkezését, amely előírta az ötféle előjegyzést, úgymint a születés, a halálozás, a házasság, a bérmlás, illetve a húsvéti lakosság nyilvántartásba vételét háztartásonként (ez utóbbi a Status Animarum). Mindezeknek a rendelkezéseknek a végrehajtását az 1630-as évektől folyamatosan ellenőrizték a Visitaciones Canonicae alkalmával. Ezek az egyházlátogatások nem csak a katolikus egyházra szorítkoztak. Katolikus egyházi személyek a protestáns egyházaknál tett ellenőrzéseik során ellenőrizhették az anyakönyvek vezetésével kapcsolatos rendelkezések végrehajtását egészen 1785-ig, amikor is II. József elrendelte a protestáns egyházak esetében is az anyakönyvek vezetésének teljes körű jogát. A XIX. század során már nagyobb változások nem következtek be az 1895. október 1-jén bevezetett polgári anyakönyvezésig. 1822-ben betűrendes névmutatók (indexek) bevezetését rendelték el, majd az 1827-es országgyűlés XXIII. törvénycíkké előírta az anyakönyvek kétpéldányos vezetését. A másodpéldányokat a területileg illetékes levéltárakban helyezték el. Ez alól néhány kivétel maradt napjainkra. a Kalocsa–Kecskeméti Érseki Levéltár, a Szarvasi Evangélikus Gyülekezeti Levéltár, a budapesti Baptista Levéltár, illetve a szentendrei Budai Ortodox Egyházmegyei Levéltár.

A mai Magyarország területén fellelhető összes egyházi feljegyzésről 1959 és 1967 között az amerikai mormon egyház támogatásával mikrofilmre vitték az adatokat. Ma ezek az adatok hozzáférhetők a Magyar Országos Levéltár Filmtárában. Ha azonban a régi Magyarország területén kívánna valaki ma kutatásokat végezni, számos problémával kellene szembenéznie.

Nézzük meg, hogy az autodidakta kutató egy adott esetben milyen nehézségekkel találja szemben magát.

Családtörténeti kutatások a szarvasi evangélikus egyháznál

Harruckern János György báró, Szarvas újratelepítője 1722-ben evangélikus szlovák családokkal népesítette be a török idő alatt elnéptelenedett területet. Azóta is az evangélikus vallást gyakorlók vannak többségben a városban.

Az anyakönyveket 1734-től vezetik, bár a kezdeti időkben az adatok bejegyzései erősen hiányosak. Tessedik Sámuel *Szarvasi nevezetességek* című naplószerű munkájában, minden év eseményének végére beírta az anyakönyvi adatokat. Nézzük meg ezeket a kezdetektől 1750-ig.

Év	születtek	elhaltak	házasság/pár
1735	88	–	12
1736	97	–	15
1737	81	–	20
1738	101	–	–
1739	101	–	24
1740	77	–	22
1741	70?	–	12
1742	93	–	37
1743	–	–	–
1744	–	–	–
1745	166	–	37
1746	–	–	–
1747	140	–	45
1748	165	–	50
1749	167	–	38

1750-ben indult a rendszeres nyilvántartás. Ez alatt azt kell érteni, hogy elindult az anyakönyv vezetése, de hiányosan. Havonként történt a feljegyzés. Vegyünk egy példát, négy oszlop van: az elsőben a hónapot írják, a másodikban a sorszám található, a harmadikban jelölik a születéseket, esküvőket, illetve a halálozásokat. Ebben az időszakban latinul és szlovákul

vezetik a könyveket. Ennek az anyakönyvnek az egyik sorában olvashatjuk a következőket: Magyar Gyuró felesége [manželka] meghalt [július 10-én]. Ebből a feljegyzésből is világosan látszik, hogy az egyes események bevezetése bizony igen pontatlan, ebben az esetben például nem tudjuk meg az elhunyt leánykori nevét, születési idejét, halálának okát. Az adatok pontos feljegyzése 1788-tól datálható. Csak 1800-tól kezdődően vezetik külön könyvekben a születést, esküvőt és halálozást. 1800 és 1852 között a halálozásoknál külön rovatban tüntették fel a szülők nevét, ezért a szülők ismeretében könnyű az azonosítás, ha férfiról van szó. Megnézve az utolsó oszlopot (coniuges) megtudhatjuk, hogy volt-e házastársa, illetve özvegy volt-e az elhunyt. Nő esetében már nehéz az azonosítás, mert az asszonyokat leánynevükön írták be. Ezért fontos az ő esetükben az utolsó oszlop figyelembevétele, de lehet, hogy csak azt tüntették fel, hogy özvegy volt, azt már nem, hogy kinek volt az özvegye. Természetesen ez az utolsó oszlop üres maradt, ha sohasem kötött házasságot az illető.

1852 és 1895 között azonban megváltozott ez a rendszer, így nehezebb az elhunyt azonosítása, ha házasságot kötött. Gyermekek esetében nincs ilyen probléma, mivel ugyanazon rovaton belül vannak feltüntetve a szülők is. Ellenben házasságkötés után már csak a házastárs neve, illetve az özvegy (a megjegyzés rovatban a házastárs neve, illetőleg az özvegyi állapot) van köztölve. Elhalálása után az azonosítás ebben az esetben azért nehéz, mert ebből a nyilvántartásból már hiányzik a szülők neve, ugyanakkor azonos névvel akár több ember is élhetett (pl. Kohut János, Mihály stb.). Ilyenkor nincs más választás, mint az életkor figyelembe vétele. De ez sem lehet minden esetben eredményes. Vannak példák, amikor 3-4 évvel kevesebbet, illetve többet jegyeztek fel az életkor meghatározásakor, gyakran például esküvőnél. A XIX. század kutatásában nagy segítségünkre lehetnek az indexek.

Mi is az az index? Névmutató, melyben betűrendben szerepel a keresett személy. Indexek készültek a születésekről és a házasságkötésekről. A születési indexekben viszont csak azok vannak feltüntetve, akik megérték a felnőttkort, a korán elhaltak már nem. Ezeknek a könyveknek a segítségével igen gyorsan lehet megtalálni a szükséges adatokat. Azonban egy ember életét a három anyakönyv közül a halotti anyakönyvekből tudjuk teljes egészében kiolvasni. Bőve vannak a szülők (1852-ig vezetve), a házastárs, a születés ideje (1788-tól jegyezve), sőt a halálozás oka is (1788-tól), amiből néhány esetben következtetni lehet az életkörülményekre.

A polgári anyakönyvezést 1895. október 1-jén vezették be. Ez azt jelenti, hogy ettől a naptól kezdődően államilag vezetik a születési, a házassági és a halálozási nyilvántartásokat. Ez lett a hivatalos bejegyzés, ezt fogadták el és fogadják el ma is a hatóságok. Az egyházi nyilvántartás természetesen nem szűnt meg ezzel egy időben, de a hitközségnél e naptól már nem kötelező bejelenteni a legfontosabb családi eseményeket.

Lőrinc Illikó

Felhasznált irodalom: A Pallas Nagy Lexikona I-XVIII. Bp., 1893-1900. VII. kötet; A Révai Nagy Lexikona I-XXI. Bp., 1911-1935. VIII. kötet; *Szentpétery Imre*: Történelmi segéd tudományok. In: A magyar történetírás új útjai. Szerk.: *Hóman Bálint*. A magyar Szemle Könyvei III. Bp., 1932.; *Bádn Kálmán*: Családtörténet és nemzeti öntudat. Magyar Családtörténeti Szemle 4. 1938.; *Bottis Béla*: Genealógia. In: Történeti segéd tudományi alapismeret, II. Levéltári Szakmai Továbbképzés, Felsőfok 5. Bp., 1963.; *Kubinyi András*: A magyar genealógiai kutatásokról. In: Levéltári Közlemények 1970.; *Kállay István*: Genealógia. In: A történelem segéd tudományai. Szerk.: *Kállay István*. Bp., 1986.; *Nyulásziné Straub Éva*: Útmutató a genealógiai és családtörténeti kutatáshoz a MOL-ban. In: Levéltári Közlemények 63. 1995. 1-2. sz.; *Pandula Ágnes*: Genealógia. In: A történelem segéd tudományai. Szerk.: *Bertényi Iván*. Bp., 1998.; *Berkes József*: Tájékoztató családtörténeti kutatásokhoz. A MOL honlapján (- az iratok kutatása - családtörténet - további tájékoztató) található; *Tessedik Sámuel*: Szarvasi nevezetességek. (Ford.: *Nádor Jenő*) In: Tessedik S. Berzeviczy G.: A paraszti állapotáról Magyarországon. Szerk.: *Órtutay Gyula* Zsigmond Csábor. Bp., 1979.

Rákóczi évforduló Erdélyben

A XXI. század első évtizedére esik a több éven keresztül folytatott Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulója. A Kárpát-medence különböző vidékein megemlékezéseket tartanak ebből az alkalomból. Erdélyben a 2003 és 2011 közti éveket „Jubileumi Rákóczi Évek” elnevezéssel kiemelt időszaknak tartják és ünnepségsorozatot terveztek: „Cum Deo pro patria et libertate” jellegével.

A partiumi nyitó alkalomra 2003. május 10-én Nagyváradon került sor a Királyhágó-melléki Református Egyházkerület rendezésében. Az ünnepség dátumát II. Rákóczi Ferenc 1703. május 6-án Lengyelországban Brezán várában kibocsátott kiáltványa motiválta, melyben a Fejedelem „minden rendű igaz magyarokat” felszólít a „hatalmaskodó, zaklató, porcióztató, adóztató...kegyetlenkedő birodalom elleni” fegyverfogásra. A felhívás lényege: „sine nobis, de nobis” – rólunk ne nélkülünk döntsenek.

A 2003-as nagyváradi ünnepi program három részből állt.

Az első az Egyházkerületi Székház Dísztermében tartott tudományos emlékülés volt, amelyen a nagyszámú hallgatóságot *dr. Hermán M. János* egyházkerületi tanácsos köszöntötte. Megnyitó beszédet mondott *Dukrét Géza* tanár. Előadást tartottak: *Kupán Árpád* történész, *dr. Tamás Edit* főmuzeológus, *dr. Ágoston István György* egyháztörténész, *Borbély Gábor* helytörténész, *Nánási Zoltán* történész, *Lakóné Hegyi Éva* muzeológus és *Mihálka Zoltán* történész.

A gazdag témakört felölelő előadássorozat után került sor a Sárospataki Nemzeti Múzeum támogatásával rendezett *A Rákócziak a magyar történelemben* című emlékkiállítás megtekintésére, melyet a tárogató hangjait követően *dr. Tamás Edit* főmuzeológus nyitott meg.

A Partiumi nyitóünnepség a továbbiakban a zsúfolásig megtelt Nagyvárad-újvárosi templomban folytatódott, ahol *Tökés László* Királyhágómelléki püspök igehirdetését követően *dr. Halzi József*, a Rákóczi Szövetség elnöke köszöntötte a megjelenteket, majd *dr. Csetri Elek* akadémikus előadása után ünnepi műsor következett. A műsor keretében a Királyhágómelléki Református Gimnázium egyesített énekkara *Szilágyi Ágnes*, a Partiumi Egyetem Énekkara *Barta Anikó* tanárnő vezetésével szolgált. Verset mondott *Bózsöny Ferenc* rádióbemondó, énekelte *Faragó Laura* énekművész. Rákóczi fejedelemről a szatmárnémeti Harag György Szintársulat művészeinek műsorösszeállítása hangzott el *Szuzgyinczki István* rendezésében.

Másnap május 11-én vasárnap a Varadinum kezdőnapján a nagyváradi gyülekezetek templomaiban emlékeztek meg a néhai Fejedelemről. Az ünnepi szolgálatokat a Kárpát-medencei református püspökök végezték. Déli fél egy órakor a Petőfi-parkban *Orbán Viktor* műrusterelnök avatta fel a Magyar Kormány támogatásával, Kós András művész által készített, Bethlen Gábort ábrázoló egészalakos bronzszobrot.

A Jubileumi Rákóczi Évek (JRÉ) májusi megnyitó ünnepségét a tervek szerint továbbiak követik. Erdélyben Szakbizottság működik a rendezvények programján. Ajánlatos lenne a Kárpát-medencében a hasonló terveken fáradozók munkájának egyeztetése a nagyobb eredményesség érdekében.

Dr. Á. I. Gy.

A XVIII. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőtálalkozó

Csorna, 2003. július 24-26.

A Magyar Néprajzi Társaság önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők számára 18. alkalommal megrendezett találkozásának legfontosabb célja – immár csaknem öt évtizede –, hogy időről időre lehetőséget teremtsen az úgynevezett *társadalmi, amatőr*, vagyis nem hivatásos gyűjtők számára a tartalmas szakmai és emberi kapcsolatok kialakítására, a meglévők ápolására, módszertani továbbképzésre, érzelmi feltöltődésre, a „hivatásos” néprajzkutatókkal való találkozásra, a gyűjtőmozgalom időszerű kérdéseinek megbeszélésére. Újabban pedig mód nyílik arra is, hogy találkozhassanak egymással a határokkal szétszabdalt magyarság hagyományos népi műveltségének gyűjtői és kutatói.

Ezekre a gyűjtőtálalkozókra mindig más helyszínen, lehetőleg egy-egy néprajzilag jellegzetes tájegységhez és a néprajzgyűjtés valamely fontos témaköréhez kötődően kerül sor. Kezdetben évente gyűlt össze a néprajzi gyűjtők színe-java, aztán – a részben azonos feladatot vállaló Honismereti Akadémiák rendszeressé válásával – kétfévente került sor a találkozókra. Most pedig, hogy a Néprajzi Múzeum kétfévente írja ki Néprajzi Gyűjtőpályázatát, igazodva annak ritmusához, három esztendővel időközrel került sor a csornaikra. A legutóbbi – mint emlékeztető – Hajdúdorogon volt, a néprajzgyűjtés és a közművelődés kapcsolatával foglalkozott.

A 2003. esztendőben a Győr-Moson-Sopron megyei Csornán, a Rábaköz központjában került sor a gyűjtőtálalkozóra. Fő témája *Jelenkori életünk néprajzi vizsgálata* volt. A résztvevők száma összesen ötvenkét fő volt, akik közül huszonkettő a határokon túlról érkezett. A XVIII. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőtálalkozó megrendezését támogatta a Nemzeti Kulturális Alapprogram, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Csorna Város Önkormányzata, Ez a segítség tette lehetővé, hogy a határainkon túlról érkezettek részvételi díj nélkül lehessenek jelen, s útiköltségüket is megtéríthessük.

Az előadásokra a Kerényi György Zeneiskola dísztermében került sor, szállást a Szilágyi Erzsébet Középfiskolai Kollégiumban kaptunk. A néprajzgyűjtők táplálásáról a Premontrei Étterem gondoskodott. A találkozóra érkezők még a megnyitó előtt megtekinthették a város múzeumában Rábaköz népéletének és Csorna történetének gazdag anyagát.

Az ünnepélyes megnyitóra a Premontrei Rendház dísztermében került sor, ahol Horváth Ödön Lőránd, a Rend főapátja, Papp Imre, Csorna város alpolgármestere, Pájer Imre, a Győr-Moson-Sopron megyei Szülőföldünk Honismereti Egyesület titkára és Halász Péter, a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Néprajzi Gyűjtők Szakosztályának elnöke üdvözölte a Tálalkozó résztvevőit. Ezután a Néprajzi Társaság Választmányának döntése alapján átadták a Sebestyén Gyula Emlékérmeket a kitüntetetteknek: Börcsök Attila (Makó), Harangozó Imre (Újkígyós), Horsa Istvánné (Komárom), Mirk László (Csikszerecska) és Szilágyi László (Sepsi – Szlovákia) önkéntes gyűjtőknek. Ezt követően Forrai Ibolya, a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárának munkatársa olvasta fel a távollévő Granasztói Péternek, az Etnológiai Adattár vezetőjének Útmutató mindennapi tárgyaink gyűjtéséhez című írását, hozzáfűzve a maga reflexióit is. Hangsúlyozta a Néprajzi Múzeum által meghirdetett 48. Országos Néprajzi Pályázat által kiemelten ajánlott témaköröket, mint a Népi vallásosság és szakrális emlékek az ezredvégi Magyarországon, továbbá az új témákat: Babáink; Falusi és városi kisközösségek mindennapjai; Mai tárgyaink története eszközlétfarag készítésével; A településképváltozásai a XIX–XX. században; Hadifogság, munkatábor, internálás. Forrai Ibolya megnyugtatta az önkéntes gyűjtőket, hogy a néprajz valamennyi témája és területe belefér az ajánlott témakörök által nyújtott keretbe. Ez után Perger Gyula, Győr-Moson-Sopron megyei múzeumigazgató beszélt a megye népművészetét bemutató, általa (is) szerkesztett szép, rangos kiadványról, tartalmáról és általában a megye tájegységeinek néprajzi jellegzetességeiről.

Este, mikorra a rekkenő hőség kissé alábbhagyott, városnézésre indultak a találkozó résztvevői. *Pajer Imre* igazgató-tanár úr vezetésével megismerkedhettek a kicsiny, de számos értékes építészeti és történelmi emléket őrző városka nevezetességével.

A találkozó második napján két módszertani előadásra került sor, az egyik néprajzi, a másik nyelvészeti témájú volt. *Koltay Erika*, a Néprajzi Múzeum munkatársa Az önkéntes néprajzi gyűjtők pályázatainak tanúságairól, különösen az új pályázati kiírásról beszélt (a kiírás szövegét lásd a 97. oldalon). *N. Fodor János*, az ELTE Magyar Nyelvészeti tanszékének munkatársa ismertette a Magyar Nyelvtudományi Társaság Csúry Bálint nyelvgyűjtő pályázatát, melynek célja „a magyar nyelvterület feledésbe merülő nyelvi értékeink (tájszavak, hagyományos népi mestersegek és tevékenységek szakszókincse, különböző társadalmi rétegek jellegzetes szavai, ragadványnevek, becenevek, népi helynevek, közmondások, szólások stb.) összegyűjtése, archiválása és lehetőség szerinti megjelenítése (a felhívás szövege a Honismeret 2003. 4. számának 117. oldalán). Mindkét előadást számos kérdés és észrevétel követte.

A Gyűjtőtálkozó második munkanapján tizenhét kiselőadás hangzott el.

Asztalos Enikő (Marosvásárhely): A magyar néprajzgyűjtők képzésének eredményei az elmúlt tíz évben a Marosvásárhelyi Népfőiskolán; *Bernád Ilona*: A magyar népi gyógyászat értéke és kapcsolata a hagyományos orvoslással; *Dukréti Géza* (Nagyvárad): Turulmadaras emlékműveink és a vele kapcsolatos szokások; *Gazda József* (Kovácsna): A szórványok, mint a magyar múlt értékeinek konzerválói; *Gazda László* (Sepsiszentgyörgy): Nastase Gh. I. – román szerző a moldvai magyarokról; *Gálné Kocsis Irma* (Gyergyóalfalu): A Domokos Pál Péter Hagyományörző Egyesület emlékszbája; *Győri Jánosné* (Jászkisér): Tájházak, helytörténeti gyűjtemények, elfelejtett falusi kismesterségek; *Harangozó Imre* (Újkígyós): A moldvai katolikusok identitása kutatásának buktatói; *Harsányi Ferencné* (Győr): Egy győrszentiváni parasztcsalád élete a II. világháború után; *Korcz Antalné* (Halászi): Halászi község múltja; *Majos Miklós* (Szilágynagyfalu): Napsugaras oromzatok a szilágysági Kárásztelken; *Mirk László* (Csíkszereda): A csíkszeredai Segítő Mária Katolikus Gimnázium tanulóinak néprajzi és névtani gyűjtőmunkájáról; *Nagy Endre* (Érsekújvár): Földrajzi nevek, helynevek; *Schön Mária* (Hajós): A hajósi svábok hiedelmei az ég dolgairól; *Szőcs Lajos* (Korond): Korondi helytörténeti gyűjtéseimről; *Tácsi László* (Temesvár): Értékmentés a szórványban; *Zsók Béla* (Déva): Avató, átejtő játékok munkahelyi környezetben.

Az előadások témájának sokszínűsége jól mutatja, hogy az önkéntes gyűjtőmozgalomban résztvevők érdeklődése áttekinti a hagyományos népelet szinte egész területét. Ha az idő szűkössége miatt nem is kerülhetett sor minden kiselőadást követően kérdésekre, vitákra, délután és délután is elhangozhatott néhány témához hozzászólás, előadói reflexió.

Este rendkívül érdekes rendezvényen ukrán művészek klarinét és cimbalom hangversenyén vehettek részt a találkozó néprajzgyűjtői.

A szombati nap fő témája a *Rábaköz hagyományos népelete*, előadói pedig a megyében dolgozó szakemberek, valamint a Kisfaludy Napok legsikeresebb ifjúsági pályázói voltak. Itt kell megjegyeznünk, hogy Győr-Moson-Sopron azon megyék közé tartozik, ahol a Szülőföldünk Megyei Honismereti Egyesület szervezésével évről évre – újabban két-évről két-évre – rendkívül színvonalas néprajzi témájú diákpályázatok születnek, amelyekkel szerzőik a megyei helyszíneken kívül eredményesen szerepelnek a Néprajzi Múzeum gyűjtőpályázatának ifjúsági kategóriájában, valamint az Ifjúsági Honismereti Konferenciákon is. Itt Csornán is értékes előadásokat hallhattunk tőlük. *Balázs Livia*: Az „égi tünemények” hiedelemformáló szerepe a Rábaközben; *Csiszár Attila*: Vízimalmok a Kis-Rábán; *Deé János*: Kataház és Pupa-kemence építése Győrújbaráton; *Köninger Szilárd*: Népi építészet Kapuvár-Gartán; *Nagy Judit*: Kilencedjárás Dunaszegen; *Néma Sándor*: A győri megyei levéltár kéziratos térképeinek néprajzi vonatkozásai; *Pesti Bálint*: Vízimalmok Nagybajcsón.

A másfélnapos szakmai tanácskozás során a jelenlévők részéről megfogalmazódott néhány vélemény, amely a gyűjtőkkel való kapcsolattartást, szervezésük módját illeti. Így többen megfogalmazták, hogy mint régebben, szeretnék megkapni a pályázatokat bíráló szakértők írásos véleményét, mert ebből tanulhatnak. Fontosnak tartják a gyűjtők, hogy a pályázati kiírásokban szereplő új és új témajavaslatokhoz készüljenek el végre a régóta ígért gyűjtési útmutatók. A résztvevők megállapították, hogy jól érezték magukat a szakmai és emberi szem-

pontból egyaránt javukra váló összejövetelen, s szinte minden előadó és felszólaló megköszönte a részvételi lehetőséget a Magyar Néprajzi Társaságnak és a találkozó támogatóinak.

A nap második felében autóbusszos tanulmányúton ismerkedtek a találkozó résztvevői a Rábaköz néhány néprajzi, művelődéstörténeti nevezetességével. *Tőreki Imre* tanár útmutatásával megtekintették a gazdag, különlegességeket is tartalmazó szanyi helytörténeti gyűjteményt. Vágon, a Rába partján, *Horváth Győző* tanár beszélt a Rábaköz folklórjáról és annak kutatásáról, szavait a Rábakör együttes énekszóval színesítette. Ezt követően meglátogatták az árpási, valamint a rábaszentmiklósi román-kori templomot. A mórchidai szőlőhegyen *Józsa Tamás*, a Hild József Építőipari Szakközépiskola mérnök-tanára mutatta be a hagyományos borpincéket, s a diákjaival végzett népi építészeti felmérés eredményeit.

Rábaszentmihályon a *Lakó József* vezetésével működő citerazenekar muzsikája szolgáltatta a jó hangulatot a közös vacsorához.

Halász Péter

Sebestyén Gyula Emlékéremmel kitüntetett önkéntes néprajzi gyűjtők

A Magyar Néprajzi Társaság 1962-ben emlékérmeket alapított azoknak a legkiválóbb gyűjtőknek a kitüntetésére, akik az országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázatokon, valamint szakkörvezetői munkájukban több éven keresztül országosan kiemelkedő eredményt értek el. A kitüntetést a Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztályának javaslatára a Társaság Választmánya ítéli oda, évenként általában egy-két kiváló gyűjtőnek. Az érme átadására az Országos Gyűjtőtálalkozók ünnepélyes megnyitása alkalmával kerül sor.

Tekintettel arra, hogy utoljára 2000-ben rendeztünk Gyűjtőtálalkozót, a Magyar Néprajzi Társaság Választmánya úgy döntött, hogy ez alkalommal öt emlékérmeket oszt ki. Annál is inkább, mert első ízben erdélyi és felvidéki gyűjtők is átvehették a Társaság elismerését kifejező Sebestyén Gyula Emlékérmeket.

Börcsök Attila fiatal makói néprajzi gyűjtő, szakmája kertész, a Galamb József szakközépiskolában tanít. A szabad idejét kitöltő gyűjtőmunkával mintegy másfél évtizede foglalkozik, a hagyományok tiszteletét a nagyszülői házból hozta. A városban néprajzi gyűjtőmunkájával szerzett elismerést, gyűjteményéből rendezett kiállításaival pedig ismertséget. A gyűjteményének alapját jelentő mintegy 150-200 használati és gazdasági eszköz anyai nagyjának öröksége. Kítartó szorgalmának, szenvedélyének, hozzáértésének köszönhetően a gyűjtött anyag egyre gyarapodott, tematikailag (gazdálkodás, háztartás, népviselet, szöttesek) gazdagodott, földrajzi kiterjedtsége (Apátfalva, Magyarcsanak, Csanádalberti, Pitvaros, Tótkomlós) bővült. A gyűjtemény – több mint 3000 leltározott tárggyal a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától 2002-ben „Börcsök Attila Néprajzi Gyűjteménye” címmel állandó működési engedélyt kapott. A tárgyak gyűjtése mellett fontosnak tartja azok bemutatását. Több alkalommal volt kiállítása a makói Hagyafesztiválon és a József Attila Könyvtárban, valamint Szentesen, Csongrádon és Hódmezővásárhelyen. Jó munkakapcsolatban van a makói József Attila Múzeum és Csongrád megye múzeumainak néprajzos munkatársaival.

Harangozó Imre Újkígyóson hitoktató, az Újkígyós Kultúrájáért Alapítvány elnöke, az Ipolyi Arnold Népfőiskola vezetője. Egyetemista kora óta gyűjti Békés megye és általában a Tiszántúl, valamint Erdély magyar tájegységeinek népművészeti tárgyait, ezekből az Ipolyi Arnold Népfőiskola épületében és más településeken gyakran rendez kiállításokat. Ugyancsak több néprajzi fotókiállítása volt már az országban. Legjelentősebb gyűjtései a moldvai magyarokhoz kapcsolódnak, úgy a tárgygyűjtés, mint az ismeretanyag tekintetében. Különösen az archaikus népi imádságok, a vallási néprajz, és a hiedelemvilág témakörében ért el eredményeket. Ebben a témában több könyvet is publikált, úgymint: „Anyám, anyám, szép Szűz Máriám...” (1992), „Krisztusz háza arangyos... – Archaikus imák, ráolvasások, kántálók a gyimesi és a moldvai magyarok hagyományából” (1998), „Ott hul éltek vala a magyarok... – Válogatás az észak-moldvai magyarság népi emlékezetének kincsestárából” (szerk., 2001), „Elmentem a Szent Están templomába – Kalandozások népi hitvilágunk forrásainál”, valamint a „Sokat gondolkoztam a régi atyákról. A magyar nép ősi hitvilágáról és világképéről” (2003).

Mirk László magyar irodalom szakos tanár a csíkszeredai Segítő Mária Római Katolikus Gimnáziumban. Az 1970-es évektől érdeklődik a hagyományos paraszti népiélet jelenségei iránt, s ezekről számos cikke, tanulmánya jelent meg különböző erdélyi sajtótermékekben (Megyei Tükör, Ifjúmunkás, Hargita Kalendárium), valamint a Honismeretben. Az 1990-es évek elején kapcsolódott be a magyarországi önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomba, kezdetben saját pályamunkáival, majd tanítványai dolgozataival. Számos diákja vesz részt a Néprajzi Múzeum pályázatain, kitűnő eredménnyel. 1993 és 2001 között 38 diák néprajzi és névtani dolgozatát díjazták. Iskolájában 1996-ban néprajzi és névtani tanulókört alakított, amely később Domokos Pál Péter nevét vette fel Valamennyi díjnyertes tanuló ennek a diákszakkörnek a tagja. Diákjai számára beszerezte a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárának kérdőíveit, gyűjtési útmutatóit, s ezek segítségével készülnek a páratlan témagazdagságú néprajzi gyűjtések és feldolgozások. 1997-től a gimnázium filológiai osztályaiban eredményesen tanít néprajzot és névtani ismereteket. Ily módon – egy vérbeli pedagógus számára a legtermészetesebb módon – már jó ideje nem a saját neve alatt, „csupán” a pályázati eredményjegyzékeken feltüntetett nevelőtanárként, közvetve szerepel több a gyűjtőmozgalom élvonalában. Kiváló szakkörvezetői munkájáért a Néprajzi Múzeum 1995-ben *Elismerő Oklevél*ben részesítette.

Szilágyi László (Tornaújfalú, Szlovákia) rendszeresen részt vesz a gyűjtőpályázatokon. Mint középiskolai tanár nagyon sokat tett a diákok magyar nyelvének megőrzéséért, erősítéséért, magyar öntudatra nevelte őket. Igen sok tanítványa van, aki megállja helyét a világban és megvallja magyarságát. Összegyűjtötte az egykori Torna-Abauj megyei falujában és a környező településeken a karácsonyi népszokásokat, leírta és lerajzolta a különböző ostyasütőket. Összeírta a falu határában lévő dülök, kutaschkák, hidak, keresztetek és kápolnák neveit, valamint az azokhoz fűződő hiedelmeket, mondákat. Közreműködött a Tornaújfaluban létesített tájház létrehozásában. Ma is gyűjti a régi birtokos családokra vonatkozó ismeretanyagot, a falu hagyományait, s írja a falu krónikáját.

A marosvásárhelyi Népi Egyetem néprajzi tanfolyamának tíz éve¹

1962-től működik Marosvásárhelyen Népi Egyetem. 1990-től Szabadegyetem lett a neve, ahova 1993 őszétől meghívtak néprajzi előadónak és egyúttal a magyar néprajzi tanfolyam beindítójának. 1994-től az intézmény visszavette a Népi Egyetem (azaz Népfőiskola) nevet. Helyzete így sem változott: örökölte a múlt rendszerből az önfenntartást és önellátást. Rektora Berdj Asgian, nyugalmazott orvosprofesszor. Két fizetéses alkalmazotton kívül minden tanára bedolgozó, szerződéssel, óradíjjal. Az Egyetem *felnőttoktatással* foglalkozik, vagyis 16 éven felüliek korhatár nélkül elvégezhetik. Ezzel kiegészítik a romániai oktatási rendszert.

A magyar néprajzi tanfolyamról

A magyar néprajzi tanfolyam 1993 októbere óta megszakítás nélkül tartja az előadásait, mint egyetlen folyamatosan működő magyar nyelvű tanfolyam a Népi Egyetemen. Az országban az egyetlen olyan tanfolyam, amely a felnőttoktatásban magyar néprajzból állami oklevelet ad. Akkreditálták a tanfolyamot és oklevelet a Művelődési Minisztérium ad, amit 1999 óta az Oktatási Minisztérium is elismer. Így a végzősök csak ezzel az oklevéllel nyerhetnek engedélyt tájához, helytörténeti gyűjtemény létrehozására, népi táncoktatói bizonyítványra. Három éve a végzős pedagógusok választott tárgyként néprajzot is taníthatnak az iskolában. A népi iparművészek az oklevél birtokában bel- és külföldi kiállításokat rendezhetnek, és termékeiket engedéllyel árusíthatják. A hallgatók nagy része általános műveltségét szeretné kiegészíteni néprajzi ismeretekkel. Pedagógusok, a történelmi egyházak papjai, muzcológusok, restaurátorok, újságírók, színészek, egyetemi hallgatók végezték el az elmúlt tíz évben a tanfolyamot.

A tanfolyam hallgatóit magam gyűjtöttem össze (rádióban, újságban hirdetem meg), tíz hallgatóval indulhat egy csoport, s egy tanévben két csoport végez. Az első hét évben 60 óra állott rendelkezésemre az I–II. évfolyam tananyagának előadására. 2001 óta kiharcoltam a 80 órás tanfolyamot, ami megkönnyíti munkámat. Az I–II. évfolyamon egy magyar őstörténeti bevezető után a hallgatók a szociális, tárgyi és szellemi néprajzról tartott előadásaimat hallgatják meg, s ezután levizsgázva elnyerik az oklevelet. 1994 óta beindítottam az oklevélén felüli harmadik évfolyamot, ami csak a néprajzi gyűjtés módszereit tartalmazza, és gyűjtési vakációk után önálló gyűjtésükkel vizsgáznak újra, s bekapcsolódnak a Magyar Néprajzi Múzeum és a Kriza János Néprajzi Társaság által meghirdetett gyűjtőpályázatokba. Mióta a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen fő szak lett a néprajz, olyan érettségi előtt álló, vagy érettségizett tanulók is végeznek a Népfőiskolán, akik ezt sikerrel használják fel az egyetemi felvételi felkészítőjeként. Előadásaim anyaga állandóan bővül, változik, lépést tartva a legújabb kutatásokkal, felhasználva a legújabb forrásmunkákat, eredményeket, értékeléseket. Az elméleti előadások mellett kiszállások is szerepelnek a programban, amelyeken szemléltetni tudom a tananyagot, például a Kultúrpalota meglátogatása, Kós Károly építészeti stílusa, Bandi Dezső iparművész és tanítványai faragászati kiállításainak megtekintése, népművészeti kiállításokon való részvétel és Gyöngykoszorú találkozók meglátogatása. Az erdélyi megyékből ingázva végzik el a hallgatók a tanfolyamot, például jártak Csernátomból, Sepsiszentgyörgyről, Csíkszeredából, Székelykeresztúrról, Besztercéről, Déváról és Székelyudvarhelyről.

A tanfolyamon végzett hallgatók száma

Évfolyam	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
I–II.	13	24	52	31	25	28	24	11	17	28	18
III.	–	33	12	10	19	10	14	7	6	7	7

Tehát összesen 271 felnött hallgató végzett az I–II. évfolyamon. A tanfolyamot folytatva 115 hallgatóból lett önkéntes gyűjtő.

¹ Elhangzott 2003. július 25-én Csornán, az Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtők XVIII. találkozásán (Szerk.)

A pályázatok

A Népi Egyetem hallgatói 1994-ben részt vettek a Kárpát-medence magyar történeti népmondáinak a Budapesti Néprajzi Múzeum által meghirdetett gyűjtőpályázatán. A hallgatók 44 mondát gyűjtöttek össze, s a gyűjtés eredményeként a 11 pályázó könyvjutalmat nyert, a gyűjtés pedig megjelent Budapesten 1998-ban a „Beszéli a világ, hogy mi magyarok...” című történeti mondagyűjteményben, s a megyei lap, a Népujság közölte őket folytatásokban. 1995-ben az eredményhirdetéskor a Marosvásárhelyi Népi Egyetem oklevelet nyert a Magyar Néprajzi Múzeumtól kiváló eredményeiért. 1996-ban hét hallgató pályázott sikeresen Budapesten, az egyik IV. díjat, a többi dicséző oklevelet nyert. 1997-ben ismét egy IV. díjat, 1998-ban is egy IV. díjat, 1999-ben oklevelet és könyvet nyert egy végzett hallgató. 2002-ben egy hallgató I. díjat nyer Szekszárdon a Gyűjtőpályázat ifjúsági csoportjában és egy hallgató II. díjat ugyanitt a felnőtt kategóriában. A Kriza János Néprajzi Társaság pályázatán 1997-ben egy hallgató II. díjat, egy oklevelet és könyveket nyer, 1998-ban egyik III. díjat, négyen oklevelet és könyveket, 1999-ben egyik oklevelet és könyveket nyert.

1995–2001 között hallgatóim közül tizennégyen iratkoztak be a Kriza János Néprajzi Társaságba. A néprajzi tanfolyam hallgatóit bekapcsoltam a tavaszi népszokások gyűjtésébe, gyűjtésük egy részét a nyáradszeredai vándorgyűlésen adták át a KJNT elnökének.

Kiállítások

A magyar néprajzi tanfolyam hallgatói a Népi Egyetem szervezésében ötször rendeztek népművészeti és népi iparművészeti kiállítást, részben gyűjtött, részben általuk készített tárgyakból: 1995. április–június között a Népi Egyetem egyik termében, 2000. november 4-én ugyancsak a Népi Egyetemen, 2001. június 27–30. között a Marosvásárhelyi Napok alkalmából a Vár egyik épületében. Ugyanezt a feladatot kaptuk a 2002. június 26–30. között megrendezendő napokra, ugyanabban a teremben, a Várban. 2003-ban június 26–29. között ugyancsak a Várban rendeztünk népművészeti kiállítást a VII. alkalommal megrendezett Marosvásárhelyi Napokon. A Népi Egyetem magyar néprajzi tanfolyamának célja: a nemzetiségi önismeret ápolása. Kiegészíti az egyetemi oktatást, amely már nem elérhető a felnőttek, idősebbek és más foglalkozásúak számára, akik érdeklődnek a magyar néprajz és népművészet iránt.

A végzett és jelenlegi hallgatók között nyilvántartunk porcelánfestőket, régi tárgyak gyűjtőit, gyöngyfűzőket, faragásokat, bőrdíszműveseket, szalmakalap-készítőket, kukoricahéj-és nádfeldolgozókat, tehát népi iparművésszel foglalkozókat is.

Asztalos Enikő

Értékmentés a szórványban¹

A néprajzi kutatásnak s mindenekelőtt a gyűjtőmunkának különös jelentősége van a szórványban, vagy a szórványállapot perspektívájában élő magyarok lakta Kárpát-medencei vidékek, helységek esetében.

Közismert, hogy a trianoni határokon kívül rekedt magyarság lélekszáma, elsősorban a kitelepülés és az asszimiláció következményeként az elmúlt évtizedek során fokozatosan apadt. Hangsúlyozottabban és hatásában tragikusan érződik ez a jelenség az 1989-es rendszerváltást követően valamennyi szórványvidéken, így a Bánságban is. A gyermeklétszám csökkenése miatt több oktatási intézmény megszűnt, illetve a meglévőeknek a léte forog kockán. A magyarok által létesített és lakott helységekben egyre több román és roma család telepedik meg, felvásárolva az őstelepések házait, földjeit. Ez a folyamat azzal jár, hogy sok, a magyar etnikumra jellemző tárgyi érték elkallódik, az eredeti szokások, hagyományok pedig életető közösség hiányában lassan kivesznek, beolvadnak a többségi etnikum kultúrájába. A múlt század első éveiben Borovszky Samu szerkesztésében megjelentetett Temes és Csanád vármegyét monografikusan bemutató mű néprajzi vonatkozású fejezetei alapján, alig ismerünk rá a mai magyarok lakta falvakra, az ott élők szokásaira, hagyományaira.

¹ Elhangzott 2003. július 25-én az Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtők XVIII. találkozásán (Szerk.)

Ez a sajátos helyzet arra figyelmeztet, hogy egyrészt sürgősen fel kell térképeznünk a még fellelhető értékeinket, másrészt igyekeznünk kell, hogy felelevenítsük, ápoljuk, bemutassuk a lassan homályba vesző szokásainkat, hagyományainkat.

Ebben a vonatkozásban reménykeltő kezdeményezések születtek. A Bánság Múzeuma néprajzi osztályán egy ma még szegényes tartalmú és nem is egészen szakszerűen berendezett magyar sarok is található, a temesvári Falumúzeumban pedig elhelyeztek egy valamikor magyarok lakta Temes megyei faluból, Babsárról való, a Takács család által 1903-ban építtetett és használt házat, néhány berendezési tárgyjal és munkaeszközzel együtt.

1991 decemberében a Temes-megyei Művelődési és Művészeti Központ néprajzi tárgyu nemzetközi szimpoziumot rendezett, amelyen több bánsági, illetve Temes megyei vonatkozású értekezés hangzott el magyarországi és romániai szakemberek részéről. Többek között Simon András a Szegedi Tudományegyetemről, Felföldi László a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetéből, Benedek Katalin és Kupó Jenő a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzkutató Intézetéből, Hajdó Khell Noémi és Bodó Barna a kolozsvári Babe-Bolyai Tudományegyetemről vett részt ezen a szakmai értekezleten, amelynek anyaga kötetben is megjelent magyar, román és angol nyelven.

Temes megyében a Szórvány Alapítvány, a Magyar Nőszövetség, a Magyar Pedagógusok Szövetsége és még néhány civil szervezet foglalkozik helytörténeti és néprajzi kutatómunkával, hagyományápolással. Így például a végvári iskolában kisebb helytörténeti kiállítás létesült a nevelők és tanulók által felkutatott és összegyűjtött hagyományos használati tárgykból és munkaeszközökből. A temesvári Bartók Béla Líceum tanulói – tanári irányítással – történelmi és természeti mondákat gyűjtöttek a megye több helységében, lakodalmas szokásokat Újmosoncán és Partoson, utónevek jegyzékét készítették el Végváron a telepítés idejétől napjainkig. Minderről egy Kárpát-medencei jellegű diák tudományos ülésen számonkértek be, amelynek házigazdája az említett liceum volt. Az utóbbi időben az egész megyét átfogó néptáncmozgalom bontakozott ki, szinte minden magyar iskolának van táncsoportja, melyeknek szakszerű irányítását szegedi néptáncoktató vállalta. Megemlítjük még az újszentesi iskolában évente sorra kerülő népdal éneklési vetélkedőt, amelynek a hagyományápoláson kívül tehetségkutató szerepe is van. A Magyar Nőszövetség tojásfestő és díszítő műhelyt működtet, amelynek különösen a húsvétot megelőző időszakban van nagy látogatottsága. Ezen kívül a farsangi multságok hagyományát igyekszik élesztgetni. A Szórvány Alapítvány által megalakított szakembercsoport most készíti a csanádi magyarság monográfiáját, amelyben külön fejezetet kap a néprajz. Ez a munka egy sorozat első kiadványa, amit a többi, magyarok lakta Temes megyei helység monografikus bemutatása követ majd.

A jövőre nézve fontosnak tartjuk a tanulóifjúság érdeklődésének irányítását, a néprajz iránti fogékonyságának fejlesztését. Ilyen céllal a pedagógusok kihasználhatják a tanterv adta lehetőséget, tudniük az általános iskola felsőbb osztályaiban a néprajz választható tantárgy. A szórványhelyzet mostoha körülményei között is van lehetőség a gyűjtésre, kutatásra, hagyományápolásra. Meggyőződésünk, hogy az anyanyelv mellett a népdalok és táncok, a tárgyi népművészet, szokásaink és hagyományaink nemcsak színessé teszik életünket és az utónk következő nemzedékek életét, hanem ami még fontosabb, erősítik, fejlesztik az identitástudatot, a magyar nemzeti közösséghez való tartozás tudatát, érzelmét és vállalását.

Tácsai László

A nemzet szolgálja volt

Alsóörs önkormányzata 2003 májusában halálának 60. évfordulóján emléktábla-avatással tisztelgett néhai polgára, Iklódy-Szabó János életműve előtt

Minden biznnyal gyönyörködve nézte a Balatont dr. Iklódy-Szabó János is, valahányszor letekintett kastélya mellvédjéről a kenesei magaspartok, a déli oldal és a tihanyi félsziget ölelte naptól szikrázó, fényteli, mágius medencére. Számára is, mint mindannyiönkéra, lelki föltöltődés volt. Sőt, annál is több. Kütfő, erőforrás elhivatott hittel, hűséggel végzett hazá- és nemzetgyarapító munkásságához.

1877. október 25-én született Veszprémben. Atyja Iklódy-Szabó Imre veszprémi választókerületi képviselő, nagyatya, Iklódy-Szabó Dávid a Szent Benedek-rend tihanyi jogtanácsosa volt. Ősét, agilis Georgius Szabó de Iklód-ot 1622-ben II. Ferdinánd címeres levéllel illette.

Első házasságából három leánya született: Edit, Marietta, Éva. Második házasságából Iván 1923-ban, Tibor 1928-ban és Zsuzsanna 1930-ban. Iklódy-Szabó János 1943. május 4-én hunyt el Balatonfüreden. Május 7-én helyezték örök nyugalomra Alsóörsön hatalmas részvét mellett.

Iklódy-Szabó János a veszprémi főgimnáziumba járt. Egyetemi tanulmányait Budapesten, Bécsben, Lipcsében és Gensben végezte. Államtudományból doktorált, de közigazgatási, közgazdasági, szőlészeti és pincészeti szakismereteiről is közismert volt. Veszprém vármegye örökös, Zala választott virilis törvényhatósági bizottságának tagja, magyar kincstári főtanácsos. Több magas tisztsége közül: elnöke volt a Veszprém megyei Takarékpénztárnak és a Hungaria Yacht Clubnak. Elnök-vezérigazgatója a Balatoni Halászati Rt-nek, társelnöke a Balatoni Egyesületek Szövetségének. 1899-ben Veszprém vármegye szolgabírája, később főszolgabírája. 1910-ben a nagyvázsonyi kerület képviselője. A I. Házban az állami költségvetés egyetemes előadója. Élénk társadalmi és irodalmi tevékenységet fejtett ki. Egyebek között úgy is, mint a Balatoni Kurír főszerkesztője.

Kossuth Lajos híve volt. Kossuth eszméit elméleti szinten mérlegelte a világpolitika szempontjából, s hirdette: szolgálja és nem urai vagyunk nemzetünknek!

Hitéből és filozófiájából fakadóan a kastélynál helyi mesterek emelte patkóalakú diadalos támvívre két tömör mondatot vésetett, örök érvényű, mindenkire sugárzó kívánságot: *Bort, Búzát, Békességet!* Azaz: derűt, életet, harmóniát. És egy, a feleletet is magában hordozó bibliai kérdést: *Si Deus pro nobis, quis contra nos? Ha Isten velünk, ki ellenünk?* (Ime, alsóörsi permű vörös homokkőbe írott életprogramja!

Eredetiség, széleskörű műveltség, a minden újra fogékonyság jellemezte. Őrizte hagyományainkat, konzervatív értékeinket. Cselekedetei, világfölfogása sorsunkhoz méltóan összhangban volt múltunkkal, kultúránkkal, hazánk, a Balaton-Bakony-térség és szűkebb pátriánk érdekeivel. A történelmet indító, hajtó erőnek tartotta, melyben a múlt összetalálkozik a jellel, hogy helyet adjon a jövőnek.

Élete összefonódott a Balaton-Bakony kultusz gondolatának ápolásával, fölvirágoztatásával. E kincsés pannon táj hazai és külföldi megismertetésével. Fogyhatatlan kedvvel munkálkodott jövőt formáló eszmék vezérének. Ő vetette föl először a Balatoni Nemzeti Park gondolatát. Kezdeményezte a Sió-csatorna és a Balaton vízszintjének szabályozását. Partvédelemmel foglalkozott. Autósztrádát szorgalmazott a tó köré. MÁV-kedvezményt járt ki a Balatonhoz utazóknak. A Bakony-Balaton Propaganda Nagybizottság elnökeként a Dunántúl e két vonzó tájegységét egyként kezelte és népszerűsítette külföldön is. Jelentős szerepe volt a Cserhegyen épült kilátótorony létesítésében. Szálloda és panzióépítések programját támogatta. Kölcsönökhöz juttatta a parti embereket, vállalkozókat. Előmozdította a térség villamosítását.

Iklódy-Szabó János tagja volt a nemesi közbirtokosság választmányának. Rendszeresen részt vett a tanácskozó munkában. Ötven holdas gazdaságában minden munkát helybéli emberekkel, mesterekkel végeztetett. Azt tartotta: hadd boldoguljanak az idevalók! Tisztelte a napszámost, szőlőmunkást, a parasztembert, mint bárki mást. A falu népének bejárása volt a kastélyba. Munkáért, s ha kellett tanácsért, segítségért. Sokan kaptak annak idején Iklódyéknál munkát és megbecsülést. Ezért is őrzik jó szívvel emlékét. Itt és e vidéken.

A falu örzi múltját, formája jelenét és bizakodik a jövőben. Méltóképpen jeles polgárához, néhai Iklódy-Szabó Jánoshoz. Akit szilárd erkölcsiség, emelkedett szellemiség, küldetéstudat, európai gondolkodás, messzelátás jellemzett. Életműve mindannyiúnknak példa. Tisztelgő utódokként elmondhatjuk: próféta volt a maga hazájában! Érdemes magunkat hozzá mérnünk, hogy talán majd mi is példák lehessünk egykoron! „... a hazáért élt e hű kebel, / földjét termékenyítve hamvad el, / és szelleme a sír körül marad, / tettekre intvén az utódokat.”

Albrecht Sándor

Eltéphetlen gyökerek

F. Bodó Imre új kötetének bemutatójáról

Erősen elfogult vagyok a Somogy megyei Gölle község szülöttjével, Fekete István szellemi örökségének lankadatlan ápolójával F. Bodó Imrével szemben. Az országosan is „jegyzett” honismereti csapatunk egyik oszlopa – bár agrármérnöki munkája révén jó ideje Dombóvár lakója – szülőfaluja múltját-történeseit változatosan odaadással foglalja krónikáiba, ugyanilyen hévvel gyarapítja az író – általa alapított – emlékmúzeumát. Az elfogultságot csak mélyítette az a szép kiállítású meghívó, amellyel a régi barátot a dombóvári városi könyvtárba a *Gyöke-rek nem szakadnak el soha* című kötetének bemutatásával invitálta.

Telt ház fogadta az érkezőket, miután az eseményt célszerűen összekapcsolták a helyi Fekete István Kulturális Egyesület közgyűlésével. A hivatalos beszámolók után pedig még többen lettünk a Kaposvárról, Gölléből, sőt a távolabbi településekről való érdeklődőkkel. A jó hangulatra hangoló verses-zenés-prózai felvezetés után (Oppér Violetta, Cservedi Gábor és Fenyvesi Gábor összeállítás) *Gálné Jáger Márta*, a Somogy Megyei Levéltár főlevéltárosa, a Somogyi Honismereti Egyesület elnöke méltatta a szerző friss kötetét.

Negyedszázad publikációs termését gyűjtötte csokorba F. Bodó Imre, akinek gazdag, csodákkal és rácsodálkozásokkal, szellemi kalandokkal telített az életútja, amely sorsadta szerencsénkre még a deledőnél tart – indította műves ajánlását az elnökasszony. A szerző mégis fontosnak érezte, hogy e termést aratási kepebe rakja, felmérje hol tart, milyen értékek nyomába szegődött. A gyermekkori eszménykép, az íróként, gondolkodóként és emberként egyaránt tisztelt „földije” Fekete István óriási hatással volt rá, erre utal a neve elé ragasztott F betű.

Megindító ragaszkodása sorsának vezérfonala lett: ő is agrárius, és az írásra is eme pártuzam serkentette. De nem írói babérokra vágyik, hanem a szülőföldet szolgáló hiteles krónikás marad. Hírlapi cikkei, történelmi esszéi, tanulmányai országos és megyei lapokban, folyóiratokban jelentek meg – amint a szerző önvallomásában elmondta –, több mint hatszáz írás, tizenhat lapban. Eddig tizenkét kiadványt, négy antológiát jegyez, lokálpatriótaként több neves személy emléktábla-állítását indította útjára Sipos Gyula költőtől Melhard Gyula pap-történészig.

A friss kötet 250 oldalon 62 fényképpel a hírlapokban megjelent, vagy a „széllal szembeni” fogalmazás miatt visszaadott írásokat adja közre. Többségük Fekete Istvánnal, a „síríg és azon túl is” egyetlen, édes szülőfalujával foglalkozik, de méltatja Együd Árpádot, Nagyváthy Jánost. Emléket állít hajdani tanárainak, Belányi Valternénak, Hausz Mihálynak, akiktől történelmet, a hon és szülőhely szeretetét tanulta, avagy a szakmai segítőként nagyra becsült Kanyar Józsefnek, de a szakiskolai diákévekben tisztességet, tudást átadó kehidai parasztemberekre is jutnak tisztelgő sorok, fotók. Az írások színes palettájáról még oldalakon át utalhatnék Gelencsér Sándor bá'ra, a nagyberki amatőr néprajzosra, a göllei, attalai falukrónikákra, Kondor Béla dombóvári kiállítására.

Az elfogultságért elnézést és megértést kérve azzal zárom e rendhagyó tudósítást, hogy a könyvbemutató utáni baráti borozgatás, a feleség Livia asszony pogácsájának szapora dicsérete, a kötet megjelenését támogatók önzetlensége, a dombóvári városi vezeték tisztelgése megerősítette: F. Bodó Imre gyökerei jó talajban és eltéphetetlenül kapaszkodnak.

Dr. Novák Ferenc

Ködöböcz József

(1913-2003)

Életének 90. esztendejében elhunyt *Ködöböcz József*, Sárospatak díszpolgára, a hazai nevelőképés módszertanának és a művelődéstörténetnek nagyhatású tudósa. Halálával egy olyan munkás élet zárult le, amely a legutolsó napokig használni, hatni kívánt és tudott, s amelynek kisugárzása a továbbiakban ösztönözni fog. A beregi szegényparasztság küldötte volt a sárospataki kollégiumban, s hármas elkötelezettségéhez – a faluhoz, a pataki kálvinista szellemi-

séghez és a nevelői hivatáshoz – mindvégig hű maradt. Úgy maradt hűséges, hogy a maga alkotó energiáival felmutatta és gyarapította a kapott értékeket.

A falu az ő számára egy századok során kikristályosodott életközösség volt, amelynek hagyományaiiban humánus és nemzeti karakter egyaránt öröklődött. Nemcsak a származás vonzotta e világhoz, hanem a két világháború közötti időszakban az a szellemi áramlat is, amely a hazai társadalom szerkezetét és kultúráját a népi erőforrásokból kívánta megújítani. Mint faluszeminarista és mint a szege-di egyetem hallgatója Újszászy Kálmán nevelte volt, s úgy készült értelmiségi feladataira, hogy sohase feledkezzék meg azokról, akik közül kiemelkedhetett. Előbb úgy látszott, hogy a papi hivatás adhat megfelelő kereteket számára, meg is szerezte a lelkesítő képesítést, de a környezete felismerte sajátos érdeklődését, adottságait, s a pedagógia felé irányították lépteit. A pataki kollégium legjobb korszakaiban következetesen érvényesült az a gyakorlat, hogy a kiváló diákok közül nevelték ki a tanári utánpótlást. Így szemelték ki Kődöböcz Józsefet egyéves németországi tanulmányúja után arra, hogy a kiépítendő tanítóképző akadémián a pedagógiai tanszék megszervezője és tanára legyen. A szege-di egyetemen szerezte meg ehhez a megfelelő szakmai képzettséget, onnan került hatvanegy évvel ezelőtt a sárospataki tanítóképző intézet katedrájára. S az azóta eltelt évtizedek nemcsak Patakhhoz és a nevelőképzéshez kötődtek maradandóan az életét, hanem arra is mindig alkalmat talált, hogy a falu népéért tegyen valamit. Nagyrészt a falu küldte Patakra azokat a fiatalokat, akik a tanítói szolgálatra vágytak, ott pedig a kibocsátó és befogadó közösség iránti hűségre, elkötelezettségre nevelték őket. Kődöböcz József emellett honismereti tevékenységével – kutatásaival, publikációival, szervezőmunkájával – mutatott rá azokra a kínálkozó alkalmakra és tevékenységterületekre, amelyek kihasználása által népünk kulturális felemelkedésének elősegítői lehetünk.

Erős motiváló tényező volt ebben az a kályvinista, *pataki szellemiség*, amelynek Kődöböcz József örököse volt, s tudatos közvetítője lett. Ő maga is többször foglalkozott azzal a kérdéssel, miben is rejlik a „pataki mivolt” lényege. A táji-környezeti adottságok mellett a történelmi múlt sajátosságaiból és az iskola küldetéséből vezette le az egyedi vonásokat. A demokratikus önszerveződés és kezdeményező képesség, a kurucos ellenzékiesség, a belső erőforrásokból való táplálkozás elsődlegessége, a közéleti szerepvállalás tudatossága a meghatározó vonásai ennek az arculatnak. A „hely szelleme” a művelődéstörténeti örökségben sűrűsödik megragadható példává, nem csoda, hogy Kődöböcz József ennek kutatójává szegődött. Comenius tevékenységének és örökségének felmutatásáért kevesen tettek annyit, mint ő, a „Bibliotheca Comeniana” kötetének sora őrzi ilyen irányú áldozatos fáradozásainak eredményét. Az ő kutatásainak köszönhetjük a sárospataki tanítóképzés történeti útjának feltárását, s két könyvében is foglalkozott annak bemutatásával, milyen helyet töltött be Sárospatak a magyar kultúra történetében.

E gazdag életpálya során legerősebben talán mégis *nevelőként* hatott Kődöböcz József. A „tanítók tanítója” díszítő jelző került neve mellé a hálás tanítványok emlékezései nyomán. A középfokú tanítóképző II. világháború utáni korszakának, az 1957-ben felsőfokúvá fejlesztett intézetnek, illetve főiskolának volt ő a leginkább meghatározó személyisége, aki tanulmányi vezetőként mind elméleti síkon, mind pedig az oktatás, a nevelés, a képzés gyakorlatában – a tervezéstől a megvalósításig – irányító mutató munkatársainak. 1979-ben bekövetkezett nyugdíjba menetele után is mesterként tekintett rá az az oktató gárda, amely az ő felfogásának szellemében végezte tovább munkáját, illetve amelynek több tagja az ő egykori tanítványaként került a különböző tanszékekre. Talán nem túlzó az a nézet, mely szerint addig lesz Sárospatakon jövője a nevelőképzésnek, amíg nem feledik az ő útmutatásait. A hivatásszeretet, a folyamatos megújulás igénye, a becsületos feladatvégzés, a szereteten alapuló munkatársi és tanár-diák kapcsolat, a hagyománytisztelő: ezek azok az erények, amelyeket ő képviselt és továbbadott. Ezek teszik emlékezetét maradandóvá.

Kődöböcz József elhunya vesztesége a honismereti mozgalomnak, a neveléstörténeti kutatásnak, a pedagógusképzésnek. Példája azonban fényesedni fog ezután is, ha követjük őt az általa kijelölt úton. Nem véletlenül választottuk gyászjelentése mottójául a bibliai Példabeszédek tanúságtételét: „Az igazak ösvénye pedig olyan, mint a hajnal világossága, mely minél tovább halad, annál világosabb lesz.”

Kováts Dániel

PÁLYÁZAT

A Magyar Nyelvtudományi Társaság népnyelvi gyűjtőpályázatáról¹

A honismereti mozgalomnak mindig is fontos része volt a népnyelvkutatás, mert ennek segítségével egy adott közösség történetén, szokásain, hagyományain kívül megismerhetjük azokat a nyelvi értékeket is, amelyek hozzájárulnak ahhoz, hogy teljesebb és pontosabb képet kaphassunk az előttünk járó nemzedékek gondolkodásmódjáról, életéről. Ennek érdekében a néprajz és a nyelvtudomány között kialakult egyfajta együttműködés a népi emlékek összegyűjtése és megőrzése terén.

Ez nem volt mindig így: a XIX. században a nyelvész és a néprajzos még külön utakon járt, „a nyelvészt kevésbé érdekelte az illető tárgy, amelyre a szó vonatkozott, a néprajzos pedig nem tanulván fonetikát, vagy teljesen átírta köznyelvi alakban a népmeséket és egyéb szövegeket, vagy csak a nagyobb hangtani sajátosságokat jegyezte le, ahogy tudta”.² Ennek ellenére ekkor is születtek olyan munkák, amelyek ma is komoly forrással szolgálnak mind a néprajzosok, mind a nyelvészek számára. Itt mindenképpen Kriza János *Vadrózsák* című gyűjteményét kell megemlítenünk, amely a XIX. század második feléből hagyományozta ránk Erdély gyönyörű tájszavait, és találós meséit, amely ma is fontos forrása a székely nyelvjárás és néprajz kutatásának.

A kutatók egy része hamar belátta, hogy a gyűjtéseket mindenképpen közösen érdemes végezniük, felhasználva egymás eredményeit: a nyelvészeti adatokból az illető közösség életmódjára, szokásaira igyekeztek fényt deríteni, a néprajzi adatokat viszont a nyelvi sajátosságok jobb megértéséhez próbálták meg felhasználni. Ennek a közös tevékenységnek egyik szép példája volt az a gyűjtőmunka, amelyet a Néprajzi Múzeum és az MTA Nyelvtudományi Intézete szakmai irányításával nem hivatásos gyűjtők végeztek az elmúlt öt évtizedben.

Mint ahogy a néprajz számára egyik fő szempontot a leletmentés jelenti, úgy a nyelvészet számára is a nyelvjárású szókészlet és a népi névkincs mára már egyre inkább visszaszoruló elemeinek az összegyűjtése az, ami elodázhatatlan kötelesség. Erre azonban a hivatásos nyelvészek önmagukban a feladat terjedelmes volta miatt nem vállalkozhatnak, ezért vonták be eddig is – és reményeink szerint ezután is – azokat a magyar nyelv iránt felelősséget érző, a nyelv értékeit feltű, önkéntes gyűjtőket, akiknek a munkája nélkül – nyugodtan mondhatjuk – népnyelvkutatásunk sokkal szegényebb lenne. Ők azok, akik egy-egy település vagy tájegység szokásait, viszonyait jól ismerik, az adott közösségnek elfogadott, megbecsült tagjai, és így a legalkalmasabbak a helyi nyelvi értékek összegyűjtésére.

A nyelvjárású adatok gyűjtése viszonylag korán, már a XVIII. század végén elkezdődött. Ezt követően jelentek meg az első tájszótárak, melyek elsősorban a kuriózumokat foglalták egybe. Az érdeklődő laikusok számára először a Magyar Nyelvőr folyóirat nyújtott szervezett keretet a tájszók gyűjtéséhez a XIX. század második felében azzal a céllal, hogy a nyelvújítás vadhajtásai helyébe a nyelvjárású szavakat ültesse. Ennek eredményeként szép számú, színvonalas adatközlés látott napvilágot a vidéki értelmiség (tanárok, orvosok, jogászok, hivatalnokok) jóvoltából egészen a XIX–XX. század fordulójáig. Ezután azonban megszűntek az ilyen jellegű cikkek, és a 30-as évekig alig lehetett hallani valamit a népnyelv önkéntes kutatóiról.

¹ Elhangzott a XVIII. Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárású Gyűjtőtálálkozáson, Csornán, 2003. július 25-én. (Szerk.)

² *Fodor István: Mire jó a nyelvtudomány?* Bp., 2001. 201. old.

Csúry Bálint tevékenysége irányította rá a figyelmet a nyelvjárási kutatások fontosságára. Főművével, a Szamosháti szótárral a szerző a tájszórak készítői számára kijelölte az utat és egyúttal példát szolgáltatott a hiteles gyűjtésre is. Munkásságával iskolát teremtett Debrecenben, s nyomában egyre több nyelvész fordult a népnyelv felé. „Amíg azonban a hivatásos kutatók az évtizedes mulasztásokat próbálták fölszámolni; szótárakat, atlaszokat készítettek, egyrészt mindinkább nőtt az igény a nyelvjárási adatgyűjtések iránt, hogy megmentsenek lassan feledésbe menő népnyelvi jelenségeket, másrészt pedig a nép között élő értelmiségiek, érdeklődő és jó érzékű, megfigyelőképeségű [...] emberek elhivatottságot, kötelességtudatot éreztek a csak általuk lejegyezhető adatok megmentésére”.³

1952-ben a néprajztudomány teremtette meg először ennek a lehetőségét, a nyelvtudomány pedig néhány év múlva csatlakozott ehhez a kezdeményezéshez, és 1958-tól Szépe György javaslatára a Magyar Néprajzi Múzeum és Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete együttesen hirdette meg a néprajzi és nyelvjárási (később népnyelvi) gyűjtőpályázatokat.

A közös munka eredményeként számos kiváló dolgozat érkezett népnyelvi témában az évtizedek során. (1977-ben ezek száma már meghaladta a tizezret.) A népnyelvi pályázatok lelkiismeretes irányítója és szervezője mintegy négy évtizeden keresztül *Hajdú Mihály* volt, aki ezt a munkát a Magyar Nyelvtudományi Társaság Csúry-díj bizottságának elnökeként mindenki örömeire és hasznára most is figyelemmel kíséri. Korábban az 1980-as években és az 1990-es évek első felében ő számolt be a pályamunkákról a Magyar Nyelv folyóirat hasábjain, így a szűkebb szakma is tájékozódhatott a háttérben folyó önkéntes gyűjtőmunkákról és ezek eredményeiről. Ugyanilyen fontos volt az is, hogy a gyűjtők ezzel egyfajta elismerést kaptak arról, hogy munkájuk nem volt hiábavaló, a nyelvész szakma számon tartja őket.

A legjobb pályamunkákat a kiírók az örökös anyagi gondok ellenére igyekeztek megjeleníteni. *Hajdú Mihály* külön sorozatot indított Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok címmel, ahol elsősorban a hagyományos népi mesterségekkel foglalkozó pályamunkákat adta ki, de ezek mellett helyet kaptak a különböző csoportnyelvekkel (pl. a katonaság nyelvével, a diáknyelvvel) foglalkozó munkák is. Néhány címet hadd említsek a megjelent pályázatok közül egyrészt azzal a szándékkal, hogy jelezzem a téma sokszínűségét és gazdagságát, másrészt azért, hogy ötletekkel szolgáljak további pályázatok készítéséhez. A megjelent munkák közül a következőket érdemes kiemelni: *mályinkai szénégetés, kispaládi pokróckészítés, rábaközi pereckészítés, hőveji csipkeverés, tiszalparti kosárfonás, mútrakeresztesi kanálfaragás, szatmári kötélverő mesterség, koloni lyukashímzés, barsói erdőgazdálkodás, paksi halászat, nyírlugosi, sárvári, nagykanizsai kovácsmesterség, debreceni paszományos mesterség, makói hagyamatermesztés, szatmári fűfeldolgozó mesterségek, kishéri szíjgyártás, tasnádi fazekasság, jancsali és deteki kendertermesztés és földolgozás* stb.⁴ A csoportnyelvek közül megjelentek a *kecskemiéti, sárbogárdi és a soproni diáknyelvet, a lenti laktanya katonáinak nyelvhasználatát* bemutató tanulmányok. Ezzel azonban korántsem merítettük ki a teljes anyagot, számtalan értékes dolgozat található még a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában.

Mindezidáig az önkéntes gyűjtések lehetőségei közül csak két területet emeltem ki: a nyelvjárási és csoportnyelvi szókincsgyűjtést. De ezek mellett ugyanolyan fontossággal bírnak a névtan egyes területeihez kapcsolódó adatgyűjtések is, pl. egy település vagy egy tájegység kül- és belterületi helynevei, családnevei, ragadványnevei, keresztnévei, állatnevei vagy a csillagképek népi elnevezései stb. A korábbi pályázatok között szép számmal találunk ilyen jellegű dolgozatokat is. Ezek közül számos pályamunka jelenített meg szintén *Hajdú Mihály* jóvoltából a Magyar Névtani Dolgozatok sorozat köteteként.⁵

A helynévgyűjtések kapcsán mindenképpen meg kell említenünk azt, hogy pályázatunkkal párhuzamosan, azzal szorosan együttműködve immár négy évtizede folyik a mai ország területére kiterjedő teljes körű helynévgyűjtés *Ördög Ferenc* irányításával. Ez a mozgalom – el-

³ *Hajdú Mihály*: A XXV. néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat népnyelvi témájú dolgozatairól. In: Magyar Nyelv. 1978. 355. old.

⁴ E munkák nemcsak a különböző mesterségek szakszavait foglalják magukban, hanem a munkafolyamatok részletes leírását is tartalmazzák, így a néprajzzal foglalkozók számára is forrásul szolgálhatnak.

⁵ A sorozatban eddig több mint 180 névtani tárgyú feldolgozás és gyűjtés látott napvilágot.

sősorban az önkéntes gyűjtők lelkiismeretes és fáradtságos munkája nyomán szép eredményeket könyvelhet el, – ma már a végéhez közeledik, bár az utóbbi évtizedekben kissé lelassult, azt nyugodtan kijelenthetjük, hogy ma Magyarországon nincs olyan megye, ahol ne lenne valamilyen kézzel fogható eredménye ennek a rendkívül nagy munkának.⁶

A helynévgyűjtések időszerűségét az indokolta, hogy a korábbi évtizedekben végbemenő tagosításokkal és a nagygazdaságok megalakulásával a sokszor több évszázados dülönevek egyszerre fölöslegessé váltak, s helyükre számok és betűjelek kerültek. Ahol a gazdaságok vezetőiben nem volt meg a hagyománytisztélet, ott a népi nevek nagyon hamar kivesztek a használatból és elindultak a feledés útján. Ezért kellett ezt a névkincset az idővel versenyt futva az utókor számára összegyűjteni azoktól az idős emberektől, akik még valamikor önálló gazdálkodást folytattak. S tudjuk, hogy az idő kíméletlen, nagyon hamar megemészti azokat az értékeket, amelyeket pedig mindenképpen érdemes lett volna megmenteni a múltból a következő nemzedékek számára. Ennek kézzelfogható valóságát esetünkben az a tény is igazolja, hogyha összevetjük az 1960-as, 1970-es, 1980-as években megjelent megyei vagy járási helynévgyűjteményeket a maiakkal, azt tapasztalhatjuk, hogy a kötetek egyre inkább vékonyodnak és az adatok száma is csökken, ennek az okát pedig nem a gyűjtők lelkiismeretességében kell keresnünk.

Még rosszabb a helyzet a határon túli magyarlakta területeken, ezen belül is a szórvány vidékeken. Itt ugyanis nincs a magyarországihoz hasonló, felülről irányított, szervezett keretek között folyó gyűjtőmunka, viszont itt is vannak lelkiismeretes gyűjtők. Pályázatunk irányítói ezért, amikor ez lehetővé vált, figyelmüket ezekre a területekre fordították és a pályázat kerekeit ide is kiterjesztették. Ennek hamarosan meglettek a kézzelfogható eredményei, számos pályamunka érkezett a határon túlról, főként Erdély területéről. Ennek eredményeként mintegy száz romániai magyar falu helynévkincse jelent meg nyomtatásban, s emellett további kétszázé vár ugyanerre.⁷ Kárpátalján két járás (az ungvári és a beregszászi) helynévgyűjteménye készült el, a Felvidékről pedig mintegy ötven település helynevei láttak napvilágot a Magyar Névtani Dolgozatok sorozatban. Az eddigi elért eredmények mögött számos lelkiismeretes gyűjtő több éves, fáradtságos munkája van, de nyilvánvaló, hogy a feladat korántsem ért véget, nagyon sok még a teendőnk, ezért továbbra is ösztönözzük és támogatjuk az ilyen jellegű kezdeményezéseket.

Nem szükséges különösebben hangsúlyoznunk, hogy a néprajzi gyűjtések által feltárt adatok milyen fontosak a magyar művelődéstörténet számára. Tamási Aron gondolatával azt mondhatjuk, hogy „a szavak olyanok, mint a hírnökök: mindazt a jót és rosszat elmondják, ami ott honol abban az országban, ahonnan jöttek”. A tájszavak, szólások, közmondások és a nevek gyűjteményei ily módon egyfajta „speciális múzeumoknak, szómúzeumoknak” tekinthetők, amelyeket megnyitva arról tájékozódhatunk, hogy cleink milyen eszközöket használtak, milyen ételeket ettek, milyen volt a ruházatuk, milyen növényeket termesztettek, milyen épületeik és milyen bútoraik, illetőleg berendezési tárgyaik voltak, a gyerekek milyen játékokkal töltötték idejüket, a jövevényszavak alapján megállapíthatjuk, hogy milyen nyelvű népekkel érintkeztek: egyszerűen azt ismerhetjük meg, hogy milyen világ vette körül azt a nemzedéket, amely ezeket a szavakat ránk hagyományozta.⁸

Az állandó szókapcsolatok, a szólások és a közmondások pedig arra utalnak, hogy egy adott településen, ill. területen milyen hiedelmek, milyen időjárási megfigyelések, egészségügyi arany szabályok, gyermeknevelési elvek, milyen jeles napok és ünnepek éltek, és milyen erkölcsi nézeteket vallottak a korábbi nemzedék tagjai az élet fontos dolgairól.

A táji tulajdonnevek is sokirányú vallomásra foghatók. A családnevekből például következtethetünk az ősök foglalkozására (*Ács, Kalmár, Portörő, Porkoláb* stb.), származására (*Rácz, Cseh, Bakonyi, Zalai*) testi és szellemi adottságaira, tulajdonságaira (*Erős, Vig, Tompa* stb.), vagy

⁶ Íppen ezért, ha valaki ilyen jellegű gyűjtést kíván végezni, érdemes tájékozódnia, hogy az adott településen vagy tájegységben megtörtént-e a helynevek összegyűjtése. Természetesen ez még nem zárja ki a munka újbóli elvégzésének lehetőségét, mivel sokszor területmi okokból kimaradtak olyan érdekes adatok, amelyek egy-egy dűlő nevének népi magyarázatát adják meg vagy esetleg a gyűjtemény több hiányzó adattal bővíthető.

⁷ *Hoffman István: Magyar helynévkutatás (1958–2002)*. Debrecen, 2003. 80. old.

⁸ *Kiss Ernő (szerk.): Magyar dialektológia*. Bp., 2001. 153. old.

akár valamely szokására (*Játékos, Peres*), vagy szavajárására (*Bezzeg, Nosza*). A legtöbb ragadványnév keletkezésének pedig általában még ismert az indítéka, ezért ezek segítségével egy vidék lelkületéről, gondolkodásmódjáról vonhatunk le következtetéseket. A helynevek megszólaltatásával a természeti környezet múltjáról, változásáról és az ott lakó közösség eredetéről, nyelvéről, egy-egy település vagy földterület egykori birtokosáról, az ott lezajlott fontos eseményekről (pl. *Törökvesz, Akasztó-hegy* stb.), a terület egykori élővilágáról (növényekről, állatokról) a földek minőségéről stb. szerezhetünk ismereteket.

Ez a roppant gazdagság önmagában elég indokot szolgáltat arra, hogy megőrzésre méltónak találjuk, de emellett még van egy nagyon komoly gyakorlati haszna is, nevezetesen az, hogy egy terület, egy település múltjára és jelenére vonatkozó információk megismerése elősegítheti az embereknek „a szűkebb pátriájukhoz való kötődését, értékeinek tudomásulvételét és megbecsülését, s ezzel a kiegyensúlyozott haza-szemléletnek, az egészséges személyiségképzésnek a kialakulását”.⁹

A népryelvi pályázat tehát – az eddigiekből is kitűnik – komoly eredményeket könyvelhet el magának. A gyűjtők és a nyelvész szakma szép együttműködésének példája ez, ezért a Magyar Nyelvtudományi Társaság mindenképpen fontosnak tartotta a pályázat folytatását akkor is, amikor a Néprajzi Múzeum átszervezése és anyagi okok miatt nem tudta tovább vállalni a népryelvi pályázatok támogatását. Az azóta eltelt néhány év alatt a kezdeti nehézségek után sikerült a pályázatot életben tartanunk, és – úgy tűnik – továbbra is folytatni tudjuk ezt a munkát.¹⁰

Köztudott, hogy az önkéntes pályázatok díjazása sajnos sohasem volt a végzett munkával arányban, ez a helyzet az utóbbi években még inkább romlott, ezért a kiírók legfontosabb feladata az anyagi források előteremtése volt, és ez ma sem változott. A Magyar Nyelvtudományi Társaság saját forrásaiból csak méltánytalanul alacsony pályadíjakkal tudta jutalmazni az arra érdemes munkákat. Most kezd kibontakozni egy ígéretes együttműködés a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumával, amely felkarolta kezdeményezésünket, és idén nagyobb összeget bocsátott a pályázat céljaira, elsősorban a pályadíjakra. Reményeink szerint a jövőben is számíthatunk támogatásukra.

Tudjuk, hogy a legtöbb gyűjtő önzetlenül, szülőföldje iránti szeretetből és a tudományt szolgáló anyagföltérás fontosságának tudatával végzi áldozatos és sok időt, fáradságot, energiát főlemesztő munkáját, ezért arra törekszünk, hogy a pályázók a pályadíjak mellett erkölcsi megbecsülésben is részesüljenek azáltal, hogy a Magyar Nyelv folyóirat hasábjain – felelevenítve a régi gyakorlatot – minden évben beszámolunk a pályázat eredményeiről és a beküldött pályamunkákról. Ezáltal „az egyébként archivált és kutatók számára hozzáférhető pályamunkák (a szerzőik neve és a művek témája) a szélesebb tudományos közvélemény előtt is ismertté válik.”¹¹ Emellett természetesen továbbra is törekszünk arra, hogy a legjobb pályamunkák nyomtatásban is megjelenjenek a fent említett sorozatokban önálló kötetekként.

A pályázatra elsődlegesen autentikus adatközlőktől származó gyűjtéseket várunk, ezek között is előnyt élveznek a leletmentő célú munkák. Elemzést csupán kivételes esetben tudunk elfogadni, mert ezt inkább a hivatásos nyelvészek feladatának tartjuk, de örömmel látjuk az adatokat értékelő összegző véleményeket, gondolatokat is.

A pályázat hivatalosan közétett célja a magyar nyelvterület fokozatosan feledésbe merülő nyelvi értékeinek (tájszavaknak, hagyományos népi mesterségek és tevékenységek szakszókincsének; különböző társadalmi rétegek jellegzetes szavainak; családneveknek; ragadványneveknek, beceneveknek, népi helyneveknek, állatneveknek, népi csillagképneveknek; közmondásoknak és szólásoknak, valamint népi mondókáknak, ráolvasásoknak) az összegyűjtése és archiválása. E széles spektrumon belül számtalan lehetőség kínálkozik. Minden olyan munkát szívesen fogadunk, amely hozzájárul ahhoz, hogy nemzetünk nyelvi értékei fennmaradjanak.

N. Fodor János

⁹ Uo.

¹⁰ Az idei pályázati kiírás a Honismeret 2003. 4. számának 117. oldalán olvasható.

¹¹ *Hajdú Mihály*: A XXVII. néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat népryelvi témájú dolgozatairól. In: Magyar Nyelv 1980. 483. old.

A Néprajzi Múzeum
a Honismereti Szövetség, az ELTE BTK Folklóre Tanszéke,
a Néprajzi Társaság, Az MTA Néprajzi Kutatóintézete és a
Szabadtéri Néprajzi Múzeum támogatásával

meghirdeti a 2004. évre a 48. Országos Néprajzi Gyűjtőpályázatot

Felhívjuk a pályázók figyelmét, hogy továbbra is csak a kiírásban szereplő témakörökben érkezett pályamunkákat tudjuk értékelni és díjazásban részesíteni. A feldolgozásra ajánlott témákat 5 évig minden évben meghirdetjük.

A PÁLYÁZATOK BENYÚJTÁSI HATÁRIDEJE 2004. FEBRUÁR 20.

AJÁNLOTT TÉMAKÖRÖK

1. Népi vallásosság és szakrális emlékek az ezredvégi Magyarországon

Feldolgozásra javasoljuk a napjainkban élő és gyakorolt népi vallásosság, vallási kultusz, illetve gyakorlat különböző formáit (pl. Karácsony, Húsvét, Pünkösd; templomi ünnepek, szentek kultusza, az életfordulók ünnepei; keresztelők, áldozás, bérmlás, konfirmálás, lakodalom, temetés; zárandoklat, búcsújárás, fogadott ünnepek stb.). A pályázóknak a feldolgozáshoz többféle megközelítést is tudunk ajánlani.

- a) Egy település vagy egy kisebb közösség (egy felekezet) mai vallásosságának felmérése.
- b) Egy ma jellemző vallási kultusz (szálláskeresés, keresztelők, húsvéti ételszentelés stb.) eseményeinek részletes bemutatása.
- c) Egyéni vagy családi vallásosság és kultusz változatos formáinak feltárása, a vallási élet és kultusz egyéni vagy családi jellegzetességeinek részletes bemutatásával.

Minden esetben különösen az a) és b) megközelítés választása esetén törekedni kell a kultuszok helyének (pl. templom, kálvária, út menti kereszt, temető, magánházak stb.) időpontjának (a készülődéstől a hazaérkezésig), a kultuszban résztvevő és az azt szervező személyeknek, specialistáknak (búcsúvezető szakember, előimádkozó, Mária lányok stb.) testületeknek, valamint a kultuszhoz kapcsolódó, ereklyéknek a részletes bemutatására, megőrkítésére. A témakörök bemutatásakor feldolgozási módszerként a leírást javasoljuk, kiegészítve fotózással, videózással vagy hangzóanyag készítésével.

A téma feldolgozását segítő útmutatók

Kérdőív a magyar népi temetők vizsgálatához.

Barna Gábor-Nádasi Éva: Kérdőív a búcsújárás néprajzi kutatásához.

Kriston Vízi József: Kérdőív egy község szakrális emlékeiről.

S. Lackovits Emőke: Kérdőív a templomi ülésrend szokásainak összegyűjtéséhez.

Kérdőív a temetkezés rendje szokásainak összegyűjtéséhez.

Madar Ilona: Kérdőív az Úrvacsora néprajza című témakör tanulmányozásához.

Varga Zsuzsa: Szakrális emlékek.

ÚJ TÉMA

2. Babáink

A téma a „Mai tárgyaink története eszközlétárak készítésével” kiírt ponthoz kapcsolódik.

A babák hasonlóan a többi használati tárgyhoz, nemcsak önmagukban, hanem az őket használók életének részeként léteznek. A téma többféle megközelítést kínál, például milyen díszbabákat találunk egy lakásban, a díszítésen kívül betöltenek-e más szerepet, s ez a szerep

hogyan változik az idők folyamán. Gyakran díszítik viseletbe öltöztetett babák olyan falvak szobáit, ahol korábban népviseletben jártak, de mára már azt elhagyták. Kevésbé kutatott terület a gyerekeknek készített, a gyerekek által használt játékbabák vizsgálata, valamint a gyermekek viszonya mai játékaikhoz. A gyermekkor elmúltával hogyan szortírozzák, őrzik korábbi éveik játékeit, babáit. Hogyan válik a játékszer az egyéni élettörténet későbbi részévé.

Az említett példákból is látható, milyen sokrétűen vizsgálható e tárgycsoport. A téma feldolgozásához *Fejős Zoltán*: Babáink című gyűjtési útmutatóját ajánljuk.

3. Falusi és városi kisközösségek mindennapjai

Feldolgozásra javasoljuk egy-egy vallási közösség (pl. kegyházak, szekták), etnikai csoportok, különféle egyesületek (horgász, hagyományörző, néptánc, városvédő stb.), klubok (nyugdíjas, futball, kosárlabda vagy kézilabda csapat helyi szurkolói csoportja, egy-egy rock-pop zenei együttes klubja stb.), valamint a szórakozással vagy spontán együttlétek alkalmával kialakuló társaságok (kocsmá, söröző törzsvendégei, falusi diszko stb.), egy utca, egy ház, egy emelet lakóinak életét. Írják le tényszerűen ezen kisközösségek születésének és működésének történetét, jelezzék hányan tartoznak közéjük, a tagok milyen korúak és neműek, milyen a társadalmi helyzetük. Mutassák be részletesen a közösségek programjait és kulturálisan jellemző tevékenységét. Hányszor, mikor, hol találkoztak; melyek a csoport-közösség legfontosabb tárgyai, ereklényei. Javasoljuk továbbá a közösségi együttlétek egy-egy hétköznapi, illetve rendkívüli ünnepi alkalmának részletes leírását és bemutatását, megőrkötését fotóval, videóval vagy hangzó anyaggal. Kísérleljék meg a hasonló közösségekkel, csoportokkal való viszony és kapcsolat bemutatását.

Feldolgozásra javasoljuk még egy-egy család történetét vagy annak mindennapjait. Mutassák be részletesen a családi élet helyszíneit (ház, lakás) és annak változását, átalakulását, a közös családi tevékenységet (pl. szórakozás, nyaralás, idősök és fiatalok együttléte stb.). Illusztrálják a pályamunkát minél több fényképpel, esetleg videóval. (Útmutató: *Molnár Mária*: Útmutató családtörténeti vizsgálathoz: Honismeret 1981/2.: melléklet: *Szenti Tibor*: Szempontok a paraszt önéletrajz íráshoz. Honismeret 1979/4. 62-64. old.)

4. Mai tárgyaink története eszközeleltárak készítésével

Az eszközeleltárak készítése során törekedni kell arra, hogy dokumentálásra kerüljön a kiválasztott lakás vagy annak egy helyisége (ebédlő, hálószoba, nappali, konyha) összes tárgya. Mire ki(k) és mióta használja az adott helyiséget és a benne lévő tárgyakat, mely tárgyakat tartanak különösen fontosnak (pl. emléktárgyak), mit tartanak értékesnek, mi ennek az oka és mi a tárgyak története (mikor, kitől kapták-vették, miért tartják fontosabbnak a többi tárgynál, milyen családi vagy egyéni élmények, események kötődnek hozzá).

A téma feldolgozását egy részletes útmutató segíti:

Szarvas Zsuzsa: Gyűjtési útmutató eszközeleltárak készítéséhez, tárgyegyüttesek feldolgozásához.

A téma egy speciális területét jelenti az alváshoz kapcsolódó tárgyak vizsgálata, beleértve azok használatának változását egy egymást követő generációk életében. ehhez az összetett vizsgálathoz (az alvás tárgyai és szokásai) ajánljuk a következő kérdőívet: *Zentai Tünde*: A népi alváskultúra emlékei, alvási szokások.

Továbbá javasoljuk a gazdálkodás vagy egy-egy iparos, háziiparos teljes, mai eszközkészletének felmérését és feldolgozását (az egyes eszközök története a mai beszerzéstől a hozzájuk fűződő élményekig, emlékekig).

Minden esetben javasoljuk a fényképpel való megőrkötést is!

5. A településkép és változásai a XIX–XX. században

Egy kiválasztott településen térképek, archív felvételek, felmérések, illetve néprajzi gyűjtés alapján.

A témához többféle kérdőív és útmutató áll a gyűjtők rendelkezésére.

6. Hadifogság, munkatábor, internálás

Az események és a történekek leírásánál, a történeti események tárgyalása mellett, részletesen dolgozzák fel egyéni „élményeiket”, a fogság mindennapjait, a sorstársakhoz való vi-

szony (barátságok, ellentétek). Munkáikhoz mellékeljenek minél több eredeti dokumentumok (pl. levelezés, a fogságban írt versek, vagy ott készített tárgyak, rajzok).

Pályázati feltételek

1. A pályázat nyílt, azon bárki részt vehet, aki néprajzi kutatással hivatásszerűen nem foglalkozik és nem ezeken a területeken szerezte (vagy fogja szerezni) szakképesítését.

2. A pályázatra olyan munkák adhatók be, amelyek az ajánlott témákat dolgozzák fel és saját tapasztalaton, helyszíni gyűjtésen, történeti, levéltári kutatáson alapuló eredeti ismeretanyagot tartalmaznak.

3. Nem adható be a pályázatra megjelent, kiadás alatt álló, más pályázaton részt vett, vagy közgyűjteményekben elhelyezett munka, fősíkolai, egyetemi szakdolgozat.

4. A pályázatok minimális terjedelme felnőtt tagozatban 25 oldal, ifjúsági tagozatban 10 oldal.

5. A határidő után érkezett pályamunkákat csak a következő évi pályázatra tudjuk besorolni.

Pályadíjak

Felnőtt tagozat

I. díj	II. díj	III. díj	IV. díj
30 000 Ft	25 000 Ft	20 000 Ft	10 000 Ft

Ifjúsági tagozat

I. díj	II. díj	III. díj	IV. díj
20 000 Ft	15 000 Ft	10 000 Ft	5000 Ft

Egyéb tudnivalók

- Egy pályázótól több pályamunkát is elfogadunk, és több pályázó vagy szakkör közösen készíthet pályaművet.

- **Összefüggő munkákat részenként nem lehet beadni, de több különböző munka alkothat lazán összefüggő sorozatot a későbbiek során.**

- **A pályázatnak tartalmaznia kell a szerző nevét, pontos címét, az életkorát és foglalkozását.**

- A pályázók munkáját segítik a különböző témákhoz – szakemberek által készített – útmutatók és kérdőívek. Amennyiben ezek közül valamelyiket felhasználja a gyűjtő, azt a pályamunka elején fel kell tüntetni. A kérdőíveket, útmutatókat a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában személyesen vagy levélben, válaszboríték megküldésével lehet beszerezni.

- **Cím: 1055 Budapest, Kossuth tér 4.**

- A pályázati kiírásnak nem felelő dolgozatokat (pl. az előírt minimumnál kisebb terjedelmű) nem őrizzük meg. Kivételt csak a magas színvonalúak jelentenek, amelyek a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárának gyűjteményét fogják gazdagítani.

- Ha a díjazott pályamunka megjelenik, a szerző köteles feltüntetni azt, hogy a dolgozat részt vett az Országos Néprajzi Gyűjtőpályázaton. A megjelent munka két példányát kérjük a Néprajzi Múzeumnak megküldeni. (A dolgozatról készült bírálat nem használható fel lektori véleményként!)

- A dolgozat beérkezéséről csak megcímzett és felbélyegzett válaszboríték esetén tudunk értesítést küldeni.

- A díjak odaítéléséről országos zsűri dönt, a pályamunkákról készített szakmai bírálatok alapján.

MITTÁK FERENC-MITTÁK ZOLTÁN:

„Haj, hős Rákóczi népe...”

Idén múlt három évszázada, hogy zászlót bontott a II. Rákóczi Ferenc vezetett szabadságharcunk, amely a rendi felkelések kereteit meghaladó nagy kísérlet és lehetőség volt az önálló magyar államiság visszaszerzésére. Végül elbukott, de nyolc év hősies küzdelme tett bizonyosságot a nemzet élniakarásáról és szabadságvágyáról. Múltunk e dicső szakasza előtt tiszteleg a most megjelent „Haj, hős Rákóczi népe...”. Szemelvények az 1703–1711. évi szabadságharc történetéből című, a debreceni Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft. gondozásában megjelent szép külsejű és belsejű kiadvány.

Szerzői Mitták Ferenc és Zoltán: az apa végzett történelmetanár, a magyar történelmi ismeretterjesztés régi művelője, olvasmányos szerzője, kuriózumokkal fűszerezett, de tényekre támaszkodó események, életutak elevenednek meg műveiben; fia közgazdász. De örökölte édesapja történelmi érdeklődését, több díjazott helytörténeti tanulmány szerzője. Közös alkotásuk – amelyre a családi hagyományok is ösztönözték őket – méltó folytatása eddigi munkásságuknak.

A címben idézett dal – amit még az egykori huszár nagyapától hallottak – is mutatja, hogy Rákóczi menyire beivódott a magyar nép lelkiületébe, tudatába, harca mondák, versek, dalok születését ihlette, a szereplők köré legendák szövődtek. Évszázadok alatt sok könyvet, tanulmányt írtak róla, ezek lapjain a dicsőítéstől kezdve a deheroiizálásig minden árnyalat megtalálható. Kötetük inkább az előbbi felé hajlik, nem kíván a teljesség igényének megfelelni.

Első részében az előzményeket és a kiemelkedő eseményeket tárgyalja, nagy alaposággal, sok nevet és adatot említve, kitekintéssel a nemzetközi tényezőkre, nem titkolva a társadalmi, hadvezetési problémákat sem. Zárófejezete a szabadságharc utóéletével, a kuruc emigrációval foglalkozik, az objektivitás szempontjából említeni lehetett volna a Szekfü Gyula vitatott művét. Ez a rész jól követi a köztörténetet, némi hadtörténelmi jelleggel elemzése, leírásai alkalmasak a tankönyv kiegészítésére, esetleg pótlására.

Kevésbé eseménytörténeti jellegű a második rész, amely főszereplők életrajzát tartalmazza, kurucokét és labancokét – Thökölytől Ocskayig. Korabeli források, vélemények hitelesítik az egyes személyeket, akiknek arcképét is láthatjuk. II. Rákóczi Ferenc eszmerrendszere címet viseli a harmadik rész, amely a szabadságharc időszakát tanulmányozva próbálja megérteni a fejedelem cselekedeteinek rugóit. Kiemeli önzetlenségét, hazafias

gondolkodásmódját, alcímében is utal azonban az európai erőviszonyok kedvezőtlen alakulására (Magyarország és Európa a szabadságharcban), amely végül szárnyat szegte a függetlenségi próbálkozásnak. E részben főleg Rákóczi emlékirataira támaszkodik, érdemes lett volna semlegesebb forrásokat idézni.

Negyedik része a Függetlenség az obsitos nagyapa elbeszéléseit, meséit tartalmazza a kuruc felkelés romantikus mozzanatairól, hősokról és áruokról, de itt kap helyet a szabadságharc részletes kronológiája és a terjedelmes irodalomjegyzék is.

Összességében a kötet a nemes ismeretterjesztés és a tanári segédkönyv szerencsés találkozásának sikerült példája, amely egyaránt ajánlíható diáknak, pedagógusnak és minden történelmekvelő felnőttnek.

Róbert Péter

JÁKI SÁNDOR TEODÓZ:

Csángókról, igaz tudósítások

Ez a szó: *katolikus*. Moldvában nemcsak a valást jelenti, hanem a nemzetiséget is, mert ott, aki *római katolikus*, az mind csángómagyar származású; és aki csángómagyar származású, az mind *római katolikus* – hallottuk először jeles ferences egyháztörténész osztályfőnökünkötől vagy negyven évvel ezelőtt, és most újra szó szerint ezt olvashatjuk a MTA támogatásával a *Való Világ Alapítvány* Kiadó gondozásában, magát Domokos Pál Péter tanítványának és utódjának tartó és valló szerző fenti címmel megjelent kötetében. Szinte lehetetlen visszaadni Jáki Teodóznak azt az értékereső szenvedélyét, s a rátalálás örömét, mely a könyv minden sorából átsugárzik az olvasóra. (Amerunyi kilométerrel a lábában, és ahányszor „elcsángált” a moldvai magyarokhoz – az őshazába is eljutható volna talán többször is – növelve ezzel a krónika hitelességét.) Mennyire egybecseng ez az Európa Tanács állástoglalásával, mely szerint „...a csángók a magyar nyelv egy korai változatát beszélik, ősi hagyományokat, változatos népművészetet és népi kultúrát őriznek, mely különleges értéket jelent Európa számára.”

Hetvenegy moldvai utamon sokszor jártam Klézsén – írja a neves bencés népzene kutató – és lehetőség szerint mindig elmentem az ottani temetőbe. Megálltam a zárt temetőkapu előtt, mert nekem oda belépni csak egyszer sikerült és ősi keresztény szokás szerint mécest gyűjtöttem. Azt hallottam ugyanis, hogy abba a kápolnába temették Petrás Incze János ferences páttert, a csángó-

magyarok ügyének igaz Tudósítóját. Láttam Petrás bekeretezett arcképet a klézsei plébánia ebédelőjének falán, 1994-ben. Lefényképeztem. A következő évben már hiába kerestem ugyanott. Levették. Talán bizony „hibás” voltam abban, hogy lefényképeztem?

Jáki könyvében a csángómagyar élet szeleteiből, mozaikjaiból áll össze az a csodálatos kaleidoszkóp, amely a legmoshatóbb sorsú testvéreink életét mutatja be színes fordulatokban, izgalmasan és valóban közszinten. Az ötvennyolc tudósítás három téma köré csoportosítható.

Az elsőben a csángómagyarok mindennapi létével, lársadalompolitikai helyzetével ismerkedhetünk megindító egyéni sorsokon, eseményeken, plasztikusan megrajzolt arcképeken keresztül.

A második csokor a magyar nyelv köré szerveződik. Megtapasztalhatjuk a csángómagyar koráseink nyelvének szépségét, izességét, s jelenlegi szívszorító helyzetét, sorsát, az anyanyelv „kitépésének” módjait, változatait.

A harmadik csokor a csángómagyar valóság „égi mása”, a népének világa, a szerző szívének oly kedves énekekről szóló tudósításának bokrétejé, kiegészítve a hitélet, a zarándoklatok (a bukovinai Mária-kegyhely – Kácsika) és a vallásgyakorlat általános helyzetének a leírásával.

E rövid ismertetés terjedelmét meghaladná az ötvennyolc tudósítás címének felsorolása is, az utolsó azonban szó szerint említenénk: „Érthetlenségek (problémák, negatívumok) Moldvában”, melynek néhány alcíme is sokatmondó: A csángómagyar származású papok magyar nyelv-tudása; Pofon a kispapok szemíniumában; A latin nyelvű liturgia újában áll a románosításnak?; Egyházzenei érthetlenség, mely utóbbi fejezetben szerzőnk, Sütő András tanítását citálja: „Anyanyelvünk és zenei anyanyelvünk páros szárnyunk a megmaradásban.” De legalább ennyire érdekes az 57. beszámoló is, már csak címéből is következtetendő: „Három (nem csak) vallási téma Moldvában”. Teodóz atya konklúziói pedig rendkívül megszívlelendőek.

• A papi, a szerzetesi és szerzetesnői hivatások magas száma a moldvai jászvásári római katolikus egyházmegyében - és gondolom, hogy a bucaresti főegyházmegyében is - kell, hogy sokakat elmélgedésre készítessen.

• A gyermekáldás vállalása és az abortuszok - feltehetően - alacsony száma a moldvai római katolikus családokban - összehasonlítva az erdélyi (székely) protestánsokkal, de még az erdélyi (székely) katolikusokkal is - kell, hogy mindenkit tisztelettel elgondolkoztasson!

• A szentáldozások és a gyóntatások magas száma a moldvai római katolikus pasztorációban világviszonylatban is példamutató!

A nemcsak tartalmában, de tipográfiájában is dicséretes kötetet a helységnevek és rövidítések magyarázata és mutatója, továbbá szép fénykép-melléletek zárják. Jáki Teodóz híradása a csán-

gokról hézagpótló munka. Az utószóban nem véletlenül idézi Benda Kálmán történészprofesszort, a Károli Gáspár Református Egyetem első rektorát: „Végül mi volt tehát az, ami a moldvai magyarokat a korábbi évszázadokban és az újabb idők elnyomó, beolvasztó román politikájával szemben megtartotta magyarnak? Azt kell mondanunk, hogy ez a katolikus vallásuk volt. A katolikus vallás, amely számukra egyszerűre testesíthette meg a hitet és a magyarságot, amely tudatosította a görögkeleti románoktól eltérő kultúrájukat, és lehetővé tette, hogy megőrizték hagyományukat. Mindez azonban nem lett volna lehetséges, ha a moldvai magyarságban nincs meg az elszánt akarat, hogy magyar akar maradni.” (Való Világ Alapítvány, Bp. 2002.)

Udvarhelyi Olivér

BARS I ERNŐ:

Népi hagyományaink iskolai és amatőr színpadon

A magyar néphit szerint a kincsek hét évente megmutatják magukat, a felszínre törnek, kerülnek. Így történt Barsi Ernő: Népi hagyományaink iskolai és amatőr színpadon című könyvével is. S ami még értékesebbé teszi ezt a kincset az, hogy tudós embernek könyve jelenik meg, születése 83. évfordulóján. A Hazánk Könyvkiadó Kft. ismét kincsfeltáró, mentő feladatot végzett, amikor kiadta az 1995-ben megjelent mű bővített kiadását. A kiadvány a piros-barna színből „öregbebb”, érettebb barnára váltott és tartalma is gazdagabb, „komolyabb” lett. A Borbély Károly által címlapra álmódott kincses ládából még több színdarab került a nagyközönség elé. S ez mi idézte elő? Az a tény, hogy keresték a könyvet, határon innen és túl is. Az első kiadás anyaga életre kelt, meglevenedett amerikai cserkészek, székelyudvarhelyi, kézdivásárhelyi tanítójelöltek, felvidéki, kislalföldi gyermekek által. De a pesti diákok is átélhették a könyv segítségével számunkra ismeretlen kukoricafosztás élményét. A határon túli magyarok számára olyan volt az első kiadás megjelenése, mint a lágy kenyér, vagy kalács, amit csak az édesanya, az „ides” tud sütni. Ugyanis a szavak és dalok melegevel, ízével készítette hozzá a „kovászt” Barsi Ernő. Hiszen a „búzá”, az „alapanyagot” megteremtette a magyar föld, a magyar hagyományvilág és ehhez a formát, a kedves „pékmesternek” kellett összeállítani, dagasztani. S mint tudjuk, a kenyérfőzés kemény munka. Sok fáradtságba telik, míg összeáll az olyannak, hogy a terített ünnepi asztalra, színpadra tegyék. Ma ugyan már a hagyományos közösségek felbomlottak, de új formákban nemzeti kultúránk tovább élhet, amit a szerző is tud. S ez a forma lehet a színjáték is. Örök én is, főiskolás koromból értékes stencileket, amit Ernő bocsátolt kértém, kértünk egy-egy jeles alkalomra. S ezek a becsben tartott lapok megeie-

venedtek tanítványaink játékában. Magam is többet betanítottam a Gyermekek Házában kis táncosaimnak. Emlékszem, mily boldogan énekeltek, játszották ezeket a játékokat. A Tőle kért művek most ismét csokorba szedve várják, hogy felelevenedjenek fiataljaink, gyermekeink által. Hiszen az itt megjelent műsorok eredeti gyermekjáték- és szokásanyagot tartalmaznak.

A gyűjtés többsége Barsi Ernő keze nyomát őrzi, de *néprajzi nagyjaink* (Bartók Béla, Burány Béla, Erdélyi János, Gönczi Ferenc, Katona Imre, Kerényi György, Kiss Áron, Kiss Lajos, Kodály Zoltán, Lábadi Károly, Manga János, Sebestyén Gyula, Veress Sándor) hagyatéka is jelen van. A József Artia díjas kárpátaljai költő Vári Fábián László gyűjtése sem hiányozhat a palettáról. A lassan feledésbe merülő dalos könyvekből is találunk példákat, így Limbay Elemér Magyar Daltárából, az Écsen ismert népdalt. A karácsonyi köszöntésből itt találjuk Luther Márton énekét is. A sárospataki diákok, illetve Csokonai életének képeit szinesíti a Zemplényi-kézirat Haj Rákóczi, Bercsényi kezdetű éneke.

Mindannyiunk Ernő Bácsija *dramatizáló tehetségéről* mesét a sok jól beillesztett versrészlet is: Ady Endrétől, Illyés Gyulától, Petőfi Sándortól és Szabó Lőrincztől. A karácsonyi és újévi készülődéshez a szép alapot Bálint Sándor, Seres András-Szabó Csaba, valamint Kövári Ildikó, Vasas Samu és Salamon Anikó gyűjtései, könyvei nyújtják.

S ami a könyvet még érdekesebbé teszi, hogy Barsi Ernő szellemi „magvetése” is kiviláglik *tanítványainak*: Horváth Gyöző rábaközi, Bertalané Tóth Anna, Tóth György szigetközi, Gerhát Mária Velencei-tó környéki, Takács Noémi mezőszéki, Sándor Jutka Katalin Maros-Torda megyei gyűjtései nyomán. Az ajánlások a szerző gazdag kapcsolatrendszeréről is beszélnek: hol a Gyakorló Iskola bábosainak, hol a rábapatonai Repülő páva körnek, hol a borsodgészti óvodásoknak ajánlja műsorát.

A gyűjtött néprajzi anyag felöleli az egész történelmi Magyarországot (dunántúli, észak-magyarországi, erdélyi, burgenlandi, kárpátaljai, szlavóniai, szlovákiai). A kötet értékét növeli az is, hogy nem a kanonizált, közismertté vált változatokat találja benne az olvasó, hanem tájnyelven közölt, helyi ízzel megáldott játékok, szokások, népdalok sorjáznak szemünk előtt.

Minden korosztály válogathat kedve szerint, hiszen a gyermekeknek a *Gyermekjátékok* rész huszonkilenc jelenetet kínál választékul. Legyen az a gyermek sokorójai, szigetközi, burgenlandi vagy

akár gyimesi. A *Jeles Napok* fejezet segítségével megszépíthetjük karácsonyi készülődésünket, egy-egy bellehemessel, regöléssel és köszönhetjük az új esztendő, hejgetéssel, aprószenteknap szokással. A tavaszt is elővarázsolhatjuk a farsangi vígság, a kiszehajtás, a pünkösödés hagyományával. A felnőttek világába kalauzol a *Közös munkakalkulációhoz kapcsolódó szokások* fejezet. Feleleveníthetjük az écsi szüretet, a sályi fonót, a rábapatonai aratást. S az utolsó részben *Életutal kísérő szokásokon* keresztül pedig átélhetjük életünk nagy fordulóját, a legényavatást, a katonaságot, a lakodalmat.

A hővített kiadásra nagy szükség volt. Sokat várták már azt, hogy kézbe vegyék a már színpadon is látott alkotásokat. Az újabb kiadás tartalmában és területileg is bővült *Újabb jelenetekkel*, mint például a borsói „medvézés”-sel, a sályi „gordonyozás”-sal, vagy a tápszentmiklósi lakodalmassal. Az új könyvből nemcsak húsvéti locsolóverseket, de az ünnephez fűződő szokásokat is megismerhetjük. A népet, és népi kultúrát, oly jól ismerő és költészetében gyakran jelenlévő Csokonai és Petőfi alkotásai, *folklorizálódott versei* is színpadra kerülhetnek. Anyák napjára és pedagógusnapra is talánuk szép műsort a könyvből.

Régi tapasztalat, hogy az amit az ember átélt, megtapasztalt nem felejt el. Ha ma már nem is születhetünk bele őseink szép hagyományos világába, akkor ezek a színdarabok, – amelyek népi életének egy-egy szép darabjai – a játék segítségével örökre a miénk lehet. Kívánom, hogy minél többünké legyen ez a tudás és élmény. Andrásfalvy Bertalan írta a bukovinai székelyek kultúrájáról 1973-ban: *„A népi társadalom nem lehet el zene nélkül. Egész életét átszövi a zene, akár bizonyos énekes szokások formájában, akár állandó spontán dalolással, énekléssel... ez azt bizonyítja, hogy az egészséges embernek rendkívül sok zenére van szüksége az életben, hogy kiélje érzeleit, hogy érzelmi és értelmi élete egyensúlyban maradjon.”* Úgy gondolom ez a megállapítás 2003-ban is megállja a helyét. Nagy szükség van napjainkban a „gyomok” irtására, „gordonyozására” – ahogy Sályban nevezik –, hogy búzánk, az „élet”, értékeink szépen növekedjenek.

Az 1995-ben megjelent első kiadásban egy kis könyvjelzőn az állt, hogy *„Köszöntjük a 75 éves Barsi Ernőt”*. Mit kívánhatnánk a szerzőnek és kiadónak, hogy még sok-sok kiadást érjenek meg közösen, egészségben, boldogságban! (Győr, 2003)

Dr. Lanczendorfer Zsuzsanna

Honismereti Bibliográfia

Acta Ethnologica Danubiana 4. Az Etnológiai Központ Évkönyve. Fórum Institute – Lilium Aurum. Komárom – Dunaszerdahely. 2002. 250 old. – A tartalomról: **Liszka József:** Adalékok Nepomuki Szent János ikonográfiájához; **Lukács László:** Egy vándorló templom útja Végmagyarától Ráckeveig; **L. Juhász Ilona:** A kisemlékkutatók 15. nemzetközi tanácskozásának krónikája; **Buganová, Kláudia:** Szakrális kisemlékek – út menti keresztek Kassán és környékén; **Danter Izabella:** Nagyfödemes község szakrális kisemlékei; **Stein, Karl:** Az ember és a kisemlékek viszonyának alakulása Észak-Csehországban 1945 után; **L. Juhász Ilona:** A sírjeltől a nemzeti szimbólumig, Emlékoszlopok és kopjafák, mint a nemzeti identitás kifejezői; **Liszka József:** Szakrális Kisemlékek Archivum Komáromban; **Pusko Gábor:** „Megadja a módját, mint kálósia az öbégatásnak”. Proverbiumok egy munkaközösség tagjainak szókészletében a gömői Tornalján; **Varga Lidia:** A népi táplálkozás táji tagolódása a Kárpát-medence északnyugati térségében; **Lukács László:** A Duna forrásainál.

Ady Endre Gimnázium, Szakképző Iskola és Kollégium jubileumi évkönyve 1991–2002. Szerk.: **Fábián József.** Kiadja az iskola. Csenger, 2002. 95 old.

Albert Tibor: Soproni (át)utazó városrajz örségi melléklettel. Szerzői kiadás. Magyarorszábatárs-Sopron-Szentendre, 2002. 176 old.

Balaton ösztől tavaszig. Fotóalbum. Szerk.: **Győri Lajos.** Magyar Fotóművészeti Alkotócsoportok Országos Szövetsége. Bp. 2002. 80 old.

Arrabona, 40/1–2. Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok közleményei. Xántus János Múzeum. Fel. szerk.: **Tóth László.** Győr, 2002. 547 old. – **M. Egrý Ildikó:** Középső bronzkor végi nép települése a Kóny-Barbacsai tóparton; **Czigány Jenő:** Genetikai ártalomra utaló elváltozások ásatag gyermekkoponyákon; **Szónyi Eszter:** Mursella municipium (Árpás) 15 éves régészeti feltárásának eredményei; **László Csaba:** A hédervári kastély műemléki felújítása; **Székely Zoltán:** Hédervár barokk-kori szakrális emlékei; **Pozsonyi József:** A rátki és salamonfai Rátky család történetének megválaszolatlan kérdései; **Pergler Gyula:** Johann Georg Suntag győri mészésbábos 1721. évi hagyatéki leltára; **Balázs Livia:** Az „égi jelenségek” hiedelemformáló szerepe a Rábaközben (Bágyogyszóvat, Bogyoszló, Egyed, Pásztori, Rábapordány); **Csiszár Áttila:** Vízimalmok a Kis-Rábán; **Lanczendorfer Zsuzsanna:** Egy sokorójai iparos repertoárja életútjának tükrében; **Tóth Imre:** Simon Elemér Sopron megyei főispán életútja és munkássága; **Grábics Frigyes:** A Kossuth-kultusz változásai Győrött; **Barsi Ernő:** Kos-

suth zászlaja alatt; **Hegedűs Zoltán:** Adalékok a Meszlényi család történetéhez; **Tóth László:** Kozma Imre Kossuth-hűsége; **Bana József:** Kossuth Lajos ajánlközése a vármegyénél 1836-ban; **Horváth József:** Samarjai Máté János 1585–1652; **Áldozó István:** Áldozó József (1892–1983); **Horváth József – Dominikovits Péter:** Győr város tanácsülési és törvénykezési jegyzőkönyvének regesztái I. (1600–1605); **Kottinayor Tibor:** Győr-Moson-Sopron megye népművészete; **Tóth László:** Kossuth Kalendárium; **Magassy Sándor – Kovács Géza:** A győri evangélikus egyházközség története, 1520–1785; **Rechnitzer János:** A város kövei, táblái, szobrai; **Orbán Horváth Márta:** Emlékművek, emléktáblák győri kislétkona.

Balaskó Vilmos: Élet a Föld alatt. Kiadja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület. h. n. 2002. 298 old. – Az 1956-os forradalom után Romániában halálraítelt, de megmenekült ref. lelkipásztor emlékirata.

Balogh István: II. Rákóczi Ferenc Szabolcs és Szatmár vármegyékben. Szerk.: **Henzsel Ágota.** Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára. Nyiregyháza, 2003. 83 old.

Bácsország. Vajdasági honismereti szemle. Szabadka, 2003. IV–VI. 114 old. – A tartalomról: **Kosztó László:** Dél Magyarország egyházi topográfiaja a középkorban; **Ókrész Károly:** „Pásztorává szegődtem a jó Isten elhagyott nyájának”; **Kocsis Antal:** Arsenije Černojević mellszobra; **Szűts Zoltán:** A bukovinai székelyek migrációjának kérdőíves vizsgálata; **Dudás Antal:** A tót-lengyel eredetű családok letelepedése a régi Kupuszinán; **Weissenbeck József:** A földvári zsidóság betűrendes helyesbítése és kiegészítése; **P. Szojka Emese:** A házasadás szokásköre a bácskai bunyevácoknál; **Szilágyi Léda:** Archaikus népi imádságok a szerénységi Maradékról; **Ózsári Vilmos:** A csantavéri búcsú; **Raj Rozália – Nagy István:** A hajmoki magyarság hagyományos öltözetéről; **Becher Károly:** A bajai „kolduspénz”; **Weissenbeck József:** Könyvtárak Földvár mezővárosában a XIX. szd-ban; **Dobai József:** Az oktatás Tordán; **Lányi Károly:** A zombori állami főgimnázium; **Székely Sándor:** Magyarország bányái 1850-től 1941-ig; **Szabó József:** Bagáry Pál, az orosz-lamosi Batt[h]lyányi uradalom gazdatisztje; **Dobai József:** Elemi csapások [Tordán]; **Dobai József:** Milyen jövő vár az utódokra?; **Mezei István:** A kocsigyártás története Közép-Európában és szűkebb pátriánkban; **Nagy Tibor:** A magyar agár; **Farkas József:** Szabadka helyzete a magyarországi városok között a mezőgazdasági termelésben a dualizmus idején; **dr. Horváth Máttyás:** Impérium változás Királyhalmán; **Dudás Antal – Dudás Árpád:** A rendőr-

ség megszervezése Bács-Bodrog vármegyében [a XIX. szd. végén]; *Bada István*: MIREK volt, van és lesz; *Szabó Szabados Ilona*: Szarvas Gábor emlékét őrizzük Adán; *Németh Ferenc*: Egy éve hunyt el Eich (Berecz) János, tragikus sorsú, tehetséges nagybecskereki portréfestő; *Horváty Lajos*: Északkelet-Bácska felszíni váza három XVII. szd. végi térképen. Melléklet: *Balla Lajos-Laci*: Adatbázis toponimiánk eredetének kutatásához.

BeBeau, René: Középkori magyar várak és váromrok. Magyarország: várak útikönyve. Glória Kiadó. 2003. 104 old.

Bene János: 75 éves a geszterédi önkéntes tűzoltóság. Polgármesteri Hivatal. Geszteréd, 2002. 48 old.

Berta Gyula: Betyárok, hóhérok, börtönök. Kiadja a Somogy Megyei Büntetésvégrehajtási Intézet és a Somogy Megyei Honismereti Egyesület. Kaposvár, 2002. 408 old.

B. Kovács István: Agyagkenyér. Fejezetek az agyagművéség történetéből Gömörben és Kishontban. *Gömör-Kishonti Téka 6*. Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület. Rimaszombat 2001. 83 old.

Bodó Barna (szerk.): Hagyomány és interkulturalitás. Kiadja a Centrul de Cultură și artă al județului Timiș, Temesvár, 2002. 206 old. – *Bodó Barna*: Köszöntő; *Boldureanu, Ioan, Viorel*: Várcolaci, priculici, kallikantari – schiță pentru o hermeneutică a faptului folcloric [Farkasemberek, prikulicsok, kallikancárok – vázlat a folklór hermeneutikájához]; *Simon András*: Hagyományörző egyesületek Szajánban; *Stepanov, Liubomir*: Primul dicționar sârbo-român [Az első szerb–magyar szótár]; *Giurgiu, Rodica*: Béla Bartók és muzica românească [Bartók Béla és a román zene]; *Felföldi László*: A táncsal kapcsolatos ideológiák a Bánság hagyományos kultúrájában; *Gogolan, Aristida*: Convergențe simbolice în ornamentica populară din Banat – motivul florii [A bánsági népi díszítőelemek szimbolikus összefonódása – a virág motívuma]; *Kupó Jenő*: Etnikumközi viszonyok néhány bánsági településen; *Hedecyan, Otilia*: Crăciunul – analiză decenz [A karácsony] esettanulmány; *Hajdó Khell Noémi*: Az Arad-gáji székelyek; *Papand, Ovidiu*: Prințzătorii de păsări – o îndeletnicire aproape unitară; *Benedek Katalin*: Összehasonlító mesevizsgálatok; *Bodó Barna*: Kisebbség, elítelt, etnikumközi kapcsolatok; *Vlad, Șerban*: Juțul „Pomul Ratiuhii” sau mecanisme ale interculturalității; *Cipu, Ciprian*: Postfață [Utószó].

Bodrossy Leó: A Balaton regénye. A Balaton és a Bakony-vidék kultúrtörténeti fejlődése. Minerva. Bp. 2002. 612 old.

Bordács Ilona: Emlékezés, aranyzinór, te vessz. Egy felvidéki asszony visszaemlékezései. Szerk.: *Réthely Pirkkál Miklós*. Kecskés László Társaság, Komárom, 2002. 140 old. – Egy Felvidékről 1947-ben áttelepített család története.

Ciobotaru, H. Ion: Catalocii din Moldova. Universul culturii populare II. Obiceiurile Familiale și Calendaristice. [A moldvai katolikusok általános kultúrája. Családi és naptári szokások]. Presa Bună. Iași. 2002. 501 old. – A moldvai csángókkal a román nacionalizmus szemszögéből foglalkozó könyv fő értéke az a csaknem kétszáz színes fénykép, amely a körülményekhez képest valóságosan dokumentálja a moldvai csángómagyar népszokások mozzanatait.

Czövek Judit: Ha mi meghalunk... Zoborvidéki virrasztóénekek. Kalligram. Pozsony. 2002. 203 old.

Csetriné Lingvay Klára: Nagyasszonyaink. Kiemelkedő női személyiségek Erdély és a Partium történetében. Kiadja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület. [Nagyvárad] 2001. 182 old. – Szilágyi Erzsébet, Károlyi Zsuzsanna, Lorántffy Zsuzsanna, Lónyay Anna, Bornemissza Anna, Zrínyi Ilona, Árva Bethlen Kata, Petrőczy Kata Szidónia, Pekry Polixénia, Daniel Polixénia, Cserei Heléna, Maderspach Károlyné, gr. Teleki Blanka, Lővei Klára, Gyarmathy Zsigáné.

Daczó Árpád Lukács: Hosszú utak megszemorodának... Archaikus népi imádságok, ráolvasók, szentes énekek Erdélyből és Moldvából. Magyar Napló. Bp., 2003. 412 old.

Dánielisz Endre: Nagyszalonta évszázadai. Hely- és művelődéstörténeti, urbanisztikai kronológia. Kiadja a Nagyszalontai Polgármesteri Hivatal és az RMDSZ Bihar megyei szervezete. 2003. 96 old.

Drescher, Reinhold: Menschen und schicksale: auf dem Heideboden. Druckerei Séd, Szekszárd. 1999. 314 old. – A Mosoni-síkságon letelepedő magyarországi németek – heidebodenek – története, néprajza képekkel, térképekkel és egyéb dokumentummal bőven illusztrálva. Német nyelvű kiadvány.

A Dunántúli dombosság. Balaton-medence. Írta: *Barczy Attila – Lóczy Dénes – Peneska Károly*. Környezetvédelmi és Környezetgazdálkodási Felsőoktatásért Alapítvány. Gödöllő, 2001. 50 old.

Erdélyi fényk. Szerk.: Csoma György. Nagybánya, 2003. 5. sz. 36 old. – A tartalomról: *Dr. Marian Félix*: Egy kiváló magyar gyógyszerész: Kazay Endre; *Kazay Simon* mester magyar krónikája 2.; *Apor Péter*: Erdély változásairól IV.; *Csoma György*: Szemelvények a magyar nemzeti lyra köréből; *Kasza István*: Zenének szentelt élet [Pulusi János]; *Csoma György*: Vendégünk volt Kasza István; *Józsa Márta*: A romák a többségi társadalom csapdájában; A nagybányai festőtelep története, 10.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-Egyesület folyóirata. 2003. 4. 48 old. – A tartalomról: *Egri Ferenc*: Száz éve fedezték fel a révi Zichy-barlangot; *Deák László*: Öt éves az EKE Gutin Osztálya; *Baiza Krisztina*: Nagy Pietrosz-túra; *Romok József*: Katlan-

és nyeregvándorlás a Radnai-havasokban a Gar-galó csoport keleti felén; *Berkesi Zsolt*: Tudóstitás Kelet-Magyarországról; *Székely Lovotta*: Gyalogtúrázók Országos Találkozója – 2003. Nyíregyháza, Sóstófürdő; *Nyerges Éva*: Szépséges Dalmácia; *Palczér János*: Az Aranyos-völgy és környéke; *Szőcs Miklós*: Középkori műemlékek Észak-Erdélyből; *dr. Kovács J. Attila*: Száz éve született a legnagyobb magyar botanikus, Soó Rezső,

Ethnica. Szerk.: *Ujváry Zoltán*. Kiadja a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék. Debrecen, 2003. 1. 40 old. – A tartalomról: *Szathmári István*: Mit mondanak a harangok; *Lévai Béla*: Lélekváltás és metainformáció; *Bódi Frzsebet*: Karácsony böjtte a görög katolikusok táplálkozási kultúrájában; *L. Juhász Hona*: A sírjeltől a nemzeti szimbólumig; *Papp Richárd*: Közös kisebbség és/vagy közös felekezett?; *Szilágyi Miklós*: Egy vándorlegény-dal ceglédi változata; *Ujváry Zoltán*: Egy hamis görög népballada; *Füzesi Magda*: Adalékok a vásárok világához; *Holló Barna*: Mikecs Lászlóra emlékezés; *Vargyas Csóbor*: ifj. Kodolányi János 80 éves; *Voigt Vilmos*: Kodolányi János 80. születésnapjának megünneplése; *dr. Bartha Elek*: A debreceni néprajzi képzés 53. éve.

Ethnica. Szerk.: *Ujváry Zoltán*. Kiadja a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék. Debrecen, 2003. 2. 41–84. old. – A tartalomról: *Vitéz Ferenc*: Egy népi festő a tanyavilágból; *Voigt Vilmos*: A mai folklór történeti korszakai; *Kovács Előd*: A népballadák és a köznyelv jelzői a XX. századi magyarországi változások tükrében; *Bódi Frzsebet*: Néhány adat táplálkozáskultúránk történetéhez a XVI. századból; *Bánkiné Molnár Erzsébet*: Malmok jövedelme a Jász-kun Kerületben; *Forgách Tamás*: Valóban olyan különösnek tekinthető-e a magyarázó; *Lévai Béla*: Magjegyzés a magyaróz ígéhez; *Szilágyi Miklós*: Érdekes esetek, érdekes emberek – Anekdotizáló élménybeszélések Kisújszállásról; *K. Kovács Adrienne*: Monda Szondi sírjáról; *Csetényi Mihályné*: A halál előjelei Zabolán; *Lukács László*: Néprajzi gyűjtés Dunapentelén a városépítés időszakában; *Csetényi Mihályné*: Életmorszák – életmorszák; *Csetényi Mihályné*: Farsangi népszokások Kunszentmártonban és környékén; *Ujváry Zoltán*: Anekdoták találkozása Kossuth, Kövy, Arany.

Farkas Márta: 30 éves az Écsi Népdalkör és Citeraegyüttes. Écs, 2003. 14 old.

Fekete Zoltán: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei éremgyűjtők éremkiadásainak története. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára. Nyíregyháza, 2002. 62 old.

Felsőbánya. Független társadalmi lap. A „Felsőbánya Műveltségszolgálat” lapja. Főszerk.: *Hütter Ferenc*. 2003. 1. sz. – A tartalomról: *Pain Lajos*: Felsőbánya város harmas ünnepe; *Kiss Ferenc*: Zarándokúton Kálmándon.

Felsőbánya. Független társadalmi lap. A „Felsőbánya Műveltségszolgálat” lapja. Főszerk.:

Hütter Ferenc. 2003. 2. sz. – A tartalomról: *Hütter Ferenc* Közleget az új iskolaév; *Koltófi Ösz* 2003 – Petőfi ünnepség augusztus 7-én.

Ferencz Béla: Nem vagyok egyedül. Egy erdélyi faragó emlékiratai. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda. 2003. 120 old.

Ferenczcs Miklós dr.: Az almási csata 1848/49-ben. A szerző kiadása. Dunaalmás, 2002. 55 old.

A Fertő-Hanság és a Tóköz. Kalauz a turistáknak és természetbarátoknak. Szerk.: *Boda László*. B.K.L. Kiadó. Szombathely, 2002. 216 old.

Fincický Mihály: Polgármesteri jelentések Ungvár város közállapotáról. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ungvár, 2001. 177 old.

Flasch, Renate: Neufelder Schmankerl Kochbuch 350 Jahre Neufeld/L. Juhász Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. Győr-Sopron, 2002. 127 old. – Kéziratoss süteményrecept-gyűjtemény a Sopron megyei Neufeld – Lajtaújfalu községben élő asszonyok gyűjtéséből.

Füredi História. Helytörténeti folyóirat. Szerk.: *Elek Miklós*. Kiadja az Aranyhíd Kulturális Szolgáltató Intézet és a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület. Balatonfüred. 2003. 2. sz. 28 old. – *Katona Csaba*: Deák Ferenc és Balatonfüred; *Zákonyi Ferenc*: Hajózási ünnepség áldozattal; *László Zoltán*: Milyen volt a Kurszalón [gyógyhelyi társalgó] nagyterme 1913 előtt?; *Németh Ákosné*: Millei, a Koloska-völgy betyárja; *Ács Anna*: Ady Endre balatonfüredi útjai; *Elek Miklós*: A jókai emlékoszlop története, sorsa és jövője; *U. ő.*: Sinkó András, a balatonfüredi jókai és Blaha portré alkotója; *Cserép László*: Salvatore Quasimodo füredi faultetése; *Rácz János*: Balatonfüred, a szőlő és bor nemzetközi városa.

Gazda István id.: Magyarországi lengyel katonai táborok postája, 1939–1944. Magyar Tudománytörténeti Intézet. Piliscsaba. 2000. 40 old. + 45 tábla.

Gazda József: Emlékek Ázsiába. Ócsink földjén. Uránia Kiadó. Sepsiszentgyörgy, 2003. 120 old. és 32 lap kép. – Ázsiát járt magyar hadifoglyok emlékei.

Gemer György V.: Ló voltam Brianszkban. Szerzői Kiadás Bp. 2000. 248 old. – A Felsőgödön született, 1945-ben hat évre a Szovjetunióba hurcolt, 1956-ban Kanadába menekült szerző könyve

Gömöri János: Castrum Supron. Sopron vára és környéke az Árpád-korban. Scarbantia Társaság. Sopron, 2002. 278 old.

Göncz József – Bognár Béla: Sopron vármegye képeslapok 1896–1945. Edutech K. Sopron, 2003. 203 old.

Görömbei András: Irodalom és nemzeti önismeret. Nap Kiadó. 2003. 400 old.

Grlica, Mirko: Vojnici od bajše – plenička priča – A Vojnich család nemesi világa. Kiadja Szabadka közönség képviselőtestülete. Szabadka, 2003. 128 old.

Gróf Károtyi György naplófeljegyzései 1833–1836. Szerk., bev., jegyzet.: *Fazekas Rózsa*. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára. Nyíregyháza, 2003. 322 old.

Hajnal Béla – Reszler Gábor – Szászi Ferenc: Tanulmányok Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népességének belföldi vándorlásáról (1869–1995). Studium. Nyíregyháza, 2003. 187 old.

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti Lapja. Nagyvárad, 2003. 3. sz. 8. old. – A tartalomról: *Csoóri Sándor:* Felhívás a határon túli magyarokról szóló törvény támogatására; *Szász Jenő:* Tisztesseges jövőt az erdélyi magyarságnak!

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti Lapja. Nagyvárad, 2003. 4. sz. 8. old. – A tartalomról: *Tökés László:* Megtartó reménység; *Pénzes Lajos:* Százötven éves a biharpüspöki orgona; Egy arisztokrata sorsa – Gróf Degenfeld Sándor.

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti Lapja. Nagyvárad, 2003. 13. sz. 8. old. – A tartalomról: *Tökés László:* „Istenre bízom ügyemet”; *dr. Kreczinger István:* Sylvester János születésének 500. évfordulója – Egyházkerületi Közgűlés Színérváralján; *Zih Otília Valéria:* Egyházzenei Konferencia.

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti Lapja. Nagyvárad, 2003. 14. sz. 8. old. – A tartalomról: *dr. Péter Miklós:* Az én Európám; *Muhari István:* Európai Urú – Mit adhatunk, mit várhatunk?

Harangszó. A maroszentgyörgyi római katolikus egyházközség kiadványa. 2003. 3. 8. old. – A tartalomról: *Szántó Edit:* A maroszentgyörgyi egyházközség története.

Harsányi Attila: Győr-Gyár város munkástelepe 1917–2002. MALAWI Bt., Győr, 2002. 94 old.

Hartner Rudolf: Kaposi fák a várostörténet tükrében. Kaposváriért Közalapítvány, Városszépítő Egyesület. Kaposvár, 2002. 167 old.

Hegedűs Gusztávné: Ajakról színesen. ZsZsK. Nyíregyháza, 2001. 200 old.

Hepehupa. Szilágysági művelődési folyóirat. Zilah, 2003. 3. 96 old. – A tartalomról: *László László:* Erdély a kuruc korban; *Szekeres Sándor:* Haza jöttem Amerikából; *Várday Károly:* „A jó anyám biztossan imádkozott értem”; *Székely Géza:* Amikor még oltán voltam; *Boér Klára:* Megszenvedett történelem; *Nyitrai Déák Beáta:* Feri és Kriszti – ahogy én láttam őket [Balázs Ferencről]; *Nagy Bálint:* Hol van már a paraszti?; *Tötös Árpád Zoltán:* Gyermekkor emlékeim; *Kovács Miklós:* Gyarmathi Sámuel,

a zilahi református gimnázium első állandó tanára; *Major Miklós:* Valkóvára, a „bérctetőre épített gyönyörű sasfészek”; *Fodor Sándor:* Nagyemberek: Szervátiusz Jenő, Cigány mesék [Kárpátaljáról]; *Mitruľy Miklós:* A szilágysági folklórkutatás története; *B. Simon György:* A tatárdúlás története és emlékezete Szilágyságon.

Himes tojás csak annak jár... Húsvéti locsolóversék. A gyűjtést vezette és szerkesztette: *Mirk László.* Státus Kiadó. Csíkszereda, 2003. 56 old. – A csíkszeredai Segítő Mária Gimnázium diákjai által gyűjtött anyag.

Horváth László: Az elveszett templomtorony. Történetek, mondatfélék Marcali mellékéről. *Módszertani füzetek III.* Mikszáth Kálmán úti Ált. Iskola. Marcali, 2002. 117 old.

Horváth Sándor: Narda. Szerk.: *Gyurácz Ferenc.* Száz magyar falu könyvesháza. Bp., é. n. 205 old.

H. Szabó Lajos: A Rákóczi-szabadságharc kronológiája 1703–1711. Jókai Mór Városi Könyvtár. Pápa, 2003. 166 old.

Ilyés Gábor: „Beszél a Márvány”. Nyíregyháza emlékjeleinek története. Nyíregyházi Városvédő Egyesület. Nyíregyháza, 2003. 93 old.

Jókai Mária: András naptól farsangig Nyitra vidékén. AB-ART. Dunaszerdahely, 2001. 124 old. – Az adventi időszak, a karácsonyi ünnepek, szilveszter, üljestendő, a farsangi időszak szokásai.

Józsáné Nagy Erzsébet: Gyermekjátékok Győrújbaráton. *Baráti Honismereti Füzetek 1.* Kiadja a Polgármesteri Hivatal. Győrújbarát, 2001. 84 old.

Juhász Viktor – Juhászné Orth Ibolya: Rév – Bihar megye. Kiadja a Lénia Bt. Rév, 2002. 205 old.

A kaponyai ütközet: 1849. március 5. Szerk.: *Szabó József.* Bácsország könyvek 5. Szabadka, 2000. 136 old. – A tartalomról: *Sifflis Zoltán:* Tabu volt; *Mitrović, Mirko:* Probléma srpskog pokreta u proljeće 1849. Godine (A szerb felkelés problémái 1849 tavaszán); *dr. Bona Gábor:* A forradalmi Magyarország és a nemzetiségek, különös tekintettel a szabadságharc délvédelmi eseményeire; *dr. Hegedűs Antal:* Az olasz légi szerepe a bajdasági harcokban, 1849-ben; *Tóth Ilona:* Észak-Bácska és Szeged 1849 tavaszán; *Grlica, Mirko:* Poraz kod bare Krivaje i čarde Kaponje (A kaponyai és a krivajai vereség); *Iványi István:* A kaponyai csata; *id. Frankl István:* A kaponyai csataemlék; *id. Frankl István:* A kaponyai ütközet; *Велашовић, Ђорѓан:* Капонаска битка (Vela(nj)ović Góran: A kaponyai csata); *Mojzes Antal:* A kaponyai csata – bajmoki szemszögből; *Ricz Péter:* Ami a történelemkönyvekből kimaradt; *Bakos Annamária – Nagy Torma Marizella – Berendity András – Kovács Martin:* A kaponyai ütközet 1849-ben; *Vass Géza:* Spelletich Bódog, az 1848/49-es szabadságharc szabadkai kormánybiztosa; *dr. Hegedűs Antal:* Egy olasz a kaponyai ütközetben; *Vass Géza:* Az 1848-as zsidó emlékmű;

Berkes József: Irodalom az 1848–1849-es szabadságharcról; A kaponyai emlékmű; Rendezni végre közös dolgainkat; A megbékélés emlékműve – 1999.

Kaposi Zoltán: Uradalmi gazdaság és társadalom a XVII–XIX. sz.-ban. A vrászlói társadalom alakulásának folyamata. Dialog Campus Kiadó. Bp. – Pécs, 2000. 285 old.

A kaposvári Kintizi Pál Élelmiszeripari Szakképző Iskola és Gimnázium jubileumi évkönyve, 1950. Szerk.: *Troszt Tiborné.* Kiadja az Intézmény. Kaposvár, 2001. 132 old.

Komáromy András: Ugocsa vármegye a történelemben. Válogatott írások. Szerk.: *Kobályné Homoki Ilona.* Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2001. 180 old.

Kopka János: Tisztelet az ősöknek. Emlékezősek, vallomások a 250 éve újjászületett Nyíregyházáról. Kelet-Press Könyv- és Lapkiadó. Nyíregyháza, 2003. 134 old.

Koszonis Ödön: Díszített kovácsmunkák a Dél-nyugat-Dunántúl köz- és magángyűjteményeiben. *Fenniartható kultúrák 1.* Kiadja a Monsalvo Alapítvány – Vasí Múzeumbarát Egylet. Szombathely, 2002. 128 old

Kovács Endre: Körül csillagos az ég. Doroszlói csirajóták gyűjteménye. Doroszló, 2003. 54 old. – Hangszeres kíséret nélkül, kizárólag a tánclépések ritmusára énekelt műfaj.

Kozma László: Vetni kell! A haza és a magyarság témája nemzeti ünnepeinken, iskolai megemlékezéseinken. Korda Kiadó. Kecskemét, 2003. 160 old.

Kranjevic, Radovan: Dráva, az élő folyó. Kaponca, 2002. 20 old. – angol, horvát, magyar nyelven.

Kujbusné Mecsei Éva (szerk.): Pro memoria. Nyíregyházi összeírások (1752–1850). Forrásválogatás. *Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára kiadványa II. Közlemények 29.* Nyíregyháza, 2003. 566 old.

Lakatos Éva, P. (szerk.): Mutatványok a hármashatár menti nyelvhasználat kutatásából. Bessenyei György K. Nyíregyháza, 2002. 166 old.

Lévai Béla: Debrecen környéki helynevek. Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója. Debrecen. 2003. 157 old.

Lukács István: A megváltó Mátyás király színváltozásai a szlovén néphagyományban és szép-irodalomban. A világ architektonikus víziója. Lucidus Kiadó. Bp., 2001. 156 old.

A magyar államiság ezer éve. Szerk.: *Klevere, Inga és Pusztay János.* Kiadja a Berzsényi Dániel Főiskola. Szombathely, 2002. 82 + 89 old.

Magyarország évszázadai. Válogatás ezer év dokumentumaiból 1000–1956. Szerk.: *Tóth Béla.* Az

ELTE Állam és Jogtudományi Kar Magyar Jogtörténeti Tanszék, Magyar Országos Levéltár. Bp., 2003. 535 old.

A marosvásárhelyi „Kulturpalota” Tükörtermének festett üveglakalai. Szöveg: *Asztalos Enikő.* Plajás FOTTO h. n., 2001. (6 lapos leporelló)

Matyikó Sebestyén József: Keresztury Dezső és Balatonfüred. Balatonfüred Városért Közalapítvány. 2002. 168 old.

Matyikó Sebestyén József: Lukács Károly, a Balaton tudósa. Nők a Balatonért Egyesület. Balatonfüred, 2002. 20 old.

Moldvai Magyarság. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda, 2003. 7. 24 old. – A tartalomról: *Gazda Árpád:* Áldásukat adták a csángók magyaróráira; *Gazda László:* Gh. I. Nastase; *dr. Oberding József György:* A vándorló bukovinai magyarok, II.; *Pozsony Ferenc:* A csángók magyar nyelvű folklorja; *Kraus Andrea:* Moldvai csángók – a Vatikán hűségese „mostohagyermekei”; *Halász Péter:* Szabófalva helynevei; *Ferenczes István:* Moldovának árva népe XXX

Moldvai Magyarság. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda, 2003. 8. 24 old. – A tartalomról: *Daczó Katalin:* Csángó fórum Gyimesközéplokon; *Bakk Miklós:* Új csángó krónika; Magyarul tanultak, csángóul énekeltek – Félszáz gyerek táborozott az erdőcsinádi anyanyelvi táborban; *Sylvester Lajos:* Újabb csángó elcsángálás?; Az első fecskék – Magyarfalva ünnepe! [Polgár Róbert első miséjének ünneplése, beszélgetés *Iancu Laurával*]; *Pozsony Ferenc:* A moldvai csángó falvak gazdasági élete; *Halász Péter:* Szabófalva helynevei; *Krebsz János:* A szüggomba nyomában; *dr. Oberding József György:* A bukovinai magyar népcsalád helyzetképe; *Ferenczes István:* Moldovának árva népe XXXI.; [*Iancu*] *Laura:* Életre ébredőn.

Moldvai Magyarság. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda, 2003. 7. 24 old. – A tartalomról: A gorzafalvi anya- és fiók megyebeliek cumulativ kérvénye 1860-ból; *Daczó Kati:* Pusztinai napok – harmadszor; *Sylvester Lajos:* Moldvai magyar oktatás; *Pozsony Ferenc:* A moldvai csángó falvak gazdasági élete; *dr. Oberding József György:* A bukovinai székely népcsalád helyzetképe; *Halász Péter:* Szabófalva külterületi helynevei; *Kolor Pózás:* Szabófalvi búcsú – 2002; *Szabó T. Attila:* A moldvai magyar népballadagyűjtés kezdetei; *Krebsz János:* A szüggomba nyomában; *Iancu Laura:* A hulló levél nesze; *Ferenczes István:* Moldovának árva népe XXXII.

Múltunk Emlékei. Honismereti, műemlékvédelmi, turisztikai magazin. Kiadja a Művelődés- és Kultúrtörténeti Intézet, KT Lap- és Könyvkiadó, Komárom. Főszerk.: *Dr. Szentássy Árpád.* 2003. 8. 22 old. – *Benyék Mária:* Ünnepe volt (bemutatkozott Pozsonyban a komáromi KTF Könyv- és Lapkiadó); *Szentássy Árpád:* Kritikus szemmel (pusztuló ipar-

történeti emlékek); *Vágvölgyi Szilárd*: István király felajánlása (a tardoskeddi oltárkép); *Baksa Péter*: Szedor Fábián a palócok nyelvének kutatója; *Trogmayer Ottó*: Évgyűriük; *Dr. Budai Ernő*: Az aratás és eszközei; *Csáky Károly*: Száz éve hunyt el Kupinyi Ferenc; *Danis Ferenc*: Selmezbánya műemlékei; *Petrovay R. Sándor*: A bellusi Baross család; *Motesikly Árpád*: Árpád-kori templomaink (A nyitrai Szent István-templom sorsa); *Feszty Zsuzsa*: Emléktáblát avattak Feszty Árpád tiszteletére; *Böszörményi Jánosné*: A 9. Hídverő Napokról; *Oros László*: Egy magángyűjtemény története (Bibliotheca Pro Patria, Felsőszeli); *Sztracsok Rudolf*: Egy híres per a XVII. század első felében.

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. 2003. 2. 73–152. old. – A tartalomról: *Lóvei Pál* – *Somorjay Sétysette*: Főmű és átlag – a műemlékké nyilvánítás elveiről; *Győr Attila*: Táguló körök, valós tendenciák – védetté nyilvánítások 2002-ben; *Jékely Berta*: A népi műemlékvédelem tárgulói körei; *Nagy Levente*: Régészeti lelőhelyek védelme – credmények és feladatok; *Nagy Mihály*: Sok vagy kevés a műemlék Magyarországon – A védetté nyilvánítások problémaköre; *Benda Judit*: A középkori budai karmelita kolostor feltárása; *Halmos Balázs*: A gyulafehérvári Lázói-kápolna alakhelyes felmérése és vizsgálatának eredményei; *Bozóki Lajos*: „Gótikus” építkezés a XVIII. szd-ban Márianosztrán; *Pamer Nóra*: Szakál Ernő és a kismánai vár vörösmárvány falukútja.

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. 2003. 4. 233–306. old. – A tartalomról: *Csenkey Éva*: A Kulturális Örökség Napjai – Zsolnay-évforduló; *Weiler Árpád*: Zsolnay; *Kovács Orsolya*: Zsolnay Múzeum; *Walter Ilona*: „...most már szívesen állok a Műemlékvédelem rendelkezésére” – Beszélgetés Román Andrással; *Aradi Csilla*: A bodvici rotunda; *Gilyén Nándor*: Az erdélyi Mezőség népi építészete; *Miklósi Síkes Csaba*: A sümei zsidó temető megújulása; „Minden ház hű tükre a keletkezésekor uralkodó szellemi közállapotoknak” – Reimholz Péter építésszel beszélget *Harangi Anna*; *Czétényi Antal Piroska*: Értékvéső-értékmentő falutáborok; *Vukov Konstantin*: Az Országgház dunai homlokzatának helyreállítása;

A műemlékvédelem fölöttébb szükséges voltáról. Évkönyv. Szerk.: *Dukrét Géza*. *Partiumi füzetek* 23. Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság, az RMDSZ Bihar Megyei Szervezete, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület és a Nagyváradai Katolikus Püspökség. Nagyvárad, 2003. 422 old. – A tartalomról: A PBMEB története: események, a tagság névsora, az elnökség, kitüntetettek; *Fábián József*: Árpád-kori települések a Fekete-Körös alsó völgyében; *Jancsó Árpád*: Műemlék jellegű hidak Temesváron; *Kordics Imre*: Bihar megyei Fráter-kúriák; *Péter I. Zoltán*: A mai Nagyvárad barokk és klasszicizáló barokk építészete; *Tácsi László*: A Nákó család és nagyszentmiklósi kastélyuk; *Fazekas Loránd*: Egy

jelkép múlása, egy jelkép születése; *Jokits Attila*: Kozma nővér – élő legenda Szilágysomlyón; *Dukrét Géza*: A turulmadár mint jelkép; *Lakoné Hegyi Éva*: Múzeumalapítási törekvések a Szilágyságban; *dr. Vajda Sándor*: Egy értékes élet [Dr. Balogh Ernő]; *Görbe István*: Dabolc – Cellért Sándor dajkáló, felnevelő szülőföldje; *Józsa István*: Képballadák – Kós Károly, a grafikus; *Pávai Gyula*: Sárosi Gyula és az Aranytrombita; *Puskel Péter*: Arad Spektatorja, Spektator Aradja; *Tácsi Erika*: dr. König Frigyes alkotóműhelye; *Pásztai Ottó*: Műkedvelő színjátszás Nagyváradon a két világháború között; *Ujji János*: Arad első irodalmi lapja; *dr. Venczel Márton*: Püspökfürdő és környékének élővilága; *Mitruty Miklós*: Krasznai fiatalok fonóbeli játéka; *Bessenyei István*: Az árpádi favillakészítés; *Székely Antal*: Valamikor Ombodnak is volt élő zenéje.

Nagy Endre: Tardoskedd és Udvard földrajzi nevei. *Notitia Historico-Ethnologica* 2. Liliun Aurum. Dunaszerdahely, 2000. 174. old.

Orbán Róbert: Sökfás temetők az Őrségben. Főttő: *Orbán Róbert* és *Kleb Attila*. Kiadja Kercaszomor Önkormányzata. [2000] 20 old. – A sökfa a fejta régies, ma már ritkán használt elnevezés az Őrség falvaiban.

Ortutay András: Jó, ha a dolgokat írásba foglaljuk. Tanulmányok Komárom-Esztergom megye múltjából. *Castrum könyvek* 9. Szerk.: *L. Balogh Béni*. Kiadja a Kernstok Károly Művészeti Alapítvány. Tatabánya, 2003. 330 old.

Pain Lajos – **Hitter Ferenc**: Felsőbányai arcképcsarnok. Szerk.: *Hitter Ferenc*. Magánkiadás. Felsőbánya, 2002. 378 old.

Petercsák Tivadar: Nemesi és paraszti közbirtokosságok Heves megyében (XVIII–XX. század). *Studia Agriensia* 23. Kiadja a Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Dobó István Vármúzeum. Eger, 2003. 302 old.

Pilat, Liviu: Comunități țăcută. Satele din parohia Săbăoani (secolele XVII–XVIII). [Hallgatag közösségek. Szabófalva egyházközségének falvai (XVII–XVIII század)]. Editura „Dumitru Mărtinaș”. Bacău, 2002. 303 old.

Piroska József: Kűsmöd évszázadai. Mentor Kiadó. Marosvásárhely, 2002. 96 old. és 12 tábla kép.

A Rábaköz. Kalauz a turistáknak és természetbarátoknak. Szerk.: *Boda László*. B.K.L. Kiadó. Szombathely, 2002. 136 old

Rákóczi-néphagyományok nyomában. Ferencci Imre és Molnár Mátás gyűjtésének felhasználásával szerkesztette *Molnár Sándor*. Vay Ádám Múzeum. Vaja, 2003. 224 old.

Rálátás. Zsákai Helytörténeti – honismereti, kulturális tájékoztató. Szerk.: *Dankó Imre*. Zsáka, 2003. 3. 44 old – *Bódi Erzsébet*: Hagyományos élél-

miszertartósító eljárások; *Dankó Imre*: Egy bihari kistáj etnokulturális struktúrája II.; *Takács Péter*: Urbérrendezés Várad-Velencén (1770–1772); *Nagy Ibolya*: A tiszántúli parasztság 1950–1980 közötti életmódkutatásának új irányai; *Dallos Csaba*: Csalládai fényképgyűjtemények kutatási lehetőségei; *Seres István*: Károlyi Sándor kuruc tábornok Zsákán.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Kiss Erika*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. Jászberény, 2003. 3. 20 old. – A tartalomról: *Győri János*: Az alapító okirat története; *Egerülvgyi Józsefné*: Öt éves a Rozmaring [Asszonykórus]; *Dr. Győri Gyula*: Egy óntábla üzenete; *Fodor István Ferenc*: Terjéki János emlékezete; *Dr. Dankó Imre*; Balassa Iván és Türkeve; *Zelei Józsefné*: Múzeumlátogatás a fővárosban; *Dr. Bartha Júlia*: Kapitányválasztás Berekküldön; Pünkösdi találkozók Jászteleken; *Dr. Farkas Ferenc*: Szellemi műhelyek Jászberényben III.; Fodor Ferencre emlékeztek; *Dr. Bartha Júlia*: Autonóm közösségek a magyar történelemben; *Dr. H. Bathó Edit*: Konferencia a Hagyományok Házában; *B. J.*: Ötödik Juhászfesztivál Türkeven.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Kiss Erika*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2003. 4. 20 old. – A tartalomról: *Gömöri Árpád*: Nyelvészeti konferencia Jászberényben; *Korcsok Imre*: Jászdózsai hagyományörzés; *Antal Domokosné Urbán Ilona*: Emlékezés az iskolára Kocséron; *Benedek József*: Kocséri ünnep; *Kiss Erika*: Bóna István dedápjia munkáját restaurálja; *Fodor István Ferenc*: Jákóhalmi hírek; *Literáti Erzsébet*: Két keréken a Jászságban; *Korcsok Imre*: Szomszédolás; *KE.*: Jászsági lakodalmas; Jászsági falunapok; *Kiss Erika*: Kakasi főztek, arattak; *Kiss Erika*: Kékori vadásztabor a Mátra alján; *Győri János*: A XXXI. Honismereti Akadémia Nyiregyháza; *Dr. Farkas Ferenc*: Szellemi műhelyek Jászberényben IV.

Református Kalendárium a 2003. évre. Szerk.: *Bereczki András, Mihálka Zoltán*. Kiadja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület. Nagyvárad, 2003. 249 old. – A tartalomról: A hit a végső értelme mindennek – Beszélgetés Németh Zsolt magyar országgyűlési képviselővel; *Szücs József Zsolt*: Egy történelmi borvidék [Bihardiószeg] múltja és jelene; *Mihálka Zoltán*: Istennel a hazáért és a szabadságért; *Járosi Éva*: Két Költőnk [Kölcsy és Madách] egy közös magyarságért; *Járosi Éva*: Kós Károly születésének 120. évfordulójára; Feladatunk a szórványban is a reménység szolgálata – Vetési László református lelkesül beszélget *Aniszi Kálmán*; *Zsigmond Attila*: Szamosardó; *Tóbiás Tibor*: A szamosardói Bopthesda-ház; *Tóbiás Tibor*: Szamosújlak; *Müller Dezső*: Vámfalu; *Szekely Zsolt*: Sárosmagyarberkesz; *Hagymáslapos*, *Kövárhosz-szűfalu*, *Magyarlapos*; *Tasnádi András*: Nagybánya-Újváros; *Sebestyén László Edé*: Hosszuzmező; *Varga Károly*: Koltó-Katalin; *Sylvester János*:

Szinérváralja; *Bak László*: Zágonyi Zágonyi Károly emléke; *Tolnay István*: Templom és iskola – az anyanyelvi és egyházi oktatás esélyei Erdélyben a XXI. század elején; *Sipos István*: A Máramaros-szigeti Református Liceum történetének rövid ismertetése; *Lukács József*: Élő Szilágyság – Szilágy-nagyfalu; *Molnár Kálmán*: Régi romok helyén; *Barbély Gábor*: Az albisi templom és a Zólyomiak; *B. A.*: Egy érmelleki gyülekezet; *Gellért Gyula*: Új templom Jankafalván; *Gazda István* és *G. Mátyus Melinda*: Ternesvár élni akar; *Szoboszlai-Gáspár István*: Végvári krónika; *B. A.*: Hatvannégy Vármege ifjúsági Mozgalom; *Bereczki András*: Kelet-európai vírussal fertőzve; *Dr. Hermán M. János*: A volgai németek szétszórátása; *Fábián Tibor*: Misszióban az ausztráliai magyarok között; *Csúry István*: Négyszázötven éven éves a nagyváradi reformáció; *Csúry István*: Károlyi Gáspár hagyatéka; *Zsigmond József*: Százötven éves a nagyvárad-újvárosi református templom; *Molnár József*: Nagyváradi orgonaépítők; *Dukrét Géza*: A turulmadár, mint jelkép; *Kelemen István*: Református népművészet; *Orbán István*: Virágok vetelkedése – Egy Balaskószoborkompozíció nyomában.

Regionális Középiskolai Tudományos Diákköri Konferencia. Győr, 2002. ápr. 12–13. A legjobb pályamunkák. Megyei Jogú Város Oktatási, Kulturális és Sportbizottsága. Győr, 2002. 215 old. – A tartalomról: *Kiss Márton*: A soproni hegyvidék klímájának vizsgálata; *Hodvagner Zoltán*: A nyugat-magyarországi fegyveres felkelés és eredménye, a soproni népszavazás, az 1930–1940-es években és a KALOT reformelképzelései; *Nagy András*: A Zichy-palota; *Révész Tamás*: Replülőtér az Alpoknál; fejezetek a szombathelyi katonai reptér történetéből; *Tilai Zoltán*: A kunszigeti zöldégetermelés; *Ignác Tamás*: Építészeti felmérések, szakrális emlékek Fertőszőlőplakon.

Rév. Erdély sziklakapuja. Írta: *Juhász Viktor, J. Orth Ibolya, Daday János, Kál Géza Mihály, Venczel Márton*. Szerk.: *Dukrét Géza*. *Partiumi füzetek* 22. Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság, az RMDSZ Bihar Megyei Szervezete, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület és a Nagyváradi Katolikus Püspökség. Nagyvárad, 2003. 148 old.

Róbert Péter dr. Kerületünk fürdői és uszodái. XIII. kerületi helytörténelmi füzetek 9. Kiadja az Angyalföldi József Attila Művelődési Központ Helytörténelmi Gyűjteményének Klubja. Bp., 2003. 40 old.

Sepsiszéki Nagy Balázs: Székelyföld falvai a huszadik század végén III. Udvarhelyszék. Nap Kiadó, 2003. 484 old.

Silling István: Írások a vajdasági népi vallásosság köréből. Fórum Könyvkiadó. Újvidék, 2002.

Silling István: Vajdasági népi imádságok és nyelvvezetők. Forum Könyvkiadó. Újvidék, 2003. 409 old.

Somogyi Honismeret. A Somogy Megyei Honismereti Egyesület tájékoztatója. Szerk.: dr. Sipos Csaba. Kiadja a Megyei és Városi Könyvtár és a Somogy Megyei Honismereti Egyesület. Kaposvár, 2001. 2. 122 old. – G. Jáger Márta: Kossuth Kapuváron, Kossuth hagyomány; dr. Magyar Kálmán: Az ezeréves Karád ünnepén; dr. Bogdán Tibor: Herman Ottó alapító levele; dr. T. Mérey Klára: A gyáripar Somogyban száz évvel ezelőtt; Fréch József: Erdélyi magyarok Nagyberkiben (1941 – 1947); dr. Bóra Ferenc: Élet a Nagyberkek mocsárvilágában; dr. Paál László: Viseleti és étkezési szokások Cserénfán; dr. Knézy Judit: Életmódváltozások és a paraszti mentalitás sorsa Somogyban; dr. Nagy Gyula: Száz éve hunyt el Kaposvár szülőtte, Kaposi Mór; dr. Vértés László: Kresz Géza Balatonföldváron; Földváry Zoltán: Longauer János Imre emlékezete; Matyikó Sebestyén József: A gyermekkori szerelem még ma is tart [75 éves Gyökér László ny. építészmérnök, képeplaggyűjtő]; dr. Horváth József: A második csurgói iskolaalapító, dr. Matoltsi Sándor; Horváth Aladár: 70 éves a Zöldkereszt-mozgalom; Simon József: Megyei honismereti mozgalom Kutason; Bősze Gábor: A Somogy Megyei Honismereti Egyesület Törökkoppányban; Varga Róbert: Ötvenéves a Kaposvári Megyei és Városi Könyvtár; Varga István: A Podmaniczky-díjas Fonyódi Városvédő és Szépitő Egyesület helyismereti tevékenysége 2002-ben; Kálóczy Hilda: Könyvbemutató Mesztagnyón.

Somogyi Honismeret. A Somogy Megyei Honismereti Egyesület tájékoztatója. Szerk.: dr. Sipos Csaba. Kiadja a Megyei és Városi Könyvtár és a Somogy Megyei Honismereti Egyesület. Kaposvár, 2003. 1. 132 old. – A tartalomról: Karácsony Tamás: Levél Somogyból; dr. Szirmai Endre: Fejezetek készülő naplóregényemből; Horváth Ferenc: Kerektemplom Bodvicán; dr. Marek János: Somogyszil fogó népessége; Staniér Imre: Somogyjád és az éden elvesztése; Kiss Kálmán: Marcali siker a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Fgyetemen; dr. Király Lajos: Somogy megye nyelvjárásai; dr. Fülöp László: Somogy megyei betelepülésre utaló családnevek Kaposváron a XVIII–XIX. szd.-ban; Mihály Gyula: Kötése személy- és ragadványnevei; Fréch József: Nagyberki népszokások; dr. Horváth József: Noszlopy Gáspár emlékezete; Lévai József: Noszlopy Aba Tihamér; Bősze Gábor: Emlékezés Együd Árpádra; dr. Sipos Csaba: Reöthy Ferenc emlékezete; dr. Vértés László: Andrásy Kurta János önéletrajzáról; Lőrincz Sándor: Monográfiákkal, fargásokkal a holnapért; dr. Sipos Csaba: Tíz éves a Somogy Megyei Honismereti Egyesület; Lőrincz Sándor: A honismeret holnapja és holnapja – Interjú Halász Péterrel; Kertész Sándor: Somogyi motívumok akvarellal – Péger József kiállításáról;

G. Jáger Márta: A gyökerek nem szakadnak el soha...; dr. Rosta István: Búcsú Takács Évától.

Sudár Lászlóné Molnár Zauzsanna: Balladák, románcok, balladásdalok a Répce mentéről. Magyar, horvát és cigány népköltészeti alkotások. Kiadja a Farkas Sándor Egylet. Csepreg, 2003. 218 old.

Szabó Barnabás: A Felvidék. Pozsonytól Kassáig. Magyar Könyvklub. Bp., 2003. 216 old.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk.: Mező András. Kiadja a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár. Nyíregyháza, 2003. 3. 241–368. old. – Kriúdy Gyula: Nyíri emlék; Kujbusné Mecsei Éva: „Nyíregyházán láttam egész nagyságában az örökvaltság eszméjét, magát tanúsítani”; Takács Péter: Nyíregyháza lakóinak életmódja az 1753-as meglepedés után; Margócsy József: „A polgárosodás útjai a magasabb iskolák kapuin vezetnek keresztül”; Kopka János: Mit tudunk a gyökerekről? (Interjúadalékok Nyíregyháza tírpák-jubileumához); Demcsakné Balczó Ildikó: Érdekesek a Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség 250 éves történetéből; Mizser Lajos: II. Rákóczi Ferenc Pesty Frigyes helynévtárában; Antal Miklós: Beregen élő hagyomány: Rákóczi; Koroknay Gyula: A felső-tiszai fatornyok útja Erdélybe; Margócsy József: Egy köztiszteltben megöregedett bohém halálára.

Szabó Mária: Magyar nyelvi régiségek Lendva-vidékről. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. Lendva, 2002. 107 old.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk.: Ferencz István. Csíkszereda, 2003. 8. 162 old. – A tartalomról: A történések színe és visszája – Tánzos Vilmos beszélgetése dr. Antal Árpád irodalomtörténész professzorral; Cseke Péter: Eljön a mi időnk is Erdélyben (Tamási Aron amerikai levelei Jancsó Bélának); Mór István: A Romániai Magyar Népközség. A romániai magyarság a királyi diktatúra időszakában – 1938–1940; Gazda József: Templom és iskola (A Székelyföld történetéből).

Szövétnék. Aradi kulturális szemle. Arad, 2003. augusztus, 46 old. – A tartalomról: Ujj János: Kirakatnemzetiségek?; Augusztus 20., államalapító Szent István ünnepe; Matekovits Mihály: Péter Godó Mihály; Baracsi Levente Zoltán: Aradon vendégszerpelt a Kiskőrösi Baptista Gyülekezet énekkara; Magyar szavak Ausztráliából; Pávai Gyula: Kárpát-medencei Irodalmi Társaságok Szövetségének találkozója Aradon; Hona János: Össztánc és összhang Kisiratoson; Csanádi János: Simonyiak a Körösközben.

Takács Istvánné: Kisbácsa-Szításdomb krónikája. Bárány István. Kisbácsa, 2002. 68 old.

Távoli szomszédok: Jánossomorja és Andau, 1990–2000. Írta: Baumgartner, Gerhard, Kovács Éva,

Vári András. Teleki László Alapítvány. Bp., 2002. 111 old.

Tóth Dénes: Vörs története. Szerzői kiadás. Vörs, 2002. 372 old.

Tóth János: A barkai Skapuláré Társulat története. Közreadja, a bevezető tanulmányt és a mutatókat készítette Barna Gábor. *Devotio Hungarorum 8.* Néprajzi Tanszék. Szeged, 2002. 88 old.

Tóth M. Üdök: A Rákóczi-szabadságharc helyszínei és emlékei a megyében. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Pedagógiai, Közművelődési Intézete és Továbbképző Központja. Nyíregyháza, 2003. 61 old.

Turán. A magyar eredetkérdéssel foglalkozó tudományok lapja. Fel. szerk.: *Esztergály Előd.* 2003. 2. sz. 120 old. – A tartalomról: *Szöllősy Kálmán:* A székelyek nemzetsége; *N. László Endre:* Göncöl táltos; *Harangozó Imre:* Mihelyt a kigyó sárkánnyá válik; *Csete György:* Isten kardja II.; *Frigyesy Ferenc:* Találgatás az ösnyelvről; *Gál Péter József:* Atillahon néphagyományai; *Nagy Béla:* Attila a magyar irodalomban; *Harangozó Imre:* Halász Péter: „Bokrétába kalógetem vala...” című könyvéről.

Turán. A magyar eredetkérdéssel foglalkozó tudományok lapja. Fel. szerk.: *Esztergály Előd.* 2003. 3. sz. 120 old. – A tartalomról: *Henkey Gyula:* Embertani szempontból egységes vagy kevert a magyar nép?; *Béres Judit:* Néppességünk genetikai rokonsága; *Mesterházy Károly:* A honfoglaló magyar nép régésze; *Tudás Edit:* A Rákócziak „méltóságos familia”; *Nagymarosi András:* Haj Rákóczi, haj Bercsényi... Egy újonnan megjelent népzenei CD; *Halász Péter:* A nemzeti hagyomány erejéről; *Frigyesy Ferenc:* A kettős honfoglalás igazsága; *Csete György:* Történelmünk árnyékában; *Gál Péter József:* Atillahon néphagyományai 2.; *Kustár Rozália:* Hajfonatkorong a harti X. századi temető női sírjából; *Csathó István:* In memoriam László Gyula; *Esztergály Zsófia Zita:* Ábrázoló, mitikus üzenet... Beszélgetés Kátai Mihály festőművésszel; *Hatzi József:* Köszöntő [a Rákóczi szabadságharc 300. évfordulójára]; *R. Várkonyi Ágnes:* Rákóczi öröksége; *Nagy Béla:* Attila a magyar irodalomban 2.; *Harangozó Imre:* Sokat gondolkoztam a régi atyákról.

Turbuly Éva (szerk.): A város térben és időben. Sopron kapcsolatrendszerének változásai. Konferencia Sopron szabad királyi város 725. évéről. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. Sopron, 2002. 222 old. – *Zsoldos Attila:* Sopron város és megye a XI–XII. század utolsó harmadában; *Kubinyi András:* A városok az országos politikában különös tekintettel Sopronra; *Szenide Katalin:* Sopron kapcsolatai közeli és távoli városokkal a késő-középkorban; *G. Etényi Nóra:* Sopron a XVII. századi nagypolitikában; *Zimányi Vera:* Néhány összehasonlítási szempont Sopron lakóinak XVI–XVII. századi életéhez; *Dominkovits Péter:* Sopron a XVIII. század egyik regionális oktatási

központja; *Németh Ildikó:* Az „iskolaváros” Sopron tanárai a XIX. század második felében; *Tóth Imre:* Aktuális Sopron-képek a XX. században.

A Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza. CD-ROM. Kiadja a Kiss Lajos Néprajzi Társaság. Szabadka.

Vajk Ádám: A pápoci prépostság iratai. A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Segédletek. 2., Győri Egyházmegyei Levéltár. Győr, 2003. 112 old.

Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények. A Vas megyei honismereti mozgalom folyóirata. Szerk.: *Mayer László.* Szombathely, 2002. 2. sz. 96 old. – Kisebbségek szolgálatában. Prof. dr. Cadányi Károllyal, a Berzsényi Dániel Főiskola rektorával beszélget *Zsámboki Árpád;* *Dumovits István:* Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon; *M. Kozár Mária:* A Vas megyei múzeumok és a nemzeti kisebbségek, különös tekintettel a szlovénekre; *Horváth Sándor:* Narda tanügye és egyesületi élete; *Zádorovich Bernadett:* A peresznyei egyházközség történetéből; *Zielbauer György:* A Vas megyei németiség kitelepítése 1945 után; *Gyécsek Andrea:* Szentgotthárd környékének parasztbibliája; *Szabó Csaba:* A nyögéri dr. Lenarsich Imre Helytörténeti Alapítvány; *Szukics Marianna:* A Magyarországi Szlovének Szövetsége kiadói tevékenysége; *Avas Kálmánné:* A pankaszi zenész cigányok életéből.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés tudományos és kulturális folyóirata. Szombathely, 2003. 4. 399–524. old. – A tartalomról: *Kovács Sándor Iván:* Zrínyi Miklós; *Kovács J. Attila:* Egy szenvedélyes botanikus, a száz éve született Soó Rezső; *Lőcsi Péter:* Használni kívánt, nem tűndökölni (Palkó István kilencvenéves); *Balogh Jánosné Horváth Terézia:* Csepregi vőfélyversek II.; *Tóth Ferenc:* Egy nemzeti érzelmű kozmopolita: gr. Batthyány Tódor.

Verebélyi Kincső: Korok és stílusok a magyar népművészetben. Osiris Kiadó. Bp., 2002. 152 old. és 69 kép.

Végh Ferenc: Párbaj a csatatéren: egy Jókai-hős nyomában. Lilium Aurum. Dunaszerdahely, 2002. 72 old. – A csilizközi Nyárádon született Szini Sebő Alajos (Jókai-regényben Baradlay Richárd) honvédelezredes életútja.

Vörös József: A Balatonberényi Római Katolikus Elemi Népiskola története. A Somogyi Honismereti Kiskönyvtára 1. Megyei és Városi Könyvtár. Kaposvár, 2003. 89 old.

Zsindelyország. Székelyvárság képekben. Szerk.: *Ádám Gyula.* Kiadja a Hargita Megyei Kulturális Központ. Csíkszereda, 2002. – Tíz fotóművész képei.

Honismereti évfordulónaptár, 2004.

- † 904. Kurszán főfejedelelem.
1079. I. (Szent) László visszafoglalja Salamon-tól Moson várát.
- † 1104. Sewatin esztergomi érsek.
1129. II. István visszafoglalja Barancsot és a Szerémséget.
- x 1154. Chatillon Anna királyné, III. Béla király felesége († 1184.)
- † 1204. Csák Ugrin érsek.
- † 1254. Túrje Dénes nádor.
1229. Magyarországon meghonosodik a ferences-rend.
- † 1304. Erzsébet királyné (Nápoly) Kun László felesége (x 1265 körül)
- † 1304. Tengerdy Tivadar püspök.
- x 1354. II. Károly (Nápoly) király († Visegrád, 1386. február 24.)
- † 1504. Ernuszt Zsigmond (?) pécsi püspök, kincstartó (x?)
1529. Megkezdí működését a nagyszzebeni városi nyomda, Erdély első nyomdája.
1579. Detrekőn működik Bornemissza Péter nyomdája.
1604. A Bocskai-felkelés kezdete.
- x 1604. Medgyesi Pál (Aranyosmedgyes) református pap, író († Sárospatak, 1663.)
- x 1629. Gyöngyösi István (Radvánc) költő, ügyvéd († Rozsnyó, 1704. július 24.)
- x 1654. Horváth Ferenc kuruc diplomata († Isztambul, 1723. február)
- x 1654. Nedeczky Sándor (Spáca) kuruc diplomata († Látatlan, 1719. augusztus 9.)
- x 1654. Báró Wesselényi Pál erdélyi birtokos (†? 1694.)
- † 1679. Béli Pál (Isztambul) erdélyi főnemes (x? 1622 körül)
- † 1704. Nikléczi Boldizsár evangélikus prédikátor (x? 1636.)
- x 1729. Szilassy János (Kassa) ötvös (†? 1782 körül)
- † 1729. Gróf Csáky István felvidéki nagybirtokos (?) (x? 1659. április 23.)
- † 1729. Gróf Nádasdy László esanádi püspök (x? 1662.)
- x 1754. Kilián György, könyvkereskedő († 1819.)
- x 1754. Pongrátz Ignác (Pozsony) kamarai igazgató, mérnök († Varasd, 1804 után)
- x 1754. Stipsics Ferdinánd Károly (Székesfehérvár) orvos, egyetemi tanár († Pest, 1820. március 25.)
- x 1754. Virág Benedek (Dióskál) tanár, költő, író († Buda, 1830. január 30.)
1779. Csillagvizsgáló működik a budai egyetemen.
1779. Tessedik Sámuel mintagazdaságot létesít Szarvason.
- x 1779. Vogel Sebestyén (Pest) asztalosmester, bútorművész († Pest, 1837. június 14.)
- † 1779. Schaller István (Sopron) festő (x Győr, 1708.)
1804. A budai várban megkezdődik a Sándor-palota építése.
- x 1804. Appel Gusztáv (Ürmény) jószágkormányzó (†? 1903.)
- x 1804. Beniczky Lajos festő († 1880 körül)
- x 1804. Müller Lőrinc (Pest) vízépítő mérnök (x?)
- † 1804. Wandet János (Kassa) ötvösművész (x Besztercebánya, 1750 körül)
- x 1829. Bódogh Albert (Nemesbikk) orvos, országos közegészségügyi felügyelő († Miskolc, 1886. április 12.)
- x 1829. Csapó Etelke, Petőfi Cipruslombok Etelke sírjára című versciklusának műzője († Pest, 1845. január 7.)
1829. Megalakul az Első Dunagőzhajózási Társaság.
- x 1854. Antos Károly (Divisov, Csehország) zeneszerző, karnagy († Körmöcbánya, 1927. február 5.)
- x 1854. Feszty Gyula (Ógyalla) építész († Budapest, 1912. november 13.)
- x 1854. Hunyady Margit (Kisvarsány) drámai színész († Budapest, 1906. augusztus 25.)
1854. Liszt Ferenc elkészíti Hungaria című szimfonikus költeményét.
- x 1854. Márkus József (Nagyvárad) író, újságíró († San Remo, 1911. március 24.)
- x 1854. Petrovits István (Pest) szőlészeti szakember, szakíró, szerkesztő († Budapest, 1919. október 10.)
- x 1854. Reich Emil (Eperjes) történész, esszéíró († London, 1910. december 11.)

- x 1854. Rónaszéki Gusztáv (Királyvölgy) szí-
nész, színműíró († Budapest, 1913.
február 28.)
- x 1854. Rupcsics György (Módos) folyamsza-
bályozó mérnök († Budapest, 1924.)
- x 1854. Szutorisz Frigyes (Szepesbéla) botani-
kus, tanár († Eperjes, 1926. március)
- x 1854. Teleki Zsigmond (Pécs) szőlész, borke-
reskedő († Villány, 1910. augusztus
25.)
- † 1854. Zeyk Miklós (Kolozsvár) tanár, termé-
szetbúvár (x? 1810.)
- x 1879. Bársony Oszkár (Nyitra) idegenforgal-
mi szakíró, az IBUSZ első vezérigaz-
gatója († Budapest, 1943. október 27.)
1879. Budapesten megalakul a Magyar Jo-
gászegylet.
1879. Budapesten állami ipariskola alakul.
- x 1879. Erdős Renée (Érseklél) író, költő († Bu-
dapest, 1956. július 9.)
- x 1879. Fleischmann Rudolf (Eger, Csehor-
szág) növénynevelő († Kompolt,
1950. november 13.)
- x 1879. Gábor József (Balassagyarmat) opera-
énekes, színész († Illéspuszt, 1929.
május 14.)
- x 1879. Gratz Ottó (Gölnicbánya) tejgazdasági
szakember, szakíró († Budapest, 1956.
május 6.)
- x 1879. Harkányi Ede (Nagykanizsa) szociog-
ráfus, író († Budapest, 1909. október
31.)
- x 1879. Horváth Béla (Zsabya) vegyészmér-
nök († Budapest, 1923.)
- x 1879. Iványi Bertalan (Alsólendva) mérnök,
a Tisza kisvízi szabályozásának üttö-
rője († Budapest, 1953. december 30.)
1879. Megalakul az első magyar vaskartell.
- x 1879. Novák Károly (Budapest) karnagy, ze-
neszerző († Budapest, 1979.)
1879. Péch Antal megjelenteti Magyar és
Német Bányászati Szótárát, melyben
mintegy 20 000 bányászati és kohászati
kifejezéssel összegzi az öt évtizedes
magyar műszaki nyelvészeti munka
eredményeit.
1879. A vízrendezési munkák elvégzésére
megszervezik a Kultúrmérnöki Intéz-
ményt.
1879. Siemens-Martin acélművet helyeznek
üzembe a Diósgyőri Vasműben.
- † 1879. Gróf Zichy Domokos püspök (x 1808.
július 21.)
- x 1904. Fejes Imre (Eszék) naiv festő († Újvi-
dék, 1969.)
- x 1904. Kakassy Endre (Marosludas) irodal-
omtörténész, kritikus, műfordító (†
Kolozsvár, 1963. október 20.)
- x 1904. Kározy Pál író, helytörténész († Buda-
pest, 1976. április 21.)
- x 1904. Krencsey Józsefné (Budapest) népi
iparművész, a Népművészeti Mestere
(†? 1978. szeptember 10.)
- x 1904. Radics József (Aszód) református es-
peres († Cece, 1980. február 25.)
- x 1904. Zilahy Irén (Kaposvár) színész († Bu-
dapest, 1944.)
- † 1904. Kugler Henrik (Budapest) cukrász (x
Sopron, 1830. július 10.)
- † 1904. Mauks Károly (Késmárk) uradalmi or-
vos, ornitológus (x Késmárk, 1824.)
- † 1929. Heykal Ede (Pápa) kertész, gyümölcs-
nevelő (x Teynka, Csehország, 1844.
március 25.)
- † 1929. Kovatsits Károly, mezőgazdász, az
Eszterházy uradalom gazdatiszje (x
Pécs, 1876.)
- x 1929. Pásztor János (Kolozsvár) színész (†
Kolozsvár, 1981. december 13.)
- x 1929. Török István orvos, radiológus, egye-
temi tanár († Budapest, 1981. augusztus
13.)
- x 1929. Zalavári Miklós (Écsér) festő († Buda-
pest, 1981. február 3.)
- † 1954. Czettler Jenő, közgazdász, egyetemi
tanár, agrárpolitikus, akadémikus (x
Jászárokszállás, 1879. április 2.)
- † 1954. Kerpely Jenő (Los Angeles) gordonka-
művész (x Budapest, 1885. december
1.)
- † 1954. Krüzselyi Erzsébet (Szatmárhegyes)
költő (x Máramarossziget, 1875. már-
cius 21.)
- † 1954. Mészáros Giza (Párizs) drámai színész
(x Újpest, 1879. november 15.)
- † 1979. Novák Károly (Budapest) karnagy, ze-
neszerző (x Budapest, 1879.)
- † 1979. Szenes Erzsébet (Tel-Aviv) költő, író (x
Nagyimhály, 1902. június 5.)

JANUÁR

1929. Üzembe helyezik a Fleissner-eljárással
működő várpalotai lignit hidratálót.
1. + 1804. Gróf Herzan Ferenc (Bécs) püspök (x
Prága, 1735. április 5.)
1. + 1929. Karácsonyi János (Nagyvárad) c. püs-
pök, történetirő, egyetemi tanár, aka-
démikus (x Gyula, 1858. december 15.)

2. x 1879. Bauer Rudolf (Budapest) földbirtokos, sportoló, olimpiai aranyérmes díszkosztvető († Sósér, 1932. november 9.)
2. x 1904. Tóth Menyhért (Szeged, Mórahalom) festő († Budapest, 1980. január 8.)
2. x 1929. Bakucz József (Debrecen) költő, műfordító († Boston, 1990. október 13.)
2. + 1979. Scheiber Vilmos (Budapest) orvos (x Mór, 1889. december 30.)
3. + 1879. Jánosi Ferenc (Budapest) tanár, publicista (x Dés, 1819. december 20.)
3. + 1954. Huszti József (Budapest) klasszika-filológus, egyetemi tanár, akadémikus (x Zalabér, 1887. október 10.)
4. + 1604. Báró Nádasdy Ferenc (Sárvár) hadvezér (x? 1555.)
4. x 1804. Bátori Schulcz Bódog (Körmöcbánya) honvéd ezredes († Garamkövesd, 1885. március 8.)
4. x 1829. Péch József (Nagyváradolaszi) vízepítő mérnök († Budapest, 1902. november 17.)
4. + 1954. Szmrecsányi Ödön (Budapest) grafikus (x Kassa, 1875. november 27.)
4. + 1954. Torma Imre (Makó) festő (x Makó, 1893. december 3.)
5. + 1929. Kmety Károly (Budapest) jogász, egyetemi tanár (x Hódmezővásárhely, 1863. február 17.)
5. x 1929. Török Gábor (Budapest) nyelvész († Szeged, 1996. február 16.)
5. + 1979. Gulyás József (Budapest) vegyész (x Szolnok, 1917. január 1.)
5. + 1979. Szabó György (Fsztergom) ferences szerzetes, zeneszerző, tanár (x Juta, 1894. július 4.)
6. + 1879. Sárváry Ferenc (Debrecen) bírósági író (x Debrecen, 1808. október 17.)
6. + 1929. Borosay Dávid Lajos (Tihany) bencés tanár (x Újkér, 1854. november 21.)
6. + 1954. Fenyvessy Béla (Pécs) higiénikus, egyetemi tanár (x Budapest, 1873. augusztus 15.)
7. x 1804. Csató Pál (Sarkad) író, újságíró, akadémikus († Pozsony, 1841. február 15.)
7. x 1879. Magasházy László (Sárkeresztúr) tábornok († Szentes, 1959. október 5.)
8. x 1804. Warga János (Kovácsvágás) pedagógus, akadémikus († Nagykőrös, 1875. január 10.)
8. + 1954. Forgács Hann Erzsébet (Budapest) szobrász, grafikus (x Budapest, 1897. április 3.)
8. + 1954. Sidló Ferenc (Budapest) szobrász (x Budapest, 1882. január 22.)
8. + 1954. Simon Marcsa (Budapest) színész (x Tápíósztele, 1882. november 21.)
8. + 1979. Gulácsy György (Budapest) ügyvéd, politikus (x Nagykároly, 1908. január 8.)
8. + 1979. Sallai István (Budapest) könyvtáros (x Baja, 1911. február 23.)
9. + 1854. Amtmann Prosper (Pécs) zeneszerző (x Sellye, 1809. június 25.)
9. + 1954. Vizvári Mariska (Budapest) színész (x Budapest, 1877. május 27.)
10. x 1804. Pálffy János (Tarcsafalva) politikus, író († Tarcsafalva, 1857. április 13.)
10. x 1829. Wein János (Németbogsán) bányamérnök († Budapest, 1908. április 2.)
10. x 1904. Schmid Rezső (Munkács) vegyész-mérnök, fizikus († Budapest, 1943. október 2.)
10. x 1904. Valér Márton (Budapest) orvos, bőrgyógyász († Budapest, 1976. március 28.)
10. 1954. Megjelent a Vízügyi Értesítő.
10. + 1954. Walko Lajos (Visegrád) politikus, miniszter (x Budapest, 1880. október 30.)
10. + 1979. Gnädig Béla (Budapest) építésmérnök (x Torda, 1906. április 19.)
10. + 1979. Gözsy Béla (Montreal) gyógyszerész, egyetemi tanár (x Csíkszereda, 1903. március 26.)
12. x 1829. Frey Lajos (Bécs) építész († Budapest, 1877. június 4.)
12. x 1904. Majzon László (Érsekújvár) geológus, paleontológus, c. egyetemi tanár († Budapest, 1973. július 19.)
13. x 1754. Lackovics János (Szentlőrinc-káta) huszárkapitány († Buda, 1795. május 20.)
13. x 1829. Mészáros Károly (Kisújszállás) újságíró († Budapest, 1879. február 25.)
13. 1904. Budapesten bemutatják Bartók Béla Kossuth-szimfóniáját.
13. + 1904. Havas Sándor (Budapest) gépgyáros, 1848-ban fegyvergyáros (x Vác, 1831. március 1.)
13. + 1904. Rimley Károly (Garamszentkereszt) római katolikus püspök, egyházi író (x Esztergom, 1825. február 4.)
14. x 1854. Gelléri Mór (Apátfalva) közgazdasági és ipartörténeti író († Budapest, 1915. szeptember 1.)
14. x 1879. Mészáros Lajos (Budapest) kúriai bíró († Budapest, 1958. február 8.)
14. x 1904. Órosi Pál Zoltán (Székelyudvarhely) méhész, egyetemi tanár († Budapest, 1986. április 13.)

15. x 1854. Seneyi Károly (Pest) szobrász († Budapest, 1919. február 7.)
15. † 1954. Gallia Béla (Budapest) kúriai tanácselnök, jogi író (x Kecskemét, 1870. március 10.)
15. x 1929. Oláhné Erdélyi Mária (Vámpércs) tanár, matematikus († Debrecen, 1980. április 23.)
15. † 1954. Molnár Oszkár (Budapest) pedagógus, pedagógiai író (x Selmecbánya, 1881. február 1.)
16. † 1879. Tótfalusi Miklós (Budapest) gyümölcsstermesztő, orvos (x Aszaló, 1811. november 12.)
16. † 1904. Havas Adolf (Nagytétény) irodalomtörténész (x Hódmezővásárhely, 1859. november 28.)
16. † 1929. Hatvan Ferenc (Sopron) kereskedelmi tanár, turisztikai szakember (x Pinkafő, 1860. január 23.)
17. x 1879. Buday Árpád (Marosgyeze) régész, egyetemi tanár († Szeged, 1937. április 7.)
17. † 1954. Győry István (Alsógöd) gyógyszerész (x Debrecen, 1861. július 15.)
18. x 1854. Kemenes József (Kocs) klasszika-filológus, műfordító, tanár († Budapest, 1922. március 23.)
18. † 1854. Sükei Károly (Losonc) újságíró, költő, műfordító (x Bukarest, 1824.)
18. x 1879. Espersit János (Nagyszentmiklós) ügyvéd, újságíró († Mezőhegyes, 1931. november 29.)
18. x 1879. Vidákovits Kamilló (Újmoldva) orvos, egyetemi tanár († Szeged, 1967. augusztus 6.)
18. † 1904. Schlauch Imre (Pécs) építész (x? 1840.)
18. † 1979. Boros Béla (Pécs) író, költő (x Kassa, 1902. május 6.)
19. x 1854. Szmrecsányi Miklós (Daróc) művészettörténeti író († Budapest, 1936. május 31.)
20. 1229. Megalakul a szerémi püspökség.
20. x 1854. Löw Immanuel (Szeged) főrabbi, orientalista, művelődéstörténeti író († Budapest, 1944. július 19.)
20. x 1879. Jehlicska Ferenc (Jókút) teológiai tanár, szakíró († Bécs, 1939. eleje)
20. † 1904. Reizner János (Szeged) jogász, régész, történész, könyvtáros (x Szeged, 1847. január 20.)
21. † 1779. Delius Traugott Kristóf (Firenze) bányamérnök, akadémikus (x Wallhausen, 1728.)
21. x 1929. Benczédi László (Rákospalota) történész († Budapest, 1986. december 20.)
21. † 1929. Hevesi József (Budapest) író, újságíró (x Fegyvernek, 1857. március 15.)
21. † 1954. Kaszab Ilona (Budapest) költő (x Szücsi, 1874. február 24.)
22. † 1504. Temesvári Pelbárt (Buda) egyházi író, ferences szerzetes, szónok (x 1455 körül)
22. x 1879. Engel Károly (Rákópribóc) orvos, egyetemi tanár († Budapest, 1968. február 4.)
23. x 1854. Klug Lipót (Gyöngyös) matematikus, egyetemi tanár († Budapest, 1944.)
23. x 1879. Kompolthy Jób (Budapest) utazó, földrajzi író († Budapest, 1938.)
23. x 1879. Lányi Dezső (Baán) szobrász († Hollywood, 1951. május 4.)
23. x 1879. Morbitzer Dezső (Budapest) kertész, a Székesfővárosi Kertészet igazgatója († Pesthidegkút, 1945. július)
23. † 1904. Czobor Béla (Budapest) művészettörténész, akadémikus (x Székesfehérvár, 1852. május 9.)
23. † 1929. Erney József (Budapest) zenepedagógus (x Pest, 1846. február 7.)
24. x 1904. Zádor Anna (Budapest) művészettörténész († Budapest, 1995. március 3.)
25. x 1904. Döry Lajos (Dörpyatlan) mezőgazdász, egyetemi tanár († Keszthely, 1977. január 10.)
25. x 1904. Frid Géza (Máramarosziget) zeneszerző, zongoraművész († Amszterdam, 1989. szeptember 13.)
25. x 1929. Megyeri Endre (Újpest) közgazdász, egyetemi tanár († Budapest, 1986. április 14.)
25. † 1929. Gróf Almásy Imre (Budapest) politikus (x Kétegyháza, 1868. február 3.)
26. x 1829. Dankó József Károly (Pozsony) c. püspök, egyházi író, akadémikus († Pozsony, 1895. január 16.)
26. x 1904. Verő József (Sopron) kohómérnök, akadémikus († Budapest, 1985. május 21.)
27. † 1854. Aranyosrákosi Székely Sándor (Maroszentkirály) unitárius püspök, író (x Székelykál, 1797. szeptember 13.)
27. x 1904. Bede István (Trebinje, Bosznia) diplomata, szerkesztő († Bad Schachen, NSZK, 1978. augusztus 2.)
27. x 1929. Garai Gábor (Budapest) költő, író, kritikus († Budapest, 1987. szeptember 9.)
27. † 1929. Palkovics Ede (Budapest) szakácsművész, vendéglős (x Buda, 1858. október 28.)

27. † 1979. Erdélyi Mihály (Budapest) színész, színigazgató, operettszerző (x Szeged, 1895. május 28.)
28. x 1754. Domin József (Zágráb) jezsuita tanár († Zágráb, 1819. január 18.)
28. † 1779. Székely Sámuel (Eperjes) kapitány, történeti forrásgyűjtő (x Hunfalva, 1704. április 3.)
28. x 1879. Hajdu Miklós (Gölle) újságíró († Izrael, 1956. január)
29. † 1979. Nehéz Ferenc (Los Angeles) író (x Dunamocs, 1912. október 16.)
29. † 1979. Ócsai József (Budapest) sportvezető, könyvtáros (x Budapest, 1922. november 8.)
30. x 1904. Fülöp József (Szászrégen) költő, szerkesztő († Kackó, 1975. december 3.)
30. † 1904. Ságghy Zsigmond (Budapest) színigazgató (x Hódmezővásárhely, 1844. december 24.)
30. † 1954. Nádai István (Balassagyarmat) vezér ezredes (x Nagy Mihály, 1888. június 20.)
30. † 1979. Balassa Brúnó István (Budapest) ciszterci szerzetes, tanár, neveléstörténész (x Székesfehérvár, 1896. január 26.)
30. † 1979. Szávai Nándor (Budapest) tanár, esszéíró, műfordító (x Budapest, 1906. július 27.)
31. x 1804. Bajza József (Szücsi) költő, szerkesztő, kritikus, akadémikus († Pest, 1858. március 3.)
31. x 1904. Cathry Szaléz (Budapest) zeneszerző († Budapest, 1972. november 8.)
31. † 1979. Schrotta János Frigyes (Budapest) szobrász (x Kispest, 1898. május 13.)
2. † 1954. Oláh Dániel (Debrecen) főorvos, bőrgyógyász (x Tiszadob, 1891. május 11.)
3. x 1904. Kontuly Béla (Miskolc) festő, művészpedagógus († Budapest, 1983. április 14.)
3. x 1904. Schulek Tibor (Budapest) evangélikus lelkész, esperes, irodalomtörténész († Budapest, 1989. május 14.)
3. x 1929. Mezei Éva (Budapest) rendező († Budapest, 1986. október 16.)
3. † 1954. Feltick Ottó (Budapest) állatorvos, egyetemi tanár, műgyűjtő (x Budapest, 1875. június 1.)
3. † 1979. Haynal Imre (Budapest) orvos, egyetemi tanár, akadémikus (x Beszterce, 1892. november 12.)
4. † 1904. Kovács Albert (Budapest) egyházjogász (x Mezőbánd, 1838. augusztus 8.)
4. † 1979. Fejér György (Budapest) karmester, gordonkaművész (x Budapest, 1923. március 3.)
4. † 1979. Goriupp Alisz (Budapest) könyvtáros, sajtótörténész, bibliográfus (x Buzásfürdő, 1894. augusztus 18.)
4. † 1979. Harangi Imre (Budapest) ökölvívó olimpiai bajnok (x Nyíradony, 1913. október 16.)
4. † 1979. Implom Ferenc (Gyula) politikus (x Gyula, 1901. augusztus 16.)
5. x 1879. Szabó Gusztáv (Győr) gépészmérnök, egyetemi tanár († Budapest, 1963. július 4.)
5. x 1904. Molnár Endre (Budapest) ár- és belvízvédelmi, vizgazdálkodási kultúrmérnök († Budapest, 1973. március 25.)
5. † 1954. Gulyás József (Sárospatak) tanár, irodalomtörténész (x Debrecen, 1885. december 11.)
5. † 1979. Simó József (Budapest) keramikus, építészmérnök (x Székelyudvarhely, 1926. június 5.)
6. x 1879. Soós Lajos (Magyargencs) zoológus, akadémikus († Budapest, 1972. augusztus 28.)
6. x 1929. Tutsch József (Soroksárpéteri) az 1956-os forradalom és szabadságharc mártírja († Budapest, 1959. szeptember 24.)
6. † 1929. Pongrácz Szigfrid (Budapest) szobrász (x Brinn, 1872. június 15.)
6. † 1979. Csikvári Antal (Budapest) építészmérnök (x Budapest, 1930. május 30.)
7. x 1904. Kövessy Gábor (Szatmárnémeti) vízmérnök († Miskolc, 1980. december 6.)
7. † 1929. Meszlényi Antal (Szeged) bíró, jogi író (x Arad, 1863. november 18.)

FEBRUÁR

- † 1879. Veres Imre (Budapest) néprajzi gyűjtő, nyelvész (x Orosháza, 1853. október 25.)
1. † 1854. Landerer Lajos (Pest) nyomdász (x 1800.)
1. † 1854. Pázmándy Dénes (Baracska) földbirtokos, politikus (x Kömlöd, 1781. március 10.)
1879. Kvassay Jenő vízmérnök vezetésével megkezdí működését az általa szervezett kultúrmérnöki intézmény.
2. x 1904. Frank Lajos (Sopron) bányamérnök († Budapest, 1990. május 6.)
2. † 1929. Soós Elemér (Budapest) honvéd ezredes, genealógus, hadtörténész (x Nádasd, 1844. június 16.)

7. † 1979. Thurzó Gábor (Budapest) író, műfordító (x Budapest, 1912.)
8. x 1879. Nagyiványi Zoltán (Aranyosmarót) író († Budapest, 1951. április 11.)
8. x 1879. Szegei Gyula (Aszód) klasszika-filológus, szótárszerkesztő († Újpest, 1929. július 18.)
8. x 1879. P. Szentmártoni Kálmán (Nyárádszentmárton) erdélyi népmesegyűjtő, tanár († Kolozsvár, 1968. június 11.)
8. † 1929. Bothár Dániel (Sopron) filológus, tanár, újságíró (x Besztercebánya, 1856. április 2.)
8. † 1929. Rákosi Jenő (Budapest) író, újságíró, politikus, akadémikus (x Acsád, 1842. november 12.)
8. † 1954. Jendrassik György (London) gépészmérnök, felfaláló, akadémikus (x Budapest, 1898. május 13.)
9. x 1929. Fülöp Viktor (Budapest) táncművész, balettmester († Budapest, 1997. június 4.)
10. x 1879. Bársony Elemér (Keresztes) gyógyszerész, miniszter, lapszerkesztő († Budapest, 1938. március 20.)
11. x 1854. Bogdányi Mór (Lakszakállas) újságíró, író († Budapest, 1923. június 5.)
11. † 1879. Vahot Imre (Budaújlak) szerkesztő, író, színműíró (x Gyöngyös, 1820. február 25.)
12. x 1854. Gerbeaud Emil (Genf) cukrász, csokoládégyáros († Budapest, 1919. november 9.)
12. † 1929. Delly Emma (Budapest) drámai színész (x Szeged, 1867.)
12. † 1979. Márkus Mihály (Szentés) mezőgazdász, újságíró (x Rétság, 1922. november 24.)
13. x 1829. Okróss Bálint (Debrecen) jogi író, akadémikus († Budapest, 1889. január 4.)
13. x 1879. Schwarzer Géza (Budapest) az Operaház díszletfestője († Budapest, 1960. július 10.)
13. x 1879. Herzog Ferenc (Budapest) belgyógyász, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1952. január 7.)
14. x 1854. Havas Adolf (Szentgál) bőrgyógyász († Budapest, 1917. december 5.)
14. x 1879. Farkas Ferenc (Budapest) színész, filmrendező, mozi igazgató (†? 1933.)
15. † 1804. Mojnár (Ker.) János (Szepcsvárálja) fizikus, író, jezsuita tanár (x Csécsény, 1728. június 12.)
15. † 1979. Ticharich Zdenka (Budapest) zongoraművész, pedagógus (x Budapest, 1900. szeptember 26.)
16. 1754. Életbe lép a kettős vámrendszer.
16. x 1829. Szerdahelyi Kálmán (Miskolc) színész († Nagybánya, 1872. november 14.)
16. x 1904. Révész Imre (Bácsföldvár) könyvkiadó, író, publicista († Monte-Carlo, 1981. október 4.)
16. x 1929. Héra Zoltán (Káld) költő, esszéíró, kritikus († Budapest, 1987. február 8.)
16. † 1929. Vári Gellért (Nyitra) klasszika-filológus, kegyesrendi tanár (x Csongrád, 1843. február 3.)
17. † 1954. Róth Flóris (Mezőberény) bányamérnök, szakíró, bányai igazgató (x Nagykikinda, 1865. január 27.)
18. x 1879. Vidéky Emil (Budapest) gépészmérnök († Budapest, 1960. november 12.)
18. x 1929. Horváth Ernő (Aszód) muzcológus († Zemplén, 1990. március 24.)
18. † 1979. Vavrinecz Gábor (Igal) vegyész mérnök (x Budapest, 1896. augusztus 21.)
19. x 1829. Könyöki József (Mocsa) tanár, festő, építész, restaurátor († Pozsony, 1900. március 1.)
19. x 1879. Gáll Imre (Miklósvár) állami méhészet felügyelő, szerkesztő, szakíró († Gödöllő, 1950. november 10.)
19. x 1904. Gyulai Elemér (Kapusvár) zeneszerző, zenepszichológus (†? 1945.)
19. † 1929. Hatvani Károly (Budapest) színész (x Félégyháza, 1858. január 13.)
19. x 1929. Kertész Andor (Gyula) matematikus, egyetemi tanár († Budapest, 1974. április 3.)
20. x 1804. Gróf Pejacevich Péter (Pozsony) politikus, miniszter († Bécs, 1887. április 15.)
20. x 1879. Morelli Gusztáv (Budapest) fogorvos, a Fogorvosi Szemle főszerkesztője († Budapest, 1960. január 11.)
20. † 1879. Zsedényi Ede (Budapest) politikus (x Lőcse, 1804. március 21.)
20. x 1904. Róna Emy (Budapest) grafikus, festő († Budapest, 1988. december 17.)
21. x 1929. Farkas Imre (Csepel) az 1956-os forradalom és szabadságharc mártírja († Budapest, 1958. február 28.)
23. x 1929. Vujcsics Tihamér (Pomáz) zeneszerző, népzenekutató († Damaszkusz, 1975. augusztus)
23. † 1979. Kóta József (Tatabánya) bányamérnök (x Pozsony, 1906. július 26.)
24. x 1854. Gáspár Imre (Nagycsalomja) újságíró, költő, műfordító († Budapest, 1910. augusztus 19.)

24. x 1879. Hankóczy Jenő (Szejkopuszta) mezőgazdasági kutató († Budapest, 1939. március 2.)
24. x 1904. Remenyik Lajos (Budapest) bányamérnök († Budapest, 1985. január 23.)
24. † 1954. Herczeg Ferenc (Budapest) író, újságíró, akadémikus (x Versece, 1863. szeptember 22.)
25. x 1854. Németh Béla (Ócsa) újságíró, szerkesztő († Budapest, 1881. február 9.)
25. † 1879. Mészáros Károly (Budapest) újságíró (x Kisújszállás, 1829. január 13.)
25. x 1904. Fenyő Andor Endre (Baja) festő, kritikus († Budapest, 1971. szeptember 14.)
25. x 1904. Török Sándor (Homoróddaróc) író († Budapest, 1985. április 30.)
26. x 1904. Nyúl Gyula (Budapest) vegyész- és közgazdasági mérnök († Budapest, 1960. április 15.)
26. † 1979. Ormos Imre (Budapest) kerttervező, egyetemi tanár (x Budapest, 1903. május 27.)
27. x 1929. Fodor András (Kaposmérő) költő, író († Fonyód, 1997. június 27.)
27. † 1929. Vértessy Kornél (Budapest) gépészmérnök (x Budapest, 1875. július 31.)
28. x 1729. Madács Péter (Veszverés) orvos († Rimaszombat, 1805. november 20.)
28. x 1829. Ráth Károly (Győr) történész, akadémikus († Győr, 1868. április 12.)
28. † 1854. Kántor Gerzsonné (Marosvásárhely) színész (x Nagyszében, 1791.)
28. x 1879. Szendrey Zsigmond (Szatmárnémeti) etnográfus († Balatonfenyves, 1943. május 28.)
28. x 1879. Tamás Henrik (Lang-Enzersdorf) gyűjtő, műkereskedő († Budapest, 1960. január 2.)
28. † 1904. Szemlér Mihály (Budapest) festő, grafikus (x Pest, 1833. július 4.)
28. x 1929. Izsák Imre (Zalaegerszeg) csillagász († Párizs, 1965. április 21.)
29. x 1904. Macskásy Árpád (Csurgó) gépészmérnök, egyetemi tanár († Budapest, 1977. július 24.)
1. † 1979. Endrényi Ferenc (Budapest) levéltáros (x Temesvár, 1919. július 5.)
1. † 1979. Feszty Masa (Domaháza) festő (x Budapest, 1895. január 31.)
2. x 1804. Tarnóczy Kázmér (?) Bars m. főispánja († 1884. október 2.)
2. x 1829. Gámán Zsigmond (Kolozsvár) közgazdasági író († ?)
2. x 1854. Hankó Vilmos (Parajd) kémikus, akadémikus († Budapest, 1923. november 21.)
2. † 1954. Ambrózy Gyula (Budapest) nemzetközi jogász, államtitkár (x Nyíregyháza, 1884. február 12.)
2. † 1979. Szalai Imre (Budapest) építész, építészettörténész, író (x Kővágóórs, 1894. június 1.)
3. † 1679. Nádasi János (Bécs) jezsuita egyházi író (x Nagyszombat, 1614.)
3. x 1879. Chorin Ferenc (Budapest) gyáros, bányatulajdonos († New York, 1964. november 5.)
3. x 1929. Péczely György (Budapest) klimatológus, egyetemi tanár († Budapest, 1984. március 3.)
3. † 1979. Budvári Róbert (Budapest) igazságügyi orvos szakértő, egyetemi tanár (x Budapest, 1923. május 24.)
4. 1854. Megnyitják a Kiskunfélegyháza-Szeged vasútvonalat.
4. † 1879. Paál László (Charenton) festő (x Zám, 1846. július 30.)
4. † 1904. Perczel Miklós (Baja) honvéd ezredes, politikus (x Bonyhád, 1812. december 15.)
4. † 1954. Papp Gyula (Budapest) geodéta, a Háromszögelő Hivatal vezetője (x Ér-mihályfalva, 1888. január 1.)
5. x 1904. Kómár Gyula (Aszód) állatorvos, egyetemi tanár († Budapest, 1968. október 24.)
5. † 1954. Fodor Árpád (Pilisliget) író (x Dunavecse, 1876. december 21.)
6. x 1804. Németh József (Szeged) színész († Budapest, 1916. június 2.)
6. x 1854. Károly Irén József (Gönc) tanár, fizikus, premontrei szerzetes († Budapest, 1929. március 13.)
6. † 1879. Soltész János (Viss) orvos, természettudós (x Mezőcsát, 1809. november 2.)
6. x 1929. Hegedűs Ágnes (Budapest) színész († Budapest, 1973. augusztus 22.)
7. x 1929. Hosszú Miklós (Somogyoszob) matematikus, egyetemi tanár († Budapest, 1980. június 4.)

MÁRCIUS

1. 1579. Collegium Hungaricumot alapít Rómában XIII. Gergely pápa.
1. † 1829. Benyák Bernát (Selmecbánya) piarista pap, tanár, író (x Komárom, 1745. december 6.)
1. x 1854. Pecz Samu (Pest) építész, egyetemi tanár († Budapest, 1922. szeptember 1.)

7. x 1929. Székely János (Torda) író, költő, csszé-
író († Marosvásárhely, 1992. augusztus
23.)
7. † 1929. Téty Gyula (Budapest) kodifikátor,
jogi író (x Komárom, 1864. január 23.)
7. † 1929. Toldy László (Budapest) zeneszerző,
zeneíró (x Budapest, 1882. március 17.)
8. x 1804. Nagy Ferenc (Sajószentadrás) tanár,
kertész, újságíró, református lelkész (†
Kolozsvár, 1876. február 22.)
9. x 1804. Szerdahelyi József (Hódmezővásár-
hely) színész, zeneszerző, operaéne-
kes († Pest, 1851. február 18.)
9. x 1879. Garamszeghy Sándor (Mezőkövesd)
színész († Budapest, 1964. augusztus
8.)
9. x 1879. Shvoy Lajos (Budapest) római katoli-
kus megyéspüspök († Budapest, 1968.
január 21.)
9. † 1979. Cseh Andor (Kerkhoflaan, Hollandia)
eszperantó nyelvész (x Marosludas,
1895. szeptember 12.)
10. x 1779. Karacs Ferencné (Rákospalota) író (†
Pest, 1845. október 19.)
10. x 1804. Pataki Dániel (Kolozsvár) orvos, szü-
lélmester, egészségügyi szervező (†
Kolozsvár, 1871. január 11.)
10. † 1854. Török János (Marosvásárhely) tanár,
vértanú (x Bágy, 1806. június 11.)
10. x 1904. Réthy Andor (Temesvár) bibliográfus
(† Kolozsvár, 1972. október 29.)
10. † 1979. Farkas Károly (Budapest) orvos,
orvostörténész (x Újpest, 1905. no-
vember 19.)
11. x 1879. Fehér Gyula (Kecskemét) színész (†
Budapest, 1965. október 2.)
11. 1879. A megáradt Tisza előtti Szegedet.
11. † 1979. Hont Ferenc (Budapest) rendező, igaz-
gató, színházesztéta (x Szeged, 1907.
április 4.)
12. x 1879. Pethe Lajos (Jablonca) bányamérnök,
vaskohómérnök († Budapest, 1958.
augusztus 20.)
12. x 1904. Vághidi Ferenc (Budapest) író, újság-
író († Budapest, 1945. január)
12. † 1979. Vaszy Viktor (Szeged) zeneszerző,
karmester, zeneigazgató (x Budapest,
1903. július 25.)
13. x 1754. Huszty Zakariás Teofil (Ruszt) orvos
(† Pozsony, 1803. március 29.)
13. † 1904. Szabó Alajos (Budapest) állatorvos, ta-
nár, újságíró (x Negyed, 1818. október
14.)
13. † 1929. Gaál Mózes (Budapest) író, ifjúsági író
(x Budapest, 1894.)
13. † 1929. Károly Irén József (Budapest) tanár, fi-
zikus, premontrai szerzetes (x Gönc,
1854. március 6.)
14. x 1904. Fludorovits Jolán (Budapest) nyelvész
(† Budapest, 1955. január 15.)
14. x 1904. Gaál Franciska (Budapest) színész (†
New York, 1973. január 2.)
14. † 1929. Tóth András (Debrecen) szobrász (x
Pusztasimánd, 1858. szeptember 8.)
14. † 1979. Murányi Győző (Budapest) író (x
Torda, 1895. március 23.)
17. † 1904. Péter Dénes (Kiskunhalas) író, humo-
rista (x Kiskunhalas, 1837. szeptember
15.)
18. x 1929. Nagy István (Kiskunlacháza) újságíró,
műfordító († Budapest, 1896. január
11.)
19. † 1854. Nagy Ignác (Pest) író, szerkesztő, aka-
démikus (x Keszthely, 1810. október
7.)
19. x 1879. Hölligl József (Nyitra) régész, művé-
szettörténész († Budapest, 1953. május
16.)
19. x 1904. Csomiczky Tihamér (Törtel) grafikus,
festő († Budapest, 1960. augusztus 9.)
19. † 1904. Goró Lajos (Budapest) festő, illusztrá-
tor (x Marossolymos, 1865.)
19. † 1954. Kapaics Raymund (Budapest) botani-
kus, biológus, akadémikus (x Nagy-
enyed, 1885. február 15.)
20. x 1854. Gestetner Dávid (Csorna) a sokszoro-
sítógép (stencil) feltalálója († London,
1939. március 18.)
20. x 1854. Pecz Vilmos (Horgospataka) klasszika-
filológus, egyetemi tanár, akadémikus
(† Budapest, 1923. november 9.)
20. x 1854. Schafarzik Ferenc (Debrecen) geoló-
gus, egyetemi tanár, akadémikus (†
Budapest, 1927. szeptember 5.)
20. † 1879. Gróf Wass Sámuel (Budapest) földraj-
zi útleíró, akadémikus (x Kolozsvár,
1814. január 13.)
20. x 1904. Kellner Béla (Dályok) orvos, egyetemi
tanár, akadémikus († Budapest, 1975.
július 17.)
20. x 1929. Teőke Géza (Budapest) zongoramű-
vész, tanár († Budapest, 1989. június
30.)
20. † 1979. Bokor László (Budapest) irodalomtör-
ténész (x Budapest, 1929. június 8.)
21. x 1804. Zsedényi Ede (Lőcse) politikus († Bu-
dapest, 1879. február 20.)
21. x 1904. Megay Géza (Miskolc) muzeológus (†
Miskolc, 1963. december 8.)
21. x 1904. Vadnai László (Budapest) író, színpadi
szerző († Budapest, 1967. április 18.)

21. x 1929. Margitta Gábor (Buenos Aires) rendező, színházi szakember († Budapest, 1976. február 28.)
21. x 1929. Somló Tamás (Budapest) filmrendező, operatőr († Budapest, 1993. december 19.)
21. † 1954. Selényi Pál (Budapest) fizikus, akadémikus (x Adony, 1884. november 17.)
21. † 1979. Póthos Ferenc (Budapest) színész (x Nagykőrű, 1905. augusztus 8.)
22. x 1879. Szász Nándor (?) kertész-közgazdász († Budapest, 1928. szeptember 12.)
22. † 1979. Murányi László (Budapest) gyermekgyógyász (x Szentendre, 1927. augusztus 7.)
23. x 1904. Tamás Lajos (Temesvár) nyelvész, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1984. szeptember 19.)
24. x 1804. Marastoni Jakab (Velence) festő († Pest, 1860. július 11.)
24. x 1904. Som László (Budapest) nagybögőművész, tanár († Budapest, 1982. augusztus 11.)
25. x 1704. Faludi Ferenc (Németújvár) költő, prózaíró, fordító († Rohonc, 1779. december 18.)
25. x 1829. Weber Xaver Ferenc (Pécs) festő († München, 1887. december 28.)
25. x 1954. Szivéri János (Muzsla) költő († Szabadka, 1990. február 1.)
26. † 1804. Kempelen Farkas (Bécs) kancelláriai tanácsos, mechanikus, tudós, feltaláló (x Pozsony, 1734. január 23.)
26. x 1904. Berkovits Ilona (Budapest) művészettörténész († Budapest, 1986. január 12.)
26. x 1904. Szodoray Lajos (Budapest) orvos, egyetemi tanár († Debrecen, 1980. november 24.)
26. x 1929. Bedécs Sándor (Nagykörös) belsőépítész († Budapest, 1981. június 10.)
26. † 1929. Davida Jenő (Szeged) anatómus (x Budapest, 1884. október 30.)
26. † 1929. Gróf Festetics Andor (Dunaharaszti) színész, színpadi író (x Dunaharaszti, 1857. november 26.)
28. x 1854. Wosinsky Mór (Tolna) apát, plébános, régész, akadémikus († Szekszárd, 1907. február 22.)
28. x 1929. Viski László (Budapest) jogász, c. egyetemi tanár († Budapest, 1977. szeptember 14.)
29. x 1854. Kulinyi Zsigmond (Szentes) újságíró, lapszerkesztő († Szeged, 1905. június 6.)
29. x 1879. Návay Tamás (Földeák) politikus, főispán, kormánybiztos (x Földeák, 1815. december 30.)
30. x 1804. Lukács Kristóf (Bethlen) armenológus († Szamosújvár, 1876. október 24.)
30. x 1854. Báró Kövess Herman (Temesvár) tábornagy († Bécs, 1924. szeptember 22.)
30. x 1879. Széki János (Szada) fémkohómérnök, egyetemi tanár († Budapest, 1952. november 14.)
30. † 1954. László Imre (Budapest) irodalomtörténész (x Budapest, 1930. június 13.)
30. † 1979. Gerendás István (Budapest) építész-mérnök, egyetemi tanár (x Debrecen, 1914. március 13.)
31. x 1879. Gróf Zichy István (Bábolnaspuszta) őstörténész, festő, grafikus, akadémikus († Aba, 1951. január 11.)
31. † 1854. Szöllősy Ferenc (Oravicabánya) Kossuth elnöki titkára, akadémikus (x? 1796. v. 1806.)
31. † 1954. Nirschy Ott Gyula (Budapest) festő, arcképfestő (x Parajd, 1894. szeptember 2.)
31. † 1979. Petri Edit (Budapest) geográfus (x Budapest, 1922.)

ÁPRILIS

- † 1779. Bebo Károly (Buda) szobrász (x 1712 körül)
1. † 1654. Nyéki Vörös Mátyás (Győr) kanonok, költő (x Győr, 1575.)
1. x 1904. Rihmer László (Pécs) bányamérnök, geológus († Pécs, 1982. december 1.)
1. † 1954. Id. Lakatos Flóris (Budapest) zeneszerző, primás (x Komárom, 1880. február 24.)
2. x 1879. Czettler Jenő (Jászárokszállás) közgazdász, egyetemi tanár, agrárpolitikus, akadémikus (†? 1954. ?)
2. † 1904. Mátyás Flórián (Pécs) történész, nyelvész, akadémikus (x Felsődetrethem, 1818. május 3.)
3. x 1704. Székely Sámuel (Hunfalva) kapitány, történeti forrásgyűjtő († Eperjes, 1779. január 28.)
3. † 1954. Fáy Dezső (Budapest) festő, grafikus (x Budapest, 1888. november 13.)
3. x 1904. Benedek Sándor (Felsőőr) református lelkész, teológiai tanár († Budapest, 1983. január 24.)
3. † 1979. Kende Judit (Budapest) keramikus (x Iháros, 1903. január 3.)

4. † 1779. Fábry Gergely (Eperjes) pedagógus, költő, evangélikus szuperintendens (x Hrussov, 1716. március 6.)
4. x 1879. Reichl Kálmán (Budapest) építész, festő († Budapest, 1926. november 21.)
4. † 1979. Mesterházi Lajos (Budapest) író (x Kispest, 1916. március 3.)
5. x 1879. Horváth Dániel (Pápa) jogi író, kodifikátor († Budapest, 1945. április 26.)
5. x 1879. Máday István (Budapest) ideg orvos, individuál-pszichológus († Budapest, 1959.)
5. x 1904. Nemcskay Tivadar (Szeged) szülésznőgyógyász († Budapest, 1986. március 21.)
5. x 1929. Czine Mihály (Nyírmeggyes) irodalomtörténész, kritikus († Budapest, 1999. január 21.)
5. † 1954. Floznik György (Gyulafehérvár) germanista, plébános (x Verespatak, 1888. június 12.)
5. † 1954. Polgár István (Szeged) orvos, c. egyetemi tanár (x Füzesgyarmat, 1888. június 2.)
6. x 1854. Benczúr Béla (Kassa) építész, festő († Budapest, 1941. június 14.)
6. x 1854. Szent-Istványi József Gyula (Gölnicbánya) bányamérnök, főbányatanácsos, főiskolai tanár († Sopron, 1928. január 16.)
6. x 1879. Halmi Bódog (Pápa) író, kritikus, jogi szakíró († Budapest, 1957. február 11)
6. x 1929. Zilahy György (Tatatóváros) festő († Budapest, 1966. május 4.)
6. † 1979. Galli László (Budapest) mélyépitő mérnök (x Léva, 1904. június 3.)
7. x 1904. Tóth Sándor (Rimaszombat) festőművész, bábművész, tanár, cserkészparancsnok († Zalaegerszeg, 1980. október 2.)
8. x 1904. Kertész István (Putnok) történész, diplomata († Indiana, USA 1986. január 26.)
8. x 1929. Teleki Éva (Kispest) történész († Szentendre, 1981. november 19.)
9. x 1904. Andor Ilona (Pécsvárad) karnagy, zenepedagógus († Budapest, 1977. július 18.)
9. † 1904. Májér Móric (Pécs) botanikus, tanár (x Szemely, 1815. július 23.)
10. x 1879. Zimányi Gyula (Makó) piarista rendfőnök († Budapest, 1953. december 10.)
10. † 1979. Várkonyi Zoltán (Budapest) színész, színházi és filmrendező, színházigazgató (x Budapest, 1912. május 13.)
11. x 1904. Árpássy Gyula (Beodra) pedagógus († Budapest, 1974. november 27.)
12. x 1879. Deutsch Jenő (Miszla) tisztviselő, politikus († Flossenbürg, Németország, 1944.)
12. x 1904. Rudolf Lóránt (Esztergom) jogász, egyetemi tanár († Pécs, 1979. december 16.)
12. † 1904. Wagner János (Budapest) építész, a főváros számos középületének alkotója (x Székesfehérvár, 1813. október 6.)
12. x 1929. Csányi Sándor (Perkáta) az 1956-os forradalom és szabadságharc mártírja († Budapest, 1959. október 28.)
12. x 1929. Diószegi András (Békéscsaba) irodalomtörténész, kritikus († Zalaegerszeg, 1979. április 20.)
12. † 1979. Weinstein Pál (Budapest) orvos, szemész (x Sátoraljaújhegy, 1906. december 5.)
13. x 1904. Pán Imre (Budapest) művészeti író, költő († Párizs, 1972. március 4.)
13. † 1904. Mátray Laura (Budapest) színész (x Nagyszentmiklós, 1841.)
13. x 1929. Breitner Tamás (Budapest) karmester († Pécs, 1991. március 27.)
13. † 1979. Leidenbach József (Ingolstadt) gépészmérnök (x Datta, 1905. július 31.)
14. x 1804. Dobos János (Óbuda) református lelkész, egyházi író († Cegléd, 1887. február 3.)
14. x 1904. Kálmán Sándor (Hajdúhadház) református lelkész († Leányfalu, 1982. június 2.)
14. † 1904. Staub Móric (Budapest) paleobotanikus, pedagógus, akadémikus (x Pozsony, 1842. szeptember 18.)
14. † 1929. Hild Viktor (Szolnok) hírlapíró, régész (x Kecskemét, 1855. november 28.)
14. x 1929. Kocsis Rózsa (Budapest) irodalomtörténész († Budapest, 1992. február 1.)
14. † 1979. Ravasz Boriska (Budapest) tanár (x Kolozsvár, 1909. április 27.)
15. x 1804. Bezerédj Amália (Szentivánfa) gyermekkönyv-író († Máriavölgye, 1837. szeptember 21.)
15. x 1904. Koller Károly Pius (Nagykanizsa) orvos, biológus († Brushwood, Anglia, 1979. június 29.)
15. † 1954. Várkonyi Titusz (Budapest) újságíró (x Szeged, 1882. február 4.)
16. x 1904. Csergő István (Lengyeltóti) újságíró († Budapest, 1985. április 1.)
17. † 1854. Karl Henrik Ernő (Körmöcbánya) éremművész (x Bécs, 1781.)

17. x 1879. Oslay József (Filóc) ferences szerzetes-pap († Budapest, 1962. szeptember 9.)
17. x 1904. Valatin László (Gyömörő) malommérnök († Budapest, 1979. november 6.)
17. † 1954. Révy Dezső (Budapest) botanikus, egyetemi tanár (x Szombathely, 1900. október 7.)
17. † 1954. Tapolczai Gyula (Budapest) színész (x Budapest, 1903. június 7.)
18. † 1779. Fassola Henrik (Diósgyőr) vasgyáralapító (x Würzburg, 1730 körül)
18. x 1879. Széki Tibor (Kolozsvár) gyógyszerész, vegyész, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1950. december 4.)
18. x 1904. Barsi Ödön (Budapest) színész, író, rendező († Budapest, 1963. február 5.)
19. x 1879. Szentgáli Károly (Csicsó) pedagógus, numizmatikus († Balatonkenese, 1945. május 23.)
19. † 1979. Szilágyi Mária (Budapest) keramikus (x Jászszentandrás, 1924.)
20. † 1704. Orlay Miklós kuruc ezredes (x 1650 körül)
20. † 1979. Bezerédy Lajos (Belgrád) szobrász (x Nova, 1898. október 22.)
20. † 1979. Diószegi András (Zalaegerszeg) irodalomtörténész, kritikus (x Békéscsaba, 1929. április 12.)
20. † 1979. Silbersdorff László (Budapest) gépészmérnök, egyetemi tanár (x Tóváros, 1902. január 14.)
21. x 1904. Zsámár Jenő (Pécs) jezsuita hit hirdető, író, nyelvész († Changhua, Tajvan, 1974. április)
21. † 1904. Sváby Frigyes (Lőcse) történész, levéltáros (x Tótfalu, 1834. augusztus 4.)
21. † 1929. Cholnoky László (Budapest) író, újságíró (x Veszprém, 1879. július 11.)
22. † 1929. Mihalovich Ödön (Budapest) zeneszerző (x Ferencence, Szlovénia, 1842. szeptember 13.)
23. x 1879. Cotel Ernő (Salgótarján) vaskohómérnök, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1954. november 8.)
23. x 1904. Bognár Elek (Budapest) színész, beszédtanár († Budapest, 1985. július 21.)
24. 1854. I. Ferenc József feleségül veszi Wittelsbach Erzsébet bajor hercegnőt.
24. x 1904. Bodor György (Kézdivásárhely) ügyvéd, politikus, a bukovinai székelyek betelepítésének szervezője († Budapest, 1976. szeptember 8.)
24. x 1929. Dániel Ágnes (Budapest) biokémikus († Indianapolis, 1986. május 18.)
25. 1804. Spissich János (Kisgyőr) alispán, politikus (x Sümeg, 1745. március 28.)
25. x 1904. Szilágyi András (Facset) író, műfordító († Kolozsvár, 1984. december 10.)
25. † 1954. Hont Erzsébet (Budapest) opera-, operett- és dalénekes (x Szeged, 1901. május 23.)
26. x 1904. Szcenci Miklós (Budapest) filológus, egyetemi tanár († Budapest, 1977. július 11.)
26. † 1979. Bakos Lajos (Balatonfüred) református püspök, teológiai tanár (x Kisbér, 1905. december 27.)
27. † 1954. Kuntner Róbert (Budapest) üzemgazdaságtani író, egyetemi tanár (x Budapest, 1882. november 15.)
27. † 1979. Hartner Mihály (Sopron) geofizikus (x Ágfalva, 1921. augusztus 5.)
28. x 1754. Gróf Széchényi Ferenc (Fertőszéplak) főispán, múzeumalapító, nagybirtokos († Bécs, 1820. december 13.)
28. † 1929. Quint József (Budapest) tanár, algológus, növényfiziológus (x Zombolya, 1882. április 28.)
29. † 1904. Szász Gerő (Kolozsvár) költő, egyházi író (x Ördögkeresztúr, 1831. augusztus 5.)
30. † 1854. Laszalkner Antal (Veszprém) egyházi író (x Veszprém, 1771.)
30. x 1854. Pintér Kálmán (Tiszavárkony) piarista tanár, pedagógus, író († Veszprém, 1902. november 8.)
30. x 1879. Weisz Richard (Budapest) birkózó, olimpiai bajnok († Budapest, 1945. december 4.)
30. x 1904. Császár Ferenc (Kispest) mérnök († Budapest, 1978. március 18.)

MÁJUS

- † 1929. Harsányi Pál (Budapest) numizmatikus (x Mány, 1882. november 20.)
1. x 1879. Farkas Imre (Debrecen) költő, operettíró, zeneszerző († Budapest, 1976. március 25.)
1. x 1929. Nagy József (Kisléta) az 1956-os forradalom és szabadságharc mártíra († Budapest, 1958. február 28.)
1. † 1979. Csapó M. József (Kolozsvár) mezőgazdasági szakíró (x Temesvár, 1911. március 16.)
2. † 1929. Vargha Gyula (Budapest) statisztikus, költő, műfordító, akadémikus (x Káva, 1853. november 4.)

3. x 1829. Seyderhelm Ernő (Freiberg) kertész, dísznövénytermesztő († Budapest, 1908. február 2.)
3. x 1879. Réthly Antal (Budapest) meteorológus, egyetemi tanár († Budapest, 1975. szeptember 21.)
3. † 1979. Ujhelyi József (Budapest) botanikus (x Ecsér, 1910. május 4.)
4. x 1879. Geszler Ödön (Budapest) zeneszerző, zenepedagógus († Budapest, 1959. december 25.)
4. x 1954. Darkó István (Kolozsvár) színész († Nagyvárad, 1982. szeptember 7.)
4. x 1929. Zsindely Endre (Budapest) református teológiai tanár, egyháztörténész († Mannedorf, 1986. április 25.)
5. x 1879. Melczer Tibor (Békéscsaba) gépészmérnök, a korszerű repülőgépgyártás szakembere († Budapest, 1936. július 2.)
5. x 1904. Bencze Imre (Zalaegerszeg) ügyvéd, politikus († Budapest, 1980. szeptember 16.)
5. x 1904. Greguss Zoltán (Budapest) színész († Budapest, 1986. december 20.)
5. † 1904. Jókai Mór (Budapest) regényíró, akadémikus (x Komárom, 1825. február 18.)
6. † 1679. Pálffy Tamás (Bécs) püspök, kancellár (x?)
6. x 1829. Máltás Hugó (Rozsnyó) építész, az ő műve a főváros több jelentős épülete († Budapest, 1922. szeptember 23.)
6. x 1854. Wellisch Alfréd (Pest) építész († Budapest, 1941. december 16.)
6. † 1854. Földváry Gábor (Tass) főispán (x Domony, 1787. május 11.)
6. x 1904. Sárkány Loránd (Dés) festő († Budapest, 1973. szeptember)
6. x 1904. Ujváry Sándor (Budapest) író, könyvkiadó († München, 1988. április 11.)
6. † 1954. Iványi János (Budapest) római katolikus pap, pápai prelátnak, egyetemi tanár (x Püspöknádasd, 1894. január 9.)
6. † 1979. Ronkay Ferenc (Budapest) gépészmérnök (x Selmechánya, 1912. március 26.)
8. x 1879. Betlen Gyula (Budapest) szobrász († Budapest, 1963. szeptember 12.)
8. † 1979. Csery-Clauser Mihály (Montreal) katonatiszt, történész (x Budapest, 1911. május 31.)
9. † 1854. Polgár Mihály (Kecskemét) református püspök (x Törökszentmiklós, 1782. december 24.)
9. x 1879. Lengyel Aurél (Székesfehérvár) bíró, ügyvéd, jogi író († Budapest, 1930-as évek)
9. † 1879. Glocker Károly (Enying) gyümölcskertész, szakíró (x? 1809.)
9. x 1904. Perlaki József (Ózd) harsona- és tuba-művész, tanár († Budapest, 1984. július 16.)
9. 1954. Átadják a tiszalöki duzzasztóművet.
9. † 1954. Sántha László (Tapolca) szőlész, botanikus (x Jászkisér, 1886. március 21.)
9. † 1954. Sklenár János (Budapest) gépészmérnök, feltaláló (x Budapest, 1884. június 13.)
9. † 1979. Kelemen Zoltán (Rüschlikon, Svájc) operaénekes (x Budapest, 1926. március 11.)
9. † 1979. Mihályffy László (Budapest) mérnök (x Dunaharaszti, 1919. február 11.)
10. x 1879. Nagy Endre (Marosvásárhely) tanár, filozófus († Marosvásárhely, 1961. március 2.)
10. x 1904. Farkas László (Dunaszerdahely) vegyész, egyetemi tanár († Róma, 1948. december 31.)
10. x 1904. Gombosi György (Budapest) művészettörténész (†? 1944.)
10. † 1954. Papp Viktor (Budapest) zenekritikus, zenei író (x Szilágysomlyó, 1881. április 13.)
10. † 1979. Bibó István (Budapest) jogtudós, filozófus, szociológus, politikus, egyetemi tanár, akadémikus (x Budapest, 1911. augusztus 7.)
11. † 1779. Kováts Mihály (Charleston, USA) az amerikai függetlenségi háború ezredese (x Karcag, 1724. augusztus)
12. † 1854. Welleszky János (Bécs) orvos, egyetemi tanár (x Pest, 1786. október 11.)
12. x 1879. Berzenczey Domokos (Lesnyek) építész, Zenta, majd Szeged főmérnöke († Szeged, 1939. január 12.)
12. x 1878. Gróf Sigray Antal (Ivánc) politikus († New York, 1947. december 26.)
12. x 1904. Julesz Miklós (Kiskunfélegyháza) orvos, egyetemi tanár, akadémikus († Szeged, 1972. október 18.)
12. x 1904. Peéry Piri (Budapest) színész († Pécs, 1962. december 31.)
13. x 1904. Babos Zoltán (Budapest) kultúrmérnök, hidrológus († Budapest, 1977. január 30.)
- 13-20. 1929. Az első könyvhét. Megjelenik Móra Ferenc Ének a búzamezőkről, és Szabó Dezső Az elsodort falu című regénye.

13. † 1954. Weltz Károly (Budapest) tervező, gépészmérnök szakíró (x Budapest, 1879. július 25.)
14. x 1804. Szentkirályi Zsigmond (Kolozsvár) bányamérnök, bányatanácsos, akadémikus († Kolozsvár, 1870. április 16.)
14. x 1829. Kármayer Károly (Pest) Budapest első polgármestere († Abbázia, 1897. június 5)
14. † 1929. Gábor József (Illéshusza) operaénekes, színész (x Balassagyarmat, 1879.)
14. † 1954. Dörner Béla (Budapest) mezőgazdasági szakíró (x Tata, 1869. április 1.)
15. x 1904. Olgay Miklós (Letenye) növénypatológus, egyetemi tanár († Budapest, 1958. november 29.)
15. x 1929. Mócsy András (Budapest) régész, epigráfus, ókortörténész, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1987. január 20.)
16. x 1829. Szabó Sámuel (Székelyföldvár) tanár, történész († Kolozsvár, 1905. január 1.)
16. x 1904. Kőműves Imre (Somogyuszil) költő (†? 1944.)
16. † 1904. Schmidt Sándor (Budapest) mineralógus, egyetemi tanár, akadémikus (x Szeged, 1855. január 29.)
16. † 1929. Báró Wolfner Tivadar (Budapest) gyártulajdonos, politikus (x Újpest, 1864. június 18.)
17. x 1904. Gerő Sándor (Budapest) grafikus, karikatúrista († Budapest, 1977. március 25.)
17. x 1904. Hincz Gyula (Budapest) festő, grafikus († Budapest, 1986. január 26.)
17. † 1979. Falk Richárd (Miskolc) gépészmérnök, egyetemi tanár (x Sopron, 1899. augusztus 23.)
18. x 1904. Solthy György (Sopron) színész († Budapest, 1961. november 14.)
18. † 1979. Rácz Endre (Budapest) újságíró, református pap (x Debrecen, 1907. október 22.)
19. x 1904. Vaszary Piri (Budapest) színész († Palma de Mallorca, 1965. október 14.)
20. x 1904. Masopust Péter (Erzsébetfalva) hegedűművész († Budapest, 1970. június 6.)
21. † 1929. Réti Richárd (?) sakkmester, szakíró (x Bazin, 1889. május 28.)
21. † 1954. Bartos Gyula (Budapest) színész (x Szeged, 1872. április 7.)
21. † 1954. Hammerschlag János (Budapest) orgonaművész, zenetörténész (x Prága, 1885. december 10.)
21. † 1954. Somló József (Budapest) operaénekes (x Szilágyssomlyó, 1893. október 1.)
22. x 1879. Kremmer Dezső (Keszthely) író, könyvtáros († Budapest, 1926. június 18.)
22. x 1904. Bardón Alfréd (Érsekújvár) építész, egyetemi tanár († Budapest, 1986. december 25.)
22. † 1954. Kotsis Endre (Budapest) építész, műegyetemi tanár (x Arad, 1897. május 7.)
22. † 1979. Mártonffy Károly (Budapest) jogász, egyetemi tanár (x Belényes, 1890. szeptember 16.)
23. x 1854. Asboth Emil (Újrad) gépészmérnök, egyetemi tanár († Budapest, 1935. április 8.)
23. x 1879. Horváth Vilmos (Balassagyarmat) állatorvos, állategészségügyi szervező († Budapest, 1949. május 23.)
23. x 1904. Palotai Boris (Nagyvárad) író († Budapest, 1983. szeptember 13.)
23. † 1954. Lukács Károly (Budapest) természettudományi kutató, néprajztudós (x Balatonboglár, 1882. május 13.)
23. † 1979. Vajta László (Budapest) vegyész-mérnök, egyetemi tanár, akadémikus (x Budapest, 1920. április 14.)
24. x 1604. Brandenburgi Katalin, Bethlen Gábor fejedelem felesége (†? 1649.)
24. x 1904. Veress László (Gyüd) meteorológus († Budapest, 1973. október 16.)
25. x 1879. Dienes Valéria (Szekszárd) táncpedagógus, filozófus († Budapest, 1978. június 8.)
25. x 1904. Szabó Imre (Késmárk) a KIE MUNKA szerkesztője († Budapest, 1958. július 16.)
25. x 1929. Meisel Tibor (Nemeskajal) vegyész-mérnök, egyetemi tanár († Budapest, 1986. augusztus 13.)
25. † 1929. Müller Katica (Budapest) táncosnő (x Pest, 1860. május 1.)
26. x 1854. Pollák Manó (Szucsány) építész († Budapest, 1937. március 12.)
26. x 1904. Solt Andor (Budapest) irodalomtörténész, tanár († Budapest, 1978. december 14.)
28. x 1679. Schmeitzel Márton (Brassó) statisztikus, egyetemi tanár († Halle, 1747. július 30.)
28. † 1954. Nóti Károly (Budapest) író, kabarészerző (x Tasnád, 1892. február 1.)
29. x 1504. Verancsics Antal (Sebenico) bíboros, érsek, humanista, történetíró († Eperjes, 1573. június 15.)

29. x 1879. Fejérváry Ervin (Budapest) biztosítás-
ügyi szakértő († Budapest, 1959. au-
gusztus 7.)
29. x 1879. Királyfalvi-Kraft Károly (Aranyosma-
rót) festő († Balatonakarattya, 1964.
október 20.)
29. † 1879. Weninger Vince (Budapest) közgazda-
sági író, akadémikus (x Pest, 1834. áp-
rilis 30.)
29. x 1929. Rényi Tamás (Budapest) filmrendező
(† Budapest, 1980. július 28.)
30. x 1904. Báchkai Béla (Palánka) lapszerkesztő,
műfordító († Walley Stream, USA,
1978. január 31.)
30. x 1904. Neugebauer Tibor (Budapest) fizikus,
egyetemi tanár († Budapest, 1977. ja-
nuár 8.)
30. x 1929. Török Ferenc (Pécs) kémikus, egyete-
mi tanár († Budapest, 1981. szeptem-
ber 3.)
31. x 1879. Fabinyi Rudolf (Kolozsvár) elme-
gyógyász, főorvos († Budapest, 1936.
október 30.)
31. x 1929. Zoltán Aladár (Homoródszentmár-
ton) zeneszerző († Marosvásárhely,
1978. július 8.)
31. † 1929. Harsányi Kálmán (Budapest) költő,
író, színikritikus (x Mezőkövesd, 1876.
december 11.)

JÚNIUS

1. † 1904. Sima Ferenc (Fairport, USA) újságíró,
szerkesztő (x Nagykőrös, 1853. de-
cember 3.)
1. † 1954. Mester János (Solymár) filozófus,
pedagógus, egyetemi tanár, pápai prelá-
tus (x Magyarpécska, 1879. szeptem-
ber 15.)
1. † 1979. Sándor Frigyes (Budapest) hegedű-
művész, karmester, pedagógus (x Bu-
dapest, 1905. április 24.)
2. 1654. Comenius búcsúbeszéde a sárospataki
főiskolán.
2. x 1854. Váradi Antal (Závod) író, újságíró (†
Budapest, 1923. március 5.)
2. † 1954. Dánielné Lengyel Laura (Budapest)
író, újságíró (x Újfehértó, 1877. márci-
us 28.)
3. x 1904. Galli László (Léva) mélyépítő mérnök
(† Budapest, 1979. április 6.)
3. † 1904. Bognár Vilma (Budapest) operaénekes
(x Pest, 1845. október 5.)
4. x 1904. Antal István (Budapest) kiadói szer-
kesztő († Berlin, 1973. szeptember 10.)
4. † 1954. Benke István (Budapest) mérnök, a
hazai úthálózat egyik jelentős korsze-
rusítóje (x Kunszentmiklós, 1881. má-
jus 31.)
5. † 1929. Zoltán Vilmos (Budapest) író, újságíró
(x Pécs, 1869. május 8.)
5. † 1979. Bodolai István (Budapest) meteoroló-
gus (x Köröm, 1923. február 23.)
5. † 1979. Fekete László (Budapest) jogász, köz-
jegyző (x Békéscsaba, 1887. augusztus
15.)
5. † 1979. Richter Richárd (Miskolc) bányamér-
nök, egyetemi tanár (x Miskolc, 1920.
május 8.)
6. x 1879. Fasching Antal (Temesvár) mérnök,
szakíró († Budapest, 1931. október 12.)
6. x 1879. Nagy István (Uraiújfalu) mesemondó,
a Népművészet Mestere († Uraiújfalu,
1965. június 12.)
6. x 1854. Kovács Antal (Szeged) méhészeti
szakember, szakoktató, szakíró († Bu-
dapest, 1923. január 1.)
6. x 1904. Löbl Ödön (Budapest) könyvkiadó (†
Bécs, 1966. október 1.)
6. † 1979. Kelemen Frigyes (Kolozsvár) fizikai
szakíró (x Kézdialmás, 1924. szeptem-
ber 8.)
7. † 1929. Strobentz Frigyes (München) festő (x
Pest, 1856. július 25.)
8. † 1854. Lukács Sándor (Bissanos, Franciaor-
szág) politikus, 1848-ban Győr kor-
mánybiztosa (x Nagyvárad, 1822.)
8. x 1879. Román Miklós (Budapest) építész (†
Budapest, 1945.)
8. x 1929. Bokor László (Budapest) irodalomtör-
ténész († Budapest, 1979. március 20.)
8. x 1929. Pálfi István (Devecser) agrárközgaz-
dász († Budapest, 1985. szeptember
30.)
8. † 1979. Gábor György (Budapest) orvos, egye-
temi tanár (x Budapest, 1913. decem-
ber 17.)
9. † 1979. Svéd Sándor (Bécs) operaénekes (x Bu-
dapest, 1906. május 29.)
9. † 1979. Tasnádi Varga Éva (Budapest) költő,
ifjúsági író (x Budapest, 1924. február
5.)
10. x 1879. Szabó Dezső (Kolozsvár) író, kritikus,
publicista († Budapest, 1945. január 5.)
10. 1879. Megnyílik a Brassó-Tömös közti
vasútvonal.
11. † 1704. Vette György (Nagyszében) termé-
szettudós, botanikus, gyógyszerész (x
Graudenz, 1645. október 30.)
11. x 1904. Ivánovics György (Budapest) orvos,
bakteriológus, egyetemi tanár, akadé-

- mikus († Budapest, 1980. szeptember 1.)
11. † 1954. Gerevich Tibor (Budapest) művészettörténész, egyetemi tanár, akadémikus (x Máramarossziget, 1882. június 14.)
12. x 1904. Teőke Géza (Budapest) gépészmérnök, környezetvédelmi mérnök († Budapest, 1987. június 14.)
12. † 1979. Nagy Ferenc (Farifax, USA) politikus, miniszterelnök (x Bisse, 1903. október 8.)
13. x 1754. Báró Zach János Ferenc (?) csillagász, geodéta, akadémikus († Párizs, 1832. szeptember 3.)
13. x 1779. Egyed Antal (Székesfehérvár) költő, műfordító, akadémikus († Dunaföldvár, 1862. augusztus 27.)
13. 1829. Szász Károly (Nagyenyed) költő, író, műfordító, akadémikus, református püspök († Budapest, 1905. október 15.)
13. † 1954. Kovács Ödön (Szeged) gyermekgyógyász, c. egyetemi tanár (x Szeged, 1883. június 6.)
14. x 1829. Laky Adolf (Pest) ötvösművész († Budapest, 1910. október 6.)
14. x 1879. Erőssy Lajos (Garamszécs) tervezőmérnök († Budapest, 1952. március 12.)
14. x 1904. Greschik Gyula (Lőcse) gépészmérnök, egyetemi tanár († Budapest, 1982. augusztus 25.)
14. x 1904. Keleti László (Budapest) színész († Budapest, 1972. augusztus 28.)
15. x 1904. Upor Tibor (Budapest) dizajner, építész († Budapest, 1960. június 4.)
15. † 1904. Szécsi Antal (Budapest) szobrász (x Pest, 1856. május 29.)
15. † 1904. Szontágh Pál (Horpács) politikus (x Szécsény, 1820. szeptember 11.)
16. x 1829. Gróf Ráday Gedeon (Pest) nagybirtokos, királyi biztos († Budapest, 1901. november 29.)
16. † 1854. Gróf Keglevich Gábor (Egreskát) politikus, nagybirtokos, akadémikus (x Pest, 1784. szeptember 19.)
18. x 1854. Seemann Gábor (Bodrogkisfalud) tanár, tankönyvíró († Szombathely, 1928. május 30.)
18. x 1904. Alföldy Jenő (Erzsébetváros) orvos, egyetemi tanár († Budapest, 1981. november 20.)
18. x 1929. Petrik Olivér (Diósgyőr) gépészmérnök († Budapest, 1998. július 3.)
18. † 1979. Tánczos Tibor (Veszprém) színész (x Szentgotthárd, 1923. február 24.)
19. † 1979. Passuth László (Balatonfüred) író, műfordító (x Budapest, 1900. július 15.)
20. x 1779. Gróf Zichy Károly nagybirtokos, udvari kamaralélnök († Buda, 1834. december 15.)
20. † 1929. Olgay Viktor (Salzburg) grafikus, festő (x Igló, 1870. november 1.)
22. x 1829. Fleischer József (Brezsnóbánya) szülész főorvos († Budapest, 1877. május 23.)
22. † 1979. Korda Vince (Chelsea) dizajner (x Túrkeve, 1897. június 22.)
22. † 1979. Móger Dezső (Budapest) vegyész (x Hosztót, 1931. január 14.)
22. x 1904. Csóka Lajos János (Bük) bencés szerzetes, tanár, levéltáros († Pannonhalma, 1980. június 17.)
23. x 1904. Halász Gyula (Budapest) újságíró († Budapest, 1984. január 5.)
23. x 1904. Spát István (Velence) bőrgyógyász, venerológus († Budapest, 1976. május 22.)
24. x 1804. Edlicher István László (Pozsony) botanikus, történetkutató, filológus († Bécs, 1849. március 28.)
24. † 1904. Szász Gyula (Budapest) szobrász (x Székesfehérvár, 1850. február 18.)
24. † 1979. Nagy József (Budapest) építész (x Tiszastűly, 1908.)
24. † 1979. Örkény István (Budapest) író (x Budapest, 1912. április 5.)
25. x 1879. Tábori Kornél (Szolnok) újságíró († Auschwitz, 1944. július)
25. x 1929. Vig Rudolf (Bogács) népzenekező, karnagy († Esztergom, 1983. március 10.)
25. † 1954. Rác Gábor (Felsőszolca) politikus (x Kézdivásárhely, 1898. augusztus 13.)
26. x 1929. Szekulity Péter (Csávolgy) újságíró, író, kritikus († Budapest, 1993. január 12.)
26. † 1979. Hódosi Lajos (Edelény) kovácsmester, népművész, a Népművészet Mestere (x Martonyi, 1892. szeptember 4.)
27. x 1904. Bolmányi Ferenc (Léva) festő († Budapest, 1990. július 14.)
27. x 1904. Szörényi Erzsébet (Bártfafürdő) geológus († Budapest, 1987. május 17.)
27. x 1929. Palotás Péter (Budapest) olimpiai bajnok, labdarúgó († Budapest, 1967. május 17.)
27. x 1829. Tisza László (Geszt) politikus, 1848-as főhadnagy († Gmunden, Ausztria, 1902. augusztus 28.)
27. x 1854. Zsigmondy Géza mérnök, a városligeti műjéggálya létrehozója († Budapest, 1930. október 29.)

27. † 1954. Székelyhidy Ferenc (Budapest) operatőr (x Tóvis, 1885. április 4.)
27. † 1979. Dallos József (London) orvos (x Budapest, 1905. január 7.)
28. x 1904. Gregor Klára (Budapest) orgonaművész († Budapest, 1976. július 5.)
28. † 1954. Boér Flek (Újfehértó) jogász, egyetemi tanár, akadémikus (x Kolozsvár, 1899. szeptember 13.)
29. x 1804. Tormay Károly (Vác) orvos († Pest, 1871. augusztus 19.)
29. x 1829. Ráth Mór (Szeged) könyvkereskedő, könyvkiadó († Budapest, 1903. február 5.)
29. x 1854. Follinusz Aurél (Brassó) színész, író († Újpest, 1922. április 13.)
29. † 1854. Kossuth Zsuzsanna (New York) Kossuth Lajos húga (x Sátoraljaújhely, 1817. február 19.)
29. x 1879. Móricz Zsigmond (Tiszacsécse) író, újságíró, szerkesztő († Budapest, 1942. szeptember 4.)
29. x 1904. Heim Ernő (Budapest) építész († Budapest, 1980. szeptember 20.)
29. x 1904. Battha Pál (Mezőhegyes) állattenyésztő, szakíró († Buffalo, USA, 1973. május 20.)
29. † 1979. Koller Károly Pius (Brushwood, Anglia) orvos, biológus (x Nagykanizsa, 1904. április 15.)
30. x 1879. Honti Rezső (Budapest) nyelvész, irodalomtörténész, műfordító († Budapest, 1956. március 30.)

JÚLIUS

1. x 1879. Várdai Béla (Németszentmihály) irodalomtörténész, esztéta († Budapest, 1953. február 23.)
1. † 1879. Somhegyi Ferenc (Budapest) történész, egyetemi tanár, piarista rendfőnök, akadémikus (x Bánd, 1813. október 9.)
1. † 1929. Mihályi Ödön (Kassa) író, költő (x Lemes, 1899. április 5.)
- † 1979. Aradi Jenő (Franciaország) rajzpedagógus, tankönyvíró (x Budapest, 1925. január 12.)
1. † 1979. Gyenge Árpád (Budapest) színész (x Asszonyvására, 1925. december 13.)
3. x 1854. Bernát István (Rimaszombat) agrárpolitikus, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1942. január 19.)
3. † 1904. Dunaiszky László (Budapest) szobrász (x Pest, 1822. október 15.)
3. x 1904. Kovács György (Budapest) zeneszerző, tanár († Budapest, 1985. május 2.)
3. † 1954. Fekete Nagy Mihály (Brassó) újságíró, szerkesztő (x Dés, 1894. július 3.)
3. † 1979. Andai Ernő (Budapest) író, színész, rendező (x Budapest, 1900. július 22.)
4. x 1879. Nagy Bella (Jákó) színész († London, 1947. január 30.)
4. † 1904. Czorda Bódog (Budapest) kúriai másodelnök (x Szabadka, 1828. december 18.)
5. x 1929. Zám Tibor (Berettyóújfalu) író, szociográfus († Debrecen, 1984. április 24.)
5. † 1929. Szabó József (Szeged) orvos, egyetemi tanár (x Kolozsvár, 1882. március 10.)
6. † 1954. Pascal Gábor (New York) filmrendező, filmproducer (x Arad, 1894. június 4.)
7. † 1879. Báró Wenckheim Béla (Budapest) politikus, miniszterelnök (x Pest, 1811. február 16.)
7. x 1904. Berczeli Anselm Károly (Szeged) író, műfordító († Budapest, 1982. január 3.)
7. † 1954. Csiki Ernő (Budapest) rovartanai kutató, akadémikus (x Zsilyvajdejvulkán, 1875. október 22.)
7. † 1954. Just Béla (Mallorca) író, szerkesztő (x Budapest, 1906.)
7. † 1979. Gárdonyi István (Frankfurt am Main) író, újságíró (x Temesvár, 1907. január 22.)
8. 1704. II. Rákóczi Ferencet Erdély fejedelmévé választja a gyulafehérvári országgyűlés.
8. x 1904. Űrögdi György (Nagyvárad) történész († Budapest, 1987. január 14.)
9. † 1654. IV. Ferdinánd magyar király (x 1633. szeptember 8.)
9. x 1929. Devics József (Hercegszántó) közgazdász, egyetemi tanár († Budapest, 1979. július 26.)
9. † 1904. Gróf Zay Albert (Budapest) posztógyáros (x Pest, 1825. június 22.)
9. x 1929. Károlyi László (Kaposvár) az 1956-os forradalom és szabadságharc mártíra († Győr, 1961. április 11.)
10. x 1904. Kudász József (Mezőkövesd) orvos, sebész, egyetemi tanár († Budapest, 1981. július 27.)
10. x 1904. Kun Lajos (Mezőtúr) orvos, higiénikus, egyetemi tanár († Budapest, 1967. január 3.)
11. x 1879. Koób József (Meczenzéf) vaskohéménnök († Budapest, 1953. november 12.)

12. † 1854. Gróf Batthyány Kázmér (Párizs) nagybirtokos, reformpolitikus, miniszter (x 1807. június 4.)
12. x 1879. Márki Hugó (Munkács) jogász, közgazdasági író, egyetemi tanár († Budapest, 1949. január 8.)
12. x 1904. Berndorfer Alfréd (Nagymaros) orvos († Budapest, 1985. november 15.)
12. x 1904. László Dezső (Sepsiszentgyörgy) református lelkész, vallástanár, levéltáros († Kolozsvár, 1973. november 15.)
14. † 1779. Stuhilhoff Sebestyén (Tihany) asztalos, faszobrász (x? 1723 körül)
14. x 1804. Benedek Lajos (Sopron) tábornaszernagy († Graz, 1881. április 27.)
14. † 1954. Kis Jankó Bori (Mezőkövesd) mintairó asszony, a Népművészet Mestere (x Mezőkövesd, 1876. augusztus 27.)
15. † 1879. Kenessey Albert (Brod) hajózási szakíró, akadémikus (x Gerjen, 1828. február 4.)
15. x 1904. Molnár Béla (Budapest) textilművész († Budapest, 1971. november 30.)
15. † 1954. Husz Béla (Budapest) botanikus, mikrobiológus (x Poprádfelka, 1892. február 3.)
16. x 1879. Mautner Nándor (Budapest) kémikus, akadémikus († Budapest, 1944.)
16. x 1904. Gömöri György (Budapest) orvos, egyetemi tanár († Palo Alto, USA, 1957. március 1.)
16. x 1929. Fülöp János (Budapest) író († Szeged, 1983. augusztus 2.)
17. x 1904. Gara László (Budapest) író, műfordító, publicista († Párizs, 1966. május 9.)
17. † 1929. Bohus K. Zoltán (Budapest) gyorsíró-szakíró (x Gyoma, 1902. november 24.)
17. † 1979. Lehoczky Gergely (Párizs) író, újságíró (x Budapest, 1930. november 2.)
18. † 1679. Széchy Mária (Kőszeg) a „Murányi Vénusz” (x? 1610.)
18. † 1804. Wernischek János Jakab (Bécs) orvos, botanikai író (x Turóc vármegye, 1743.)
18. x 1904. Berkó István (Léva) vezérkari ezredes, katonai író († Budapest, 1982. január 13.)
18. x 1904. Horányi Béla (Budapest) orvos, egyetemi tanár († Budapest, 1986. november 19.)
18. † 1904. Komáromy Alajos (Szigetszentmiklós) drámai színész (x Békésgyula, 1825.)
18. † 1929. Szigeti Gyula (Újpest) klasszika-filológus, szótárszerkesztő (x Aszód, 1879. február 8.)
18. † 1979. Bánhegyi Jób József (Győr) bencés főiskolai tanár, irodalomtörténész (x Sövényháza, 1897. március 25.)
18. † 1979. Kelemen László (Marosvásárhely) orvos (x Marosvásárhely, 1907. szeptember 27.)
19. x 1879. Móra Ferenc (Kiskunfélegyháza) író, újságíró, muzeológus († Szeged, 1934. február 8.)
19. † 1954. Suták József (Budapest) piarista matematikus, egyetemi tanár (x Szabadka, 1865. november 5.)
20. x 1904. Paál Ferenc (Győr) író, újságíró († Budapest, 1969. július 11.)
20. x 1904. Rubányi Pál (Budapest) orvos, egyetemi tanár († Budapest, 1984. december 25.)
20. † 1904. Heim Péter (Budapest) postaügyi szakember (x Nagyszentmiklós, 1834. augusztus 4.)
21. x 1854. Aigner Sándor (Temesvár) építész († Budapest, 1912. január 30.)
21. x 1904. Práger Miklós (Kiskunhalas) könyvtáros, bibliográfus († Budapest, 1984. március 9.)
22. x 1829. Mandello Károly (Győrsziget) újságíró, közgazdasági író († Budapest, 1906. szeptember 27.)
22. x 1854. Fabinyi Ferenc (Pest) bíró, jogi író († Budapest, 1916. július 16.)
22. x 1879. Gazsi Mariška (Nagyharsány) színész († Budapest, 1953. október 27.)
22. † 1979. Kocsis Sándor (Barcelona) labdarúgó, az „Aranycsapat” tagja (x Budapest, 1929. szeptember 21.)
23. x 1829. Preysz Móric (Sopron) kémikus, akadémikus († Budapest, 1877. március 24.)
23. † 1954. Daday Loránd (Dés) író, Székely Mózes írói néven publikált (x Beszterce, 1893. november 6.)
24. † 1704. Gyöngyösi István (Rozsnyó) költő, ügyvéd (x Radván, 1629.)
24. † 1829. Kövy Sándor (Sárospaták) jogakadémiai tanár (x Nádudvar, 1763. július 15.)
25. x 1879. Weltzl Károly (Budapest) gépészmérnök, tervező, szakíró († Budapest, 1954. május 13.)
25. x 1904. Pályi Ferenc (Dunakeszi) agrármérnök († Budapest, 1972. szeptember 6.)
25. x 1904. Súlyom Jenő (Kolozsvár) evangélikus lelkész, egyetemi tanár († Budapest, 1976. december 24.)
26. x 1704. Báró Amade László (Bős) költő († Felbár, 1764. december 22.)

26. x 1854. Jakab Ödön (Vadasd) költő, akadémikus († Budapest, 1931. március 5.)
26. + 1979. Devics József (Budapest) közgazdász, egyetemi tanár (x Hercegszántó, 1929. július 9.)
27. x 1929. Szabó János (Budapest) régész, történész († Budapest, 1986. június 15.)
27. + 1954. Sebestény Gyula (Eger) orvos, egyetemi tanár (x Eger, 1887. március 16.)
27. + 1979. Várhelyi Endre (Budapest) operaénekes (x Hódmezővásárhely, 1924. június 25.)
29. x 1929. Mikes György (Privigyé) humorista, író († Budapest, 1986. június 9.)
31. x 1879. Sváb Gyula (Budapest) építész, egyetemi tanár († Budapest, 1938. január 10.)
31. + 1929. Király János (Budapest) jogász, egyetemi tanár (x Kőszeg, 1858. március 17.)
31. + 1979. Issekutz Béla (Budapest) orvos, gyógyszerkutató, egyetemi tanár, akadémikus (x Köhalom, 1886. január 31.)

AUGUSZTUS

1. x 1879. Kapi Béla (Sopron) evangélikus püspök, egyházi író († Győr, 1957. április 2.)
1. x 1904. Bálint Sándor (Szeged) néprajztudós, művészettörténész, egyetemi tanár († Budapest, 1980. május 10.)
2. x 1754. Récei János (Debrecen) református pap († Érbogyoszló, 1836. április 15.)
2. + 1879. Losonczy László (Budapest) költő (x Kecskemét, 1812. május 25.)
2. x 1929. Sütő Ödön (Nagyvázsony) agrármérnök (†? 1991. május)
3. x 1879. Tordai Anyos Gyula (Hejőcsaba) író, irodalomtörténész, tanár († Baja, 1938. január 17.)
3. x 1904. Major Máté (Baja) építész, egyetemi tanár († Budapest, 1986. április 14.)
3. + 1979. Fazakas János (Kolozsvár) orvosi szakíró (x Málnás, 1910. augusztus 26.)
4. x 1904. Tróznér József (Marosvásárhely) zeneszerző, zenetanár (†? 1989)
4. + 1979. Patsch Ferenc (Budapest) bányamérnök (x Verespatak, 1919. május 1.)
5. x 1829. Szini Károly (Pozsony) író, publicista, folklorista († Budapest, 1896. november 16.)
5. + 1879. Kállay Ödön (Kiscser) politikus (x Napkor, 1815. szeptember 3.)
5. + 1979. Palotay Sándor (Budapest) adventista lelkész (x Lupény, 1926. szeptember 25.)
6. x 1854. Sztitnyai Elek (Berencsfalva) tanár, filozófus († Budapest, 1923. április 6.)
7. x 1904. Vasadi Hermann (Rannersdorf) festő, restaurátor († Budapest, 1967. július 6.)
7. + 1954. Várallyai György (Mosonmagyaróvár) agrárvegyész (x Kisgeresd, 1900. január 1.)
7. + 1979. Buda István (Budapest) tanár, pszichológus (x Máramarossziget, 1894. október 24.)
8. x 1904. Szelényi István (Zólyom) zongoraművész, zenetörténész († Budapest, 1972. január 31.)
8. x 1879. Juhos Lajos (Kolozsvár) mezőgazdasági üzemtani szakíró († Keszthely, 1940. január 18.)
8. x 1929. Dévényi Iván (Cegléd) tanár, művészeti író († Esztergom, 1977. november 20.)
8. x 1929. Gyöngyösi Miklós (Budapest) az 1956-os forradalom és szabadságharc mártíra († Budapest, 1957. június 26.)
8. x 1929. Molnár Zsuzsa (Budapest) muzeológus, művészettörténész († Budapest, 1977. március 6.)
8. + 1979. Selli Camilló (Budapest) orvos (x Soroksár, 1902. szeptember 20.)
9. + 1354. István herceg, I. Károly fia (x? 1332. december 26.)
9. x 1904. Barta János (Szentés) irodalomtörténész, egyetemi tanár, akadémikus († Debrecen, 1988. április 18.)
10. + 1929. Hübner Jenő (Budapest) építész (x Székesfehérvár, 1863. szeptember 30.)
13. + 1979. Martzy Johanna (Glarus, Svájc) hegedűművész (x Temesvár, 1924. október 26.)
14. x 1854. Balogh Pál (Győr) újságíró, statisztikus († Budapest, 1933. augusztus 25.)
14. x 1929. Drechsler László (Munkács) közgazdász (†? 1991. március)
14. + 1979. Kovách Aladár (Bécs) író, dramaturg (x Dës, 1908. január 2.)
14. + 1979. Tamás Ferenc (Székesfehérvár) földmérés mérnök, főiskolai tanár (x Szentendre, 1921. december 9.)
15. x 1854. Pál István (Szentkatolna) római katolikus főesperes, 1920-tól a bukaresti szenátus tagjaként harcolt az erdélyi magyar iskolákért († Székelyudvarhely, 1935. november 19.)

15. x 1904. Tamási Gáspár (Farkaslaka) emlékirat-író († Székelyudvarhely, 1982. november 12.)
15. † 1904. Dezső Lajos (Budapest) tanár, tanügyi író (x Szentés, 1847. augusztus 21.)
15. x 1929. Dienes István (Nyíregyháza) régész († Budapest, 1995. október 29.)
15. † 1979. Simonkay Bertalan (Budapest) állat-egészségügyi főtanácsos (x Beregdaróc, 1891. június 2.)
17. x 1879. Kutassy Ágoston (Budapest) az első magyar pilóta († Berlin, 1932. augusztus 20.)
17. x 1904. Bendefy László (Vasvár) mérnök, geológus, geodéta († Budapest, 1977. augusztus 13.)
17. x 1904. Rupp Kálmán (Újpest) méhészeti szakember, igazságügyi szakértő († Budapest, 1987. szeptember 9.)
17. x 1929. Seres István (Kölozsvár) zenetanár, dramaturg († Budapest, 1987. március 21.)
17. † 1929. Benedek Elek (Kisbácson) író, újságíró (x Kisbácson, 1859. szeptember 29.)
17. † 1954. Havas András (Budapest) mikrobiológus, akadémikus (x Debrecen, 1891. december 10.)
17. † 1979. Kesztyűs Loránd (Debrecen) orvos, egyetemi tanár, akadémikus (x Sarkad, 1915. április 11.)
18. † 1979. Gál Sándor (Kunszentmiklós) festő, grafikus, rajzpedagógus (x Hódmezővásárhely, 1898. június 23.)
19. † 1804. Szalkay Antal (Buda) műfordító, II. Lipót titkos ügynöke (x Buda, 1753.)
19. † 1929. Gara Arnold (Budapest) festő, grafikus, rézkarcoló (x Budapest, 1882. február 25.)
19. † 1954. Lándor Tivadar (Budapest) újságíró, művészeti író (x Nagykanizsa, 1873. szeptember 9.)
20. x 1929. Pétervári István (Baja) rendező, színházigazgató († Budapest, 1983. szeptember 20.)
20. x 1904. Karády István (Jászberény) orvos († Szeged, 1974. szeptember 21.)
20. † 1929. Józsa Károly (Budapest) festő, grafikus (x Szeged, 1872. december 16.)
20. † 1979. Barta Béla (Budapest) villamosmérnök (x Szodó, 1911. január 17.)
21. † 1879. Báró Rudics József (Balatonalmás) költő, főispán, akadémikus (x Szabadka, 1792. február 22.)
22. x 1879. Orsós Ferenc (Temesvár) patológus, törvényszéki orvos, egyetemi tanár, akadémikus († Mainz, 1962. július 25.)
23. x 1879. Berze Nagy János (Bessenyő) folklorista († Pécs, 1946. április 6.)
23. x 1879. Romsauer Lajos (Malacka) matematikus, egyetemi tanár († Budapest, 1952. május 12.)
23. x 1929. Czibor Zoltán (Kaposvár) labdarúgó, tagja volt az Aranycsapatnak († Komárom, 1997. szeptember 1.)
23. † 1954. Gálos Rezső (Budapest) irodalomtörténész (x Budapest, 1885. december 17.)
25. x 1879. Kerry István (Szeged) fotóművész, postaműszaki igazgató († Budapest, 1963. június 13.)
24. † 1979. Tomor János (Budapest) geológus (x Szombathely, 1910. október 20.)
25. x 1804. Zsivora György (Sárszentlőrinc) kúriai tanácselnök, akadémikus († Budapest, 1883. november 30.)
25. x 1854. Merényi Lajos (Esztergom) levéltáros, történész († Kismarton, 1919. január 14.)
25. † 1954. Svachulay Sándor (Budapest) géplakatos, repülőépítő (x? 1875.)
25. † 1979. Fazekas I. Gyula (Szeged) orvos, igazságügyi szakorvos, egyetemi tanár (x Szeged, 1902. augusztus 18.)
25. † 1979. Főthly János (Budapest) művészeti kritikus (x Kaposvár, 1899. augusztus 15.)
27. † 1929. Kerner István (Budapest) karmester (x Máriakéménd, 1867. április 5.)
28. x 1879. Tichy Gyula (Rimaszombat) festő († Rimaszombat, 1920. június 22.)
28. x 1929. Kertész István (Budapest) karmester († Kfar Saba, Izrael, 1973. április 16.)
28. † 1954. Kolosváry Bálint (Budapest) jogász, egyetemi tanár, akadémikus (x Kölozsvár, 1875. január 25.)
29. x 1829. Geschwind Rezső (Csehország) rózsa-nemesítő, erdész († Korpona, 1910. augusztus 24.)
30. 1879. Sikerral fejezte be Zsigmondy Béla a püspökladányi vasútállomáson az artézi kút forrását, a víz mellett feltörő gáz az első hazai földgáz feltárásának tekinthető.

SZEPTEMBER

1. † 1879. Baró Wenckheim László (Bod Gestein) mezőgazdász, lótenyésztő (x Pest, 1814. június 21.)
1. † 1954. Kőszeghy Elemér (Budapest) művészettörténész, festő (x Rózsahegy, 1882. január 3.)

1. † 1979. Tarján Róbert (Budapest) orvos, egyetemi tanár (x Budapest, 1913. augusztus 12.)
2. x 1879. Gróf Bethlen János (Kolozsvár) politikus, az 1848-as erdélyi harcok egyik szervezője († Kisbun, 1911. október 18.)
3. † 1879. Csapó Vilmos (Dunaszentgyörgy) honvédtiszt (x Dunaszentgyörgy, 1798. december 4.)
3. † 1929. Almássy Endre (Budapest) színész (x Marosvásárhely, 1875. november 24.)
4. † 1879. Szigeth Gábor (Szekszárd) gépészmérnök, vegyészeti kutató, vezérigazgató († Budapest, 1940. március 27.)
4. x 1904. Brückner János (Budapest) gépészmérnök († Budapest, 1986. október 10.)
4. x 1929. Szántó Farkas Béla (Sajónémeti) az 1956-os forradalom és szabadságharc mártírja († Budapest, 1958. december 29.)
4. † 1954. Stief Sándor (Budapest) orvos, egyetemi tanár (x Kolozsvár, 1896. május 25.)
4. † 1979. Öveges József (Budapest) fizikus, szakíró (x Páka, 1895. november 10.)
5. x 1854. Bartoniek Géza (Százrafalu) pedagógus, fizikus († Budapest, 1930. február 11.)
5. x 1904. Szelényi Gusztáv (Késmárk) entomológus, zoológus († Budapest, 1982. október 14.)
6. † 1904. Czetz János (Buenos Aires) honvéd tábornok (x Gidófalva, 1822. június 8.)
6. x 1904. Keresztury Dezső (Zalaegerszeg) író, költő, irodalomtörténész, kritikus, műfordító († Budapest, 1996. április 30.)
6. x 1929. Köllő Béla (Gyergyószentmiklós) színész († Kolozsvár, 1985. január 8.)
7. † 1954. Romwalter Alfréd (Sopron) vegyész, egyetemi tanár, akadémikus (x Sopron, 1890. április 22.)
7. † 1979. Csiky János (Gyergyószentmiklós) orvos, szakíró (x Gyergyócsomafalva, 1892. augusztus 5.)
8. † 1904. Liebbald Béni (?) gyümölcskertész, szakíró, tanító (x Dombóvár, 1844. szeptember 10.)
8. † 1954. Magyar István (Budapest) jogi író, koronaugyész (x Eperjes, 1864. február 6.)
9. x 1904. Martonffy Emil (Újpest) filmrendező († Budapest, 1983. augusztus 20.)
9. 1879. Jakobovits Dániel (Fenyőháza) villamosmérnök, műszaki szakíró († Budapest, 1942. november 21.)
9. † 1954. Giergl Kálmán (Nógrádverőce) építész (x Pest, 1863. június 29.)
10. x 1854. Barna Ignác (Rácalmás) kúriai bíró, jogi író († Budapest, 1919. július 1.)
10. x 1904. Somogyi Vilmos (Budapest) zenetörténész, zenei író, újságíró († Budapest, 1985. április 3.)
12. x 1929. Nagy József (Telki) az 1956-os forradalom és szabadságharc mártírja († Budapest, 1958. november 28.)
12. † 1979. Theiss Ede (Budapest) közgazdász, statisztikus, egyetemi tanár, akadémikus (x Budapest, 1900. február 25.)
13. x 1879. Radó Ödön (Budapest) biztosítási szakíró († Budapest, 1948. február 21.)
13. x 1904. Reguly Zoltán (Hegybánya) gépészmérnök, feltaláló († Budapest, 1952. február 19.)
14. x 1854. Benedek Sándor (Nagykálló) jogász, író, politikus († Budapest, 1936. május 14.)
14. x 1904. Léderer Lajos (Lőcse) újságíró († London, 1985. december 22.)
14. † 1904. Meinig Artúr (Budapest) építész, számos jelentős fővárosi középület alkotója (x Waldheim, 1853.)
14. † 1954. Aggházy Kamill (Budapest) honvéd ezredes, katonai író (x Budapest, 1882. november 1.)
14. † 1954. Boga Alajos (Máramarossziget) egyházi író (x Csikkozsmás, 1886. február 18.)
14. † 1979. Pátzay Pál (Budapest) szobrász, művészpedagógus (x Kapuvár, 1896. szeptember 17.)
15. x 1879. Mester János (Magyarpécska) filozófus, pedagógus, egyetemi tanár, pápai prelátus († Solymár, 1954. június 1.)
15. † 1954. Manninger Gusztáv (Debrecen) mezőgazdász, egyetemi tanár (x Sopron, 1880. január 11.)
15. † 1979. Palásti László (Budapest) újságíró (x Budapest, 1903. április 3.)
15. † 1979. Horváth Lóránt (Tatabánya) bányamérnök, szakíró (x Kisbér, 1906. március 13.)
16. x 1904. Kolos Richárd (Budapest) gépészmérnök, egyetemi tanár († Budapest, 1969. augusztus 14.)
16. x 1904. Laczó István (Szombathely) operacénes († Budapest, 1965. szeptember 27.)
16. x 1904. Sziráky Judith (Felsővisó) író († Budapest, 1992. június 2.)

16. † 1979. Horváth Imre (Szeged) biológus, növénykológus, egyetemi tanár (x Hódmezővásárhely, 1926. szeptember 4.)
17. x 1879. Mészáros Győző (Budapest) kávéház (Centrál) tulajdonos († Budapest, 1942. április 9.)
17. † 1929. Margittay Gyula (Budapest) filmszínész (x Ónod, 1882.)
17. x 1929. Olajos Árpád (Vásárosnamény) közgazdász († Budapest, 1984. augusztus 19.)
17. † 1979. Bánki László (Budapest) rövidfilmrendező (x Szabadka, 1922. január 16.)
18. † 1354. Szécsényi Tamás országbíró (?)
18. † 1979. Farkas Jenő (Budapest) költő, római katolikus pap (x Szenc, 1922. január 18.)
18. † 1979. Jacsó Istvánné (Mezőkövesd) hírnő (x Mezőkövesd, 1902. augusztus 14.)
18. x 1779. Mérey Sándor (Dunapentele) főispán, író (†? 1848. október 9.)
19. † 1854. Schodelné Klein Rozália (Nyíregyháza) operaénekes (x Kolozsvár, 1811. szeptember 29.)
19. x 1904. Hodosy József (Komárom) állatorvos, mikrobiológus († Budapest, 1974. szeptember 10.)
19. x 1904. Zoltán László (Budapest) orvos, c. egyetemi tanár († Budapest, 1976. április 2.)
19. † 1954. Harsányi Tibor (Párizs) zeneszerző, zongoraművész (x Magyarakanizsa, 1898. június 27.)
19. † 1979. Pálffy Sándor (Budapest) tanár, szakdidaktikus (x Vámosmikola, 1913. február 1.)
20. x 1879. Schmidt József (Zalaegerszeg) mérnök, az ötszámjegyű trigonometrikus logaritmustábla megalkotója († Budapest, 1964. július 12.)
20. † 1954. Bátonyi-Hüttner János (Sao Paulo) lapkiadó, politikus (x Budapest, 1896.)
21. x 1904. Bányai László (Hódmezővásárhely) író, újságíró († Budapest, 1979. szeptember 21.)
21. x 1904. Wald Béla (Budapest) röntgenológus († Budapest, 1960. január 31.)
21. x 1929. Kocsis Sándor (Budapest) labdarúgó az „Aranycsapat” tagja († Barcelona, 1979. július 22.)
21. † 1929. Moravcsik Géza (Budapest) zenei író (x Bér, 1855. július 28.)
21. † 1979. Bányai László (Budapest) író, újságíró (x Hódmezővásárhely, 1904. szeptember 23.)
22. x 1929. Váradi Hédi (Újpest) színész († Budapest, 1987. április 11.)
22. † 1979. Ormay Imre (Budapest) zenei író, műfordító (x Budapest, 1902. július 8.)
23. † 1929. Zsigmondy Richárd (Göttingen) Nobel-díjas kémikus (x Bécs, 1865. április 1.)
23. † 1979. Haskó Lajos (Budapest) vegyész-mérnök (x Békés, 1890. szeptember 19.)
24. x 1804. Schöpf-Mérei Ágoston (Győr) gyermekgyógyász, akadémikus († Manchester, 1858. március 12.)
24. x 1904. Vasvári Ferenc (Orsova) gépészmérnök († Budapest, 1985. január 20.)
24. x 1929. Csánk Veronika (Budapest) régész († Budapest, 1996. szeptember 21.)
24. † 1954. Mikos Ferenc (Budapest) jogi író (x Talapatka, 1899. augusztus 25.)
25. † 1979. Ignác Rózsa (Budapest, író, színművész (x Kovászna, 1909. január 25.)
26. † 1854. Mericzay Antal (Vác) kanonok, c. prépost (x Vác, 1788. március 30.)
26. x 1929. Máhr Jenő (Budapest) meteorológus († Budapest, 1981. január 30.)
26. † 1979. Mészáros József (Szombathely) festő (x Szombathely, 1925. január 26.)
27. † 1754. Gróf Gyulaffy László (Bécs) főnemes, udvari kancellár (x? 1699.)
27. x 1904. Csorba Zoltán (Budapest) növénykörtani-kutató († Budapest, 1981. szeptember 11.)
27. x 1904. Domokos János (Budapest) kertészmérnök, egyetemi tanár († Budapest, 1978. november 11.)
27. † 1979. Freud Géza (Ohio) matematikus († Budapest, 1922. január 4.)
28. x 1854. Roskovics Ignác (Szalók) festőművész († Budapest, 1915. november 29.)
28. x 1904. Dömötör Teréz (Somorja) író, újságíró († Budapest, 1980. január 25.)
28. † 1954. Goda Géza (Budapest) író, újságíró, műfordító (x Komárom, 1874. június 21.)
28. † 1979. Haáz István Béla (Budapest) geofizikus (x Budapest, 1907. november 12.)
29. x 1704. Abod Mihály (Szárzajta) az enyedi református kollégium tanára († Nagyenyed, 1776. november 16.)
29. † 1829. Vitkovics Mihály (Pest) író (x Eger, 1778. augusztus 25.)
29. x 1879. Papp János (Kolozsvár) színész, kabaréénekes († Budapest, 1944. január 3.)
29. x 1904. Prohászka Ferenc (Kocsér) kertészmérnök, szőlész, főiskolai tanár († Budapest, 1984. április 9.)

29. x 1929. Ifj. Császár József (Magyaratád) az 1956-os forradalom és szabadságharc mártírja († Győr, 1957. április 12.)
29. † 1929. Neumann Adolf (Bécs) nagykereskedő (x Héthárs, 1870.)
29. † 1954. Kosinszky Viktor (Budapest) szőlész, egyetemi tanár (x Arad, 1909. június 15.)
29. † 1979. Kiss Árpád (Budapest) neveléstudós, közoktatás-politikus (x Csernátfalva, 1907. április 21.)
30. † 1729. Tapolcsányi Lőrinc (Nagyszombat) jogász, egyetemi tanár, jezsuita szerzetes (x Rosindol, 1669. július 27.)

OKTÓBER

- † 1954. Okolicsányi Ferenc (London) fizikus (x Budapest, 1897.)
1. x 1879. Zala Karola (Nagyvárad) színész († Budapest, 1970. január 13.)
1. x 1904. Váczi Gyula (Budapest) klarinétművész († Budapest, 1973. március 17.)
1. x 1929. Házy Erzsébet (Pozsony) operacénekes († Budapest, 1982. november 24.)
1. 1954. A Magyar Kőolajipari Rt. megalakulása, a MASZOLA Rt. megszűnése
1. † 1979. Tulogdi János (Kolozsvár) geográfus, egyetemi tanár (x Torda, 1891. október 12.)
2. x 1829. Nyizsnyay Gusztáv (Eger) zeneszerző, dalköltő († Hódmezővásárhely, 1882. január 7.)
4. x 1904. Nagy László (Jác) régész, néprajzkutató, könyvtáros († Budapest, 1978. november 15.)
4. † 1979. Beöthy István (Székesfehérvár) római katolikus pap, egyházszerző (x Tenke, 1882. július 20.)
5. x 1929. Pécsi László (Budapest) textiltervező, iparművész († Budapest, 1984. december 16.)
6. x 1804. Nagy Márton (Muzsla) piarista tanár, akadémikus († Pozsonyszentgyörgy, 1873. április 5.)
6. † 1929. Lázár Ferenc (Isaszeg) kertész (x Jánosháza, 1887. szeptember 15.)
6. † 1954. Fischer Gyula (Budapest) gépészmérnök, feltaláló, a Budapesti Helyiérdeklői Vasút főmérnöke (x Budapest, 1873. július 11.)
7. x 1754. Simonffy Sámuel (Debrecen) kereskedő, városi előjáró († Debrecen, 1821.)
7. x 1904. Pákozdy Ferenc (Hódmezővásárhely) költő († Debrecen, 1970. május 11.)
8. x 1829. Mindszenty Gedeon (Jolsva) költő, egyházi szónok († Eger, 1977. június 5.)
9. x 1704. Segner János András (Pozsony) természettudós, matematikus, orvos, egyetemi tanár († Halle, 1777. október 5.)
9. x 1854. Damaszkín Arzén (Temesvár) Afrika-utazó, vadász († Budapest, 1914. november 7.)
9. x 1854. Makó Lajos (Debrecen) színész, színingazgató († Szeged, 1908. november 12.)
9. † 1904. Vörösmarty Béla (Budapest) államtitkár, kúriai másodelnök (x Pest, 1844. április 23.)
10. x 1854. Szacs vay Imre (Irsa) drámai színész († Budapest, 1939. május 23.)
10. † 1979. Baló József (Budapest) orvos, egyetemi tanár, akadémikus (x Budapest, 1895. november 10.)
10. † 1979. Ladomerszky Margit (Budapest) színész (x Budapest, 1904. december 17.)
10. † 1979. Szolnoky Elemér (Hatvan) gépészmérnök (x Kolozsvár, 1923. március 20.)
11. † 1954. Schill Imre (Budapest) belgyógyász, kórházi főorvos (x Budapest, 1888.)
12. † 1504. Corvin János herceg, Hunyadi Mátyás fia (x Buda, 1473. április 2.)
12. † 1754. Foglár György (Eger) c. püspök, egri kanonok (x Csejte, 1670. április 23.)
12. † 1954. Székely István (Budapest) jogász, egyetemi tanár (x Gyula, 1888. június 21.)
12. † 1979. Marton Endre (Esztergom) rendező, színingazgató (x Budapest, 1917. március 17.)
13. 1479. Kenyérmezei győzelem a török sereg felett.
13. † 1904. Lotz Károly (Budapest) festő (x Homburg vor der Höhe, 1833. december 16.)
13. x 1929. Kovács Imre (x ?) az 1956-os forradalom és szabadságharc mártírja († 1958. október 7.)
13. † 1979. Dévay Hédi (Budapest) színész (x Kispes, 1923. október 16.)
14. † 1879. Rupp Jakab (Budapest) numizmata, levéltáros (x Buda, 1800. április 13.)
14. x 1904. Rázsó Imre (Kassa) gépészmérnök, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1964. október 31.)
14. x 1929. Galambos Lajos (Kótaj) író, dramaturg († Budapest, 1986. szeptember 14.)

15. x 1829. Dulánszky Nándor (Esztergom) római katolikus püspök († Pécs, 1896. január 24.)
15. † 1954. Frey Imre (Zombor) numizmatikus (x Zombor, 1885. június 16.)
16. x 1879. Dicenty Dezső (Szekszárd) szőlész, agrogenológus († Balatonfüred, 1965. április 25.)
16. x 1879. Erdei Viktor (Budapest) festő, szobrász, grafikus († Budapest, 1945. március 9.)
16. x 1904. Ságodi József (Nagyláng) költő, író († Budapest, 1978. december 10.)
16. † 1929. Pályi Sándor (Budapest) tanár, a szakoktatás kezdeményezője (x Prága, 1859. március 2.)
17. x 1804. Horváth Cyrill József (Kecskemét) filozófiai író, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1884. november 5.)
17. x 1804. Nagysándor József (Nagyvárad) honvéd tábornok, aradi vértanú († Arad, 1849. október 6.)
17. x 1879. Zemplén Győző (Nagykanizsa) fizikus, egyetemi tanár, akadémikus († Monte Doloro, 1916. július 29.)
17. x 1904. Vető Lajos (Kondoros) evangélikus püspök († Budapest, 1989. szeptember 22.)
18. x 1829. Harrer Pál (Buda) az önálló Óbuda utolsó polgármestere († Budapest, 1914. július 26.)
19. † 1904. Neuhold János (Budapest) mérnök, a magyar híradástechnikai ipar úttörője (x? 1840.)
20. x 1554. Balassi Bálint (Zólyom) költő († Esztergom, 1594. május 30.)
20. † 1579. Joó Ferenc (Greifswald) gyógyszerész, orvos (x Szöllős, 1508.)
20. x 1854. Szilasi Móric (Szilasbalhás) nyelvész, egyetemi tanár, akadémikus († Kolozsvár, 1905. május 15.)
21. x 1854. Déri Gyula (Debrecen) újságíró († Budapest, 1919. február 4.)
21. x 1904. Lajos László (Pécs) orvos, egyetemi tanár († Pécs, 1975. szeptember 28.)
21. † 1929. Döhrmann Henrik (Nagykörös) lőtegyésztudós, szakíró (x Hannover, 1859. november 21.)
21. † 1929. Vutskits György (Keszthely) zoológus, premontréi tanár (x Zernest, 1858. április 1.)
21. † 1954. Markovits Mária (Kiskunhalas) népművész, a halasi csipke világhírének egyik megalapítója (x Kiskunhalas, 1875. szeptember 22.)
22. † 1979. Jakabos Ödön (Brassó) író, Ázsia-utazó (x Nyújtód, 1940. január 25.)
23. x 1904. Szalantai Rezső (Nagyszalonta) író, irodalomtörténész, műfordító († Budapest, 1977. március 23.)
23. † 1929. Heim Pál (Budapest) gyermekgyógyász, egyetemi tanár (x Budapest, 1875. november 30.)
- 23–24. 1954. A Hazafias Népfront alakuló kongresszusa.
24. † 1929. Tost Gyula (Budapest) politikus, miniszter (x Bányavölgy, 1846. november 16.)
24. † 1979. Retzler Ferenc (Budapest) malomtervező mérnök (x Nagybecskerek, 1903. november 28.)
24. † 1979. Zách János (Budapest) színész (x Budapest, 1909. február 11.)
25. x 1879. Rooz Rezső (Budapest) újságíró, szerkesztő († Budapest, 1963. február 14.)
25. † 1954. Rápolthy Lajos (Budapest) szobrász, éremművész (x Székelyudvarhely, 1880. március 15.)
26. x 1854. Déri Miksa (Bács) gépészmérnök, gyárigazgató, az elektronika egyik jelentős hazai úttörője († Merano, 1938. március 3.)
26. x 1879. Fedák Sári (Beregszász) színész († Budapest, 1955. május 5)
26. x 1904. Ottó Ferenc (Valkó) zeneszerző († Gödöllő, 1976. november 19.)
26. † 1954. Alliquander Ödön (Budapest) bányamérnök, bányajogi szakíró (x Nagyvárad, 1882. július 24.)
26. † 1954. Joachim József (Budafok) festő, szobrász (x Szeged, 1897. szeptember 25.)
26. † 1954. Rozványi Vilmos (Budapest) író, újságíró (x Budapest, 1892. február 7.)
27. x 1829. Halmosy Endre (Németkeresztúr) bíró, jogi író († Budapest, 1895.)
27. x 1879. Lósy Schmidt Ede (Sepsiszentgyörgy) mérnök, technikatörténész († Budapest, 1948. április 6.)
27. † 1904. Mollináry Antal (Albate) tábornok (x Titel, 1820. október 1.)
28. x 1904. Waldapfel József (Budapest) irodalomtörténész, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1968. február 15.)
28. † 1929. Iszer Károly (Budapest) újságíró, sportszervező (x Budapest, 1860. január 8.)
28. † 1929. Osvát Ernő (Budapest) szerkesztő, író (x Nagyvárad, 1877. április 7.)
28. † 1954. Nagy Lajos (Budapest) író, publicista (x Apostag, 1883. február 5.)

28. † 1979. Csűrös Zoltán (Budapest) vegyész-mérnök, egyetemi tanár, akadémikus (x Budapest, 1901. február 6.)
29. x 1854. Regéczi Nagy Imre (Miskolc) orvos († Budapest, 1891. március 10.)
29. † 1954. Bach Gyula (Temesvár) újságíró, író, műfordító (x Zombolya, 1889. április 4.)
30. † 1929. Zoltán Béla (Budapest) igazságügy miniszter (x Pest, 1865. január 31.)
30. † 1904. Gerő Károly (Budapest) színműíró (x Hévízgyörk, 1856. október 18.)
30. x 1929. Maác László (Endrőd) újságíró († Budapest, 1998. április 17.)
30. † 1979. Kiss István (Kaposvár) színész (x Veszés, 1945. december 25.)

NOVEMBER

- † 1829. Pasquich János (Bécs) csillagász, matematikus, egyetemi tanár (x Bécs, 1753.)
1. † 1854. Czech János (Pest) városi főbíró, történetíró, akadémikus (x Győr, 1798. június 20.)
1. x 1879. Gróf Teleki Pál (Budapest) politikus, földrajztudós, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1941. április 3.)
1. † 1979. Anker Alfonz (Kaposvár) genetikus (x Budapest, 1925. november 26.)
1. † 1979. Pártay István (Budapest) festő, grafikus (x Kaposvár, 1906. május 31.)
2. x 1479. Estei Hippolit (Ferrara) bíboros († 1520. szeptember 2.)
2. x 1904. Brunovszky Károly (Budapest) hegedűművész († Budapest, 1988. április 15.)
2. † 1979. Gál Zsuzsa (Budapest) zenei író, műfordító (x Ipolyás, 1913. február 5.)
3. x 1879. Mérő József (Németboly) levéltáros, szerkesztő († Pécs, 1963. december 27.)
3. x 1904. Valkó István Pál (Budapest) gépészmérnök, matematikus († Bergen-Belsen, 1945. március 12.)
4. x 1929. Karsai Lucia (Budapest) műfordító († Budapest, 1984. március 8.)
5. x 1804. Csatskó Imre (Vác) kúriai bíró, akadémikus († Budapest, 1874. február 23.)
5. x 1829. Kautz Gyula (Győr) közgazdász, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1909. március 27.)
5. x 1879. Nagy György (Szászsebes) politikus, ügyvéd († Budapest, 1923. március 29.)
5. † 1929. Fodor István (?) villamosmérnök, az elektrotechnika egyik jelentős magyar úttörője (x Pozsony, 1856. november 8.)
5. x 1929. Kékési László (Jásztelek) építész († Budapest, 1988. március 24.)
6. † 1904. Batizfalvy Sámuel (Budapest) orvos, akadémikus (x Rimaszombat, 1826. augusztus 26.)
6. † 1929. Szontagh Félix (Debrecen) gyermekgyógyász, egyetemi tanár (x Lőcse, 1859. december 18.)
6. † 1979. Valatin László (Budapest) malommérnök (x Gyömrő, 1904. április 17.)
7. † 1579. Békés Gáspár (Grodno) politikus, János Zsigmond legbefolyásosabb tanácsosa, Báthory István lengyel király lovasságának főparancsnoka (x? 1520.)
7. x 1804. Tóth János (Nyőgér) piarista tanár († Szeged, 1887. augusztus 6.)
7. x 1854. Nyíri Sándor (Székely) altábornagy, miniszter († Bécs, 1911. május 5.)
7. † 1954. Haller Frigyes Gusztáv (Budapest) fotóművész, szakíró (x Vönöck, 1898. július 22.)
7. † 1979. Germanus Gyula (Budapest) orientalista, író (x Budapest, 1884. november 6.)
7. † 1979. Misley Anna (Budapest) balettművész (x Budapest, 1905.)
7. † 1979. Takács János (Budapest) állatorvos, egyetemi tanár (x Szentgotthárd, 1921. augusztus 18.)
8. † 1954. Cotel Ernő (Budapest) vaskohómérnök, egyetemi tanár, akadémikus (x Salgótarján, 1879. április 23.)
8. † 1979. Makay József (Jászberény) festőművész (x Jászberény, 1919. augusztus 10.)
9. † 1854. Tognio Lajos (Pest) orvos, egyetemi tanár (x Bécs, 1798. január 15.)
9. x 1904. Börcsök Erzsébet (Torontálszécsény) író, tanár († Újvidék, 1971. május 9.)
9. x 1904. Kerkai Jenő (Kerkaújfalu) jezsuita szerzetes, a KALÓT egyik alapítója († Pannonhalma, 1970. november 8.)
9. † 1979. Toncz Tibor (Budapest) festő, grafikus, karikaturista, könyvillusztrátor (x Budapest, 1905. szeptember 26.)
10. x 1704. Gróf Apor István (Nagyszében) főkirálybíró, főispán, Erdély labanc fővezére (x Altörja, 1638.)
11. 1604. Bocskai bevonul Kassára.
11. x 1829. Koncz József (Bözöd) történetíró (†?)
11. 1854. Deák Ferenc Kehidáról Pestre költözik.

11. x 1854. Elischer Viktor (Cölnicbánya) pénzügyi szakember († Budapest, 1937. február 24.)
12. x 1904. Zoltán József (Eperjes) könyvtáros, művelődéstörténész († Budapest, 1963. április 3.)
12. † 1979. Bán Jenő (Budapest) sakkozó, sakkpedagógus (x Dunapataj, 1919. március 19.)
13. † 1854. Cseresnyés Sándor (Veszprém) főorvos, orvosi és helytörténeti szakíró (x Nyírgyulaj, 1786. szeptember 15.)
13. x 1929. Kralovánszky Alán (Budapest) régész († 1993. október 8.)
13. † 1929. Mály Sándor (Budapest) bányamérnök (x Zsombolya, 1849. december 9.)
14. x 1879. Krecsmárik Endre (Szarvas) tanár, régész († Szarvas, 1930. november 8.)
14. x 1904. Konrád Ödön (Nagylóc) bányamérnök († Budapest, 1986. április 28.)
14. x 1904. Sarlai Imre (Budapest) színész († Budapest, 1983. február 16.)
15. † 1579. Dávid Ferenc (Déva) az unitárius vallás megalapítója (x Kolozsvár, 1510.)
15. † 1629. Bethlen Gábor (Gyulafehérvár) erdélyi fejedelem (x Marosillye, 1580.)
15. x 1854. Grecsák Károly (Versece) miniszter, jogi író († Budapest, 1924. december 17.)
15. x 1879. Fornády Elemér (Budapest) országos szőlészeti és borászati szakfelügyelő († Budapest, 1952. december 16.)
15. † 1879. Mészáros Giza (Újpest) drámai színész († Párizs, 1954.)
15. x 1904. Kádár Miklós (Budapest) jogász, egyetemi tanár († Budapest, 1971. szeptember 27.)
15. x 1904. Nádrai Andor (Arad) gyermekorvos, főorvos, szakíró († Budapest, 1965. május 9.)
16. x 1754. Baritholomaeides László (Klenóc) evangélikus lelkész, történetíró († Ochtina, 1825. április 18.)
16. x 1904. Morvay István (Szatmárnémeti) református lelkész, szerkesztő († Budapest, 1970. április 16.)
16. x 1929. Szász József (Déva) hegedűművész († Budapest, 1984. március 4.)
16. † 1979. Gróf Bethlen Béla (Kolozsvár) politikus (x Aranyosrákos, 1888. november 2.)
16. † 1979. Muraközy Tamás (Budapest) mezőgazdasági mérnök (x Ikervár, 1919. augusztus 28.)
17. x 1829. Gróf Zichy Nándor (Pozsony) közgazdász, politikus († Adony, 1911. december 24.)
17. x 1854. Speiser Ferenc (Apatin) természettudós, jezsuita († Kalocsa, 1933. január 7.)
18. x 1804. Klauzál Gábor (Pest) politikus, ügyvéd, miniszter († Szeged, 1866. augusztus 3.)
18. x 1854. Iványi Ödön (Nagyvárad) író, újságíró († Nagyvárad, 1893. október 19.)
18. x 1879. Rónai Mihály (Eger) író, állatorvos († Budapest, 1945. január 10.)
19. x 1854. Fekete József (Kecskemét) újságíró, szindarabíró († Budapest, 1928. március 8.)
19. x 1854. Jancsó Benedek (Gelence) publicista, történész, akadémikus († Budapest, 1930. június 27.)
20. x 1854. Huszka József (Kiskunfélegyháza) néprajzkutató, művészettörténész († Budapest, 1934. március 31.)
20. x 1929. Gérecz Attila (Dunakeszi) költő, az 1956-os forradalom és szabadságharc mártíra († Budapest, 1956. november 7.)
21. x 1854. Borosay Dávid Lajos (Újkér) bencés tanár († Tihany, 1929. január 6.)
22. † 1904. Fánecs Ilka (Budapest) színész (x Pest, 1842. január 1.)
22. x 1904. Szabó Ernő (Székelyudvarhely) hegedűtanár, zenei író († Debrecen, 1982. szeptember 12.)
23. † 1729. Warou Dániel (Körmöcbánya) éremvéső, pénzverő (x Stockholm, 1674.)
23. x 1904. Gáspár András (Kecskemét) 1848-as honvédtábornok († Bihar, 1884. augusztus 5.)
23. † 1929. Zelenyák János (Bécs–Pozsony) római katolikus pap, politikus, természetgyógyász (x Szepesalmás, 1860.)
24. † 1929. Davida Leó (Budapest) anatómus, egyetemi tanár (x Strogow-dolny, 1852. március 8.)
24. † 1929. Kovács Bernardin (Bécs) tanár, minoriita szerzetes (x Győr, 1876. november 16.)
25. † 1854. Birley Ede Flórián (Pest) szülészorvos, egyetemi tanár (x Hódság, 1787. december 6.)
25. x 1904. Koncz János (Szombathely) hegedűművész († Budapest, 1937. január 5.)
25. x 1904. Nádasdy Kálmán (Budapest) operarendező, zeneszerző, műfordító († Budapest, 1980. április 17.)
25. x 1904. Urr Ida (Kassa) költő, orvos († Budapest, 1989. augusztus 2.)

25. † 1979. Schulhof Géza (Budapest) cukrász, szakíró, oktató (x Újpest, 1919. augusztus 8.)
26. x 1879. Zalai Szalay László (Kiskőrös) író († Budapest, 1944. február 15.)
26. x 1904. Pálffy György (Szeged) jogász, polgármester († Szeged, 1970. október 8.)
27. † 1879. Pfeifer Ferdinánd (Budapest) könyvkiadó, könyvkereskedő (x Pest, 1833. március 19.)
27. x 1904. Rösler Endre (Budapest) operaénekes († Budapest, 1963. december 13.)
27. x 1929. Dolmányos István (Nagykanizsa) történész († Budapest, 1993. augusztus 30.)
28. x 1804. Csécsy Nagy Imre (Érkeserű) orvos, akadémikus († Debrecen, 1847. július 23.)
28. x 1854. Gaul Károly (Grabóc) gépészmérnök, szakoktató, szakíró († Budapest, 1932. március 10.)
28. x 1929. Erkel András (Gyula) geofizikus († Budapest, 1984. április 26.)
28. † 1954. Csáky Ferenc (Szentendre) mezőgazdasági szakíró (x Kéthely, 1885. július 12.)
28. † 1954. Kállai Ernő (Budapest) művészeti író, kritikus (x Szakálháza, 1890. november 9.)
29. 1929. Budapesten, a Nemzeti Színházban bemutatják Móricz Zsigmond Légy jó mindhalálig című művét.
30. † 1204. Imre király (x? 1174.)
30. x 1829. Rózsaágyi Antal (Sajólad) író († Arad, 1886. október 4.)
30. † 1854. Gaál Miklós (Pest) hadmérnök, honvéd tábornok (x Zalaszegvár, 1799.)
30. x 1904. Dienes András (Kassa) író, irodalomtörténész († Balatonalmádi, 1962. augusztus 30.)
- DECEMBER
- x 1779. Hofrichter József (Pest) építőmester, a klasszicizmus jelentős pesti képviselője († Pest, 1835. február 26.)
1. † 1779. Kracker János Lukács (Eger) festőművész (x Bécs, 1717. március 3.)
1. 1879. Budapesten a Nemzeti Színház bemutatja Vörösmarty Mihály Csongor és Tünde című művét.
1. † 1904. Beöthy Ákos (Budapest) politikus, publicista, akadémikus (x Nagymarja, 1838. november 12.)
2. x 1829. Boncz Ferenc (Udvard) jogász, miniszteri biztos († Udvard, 1801. április 2.)
2. x 1879. Kőrösy Kornél (Budapest) orvos, szakíró († Budapest, 1948. július 23.)
2. † 1904. Szokolay István (Budapest) ügyvéd, jogi író (x Vác, 1822. szeptember 29.)
2. † 1954. Csefkó Gyula (Szeged) nyelvész, főiskolai tanár, akadémikus (x Baja, 1878. december 8.)
3. x 1829. Greguss Gyula (Eperjes) fizikus, műfordító, akadémikus († Pest, 1869. szeptember 5.)
4. x 1879. Ditrőy János (Sopron) vízépitő mérnök († Budapest, 1961. augusztus 2.)
4. x 1929. Németh Lajos (Budapest) művészettörténész († Budapest, 1991. szeptember 4.)
4. † 1979. Nysztor Zoltán (Róma) jezsuita teológus, író, szerkesztő (x Debrecen, 1893. december 25.)
5. † 1954. Reuter Camillo (Pécs) orvos, egyetemi tanár (x Resicabánya, 1874. február 11.)
5. x 1904. Lengyel Lajos (Makó) könyvművész, tipográfus, fotográfus († Budapest, 1978. január 10.)
5. † 1979. Kálmán István (Balatonfenyves) fafaragó művész (x Petőhenye, 1895. augusztus 22.)
6. x 1754. Gelei József (Alacska) író, fordító, tanár, akadémikus († Miskolc, 1838. március 1.)
6. x 1854. Koritsánszky János (Zólyom) szőlész, az alföldi homoki szőlőtermesztés egyik úttörője († Kecskemét, 1923. augusztus 23.)
6. x 1879. Griger György (Csabacsüd) kertész, dísznövény-nemesítő († Kolozsvár, 1946. július 19.)
6. x 1879. Mattvasovszky Kasszián (Esztergom) bencés paptanár, cserkészvezető, tankönyvíró († Budapest, 1935. május 21.)
6. † 1879. Toldy István (Budapest) újságíró, regény- és drámaíró (x Pest, 1844. június 4.)
6. x 1904. Lesznai Lajos (Budapest) zeneesztéta († Budapest, 1977. november 17.)
6. † 1954. Victórisz József (Nyíregyháza) költő, műfordító (x Nyíregyháza, 1868. április 27.)
6. † 1979. Klamár Gyula (Bécs) újságíró, lapszerkesztő (x Kolozsvár, 1906. szeptember 7.)
6. † 1979. Tanczos Gábor (Budapest) politikus, nevelés- és művelődésszociológus (x Budapest, 1928. április 2.)

7. † 1854. Beöthy Ödön (Hamburg) politikus, kormánybiztos, Bihar megyei alispán (x Nagyvárad, 1796. december 2.)
8. x 1804. Damjanich János (Stása) honvéd tábornok, aradi vértanú († Arad, 1849. október 6.)
8. † 1854. Mesterházy István (Mesterháza) honvéd ezredes (x Mesterháza, 1811. április 23.)
8. † 1929. Fiers Elek (Budapest) református lelkész (x Pátka, 1886. június 20.)
9. x 1879. Tomek János (Budapest) botanikus, vegyész († Budapest, 1956. október 18.)
9. x 1904. Horthy István (Póla) kormányzó-helyettes († Alekszejevka, 1942. augusztus 20.)
10. x 1829. Torma Károly (Kudu) régész, egyetemi tanár, akadémikus († Porto d'Anzio, 1897. február 28.)
11. x 1904. Seress Géza (Losonc) újságíró, szerkesztő († Budapest, 1957. június 13.)
11. x 1929. Szegedi Flórián (Kispest) az 1956-os forradalom és szabadságharc mártírja († Budapest, 1958. szeptember 3.)
13. † 1904. Neményi Ambrus (Budapest) újságíró, a Festi Napló főszerkesztője (x Pécel, 1852. november 15.)
14. † 1979. Homoki-Nagy István (Budapest) filmrendező, operatőr (x Mezőtúr, 1914. szeptember 2.)
14. † 1979. Tutsek Piroška (Budapest) operaénekes (x Brassó, 1905. szeptember 3.)
15. x 1754. Kuny Domokos (Durlach, Bajorország) keramikus († Bécs, 1822. február)
15. x 1854. Suppan Vilmos (Buda) pedagógus († Budapest, 1933. november 25.)
15. x 1854. Ruffy Pál (Csehi) ügyvéd, alispán, a gyermekmunkahelyek országos felügyelője († Budapest, 1934. augusztus 25.)
15. † 1879. Mentovich Ferenc (Marosvásárhely) költő, természettudós (x Nagydebrec, 1819. április 19.)
15. † 1979. Iványi József (Szolnok) színész (x Budapest, 1926. október 5.)
16. † 1929. Elischer Gyula (Budapest) röntgenológus, egyetemi tanár (x Budapest, 1875. február 28.)
16. † 1954. Atzél Elemér (Budapest) gyógyszerész, orvos, ügyvéd (x Kemenesmagasi, 1888. április 10.)
16. † 1979. Rudolf Lóránt (Pécs) jogász, egyetemi tanár (x Esztergom, 1904. április 12.)
17. x 1854. Gáspár József (Mezőpanit) mezőgazdasági szakíró, a Gr. Kuun Kocsárd Székely földművesiskola igazgatója (†?)
17. x 1904. Lohr Ferenc (Budapest) hangmérnök, esztéta († Budapest, 1994. április 26.)
17. x 1904. Ladomerszky Margit (Budapest) színész († Budapest, 1979. október 10.)
18. † 1779. Faludi Ferenc (Rohonc) költő, prózaíró, fordító (x Németújvár, 1704. március 25.)
18. x 1879. Gabányi László (Kolozsvár) színész († Budapest, 1943. január 23.)
18. † 1929. Kaiser Károly (Budapest) vegyész, orvos (x Nagyperkátá, 1864. október 11.)
18. x 1929. Payer István (Uszód) újságíró, szerkesztő († Tatabánya, 1984. május 1.)
18. x 1954. Pap Károly (Debrecen) irodalomtörténész, egyetemi tanár († Beregákos, 1872. április 6.)
18. † 1979. Radnóci Ferenc (Debrecen) kertész-mérnök, egyetemi tanár (x Rőjtök, 1915. április 22.)
19. † 1979. Horváth József (Sopron) hegedűtanár (x Szombathely, 1900. március 18.)
20. † 1929. Selig Árpád (Budapest) orvos (x Liptószentmiklós, 1880. november 7.)
21. x 1879. Kéky Lajos (Hajdúnánás) irodalomtörténész, tanár, akadémikus († Budapest, 1946. október 29.)
21. † 1904. Fái Jakab Béla (Budapest) újságíró, fordító (x Nagyvárad, 1853.)
21. † 1904. Pauer János (Selmecbánya) jogász, bányamérnök (x Andrásfalva, 1846. december 23.)
22. † 1854. Fáncsy Lajos (Pest) színész (x Pécs, 1809. augusztus 25.)
22. x 1904. Balázs János (Magyaregres) festő († Kaposvár, 1977. március 6.)
22. x 1904. Oberschall Magda (Budapest) művészettörténész († Bryn Mawr, USA, 1985. október 28.)
23. x 1854. Zöldi Márton (Békéscsaba) színész, író († Budapest, 1919. április 26.)
23. † 1929. Tóth János (Budapest) politikus, miniszter, az Országos Földbirtokrendező Bizottság elnöke (x Türkeve, 1864. július 16.)
23. † 1954. Ferenczy Valér (Budapest) festő, grafikus (x Körmöcbánya, 1885. november 22.)
23. † 1979. Martiny Károly (Budapest) gépészmérnök (x Budapest, 1891. március 16.)
23. † 1979. Sárdy Károly (Budapest) festőművész, grafikus (x Budapest, 1916. május 2.)

24. x 1904. Varga Lajos (Kisújszállás) orvos, az Országos Közegészségügyi Intézet igazgatója († Budapest, 1963. szeptember 26.)
24. x 1929. Mazsaroff Miklós (Alsószolca) festő, grafikus (†? 1997. szeptember)
24. † 1979. Béri Géza (Budapest) költő, elbeszélő, drámaíró (x Budapest, 1933. február 3.)
26. x 1879. Marton János (Mezővári) református teológiai tanár († Sárospatak, 1955. március 1.)
26. x 1904. Gyórfy Pál (Nagybecskerek) gyógy-pedagógus († Budapest, 1974. augusztus 23.)
26. † 1979. Ember Kálmán (Budapest) bányamérnök, jogász (x Körömbánya, 1894. október 12.)
28. † 1904. Luppa Péter (Pomáz) mérnök, politikus (x Pomáz, 1838. június 21.)
28. † 1904. Zirzen Janka (Budapest) pedagógus, a magyar nőnevelés és tanítóképzés egyik úttörője (x Jászberény, 1824.)
29. x 1904. Csajághy Márta (Budapest) ideg- és elmegyógyász († Budapest, 1945. január 7.)
30. † 1679. Bethlen Farkas (Bethlenszentmiklós) erdélyi kancellár, történetíró (x? 1639.)
30. x 1879. Förster Jenő (Szepesolaszi) levéltáros, történész († Budapest, 1919. november 22.)
30. x 1879. Megyericsy Béla (Fadd) lelkész, szerkesztő († Zürich, 1925. szeptember 30.)
30. x 1904. Csisztu László (Timár) méhész, pedagógus († Nyíregyháza, 1977. november 23.)
31. † 1954. Augustin Béla (Budapest) gyógynövénykutató (x Boksánbánya, 1877. október 29.)
31. † 1954. Requinyi Géza (Budapest) vegyészmérnök, borász, egyetemi tanár (x Pancsova, 1881. július 14.)
31. x 1854. Vajna Vilmos (Dés) fogorvos, fogászati műszerek szerkesztője († Budapest, 1932. április 18.)
31. † 1879. Wagner Károly (Budapest) erdőmérnök, szakíró, szakszótár szerkesztő (x Aknasugatag, 1830. október 8.)

Szervátiusz Jenő: A fából faragott királyfi (szilfa)

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a HONISMERET című folyóiratot példányban.
Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

Név: irányítószám:

Cím:

Az előfizetés díja egy évre: 1056,- Ft
fél évre: 528,- Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismereti Szövetség címére visszaküldeni:
1370 Budapest, Pf. 364.
Tel./fax: 327-77-61

Dátum:
alíírás

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a HONISMERET című folyóiratot példányban.
Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

Név: irányítószám:

Cím:

Az előfizetés díja egy évre: 1056,- Ft
fél évre: 528,- Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismereti Szövetség címére visszaküldeni:
1370 Budapest, Pf. 364.
Tel./fax: 327-77-61

Dátum:
alíírás

Az aradi Szabadság szobor alakjai a felújításkor

